

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**AB'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARINDA
KUZEY AFRİKA'NIN YERİ VE ÖNEMİ**

ABDULLAH ORHAN

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

AĞUSTOS 2018

**AB'İN GÜVENLİK POLİTİKALARINDA KUZAY AFRİKA'NIN YERİ VE
ÖNEMİ**

Abdullah ORHAN

YÜKSEK LİSANS

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2018

Abdullah ORHAN tarafından hazırlanan “AB’nin Güvenlik Politikalarında Kuzey Afrika’nın Yeri ve Önemi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman/Başkan: Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof.Dr. Fırat PURTAŞ

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. Abdürreşit Celil KARLUK

Sosyoloji Bölümü, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 03/08/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Abdullah ORHAN

03/08/2018

AB'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARINDA KUZEY AFRİKA'NIN YERİ VE ÖNEMİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Abdullah ORHAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Ağustos 2018

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası güvenlik ortamında etkin bir rol üstlenen AB'nin uygulamaya koyduğu güvenlik politikaları açısından Kuzey Afrika çok önemli bir yere sahiptir. AB, Kuzey Afrika ile olan güvenlik ilişkilerini Kopenhag Okulu'nun güvenlik teorileri ile açıklanabilecek şekilde geniş bir yelpazede değerlendirmektedir. Bu teoriden hareketle Kuzey Afrika, AB güvenliğine askerî, siyasî, toplumsal, ekonomik ve çevresel açılardan ciddi tehdit oluşturmaktadır. AB; AB Komşuluk Politikası ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı mekanizmaları ile Kuzey Afrika ülkeleri ile karşılıklı dayanışma içerisinde hareket ederek, güvenlik açısından istikrarlı bir yapı oluşturmaya çalışmaktadır. 2011 yılında Kuzey Afrika'da yaşanan Arap Baharı süreci, AB ve Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki güvenlik ilişkisini derinden etkilemiş ve önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu nedenle, Arap Baharı sonrası dönemde derinleşen Kuzey Afrika kaynaklı terörizm, enerji arzı sorunları, çevresel sorunlar, göç ve İslamafobi vb. hususlar AB'nin kurumsal mevcudiyetini tehdit eder nitelik taşımaktadır. AB'nin güvenliğinde Kuzey Afrika ülkelerinin yakın bir gelecekte de tehdit oluşturacağı değerlendirilmektedir.

Bilim Kodu : 114101
Anahtar Kelimeler : Güvenlik, Kopenhag Okulu, Kuzey Afrika, AB-Akdeniz Ortaklığı, Arap Baharı
Sayfa Adedi : 191
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

THE STATUS AND SIGNIFICANCE OF NORTH AFRICA IN EU SECURITY
POLICIES

(M.Sc. Thesis)

Abdullah ORHAN

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

August 2018

ABSTRACT

North Africa has a crucial place in terms of the security policies put into practice by the EU, which has started to play an active role in the international security environment after the end of the Cold War. EU evaluates security relations with North Africa in a wide range that can be explained by the Copenhagen School's security theories. Based on this theory, North Africa poses serious threats to EU security in terms of the military, political, social, economic and environmental sectors. The EU aims to create a stable structure in terms of security via the EU Neighborhood Policy and the Euro-Mediterranean Partnership mechanisms by acting with the North African countries in a mutual solidarity. The Arab Spring process in North Africa in 2011 deeply affected the security relationship between the EU and the countries of North Africa and caused significant consequences. For this reason, North Africa based terrorism, energy supply problems, environmental problems, migration and Islamophobia etc. deepened in post Arab Spring term are threatening the institutional presence of the EU. It is estimated that North African countries still will be a threat for EU security in the near future.

Science Code : 114101

Key Words : Security, Copenhagen School, North Africa, Euro-Mediterranean
Partnership, Arab Spring

Page Number : 191

Supervisor : Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanması sırasında kıymetli katkılarını benden esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK'e, eğitim hayatım süresince bana tüm imkânları sunan Anne ve Babam'a, her zaman olduğu gibi tez sürecinde de en büyük destekçim olan eşim Dilek ORHAN ile biricik kızım Umay'a teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	x
HARİTALARIN LİSTESİ	xv
KISALTMALAR	xvi
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK ANLAYIŞI	5
2.1. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güvenlik Anlayışı	5
2.1.1. Realizmde Güvenlik	5
2.1.2. Liberal Teorilerde Güvenlik	11
2.1.3. Eleştirel Teorilerde Güvenlik	16
2.1.4. Kopenhag Okulu'nda Güvenlik	22
2.2. Soğuk Savaş Döneminde Güvenlik Yaklaşımı	30
2.3. Soğuk Savaş Sonrasında Değişen Güvenlik Yaklaşımı	33
2.3.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Güç Kavramı ve AB'nin Güç Anlayışı	36
3. AB'NİN GÜVENLİK STRATEJİSİ	43
3.1. AB'de Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Gelişimi	43
3.1.1. Batı Avrupa Birliği	43
3.1.2. Avrupa Savunma Topluluğu Girişimi (Pleven Planı)	44
3.1.3. Avrupa'da Siyasal İşbirliği (Davignon Raporu)	46
3.1.4. Tek Avrupa Senedi	47
3.2. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	49

	Sayfa
3.2.1. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası	55
3.2.2. Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası	61
3.3. AB Komşuluk Politikası	68
3.4. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Doktrini	72
3.4.1. Barselona Süreci.....	73
3.4.2. Akdeniz İçin Birlik.....	80
4. KUZEY AFRİKA PERSPEKTİFİNDEN HAREKETLE AB GÜVENLİĞİ.....	87
4.1. Askerî Güvenlik	87
4.2. Toplumsal Güvenlik.....	94
4.2.1. Göç	94
4.2.2. İslamafobi.....	98
4.3. Ekonomik Güvenlik Bağlamında Enerji Güvenliği	101
4.4. Çevresel Güvenlik	111
4.5. Siyasî Güvenlik.....	117
5. AB GÜVENLİK STRATEJİLERİNDE KUZEY AFRİKA'NIN YERİ..	127
5.1. 2008 Küresel Krizi	127
5.2. Arap Baharı ve Nedenleri	129
5.3. Arap Baharı Sürecinde Kuzey Afrika Ülkeleri	131
5.3.1. Tunus	131
5.3.2. Mısır	134
5.3.3. Libya	138
5.3.4. Fas.....	142
5.3.5. Cezayir.....	146
5.4. AB'nin Arap Baharı Sonrası Bölgeye Yaklaşımı ile Kuzey Afrika'da oluşan Güvenlik Risklerinin AB Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi ..	149

5.4.1. Kopenhag Okulu Güvenlik Sektörleri Bağlamında Arap Baharı Sonrası Kuzey Afrika'da Oluşan Güvensizliğin AB'ye Yansımaları	152
5.4.1.1. Kuzey Afrika ve AB'nin Askerî, Toplumsal ve Siyasî Bakımdan Güvenlik İlişkisi	152
5.4.1.2. Çevresel ve Ekonomik Güvenlik.....	159
6. SONUÇ.....	167
KAYNAKLAR.....	171
ÖZGEÇMİŞ	190

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Genişletilmiş Güvenlik Kavramları	35
Çizelge 2.2. Joseph S. Nye'a Göre Güç Çeşitleri	37
Çizelge 5.1. İslamî Terörizm Nedeniyle AB'de Tutuklanan Şüpheli Sayısı	155

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 4.1. Kuzey Afrika'dan AB'ye Geçiş için Göçmen Güzergahları	95
Harita 4.2. Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya Enerji Nakil Hatları.....	103
Harita 4.3. Kıbrıs Adası Enerji Parselleri	109
Harita 5.1. Tunur Projesi ile Tunus'tan Avrupa'ya Güneş Enerjisi Dağıtımı	162
Harita 5.2. Desertec Projesi aracılığıyla Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya Güneş Enerjisi Dağıtımı.....	163
Harita 5.3. Akdeniz Güneş Planı Haritası	165

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİB	Akdeniz İçin Birlik
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASB	Avrupa Siyasal Birliği
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BGK	Bölgesel Güvenlik Kompleksi
BGKT	Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi
BM	Birleşmiş Milletler
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EDA	Avrupa Savunma Ajansı
EMP	AB-Akdeniz Ortaklığı
ENP	Avrupa Komşuluk Politikası
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EUROJUST	AB Adli İşbirliği Birimi
EUROPOL	Avrupa Polis Teşkilatı
FLN	Milli Liberal Cephe
FRONTEX	AB Sınır ve Kıyı Güvenlik Ajansı
GICM	Fas İslami Mücahit Grubu
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSPC	Selefi Devlet ve Savaş Cemaati
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
INTCEN	AB İstihbarat Analiz Merkezi

Kısaltmalar**Açıklamalar****İMEK**

İslami Mağrip'teki El-Kaide

KKTC

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

MEB

Münhasır Ekonomik Bölge

NATO

Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı

ODGP

Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

OGSP

Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

PJD

Fas Adalet ve Kalkınma Partisi

SSCB

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TE-SAT

AB Terörizm Durum ve Trend Raporu

UGK

Ulusak Geçiş Konseyi

WEAG

Avrupa Silahlanma Grubu

WEAO

Avrupa Silahlanma Örgütü

1. GİRİŞ

Bu çalışmada; dinî ve etnik kimlik, siyasî ve toplumsal kültür, demokratik ve ekonomik gelişmişlik açılarından birbirinden tamamen farklılık gösteren; ancak coğrafi komşu olmaları sebebiyle devletler ve milletler düzeyinde yakın etkileşim içerisinde olan Avrupa Birliği (AB) ile Kuzey Afrika arasındaki güvenlik ilişkisi incelenmektedir. Bu iki aktör, Soğuk Savaş'ın bitiminden günümüze dek irdelenmiş ve gelecek döneme ilişkin yorumsamada bulunulmuştur. Genişleme politikası ile birlikte sınırları büyüyen AB'nin güvenlik politikalarında, Kuzey Afrika bölgesi büyük öneme sahiptir. AB sınırları içerisinde refah ve kalkınmayı sağlamanın yanı sıra komşu coğrafyalarında da demokrasi, barış, refah, kalkınma gibi AB değerlerinin oluşturulmasını kendi güvenliği açısından elzem görmektedir. Bu noktada, AB'nin yanı sıra başında "güvensiz" Kuzey Afrika ülkelerinden kaynaklı riskler AB için en büyük tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın yapılmasının amacı tarih boyunca birbirleriyle savaşan ve iki dünya savaşına sebebiyet veren Avrupa devletlerinin, barışı sağlamak adına tesis ettikleri AB düzeninin karşı karşıya kaldığı güvenlik tehditleri noktasında Kuzey Afrika'nın yeri ve önemini vurgulamaktır. Bu araştırma sonucunda, AB güvenlik politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında Kuzey Afrika bölgesinin önemini farklı güvenlik sektörleri açısından açıklanması hedeflenmektedir.

Tez için yapılan literatür taramasında AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkisini bölgesel düzeyde ele alan ve bütünsel Kuzey Afrika güvenlik değerlendirmesi yapan Türkçe kaynakların çok sınırlı olduğu görülmüştür. Bu manada, çalışmamızın Türk akademik çevrelerinde, AB-Kuzey Afrika güvenlik ilişkilerini çözümlemede farkındalık oluşturabileceği değerlendirilmektedir. Çalışma esnasında, AB'nin resmi dokümanlarına birincil ve güvenilir kaynak olması sebebiyle sıklıkla başvurulmuş, böylece AB resmi söylemleri tahlil edilmiştir. Bunun haricinde tez yazımında istifade edilen diğer kaynakların tarafsızlığı varsayılmıştır. AB'nin, Kuzey Afrika devletlerini istihbarat servisleri vb. aracılığı ile tahakkümü altında bulundurduğunu iddia eden ve kanıtlanması güç, komplo teorisi olarak tanımlanabilecek hususların tezin kapsamı dışında tutulmasına gayret edilmiştir. Tezin kurgusunda, öncelikli AB resmi dokümanları üzerinden söylemsel durumun analizi ve sonrasında söylemin pratik yansımalarının incelenmesi yapılmıştır. Kuzey Afrika'nın, AB güvenlik

politikalarındaki konumu irdelenirken konu bölgesel düzeyde ele alınmıştır. AB'nin kurumsal manada bütüncül bir güvenlik anlayışına sahip olması bu duruma uygunluk arz ederken, bunun aksine Kuzey Afrika açısından üniter bir güvenlik anlayışından bahsetmek mümkün olmadığından, ülkesel tahliller üzerinden bölgesel tümevarıma gidilmiştir. Kuzey Afrika bölgesinin kapsamı Libya, Fas, Tunus, Cezayir ve Mısır ile sınırlandırılmıştır.

AB ve Kuzey Afrika arasındaki güvenlik incelemesi Kopenhag Okulu'nun öne sürdüğü klasik güvenlik bakış açılarını da içeren genişletilmiş ve derinleşen güvenlik anlayışı etrafında şekillenmiştir. Bu manada, Kopenhag Okulu'nun 5 güvenlik sektörü; askerî, siyasî, toplumsal, ekonomik ve çevresel bakımlardan AB ve Kuzey Afrika güvenlik denklemini ele alınmıştır. Tezin kuramsal arka planı için Kopenhag Okulu'nun seçilmesinin sebebi Soğuk Savaş sonrası döneme dek uluslararası ilişkiler güvenlik çalışmalarında hakim olan realist düşüncenin öne sürdüğü devletin ana güvenlik aktörü olduğu askerî bazda güvenlik algılamalarının, Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin içinde bulunduğu güvenlik ortamını analiz etmede yetersiz kalmasıdır. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ile birlikte, günümüzde daha da belirgin hale geldiği şekliyle uluslararası göç, terörizm, ekonomik sorunlar, insan kaçakçılığı, enerji arz güvenliği, küresel iklim değişikliği gibi konular; AB'nin güvenlik kaygıları arasında öncelik almıştır. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın bitimi ile uluslararası ilişkilerde güvenliğin tek öznesi devlet olmaktan çıkmış, bireyler, toplumlar ve güvenlik öznesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu noktada, AB güvenlik dokümanlarına da yansıdığı üzere AB'nin tanımladığı güvenlik algılamalarının ve güvenlik öznelerinin tamamını inceleme konusu yapan Kopenhag Okulu çalışmaları bu tezin oluşturulmasındaki doğru teorik zemini geliştirecektir.

Kopenhag Okulu, güvenlik çalışmalarında bölgesel değerlendirme yapmanın güvenlik ilişkilerini açıklamada elzem olduğunu savunmakta ve bölgesel dinamikler anlaşılmeden devletler veya uluslararası yapı düzeyinde gerçekleştirilen güvenlik analizlerinin doğru sonuç vermeyeceğini öne sürmektedir. Bundan mütevellit Kopenhag Okulu'nun bölgesel güvenlik analizi yaklaşımı, iki farklı bölgenin güvenlik ilişkisinin değerlendirildiği bu çalışmada, Kopenhag Okulu'nun savlarının kullanılması için bir başka nedeni oluşturmaktadır. AB ve Kuzey Afrika, Kopenhag Okulu'nun Bölgesel Güvenlik Kompleksi (BGK) tanımına uymaktadır. Bu çerçevede,

Bölgesel Güvenlik Kompleksi'nin tanımını yapmakta fayda vardır. Bir bölgenin, Bölgesel Güvenlik Kompleksi olarak tanımlanabilmesi için devletlerin güvenliklerinin ayrı ayrı ele alınmayacak şekilde yakın ilişki içerisinde olması icab etmektedir. Devletler arasında çeşitli farklılıklar olsa dahi, Bölgesel Güvenlik Kompleksi dahilindeki devletlerin güvenlik çıkarları ortaktır. Tez içerisinde detaylandırılmış, ancak önemine binaen bu bölümdede tanımlanmasında yarar görülen Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu bir diğer kavram ise güvenlikleştirmedir. Güvenlikleştirme, güvenlik açısından önemli olduğu değerlendirilen bir öznenin yüksek öncelikli hale getirilerek, özneye yönelik bir tehdit olduğu algısını toplumda oluşturmaktır.

Tezin ilk iki bölümünde kavramsal arka plana yer verilmiş, güvenlik kavramı ve Kopenhag Okulu ile çalışma esnasındaki olgusal çözümlenmelerde istifade edilen diğer uluslararası ilişkiler teorilerinin savları açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise AB'nin Kuzey Afrika'ya olan güvenlik yaklaşımlarına esas teşkil eden AB resmi politika belgeleri incelenmiştir. AB'nin güvenlik anlayışını anlamak üzere Ortak Dış ve Güvenlik Politikaları ve bununla bağlantılı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı süreçleri analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde, Soğuk Savaş sonrası dönemden başlayarak, uluslararası güvenlik ortamının değiştiği, AB-Kuzey Afrika güvenlik ilişkilerinde dönüm noktası teşkil eden küresel ekonomik krizin vuku bulduğu 2008 yılına kadarki dönemde Kuzey Afrika'nın AB güvenlik politikalarındaki yeri Kopenhag Okulu'nun beş sektörü altında ayrı ayrı irdelenmiştir. Bu bölümde, 2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırıları sonrası farklılaşan küresel güvenlik ortamına da sıkça atıfta bulunulmuştur. Beşinci bölümde, 2008 küresel ekonomik krizinin, AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkilerine yaptığı etkiler, Eleştirel yaklaşımlar bağlamında incelenmiş ve devamında Kuzey Afrika'nın siyasî ve toplumsal güvenlik yapısını tamamen değiştiren 2011 Arap Baharı süreci ve ertesinde gelişen olaylar analiz edilmiştir. Bu bölümde bir önceki bölümünün tamamlayıcısı olacak şekilde Kopenhag Okulu güvenlik sektörleri başlıkları altında Kuzey Afrika'nın AB güvenlik politikalarındaki güncel konumu irdelenmiş, geleceğe ilişkin yorumsamalarda bulunulmuştur.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise tezin genelinde yapılan analizlerin nihayetinde ortaya çıkan AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkilerinin açmazları üzerinde durulmuştur.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE GÜVENLİK ANLAYIŞI

2.1. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Güvenlik Anlayışı

Uluslararası İlişkiler teorileri, güvenlik yaklaşımına çeşitli açılardan bakmışlar ve kavrama farklı yaklaşımlar getirmişlerdir. Realizm, Soğuk Savaş ve öncesinde güvenlik çalışmalarında uluslararası sistemin hâkim teorisi olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte güvenlik kavramı, realizmin yeni güvenlik tehditlerine çözüm ve açıklama getiremediğini savunan diğer teorilerin de çalışmalarına konu olmuştur.

2.1.1. Realizmde Güvenlik

Klasik realist teorisyenler doğrudan bir güvenlik kuramı ortaya atmamakla birlikte uluslararası politikaya dair görüşleri ve öne sürdükleri kavramlar ile güvenlik çalışmalarına dolaylı olarak ciddi etkide bulunmuşlardır.¹ Klasik realizm, idealist yaklaşım çerçevesinde kurulan Milletler Cemiyeti'nin 1930'lu yıllarda Almanya ve İtalya gibi revizyonist devletlerin çalışmaları karşısında etkisiz kalması, bir diğer ifadeyle dünya barışını tesis edememesi sonrası idealist görüşlere olan kuşkuların artması ile 1940'lardan 1970'lere kadar uluslararası politika çalışmalarının başat teorisi olmuştur.²

Realizmin temel varsayımları arasında insan doğasının kötü olduğu kabul edilmektedir. İnsanın kötü özelliklerinden en belirgin olanı ise insanın güce karşı duyduğu içgüdüsel istek ve diğer insanlar karşısında egemen olma arzusudur. Bu noktada, realistler insan doğası ve devletler arasında bir benzetimde bulunarak devletlerin de insanlar gibi sürekli kendi çıkarlarını gözettiğini savunmaktadırlar. Bu durum da uluslararası ilişkilerdeki çatışma ortamına zemin hazırlamaktadır. Bu açıdan uluslararası sisteme bakılacak olursa; uluslararası sistem, devletlerin sürekli güç mücadelesi içerisinde bulunduğu anarşik bir ortamdır. Realistler, analiz birimi olarak devletleri ele almaktadır. Realizme göre devletler, bu anarşik ortamda

¹ Sandıklı A. (Editör). (2012). "Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri", *Bilgesam Yayınları*, 5.

² Günyel, C. (2011). *Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikalarının Oluşum ve Gelişim Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 11-13.

güçlerini koruma ve artırma amacı gütmektedirler. Çıkarlarına karşı gelen tehditler ile mücadele etmek için askerî varlıklarını geliştirmektedirler. Yeterli askerî yeteneklere sahip olmak, realizmde ulusal çıkarları korumak için zorunluluktur.

Realizmin önemli temsilcilerinden Hans Morgenthau, 1948 yılında yayımladığı “Uluslararası Politika” adlı yapıtında, uluslararası politikada realizmin en temel ögesinin, çıkar kavramı olduğunu belirtmekte ve çıkar kavramını güç ile ilişkilendirmektedir. Morgenthau’ya göre devletlerin çıkarları üzerine şekillenen dış politikaları “rasyonel” bir tercihtir.³ Realistlerin ortaya koyduğu çıkar kavramı, uluslararası politikalarından etik değerlerin soyutlanmasına neden olmaktadır.

Realizmde güvenlik kavramı güç üzerinden tanımlanmaktadır. Uluslararası ortam, anarşik ve güvensizdir; bu kapsamda güvenliği sağlamanın tek yolu güç ve kapasite artırımından geçmektedir. Buradaki güç tanımından maksat sert güç uygulamalarıdır. Realist teorisyenler, devleti ulusal gücü artırma imkânına sahip tek aktör olarak kabul ettiklerinden, ulus devletin güvenliği ile ilgilenmekte ve güvenlik konuları olarak askerî ve stratejik konuları ele almaktadırlar.⁴ Bu çerçevede güvenlik, askerî tehditlere karşı alınabilecek askerî tedbirlerle ilişkilendirilmektedir. Güvenliğin tesis edilmesi askerî güce sahip olmakla sağlanabilecektir. Realizmde güvenlik, askerî açıdan tanımlandığından askerî konulara öncelik verilmiş ve bu konular “yüksek politika” olarak tanımlanmıştır. Askerî güvenliğin kapsamı dışında kalan ekonomi, sağlık vb. konular ise “alçak politika” olarak değerlendirilmiştir.⁵ Bir başka deyişle realistler, diğer sosyal konular üzerinden güvenlik tanımlamasına gitmemiş ve çevre, ekonomi, kültür gibi konuları ikinci plana itmişlerdir.⁶

Güvenliği güç üzerinden tanımlayan realizmde var olan güç “mutlak” değil, nisbî güçtür. Nisbî güç kavramına göre realistler devletin gücünü diğer devletler karşısındaki konumu ile karşılaştırmaktadırlar. Gücün bu açıdan ele alınması, devletler arasındaki işbirliğine zarar vermektedir. Bir devletin güç kazanması, diğer devletin güç kaybı manasına geleceğinden, devletler uluslararası sistemde işbirliği

³ Sönmezoğlu, F., Güneş H., Keleşoğlu E. (2011) *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları, 41.

⁴ Sandıklı, 2012, 7.

⁵ Çetinkaya, Ş. (2013). “Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 2, 244.

⁶ Çetinkaya, 2013, 246.

yapmayı tercih etmemektedirler. Realizmde kullanılan bir diğer önemli kavram ise “güç dengesi”dir.⁷ Güç dengesi kavramı, bir devletin diğerleri üzerinde egemen olmasını önleyen bir yapıdır. Devletler, diğer devletlerin kendilerine karşı bir tehdit unsuru olmasını engellemek ve mevcudiyetlerini devam ettirmek için diğer devletlerin gücünü dengeleme yolunu seçmektedirler. Güç dengesi de, askerî güç üzerinden ölçülür ve askerî işbirlikleri güç dengesini sağlamada bir araç olarak kullanılmaktadır. Realizmde güç dengesi, uluslararası barışı sağlamanın ve istikrarı korumanın yollarından biri olarak görülmektedir.⁸

Realizm ile ortaya çıkan klasik güvenlik yaklaşımı, daha sonraları Neorealizm ile geliştirilmiştir. Neorealizm, 1970’li yılların sonuna doğru ortaya atılan bir teoridir. Realizmin bazı sorulara cevap bulmakta zorlanması, Neorealizmin doğmasına sebebiyet vermiştir. Neorealizmin önde gelen savunucusu Kenneth Waltz’tır. Waltz, çalışmalarında güç kavramına yeni manalar yükleyerek uluslararası sisteme odaklanmakta ve uluslararası sistemin devletlerin davranışlarını kısıtladığını savunmaktadır.⁹

Neorealizm de klasik realizmde olduğu gibi uluslararası politikanın ana aktörü olarak devletleri ele almaktadır. Neorealizmi klasik realizmden ayıran en belirgin fark, klasik realizmin odaklandığı insan doğası kavramı yerine, Neorealizmin açıklamalarını uluslararası sistem düzeyinde yapması ve devletler arasındaki ilişkileri uluslararası sistemin anarşik doğası üzerinden yorumlamasıdır.¹⁰

Neorealizm savaş ve çatışmaları, “Güvenlik İkilemi” kavramı ile açıklamaktadır. Güvenlik İkilemi kavramına göre, bir devletin kendi güvenliğini sağlamak için gösterdiği davranışlar, diğer devletlerin güvenliğine tehdit oluşturmaktadır. Söz konusu açıklamada, bir devletin mutlak güvenliği diğer devletin mutlak güvensizliği manasına gelmektedir. Bu durum bir güvensizlik döngüsü oluşturmakta ve devletler arasında güven sorunu teşkil etmektedir. Bu şekilde bir anarşik ortamda devletler, mutlak kazançtan ziyade, nisbî kazanç varsayımına göre

⁷ Ünsal, Z. (2007). *Güvenlik Eksenli Bir Bakış Açısından Avrupa’da Değişen Göç Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara, 50.

⁸ Ünsal, 2007, 140.

⁹ Çetinkaya, 2013, 248.

¹⁰ Çetinkaya, 2013, 248.

hareket etmekte ve kim daha fazla kazanacak sorusunu yönelterek, klasik realizmin de öne sürdüğü gibi işbirliğine yanaşmamaktadırlar.¹¹

Neorealizmde güç kavramı, klasik realizmin aksine devletlerin güvenliğini sağlaması için aranan bir amaç değil, güvenliği sağlamada ve bekasını sürdürmede kullanılan bir araç olarak tanımlanmaktadır. Neorealizmde temel kaygı, güce ulaşmak değil güvenliğini sağlamaktır.¹²

Neorealist teori, Soğuk Savaş döneminin son yıllarındaki güvenlik çalışmalarında hâkim bir teori olmuştur. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle, Neorealist teorinin geçerliliğini yitirdiğine dair savlar bulunsa da, teorinin mimarlarından Kenneth Waltz, buna karşı çıkmaktadır. Waltz'a göre, Neorealist teorinin geçerliliğini yitirmesi, ancak uluslararası sistemin yapısının değişmesiyle mümkün olabilmektedir. Ancak Soğuk Savaş sonrası, uluslararası sistemin kendisinde değişiklik meydana gelmemiş, sadece sistem içinde değişiklikler vuku bulmuştur.¹³

Waltz, Soğuk Savaş sonrası dünyada da kalıcı barışın sağlanmasının mümkün olmayacağını savunmuş ve "Demokratik Barış Teorisi'nin"¹⁴ öne sürdüğü demokratik devletler çatışmaz tezine karşı çıkmıştır. Waltz, uluslararası anarşik yapının devam ettiğini vurgulayarak, bu yapının devletlerin içindeki demokrasi gibi gelişmeler ile değiştirilemeyeceğini iddia etmiştir.¹⁵ Waltz, "karşılıklı bağımlılık" olgusunun da güvenliğini sağlamada yetersiz olduğunu savunmaktadır. Ona göre, devletler, karşılıklı bağımlılık süreçlerinde çıkarları etkilendiği an sistemin dışına çıkmak istemektedirler. Waltz, buna Japonya'nın uygulamaya koyduğu koruyucu ticaret politikalarını örnek vermektedir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın entegre yapılarının dağılmasının sebebi de Waltz'a göre budur.¹⁶ Waltz, uluslararası kuruluşların güvenlik üzerindeki etkilerine ilişkin olarak yaptığı yorumlarda da, uluslararası kuruluşların güçlü devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini, bir başka deyişle güçlü devletlerin uluslararası kuruluşlar üzerinde hâkimiyet

¹¹ Sandıklı, 2012, 9.

¹² Sandıklı, 2012, 10.

¹³ Waltz, K. N. (2005). "Structural Realism after the Cold War", *International Security*, 25 (1), 5.

¹⁴ Tezin ilerleyen bölümlerinde açıklanacaktır.

¹⁵ Waltz, 2005, 10.

¹⁶ Waltz, 2005, 14-15.

sağladığını ifade etmektedir. Waltz, bu argümana örnek olarak da NATO'nun, Soğuk Savaş sonrası dönemde askerî misyonunun bitmesine rağmen, uluslararası bürokrasinin yardımıyla mevcudiyetini devam ettirmesini göstermekte ve NATO'nun ABD'nin baskısı altında faaliyetlerini sürdürdüğünü öne sürmektedir.¹⁷

Görüldüğü üzere Waltz, Soğuk Savaş sonrası dönemde de uluslararası yapının anarşik yapısının devam etmesi sebebiyle devletler arasındaki çatışmaların süreceğini savunmaktadır. Waltz ve Neorealistler, klasik realistlerden farklı olarak ekonominin de devletlerin güvenlik algılamalarında önemli bir yer tuttuğunu belirtmişlerdir. Ancak klasik realizmde olduğu gibi öncelikli amaç, askerî güvenliği sağlamaktır. Waltz'a göre devletler, tarih boyunca güvenlik ve ekonomik zenginlik için yarış halinde olmuşlardır. Bu durum, gelecekte de böyle devam edeceği öngörülmektedir. Ekonomik olarak büyük güç konumundaki bir devlet, çatışma olasılığı ve çıkarlarını korumak adına silahlanma yolunu seçecektir. Soğuk Savaş sonrası ekonomik olarak dünyada söz sahibi olmakta olan Japonya ve Almanya'nın yaptığı savunma harcamaları, Waltz tarafından bu duruma örnek gösterilmektedir.¹⁸

Özetlemek gerekirse, Klasik Realizm ve Neorealizm, Soğuk Savaş döneminde güvenlik literatürünün şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Devletlerin temel aktör olduğu realist teorilerde, uluslararası sistem yüksek bir otoritenin bulunmadığı anarşik bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu sistemde devletlerin temel amacı, hayatta kalmak ve güvenliklerini korumaktır. Her ne kadar Neorealizm de güvenlik kavramı ekonomik açıdan da irdelense de realist teoriler, güvenliğe öncelikli olarak askerî güvenlik açısından yaklaşmışlardır.

Kuzey Afrika otoriter devletlerinin davranış şekilleri realist teoriler ile bağdaşsa da realizmin öğretileri AB'nin güvenlik politikalarını açıklamada yetersiz kalmaktadırlar. Öncelikli olarak realizm uluslararası sistemin en önemli aktörü olarak devleti ele almış ve uluslararası sistemi sürekli bir çekişme hali olarak tanımlayarak, karamsar bir analiz ortaya çıkarmıştır. Bu haliyle norm ve uluslararası kuruluşları

¹⁷ Waltz, 2005, 19-20.

¹⁸ Waltz, 2008, 23-24.

analiz dışı bırakmıştır.¹⁹ Bu durum AB'nin tabiatına aykırıdır. AB, evrensel normlar üzerine kurulmuş uluslar üstü bir yapıdır. AB üye devletlerden ayrı şekilde kurumsallaşmasını tamamlamış ve ayrı komisyonları, parlamentosu olan bir yapı olarak tek başına uluslararası güvenlik politikaları inşa edebilmektedir. AB içerisinde her üye eşit oy hakkında sahiptir ve karar alma süreçlerinde oy birliği esastır. Bu durum, büyük devletlerin uluslararası kuruluşları tekelinde tutarak kendi amaçları için kullandığını savunan realist görüşlere tezat oluşturmaktadır.

İkinci olarak realistler sert güce sahip olmayı güvenliği sağlamada öncelikli görmüştür. Oysa ki AB ağırlıklı olarak yumuşak güç unsurları ile Kuzey Afrika politikalarını yürütme hedefindedir. AB sadece askerî unsurlar ile güvenliği sağlamamaktadır. Ayrıca, realistlerin savunduğu şekliyle salt askerî tehditler değil sosyal, siyasî, çevresel birçok konu AB'nin tehdit algılamaları içerisinde geniş yer tutmaktadır. Realistlerin alçak politika sınıfına sokarak ikincil plana attığı konuların tamamı, AB güvenlik politikalarında birincil öncelikli olarak yer almaktadır.

Bununla birlikte AB, Kuzey Afrika ile güç ilişkilerine güvenlik ikilemi ve nisbi güç perspektifinden bakmamaktadır. Kuzey Afrika devletlerinin hiçbiri küresel güvenlik aktörü olmamakla beraber, AB'ye kıyasla sosyal, siyasî, ekonomik, askerî güç bakımından çok zayıf durumdadırlar. Realizmin öne sürdüğü gibi, Kuzey Afrika devletlerinin mutlak güvenliği AB'nin mutlak güvensizliği manasına gelmemektedir. Bilakis, Kuzey Afrika'dan AB'ye yönelik tehditler; Kuzey Afrika'nın güvensiz yapısından kaynaklanmaktadır. Bundan mütevellit AB, Kuzey Afrika'daki güvenliğin tesisi yönünde işbirliği mekanizmaları kurmakta ve maddi yardım yapmaktadır. Yani, realistlerin dediği gibi işbirliğinden kaçış söz konusu değildir.

Realistlerin, AB ile çelişen bir diğer savı ise demokratik devletlerin savaştan kaçamayacağı tezidir. Realistlere göre her devlet kendi çıkarını gözeteceği için demokratik yapılar dahi olsalar bir nokta da savaş kaçınılmaz olacaktır. Ancak, AB içerisinde ekonomik, demografik ve askerî açıdan Fransa, Almanya, İtalya gibi çok güçlü devletler olmasına rağmen AB içerisinde şu ana dek devletler arasında

¹⁹ Swisa, M. (2011) "Future Stability in the European Union: Realism, Constructivism and Institutionalism", *Claremont-UC Undergraduate Research Conference on the European Union*, 2011, 125-128.

topyekûn bir savaş yaşanmamıştır. Öyle ki bu güçlü devletler Soğuk Savaş sonrasında AB eliyle güvenliği sağlama yönündeki iradelerini daha güçlü ortaya koymuşlar ve ortak güvenlik politikası oluşturma yönünde mevzuat düzenlemeleri yapmışlardır. Bunun yanı sıra AB devletleri, askerî gücün önemli bir bileşeni savunma sanayi konusunda da müşterek harekât kabiliyetini artırmak için birlikte çalışabilirlik doğrultusunda ortak çalışmalar yapmaktadırlar. Yani, Waltz'un öne sürdüğü gibi devletler münferit olarak silahlanmalarını artırarak askerî güçlerini birbirlerine karşı kullanma eğiliminde değillerdir. AB kendi içinde demokratik bir alan oluşturmanın yanı sıra, Kuzey Afrika'da da demokrasiyi yaygınlaştırmayı barış ve istikrarın temel şartı olarak görmektedir.

2.1.2. Liberal Teorilerde Güvenlik

Liberal teorilerin kökenini oluşturan İdealizm, tüm milletlerin özgür iradesi ile yönetimlerini belirleme hakkı, uluslararası hukukun üstünlüğü, devletlerarası ekonomik ilişkiler, uluslararası örgütler gibi fikirlere dayanmaktadır. İdealizm, bu alanlardaki gelişmeler ile uluslararası sistemde güvenliğin sağlanabileceğini savunmaktadır. Devletler, demokratik değerlere sahip oldukça, diğer devletler ile var olan uzlaşmazlıklarını savaşarak değil, barışçıl yollarla ve uzlaşarak çözmeye gayret edeceklerdir. Devletler, ortak çıkarlarını göz önünde bulundurarak işbirliğine yönelecekler ve barışı sağlayabileceklerdir. İdealizm, hatta daha da ileri giderek, ebedi barışa da ulaşılabileceğini ve savaşın tamamen ortadan kaldırılabileceğini iddia etmektedir. Tüm düşmanlıkların bitirilmesi, devletlerin savaş kabiliyetlerinin minimum seviyede tutulması ve silahlı kuvvetlerin sayısının iç güvenliği sağlamaya yeterli şekilde sınırlandırılması, kalıcı barışın sağlanması için gerekli ve yeterlidir.

İdealizm anlayışının bir türevi olan Liberalizmde, uluslararası güvenliği demokrasi ve işbirliği gibi unsurlarla sağlanabileceğini savunmaktadır. Liberalizm, Realizmin aksine birey merkezli bir anlayışı savunmaktadır. Liberalizmde, bireyin güvenliğinin sağlanmasında ve özgürlüğünün korunmasında devletler ön plana çıkmaktadır. Ancak, Liberalizm uluslararası ilişkileri sadece devletlerarası bir ilişki olarak tanımlamamakta ve uluslararası ilişkileri toplumlar, gruplar, kurumlar gibi aktörlerin de ilişkileri olarak ele alınmaktadır. Söz konusu aktörlerin etkileşimleri de savaştan ziyade barışa katkı verecektir. Özellikle sosyolojik liberalizm analizlerinde

uluslararası barışın sağlanması noktasında söz konusu ulus-aşırı etkileşimlere vurgu yapmaktadır. Bu minvalde, devletlerin yanı sıra uluslararası örgütler, çokuluslu firmalar, sivil toplum örgütleri vb. devlet dışı aktörler de Liberalizmde analiz birimi olarak değerlendirmeye alınmaktadır.²⁰ Liberal teoriler özünde insan doğasını “iyi” olarak kabul etmektedirler. Savaşlar, insanların kötü doğasından kaynaklanmamakta, kötü toplumsal düzen, kuruluşlar ve düşünceler savaşlara vesile olmaktadır. Bu sebeple savaş, kaçınılmaz bir gerçek değildir ve savaşlar, kurumsal örgütlenme ve devletlerin işbirliği ile önlenmektedirler.²¹ Bu yönüyle de liberal teoriler, insan doğasını kötü kabul eden realizmden ayrılmaktadırlar.

Liberalizme göre uluslararası alanda barış, politik ve ekonomik liberal değerlerin ulusal ve uluslararası düzeyde benimsenmesi, karşılıklı bağımlılık ve etkileşimin yoğunlaşması, uluslararası işbirliği ve insan haklarının korunması ile sağlanabilmektedir. Bir başka deyişle liberalizm, realizmin aksine uluslararası sistemi ihtilafli bir yapı olarak kabul etmemekte ve işbirliğinin mümkün olduğunu savunmaktadır.

Liberalizm, liberal demokrasilerin dünya barışını sağlamada önemli bir etken olduğunu savunmaktadır. Bireylerin haklarının devlet karşısında güvence altına alınmasını sağlayacak liberal anayasalara sahip devletler, iç barışını daha kolay sağlayabilmektedirler. Ulusal zeminde barışı sağlamış ve liberal demokratik düzeni tesis etmiş ülkeler, uluslararası alanda da diğer ülkeler ile ortak politik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda işbirliği yapmaktadırlar. Josep Schumpeter, bu konuda liberal değerlerin barış konusundaki önemine değinmiş ve kapitalizm ile demokrasinin barışın tesis edilmesindeki önemli etkenler olduğunu iddia etmektedir.²²

Liberalizmin uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırdığı “Demokratik Barış Teorisi” de liberal demokratik rejime sahip devletlerin savaşmayacağını öne sürmektedir. Teoriye göre savaş, kötü bir durumdur. Devletin kötü yapısı ve politik sistemi savaşa neden olmaktadır. Ancak demokratik devletler, sağlıklı yapılar

²⁰ Dunne. T. (2001). *The Globalization of World Politics*, London: Oxford University Press, 163.

²¹ Sönmezoğlu, Güneş, Keleş, 2011, 39.

²² Michael W. Doyle, M. W. (1986). “Liberalizm and World Politics”. *American Political Science Review*,80(4), 74-75.

üzerine kurulmuş olup, bu yapı savaşa mahal vermeyecek kadar sağlıklı ve şeffaf bir biçimde örgütlenmişlerdir. Devletin demokratik kurumları, uyum içerisinde görevlerini ifa etmektedirler. Dolayısıyla bu noktada yanlış bir sonucun belirmesi mümkün olmayacaktır. Demokratik ülkelerde, kamuoyu da devleti denetleyen ve gerektiğinde düzelteren bir mekanizmadır. Savaşa anti-demokratik otoriter veya totaliter devlet yapıları neden olmaktadır. Bu itibarla savaşı önlemek için devletlerin liberal demokratik bir karakter kazanmaları gerekmektedir.²³ Bu kapsamda, Liberalizmin analizlerinde demokratik devletlere atfedilen önemin yanı sıra uluslararası kuruluşlar da barışın tesisinde önemli rol oynamaktadırlar. Özellikle, kurumsal liberalizm, uluslararası kuruluşları devletlerin işbirliği yapmasını kolaylaştırıcı bir unsur olarak görmektedir. Liberalizm, uluslararası kuruluşların güçlü devletlerin davranışlarını etkilemede zorlanabileceğini kabul etse de, uluslararası kuruluşların güçlü devletlerin tekelinde olduğunu savunan realizm tezine şiddetle karşı çıkmaktadır. Uluslararası kuruluşların devletlerden bağımsız karakterine vurgu yapan liberal teoriler, bu noktada AB'yi en iyi örneklerden biri olarak göstermektedir.²⁴

Liberalizm, Realizmde olduğu gibi iç ve dış politikayı birbirlerinden ayrı tutmamaktadır. Liberalizm, iç politikadaki demokratik yapının dış politikadaki devlet davranışını da etkileyerek barışı sağlayabileceğini savunmaktadır. Liberalizm, ayrıca sadece devletin yönetim biçiminin değil, Realizmin alçak politika altında değerlendirdiği ekonomi, ticaret gibi alanlarında barışı sağlama anlamında önemli değerler olduğunu savunmaktadırlar. Liberalizme göre, devletlerin aralarında kuracağı ticarî ilişkilerin, söz konusu devletler arasında ekonomik bağımlık oluşturacağı ve muhtemel bir savaşın bu sebepten ötürü ağır maliyetler doğuracağı devletler tarafından bilinmekte ve bundan dolayı devletler, savaşı bir çözüm olarak görmemektedirler.²⁵

Liberalizmin türevleri olan Fonksiyonalizm, Pluralizm ve Transyonalizm gibi teorilerde; işbirliği, bütünleşme, çoğulcu yaklaşımlar, uluslararası toplum gibi

²³ Büyükbaş, H., Atıcı, N. (2012). "Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40, 1-19.

²⁴ Jackson, R., Sorensen, G. (2007). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches* (Third Edition). New York: Oxford University Press, 117.

²⁵ Sancak, K. (2013). "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 127.

kavramlara öncelik vererek, güvenliği tesis etmenin mümkün olduğunu savunmaktadırlar.

David Mitrany'nin ortaya attığı Fonksiyonalizm teorisine göre dünyadaki savaşların başlıca sebebi politik ve ekonomik istikrarsızlıklardır. Ulus-devlet ve milliyetçilik anlayışı, savaşa neden olmaktadır. Ulus-devlet, bireyleri de savaşa sürüklemektedir; ancak Fonksiyonalizme göre bireyler, mantıklı varlıklar olduğundan, savaş yerine uluslararası ticaretinde artmasının etkisi ile uluslararası işbirliği seçeneğini tercih edeceklerdir. Bu tercih, uluslararası örgütleri ortaya çıkaracak ve uluslararası örgütlerde milliyetçilik akımlarını zayıflatacaktır.²⁶

Mitrany'nin ortaya attığı esaslar üzerinden geliştirilen Neofonksiyonalizmde bütünleşme ile uluslararası güvenliği tesis edilmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır.

Neofonksiyonalizme göre ekonomik, malî, teknik alanlar da başlatılan bütünleşme, daha sonra dağılma (spill-over) etkisiyle diğer alanlara da yayılarak siyasal bütünleşmeye vesile olacaktır. Neofonksiyonalizm, Realizmin alçak politika olarak değerlendirdiği ekonomik konulardaki entegrasyonun önemine dikkat çekmektedir.²⁷

Neo-fonksiyonalizm başta olmak üzere, liberal teoriler AB'nin politikalarına alt yapı oluşturması bakımından kıymetlidir, Avrupa bütünleşmesi, Neo-fonksiyonalizm kuramının pratikteki en önemli örneğidir. Neo-fonksiyonalizm öğretileri AB nezdinde doğrulanmıştır. Kömür ve çelik ile ekonomik ve ticarî alanlarda başlatılan devletler arası işbirliği zamanla diğer alanlara yayılmış ve AB üyeleri arasında politik alanlara uzanan bir hal almıştır. AB, ekonomik konuların yanı sıra ortak dış ve güvenlik politikası ve adalet sütunlarını da içeren bağımsız bir yapı olarak tezahür etmiştir. Güvenlik konusu özellikle realist teorilerde egemen devletlerin en öncelikli konusu olarak değerlendirilmiş ve her devletin güvenlik kaygısı farklılık arz edeceğinden güvenliğin uluslararası kuruluşlar eliyle yürütülmesinin mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Bundan ötürü, AB içerisinde

²⁶ Günyel, C. (2011). *Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikalarının Oluşum ve Gelişim Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 41.

²⁷ Günyel, 2011, 43.

oluşturulan ortak dış ve güvenlik politikası realist teorileri doğrulamamakta aksine liberal teori savlarına destek olmaktadır.

AB ülkeleri, liberal teorilerin savunduğu gibi ortak sınır, ortak Pazar, ortak para birimi, ortak güvenlik uygulamaları ile liberalizmin karşılıklı bağımlılık yaklaşımını tam manasıyla uygulamaya koymuştur. Bu sayede AB üyelerinin birinde dahi güvenlik değişkenlerinin olumlu veya olumsuz bir değişikliğe uğraması diğer ülkeleri etkilemektedir. Bu durum da AB içerisinde olası bir savaştan ve ihtilaftan kaçınılması sonucunu doğurmaktadır.

AB yine liberal değerler doğrultusunda müktesebatını şekillendirmiş, üyelerine demokrasi, bireysel haklar, uluslararası hukuka saygı konularında düzenleme yapmalarını zorunlu tutmuştur. AB'ye üye tüm devletler demokratik yönetimler tarafından yönetilmektedir.

Bu manada AB, Kuzey Afrika ile güvenlik ilişkilerinde de liberal değerler temelinde bir politika oluşturma gayretinde olmuştur. AB, Kuzey Afrika ile karşılıklı bağımlılık oluşturarak ekonomik sektörlerde başlatılan işbirliği süreci sonucunda Kuzey Afrika'da demokratik değerlerin yerleşik hale gelmesini amaçlamıştır. Ancak, bu durum Kuzey Afrika'daki otoriter yönetimler yüzünden kısıtlı olarak başarıya ulaşabilmiştir. Kuzey Afrika'daki otoriter yönetimler realist anlayış çerçevesinde hareket etmektedirler. Kuzey Afrika yönetimleri tarafından askerî güvenlik öncelikli tutulmakta ve "AB'nin hegemonyası"na girme tehlikesi güvenlik kaygısı oluşturmaktadır. Bu durum AB ile Kuzey Afrika arasındaki ekonomik alandaki teknik seviyedeki ilerlemelerin politik alana yansımalarının sınırlı kalmasına neden olmuştur.

AB tarafından Kuzey Afrika ile kurulan ortaklık mekanizmaları, Kuzey Afrika devletlerinin kişisel çıkar (self-interest) politikalarının gölgesinde kalmıştır. Bunun ana sebebi de realist savlar içinde hareket eden kişisel çıkar ve nisbi güç yaklaşımlarını merkeze koyan Kuzey Afrika devletleri olmuştur. Karşılıklı bağımlılık konusunun da AB ve Kuzey Afrika ilişkilerinde güvenliği tesis edememesinin önemli bir nedeni doğal kaynak zengini Kuzey Afrika ülkelerinin sürekli bir bağımsız geliri elinde bulundurmaları ve ekonomik gücün belli bir kesimin elinde

bulundurulmasından rahatsızlık duyulmamasıdır. Bu sebeple, ekonomik ve siyasî güce haiz “elit” kesim, karşılıklı bağımlılığın olumsuz etkilerinden kaynaklı bir liberalleşme politikası yürütmeyi tercih etmemiştir. Aksine liberal politikalarından ve demokratik uygulamalardan, kendi tekellerin tuttukları güç alanlarını toplumun diğer kesimlerine yansıtacak olmasından ötürü imtina etmişlerdir. Bundan mütevellit Liberalizm, AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkilerini açıklamakta eksik kalacaktır. Bununla birlikte Liberalizm, genellikle güvenlik anlamında savaş, barış ve devletlerarası işbirliği ve ekonomik güvenliğe odaklanmış, genişletilmiş güvenlik yaklaşımı kapsamındaki çevre, toplumsal cinsiyet, organize suçlar, terörizm gibi güvenlik konularını analiz etmede yetersiz kalmıştır.

2.1.3. Eleştirel Teorilerde Güvenlik

Fikri altyapısı Kant, Hegel ve Marx’a kadar dayanan Eleştirel Kuram, Frankfurt Okulu’nun çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Frankfurt Okulu’nun yanı sıra İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci de kurama önemli katkıda bulunanlar arasındadır. Gramsci’nin hegemonya ile ilgili çalışmalarını uluslararası ilişkilere uyarlamaya çalışan Robert Cox, Stephen Gill gibi yazarların düşünceleri de Eleştirel Kuram içerisinde değerlendirilmektedir.²⁸ Frankfurt Okulu’nun eleştirel kuramı Neo-Marksizm veya Batı Marksizmi olarak da adlandırılmaktadır.

Frankfurt Okulu adını 1923 senesinde Almanya’da kurulan Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nden almaktadır. Okul, Karl Marx’ın öğretilerini yeniden gözden geçirmeyi ve analiz etmeyi amaçlamıştır. Frankfurt Okulu teorisyenleri de, Marx gibi mülkiyet ilişkisine dayalı çıkar çatışmasına vurgu yapmışlardır. Okula göre insanların düşünceleri, içinde yaşadıkları topluma istinaden şekillenmektedir. Ekonomik örgütlenmenin önemini savundukları için kendilerini Materyalist olarak tanımlamaktadırlar. Onlara göre kültür ve ideoloji, sadece ekonominin sonucu değildir. Okul, genel manada kapitalizmin ve Sovyet sosyalizminin eleştirisi üzerinde yoğunlaşmıştır.²⁹

²⁸ Sönmezoğlu, Güneş, Keleş, 2011, 49.

²⁹ Atıla, Demir, S. (2009). “Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizm Eleştirisi”. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 63.

Eleştirel teorinin, Marksizm'den farklılıklarını anlamak için Marksizm'in güvenlik temelli savlarını incelemek anlamlı olacaktır. Marksizm; Liberalizm ve Realizmin aksine insanın özüne ilişkin iyi ya da kötü şeklinde bir yorumda bulunmamıştır. Marksizm aksine, insanların fikir ve algılarının maddî yaşam ilişkilerinin bir ürünü olduğunu savunmaktadır. Bu ilişkilerin en belirginini de üretim ilişkileridir. Marksizm'e göre üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda egemendir ve kendi beklentilerini toplumunun beklenti ve çıkarları gibi sunmaktadır. Bu itibarla kendi çıkarlarına karşı olan tehditleri de topluma karşı olan tehditlermiş gibi göstererek kolektif güvenlik politikalarını kendi güvenliği çerçevesinde şekillendirmektedir.³⁰ Bu kapsamda Marksizm'in devlet yorumu da güvenlik anlayışını anlamak açısından önemlidir.

Marksizm, devleti ulusal bölüşümde bir araç olarak yorumlamakta ve devletin üretim ve bölüşüm ilişkilerini kapitalist sınıfın arzuları doğrultusunda yönlendirdiğini savunmaktadır. Marksizm, güvenliği ekonomik ilişkiler üzerinden analiz etmiş ve devletin güvenliği sağlamak için kapitalizmin özünde yer alan ekonomi ve siyaset arasındaki çatışmaları önleme çabasında olduğunu savunmuştur.³¹ Bir başka ifadeyle, devletler bağımsız varlıklar değildir ve yönetici sınıflar tarafından idare edilen yapılardır. Kapitalist devletler, ekonomiyi yöneten burjuva sınıfın çıkarlarına göre hareket etmektedirler. Bu sebepten ötürü savaşlar dâhil devletler arasındaki güç mücadeleleri farklı devletlerin kapitalist sınıflarının güç mücadelesi olarak ekonomik kapsam içinde değerlendirilmelidir.³² Marksizm bu yönüyle devletleri bağımsız birer aktör olarak gören realizmden ayrılmaktadır. Marksizm, bu noktada realistler tarafından, devleti yönetici sınıfların tekelinde tuttuğu bir vasıtaya indirgemekle eleştirilmektedir.

Frankfurt Okulu, Marksizm'in aksine, devletlerin yürüttüğü güvenlik politikalarının sadece sermayenin algıladığı tehditlerden ibaret olduğu yaklaşımını savunmamaktadır. Frankfurt Okulu'nda devlet, Marksizm'deki gibi egemen sınıfın hegemonyasını devam ettirmenin bir aracı olarak görülmemektedir. Frankfurt Okulu,

³⁰ Birdişi, F. "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(2), 163-164.

³¹ Selen, U. (2002). "Küreselleşme ve Devlet Etkileşimi". *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 8-9.

³² Jakson, Sorensen, 2007, 185.

güvenlik sorununu sınıf ilişkileri üzerinden değil de otorite ve önyargı üzerinden çözümlenmiştir. Birçoğu Yahudi olan eleştirel düşünürler, Hitler döneminde sıkıntılar çekmiş ve bunun üzerine ırksal önyargı, saldırgan milliyetçilik gibi karakter özellikleri ile inançlar arasındaki bağlantıyı da çalışmalarında analiz etmişlerdir.³³

Frankfurt Okulu temsilcileri, aydınlanmanın bireysel düşünceleri tehdit ettiğini savunarak güvenlik çalışmaları literatürüne totaliterliğin temeli olarak gördükleri “korku” kavramını eklemiştir. Aydınlanma her şeyi sayısallaştırarak, insanları özgürleştirmek yerine bireyi, burjuva düzenin ve başat üretim tarzının yarattığı korkular ile baş başa bırakmıştır. Bu sebeple Frankfurt Okulu düşünürlerine göre aydınlanma korkusuzluktan ziyade, korku oluşturmuş ve güven değil, güvensizlik yaratmıştır.³⁴ Frankfurt Okulu, pozitivismi de eleştirmiştir. Pozitivizmin statükoyu koruduğunu ve radikal değişiklikleri engellediğini savunan Okul, bunun teknokratik bir egemenliğe sebebiyet verdiğini iddia etmektedir. Böylece insanlar, teknokratik egemenliğe hizmet eder hale gelmektedir. Frankfurt Okulu’nun güvenlik kapsamındaki bir diğer eleştirisi de kültür üzerine olmuştur. Okula göre kapitalizmle birlikte kültür de bir endüstri halini almış ve kültürel öğeler birer meta özelliği göstermeye başlamıştır. Frankfurt Okulu, kitle iletişim araçları ve medyayı kültürü yozlaştırmakla ve yaptıkları propagandalarla bireyleri pasifleştirdiklerini düşünmektedirler.³⁵

Frankfurt Okulu’nun yanı sıra Bağımlılık Okulu ve Neo-Gramscici düşünürlerinin de Eleştirel Teori güvenlik çalışmalarına katkı verdiği aşikârdır.

Bağımlılık Okulu, uluslararası ekonomik sistemde yer alan ülkeleri uluslararası işbölümü yapısına göre “merkez” ve “çevre” olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayırım, diğer Eleştirel Teoriler tarafından da kabul gören bir ayırımdır. Bağımlılık Okulu’na göre gelişmiş ülkeler, az-gelişmiş ülkelerin önüne geçmekte ve onların kendi içlerinde kalkınmalarına engel olmaktadır. Bu bağlamda ülkeler arası çatışma, merkez ve çevre arasında yaşanmaktadır. Serbest ticaretin, tüm ülkelerin

³³ Birdişli, F. (2014). “Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolü”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 20, 239-240.

³⁴ Kızılcıkelik, S. (2008). *Frankfurt Okulu*. Ankara: Anı Yayıncılık, 160.

³⁵ Birdişli, 2014, 242-243.

yararına olduğunu reddeden Bağımlılık Okulu azalan ticaret hadleri nedeniyle az gelişmiş ülkelerin kaybeden taraf olduğunu savunmaktadır.³⁶ Buna ilaveten merkez ülkeler, sürekli kazanan taraftadırlar. Merkez ülkeler, kazancını korumak için var güçleriyle çalışmakta ve ekonomik güçlerini korumak istemektedirler. Ekonomilerine yönelik herhangi bir tehdit, merkez ülkeler için güvensizlik anlamına gelmektedir. Bu tehditler karşısında merkez ülkeler, güvenliğini sağlamak isterken çevre ülkelerin güvensizliğine neden olmaktadır.

Robert Cox'un çalışmaları ile ortaya çıkan Neo-Gramscici gelenek³⁷ de diğer Eleştirel Teoriler gibi devleti çalışmalarının odak noktası yapan Realizmin klasik güvenlik anlayışını eleştirmiş ve "problem çözücü" teori ile değişim için çaba gösteren "eleştirel teori" arasında bir ayrım yaparak, devlet merkezli uluslararası ilişkiler anlayışına alternatif arayışına girmiştir. Cox, teorinin objektif olduğunu görüşüne katılmamaktadır. Teorinin belli grupların amaçları doğrultusunda hizmet ettiğini savunan Cox, bu grupların genellikle toplumdaki elit gruplar olduğunu ifade etmektedir. Cox, problem çözücü teorilerden farklı olarak var olan düzende ne tür değişimlerin ve alternatiflerin olası olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Mevcut sistemin davranışları nasıl belirlediğini ortaya koymaya çalışan Cox, bunu Realizm'deki gibi belli başlı varsayımlar oluşturmak için değil, mevcut sistemde hakkı yenen vatandaşlar, savaşta ölen askerler vb. ezilenleri özgürleştirmek için yapmaktadır. Cox, bir başka deyişle teorinin millî güvenlik ve millî çıkar gibi değerleri tanımlamasına müsaade etmektense, ezilen insanların sorunlarına çözüm bulacak alternatif bir anlayış sergilemek istemiştir.³⁸ Robert Cox, analitik sistemini sosyal kuvvetler, devlet formları ve dünya düzeni olarak tanımladığı tarihî yapılar üzerine kurmuştur. Sosyal kuvvetler, kapitalist üretim süreçlerini ifade ederken, devlet formları normları ve kurucu prensipleri zaman içinde değişen muhtelif devletleri, dünya düzeni ise uluslararası kuruluşlar, uluslararası hukuk ve devletler arası ilişkilerin dâhil edildiği mevcut uluslararası sistem olarak tanımlanmaktadır. Cox, bu

³⁶ Bedirhanoğlu, G. N. (2006). *Uluslararası Ekonomik Örgütlerin Amerikan Hegemonyasındaki Roller*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 20-21.

³⁷ Bedirhanoğlu, 2006, 22.

³⁸ Aydın, M. (1996). "Uluslararası İlişkiler Yaklaşım, Teori ve Analiz". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 51(1), 105-106.

üç ögenin etkileşim içerisinden olmasından bahisle politika ve ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşimi kuramlaştırmaktadır.³⁹

Cox'a göre, devletler tek tip değildir ve devletleri birbirlerinden ayırtıran ana faktör, sivil toplumları ile oluşturdukları ilişkilerin özelliğidir. Dünya düzeninin etkileri de devlet ve sivil toplum arasındaki ilişki şeklini belirleyen önemli faktörlerden biridir. Birbirinden farklı devlet ve sivil toplum kompleksleri öncelikle milli seviyede şekillenmekte daha sonra ise hegemonik nüfuzlarını genişletmek için birbiriyle küresel alanda rekabet etmektedirler. Ulusal hegemonya ile başlayan süreç, yayılcı bir karakter göstermekte, maddi çıkar ve fikirleri benzerlik gösteren devlet ve sivil toplum kompleksleri arasında hegemonyacı bir koalisyon tezahür etmektedir.⁴⁰ Böylece ulusal bazda başlayan, ancak dünya hegemonyasına varan bir süreç gerçekleşmektedir. Dünya hegemonyasının tesisi için hegemonik koalisyon ile hegemonyanın genişleme güzergâhındaki ülkelerin iktidardaki sosyal sınıfları ile ortak bir uzlaşmaya varması gerekmektedir. Bu noktada, rıza unsuru çok önemlidir ve hegemonik lider salt maddi zorlama ile karşı tarafa istediğini yaptıramaz. Bundan mütevellit, hegemonyanın diğerleri ile ortak payda oluşturabilecek bir evrensel vizyon oluşturması ve gerektiğinde kısa süreli de olsa kendi çıkarlarını ötelemesi gerekmektedir. Taraflar arasında çıkar çatışmalarının yaşanabileceği durumlarda dahi evrensel değerler tarafları bir arada tutabilecektir.⁴¹

Eleştirel teoriler genel olarak realizm ve liberalizm gibi klasik güvenlik teorilerinin aksine uluslararası güvenlik ortamını sonuçlar üzerinden değil nedenler üzerinden okumaktadır. Eleştirel güvenlik analizlerine göre hiçbir şey üretilmeden tüketilmez yani temelinde hiçbir şey tehdit değildir ve olgular, üzerindeki politik ve sosyal kontrolün kaybedilmesiyle tehdit halini almaktadır. Bundan dolayı eleştirel teoriler güvenliğin nasıl sağlanacağından ziyade güvensizliğin nedenleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu durum eleştirel teorilerin sosyoloji, sosyal psikoloji ve felsefe gibi alanlardan yoğun bir şekilde yararlanmasına sebebiyet vermiştir. Bu husus eleştirel güvenlik yaklaşımlarının klasik güvenlik yaklaşımlarından ayrılan önemli bir

³⁹ Jackson, Sorensen, 2007, 188.

⁴⁰ Okur, M. A. (2015). "Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine". *Uluslararası İlişkiler*, 12 (46), 144-147.

⁴¹ Okur, 2015, 147.

tarafı olup, aynı zamanda eleştirel teorilerin güvenlik konusunun kapsamını genişletmesine yardımcı olmuştur.

Eleştirel teorilerden, ileriki bölümlerde görüleceği üzere AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkisini kısmi açıdan analiz etme noktasında istifade edilse de, teori bütün itibariyle Kuzey Afrika'nın AB güvenliğindeki yerini incelemek için yetersiz kalmaktadır. Öncelikle eleştirel teoriler, politika ve ekonomiyi birbiri ile bağımlı olarak değerlendirmişler ve ekonominin politika üzerinde baskın olduğu sonucuna varmışlardır. Eleştirel teori temelde kapitalizme bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Oysa ki AB, kapitalizmin, yani liberal ekonominin dünya üzerindeki en iyi uygulayıcılarından. AB'nin uyguladığı ekonomik liberalizm, ekonominin politikadan bağımsız olduğu tezini savunmaktadır. Serbest Pazar ekonomisi kendi dinamikleri içinde şekillenmektedir ve devletin ekonomiye müdahalesi minimal düzeydedir. Bir başka ifadeyle, AB ekonomisinde, eleştirel teorilerin savunduğu üzere devlet, ekonomik bölüşüm sağlayan bir yapı olarak karşımıza çıkmamaktadır.

Bununla birlikte, AB tarafından ekonomik aktivite ve üretim araçları eleştirel teorilerin ifade ettiği gibi sadece belli bir sınıfın yararına işletilmemektedir. AB ekonomik anlayışında belli zümrelerden ziyade tüketici ve üretici olarak bireyler ekonominin temel aktörü rolünü üstlenmektedirler. Bireylerin yanı sıra özel teşebbüsler de AB ekonomisinde kilit rol oynamaktadır. AB'nin liberal ekonomik politikalarında amaç bireysel ekonomik refahı en üst seviyeye ulaştırmaktır. AB, Kuzey Afrika ile ilişkilerinde de liberal ekonomik anlayışı geliştirmeyi hedeflemiştir. AB ve Kuzey Afrika ekonomik ilişkilerinde, eleştirel teorilerin savunduğu üzere sınıfsal bir ekonomik rekabet ve çatışma ortamı bulunmamaktadır. AB'nin Kuzey Afrika'ya olan ekonomik yaklaşımı, işbirlikçi ve pozitif toplamlı bir yapı olarak kurgulanmıştır.

Eleştirel teoriler ayrıca, genel itibariyle ekonomik çözümler üzerinden analizlerini yapmışlardır. Oysa ki AB ve Kuzey Afrika güvenlik denkleminde ekonomi sadece değişkenlerden bir tanesidir. Ayrıca Eleştirel teoriler askerî ve toplumsal ve çevresel güvenlik konularına yeterince değinmemiştir.

2.1.4. Kopenhag Okulu'nda Güvenlik

Soğuk Savaş döneminin devlet merkezli klasik güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş sonrası dönemin güvenlik sorunlarını çözmede yetersiz kalmıştır. Ulus-devletin güvenliğine dayalı klasik güvenlik anlayışı, Soğuk Savaş sonrası dönemde genişletilmiş ve insanî, ekonomik, çevresel güvenlik gibi unsurlar yeni güvenlik tanımını içine dahil edilmiştir. Güvenliğin sadece askerî bir unsur olmadığını savunan yeni güvenlik yaklaşımları terörizm, göç, küresel ısınma, salgın hastalık gibi konuların da yeni tehditler olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu yaklaşımlar içerisinde güvenlik çalışmalarına odaklanan ve güvenlik literatürünün gelişimine katkıda bulunan Kopenhag Okulu'ndan, Avrupa Birliği'nin Kuzey Afrika'daki güvenlik politikalarını anlamak açısından en faydalı teori olması sebebiyle bu tezin değerlendirilmesinde ana teori olarak istifade edilecektir.

Kopenhag Okulu, askerî unsurlar dışındaki tehditleri sorgulamış ve devlet merkezli güvenlik anlayışına eleştirilerde bulunmuştur. Kopenhag Okulu'nun toplumsal grupları, bireyleri, devleti içine alan geniş güvenlik yaklaşımı yeni güvenlik referans nesnelere dikkate almayı gerektirmiştir. Kopenhag Okulu'nun güvenlik literatürüne yaptığı başlıca katkılar güvenikleştirme, güvenlik sektörleri ve bölgesel güvenlik kavramları ve bu kavramlar üzerinde yaptığı değerlendirmelerdir.

Kopenhag Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden Barry Buzan, güvenliği birbirini yakından etkileyen beş sektöre ayırmıştır. Bu sektörler askerî, politik, toplumsal, ekonomik ve çevresel sektörlerdir. Buzan, güvenlik referans nesnesi olarak yalnızca devleti ele almamış, bireyleri, sosyal grupları ve hatta uluslararası sistemleri güvenlik referans nesnesi olarak almıştır.⁴² Böylece hem realistlerin öne sürdüğü klasik devlet-merkezli güvenlik anlayışı arka plana itilmemiş, hem de liberal teorilerin önem verdiği bireyler ve sosyal gruplar unutulmamıştır.⁴³

⁴² Stone, M. (2009). "Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis", *Security Discussion Papers Series 1*, 4.

⁴³ Çapat, H. (2008). *Kopenhag Okulu Çerçevesinde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kavramı ve Karadeniz'de AB-ABD Güvenlik Algılamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 11.

Kopenhag Okulu'nun ortaya çıkardığı güvenikleştirme kavramı, değerli olduğu varsayılan bir öznenin mevcudiyetine yönelik bir tehdit inşa edilmesi ve bunun üzerine alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır.⁴⁴

Bir başka deyişle, güvenikleştirme bir tehdit algısı oluşturulma süreci ve kurgulanan tehdide karşı alınacak önlemleri meşrulaştırmak için kullanılmasıdır.

Kopenhag Okulu öne sürdüğü güvenikleştirme yaklaşımında dil felsefesinde kullanılan söz edimi teorisinden istifade etmektedir. Okul, güvenikleştirme anlayışı kapsamında kendine has özellikleri bulunan bir söz edimi anlayışı geliştirmiştir. Kopenhag Okulu, problemlerin söyleme dayalı olarak sosyal inşa aracılığı ile güvenikleştirilerek tehdide dönüştürüldüğünü savunmaktadır.⁴⁵ Kopenhag Okulu'nun bir diğer önemli temsilcisi Ole Waever'de güvenliği değerli bir referans nesnesine yöneltilmiş varoluşsal bir tehdit ve bu tehdidin üstesinden gelmek için acil ve istisnai önlemlerin kullanılmasını mümkün kılan söz edimi olarak ifade etmiştir.⁴⁶

Güvenikleştirmenin olabilmesi için üç şartın gerçekleşmesi gerekmektedir. Öncelikle bir sorunun varlığa yönelik bir tehdit olarak ortaya atılması lazımdır.⁴⁷ İkinci olarak ortaya atılan tehdidin, ivedilikle çözüme kavuşturulması gerekmekte ve tehdidin ortadan kaldırılması içi olağan dışı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Varlığa yönelik bir tehdit, ona karşı kullanılacak olağan dışı önlemleri meşru kılacaktır. Güvenikleştirmenin tamamlanması için son olarak tehdit sunulan kitlenin, olağandışı önlemler alınması gereken tehditlere ilişkin söylemi kabul etmesi gerekmektedir.⁴⁸ Yani ilgili kitle, kendisine sunulan tehdit konusunda ikna edilmelidir. İkna olmadığı takdirde güvenikleştirmenin başarılı olduğu söylemek mümkün değildir. Bu da istenilen her şeyin güvenlik tehdidi olarak tanımlanamayacağını, güvenlik tehdidi olabilmesi için kabul görmesi gerektiği manasına gelmektedir.

⁴⁴ Buzan, B. (2008). "Askerî Güvenliğin Değişen Gündemi". *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 109.

⁴⁵ Akgül-Açıkmeşe, 2011, 59-60.

⁴⁶ Waever, O. (1995). *Securitization and Desecuritization*. New York: Columbia University Press, 48-60.

⁴⁷ Waever, 1995, 49.

⁴⁸ Akgül-Açıkmeşe, 2011, 61.

Yukarıda değinilen, güvenikleştirme kavramı ilk olarak Ole Waever tarafından kullanılmıştır. Barry Buzan da güvenikleştirme yaklaşımı temelinde ortaya attığı makro-güvenikleştirme kavramı ile uluslararası güvenlik çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Makro-güvenikleştirme özü itibariyle güvenikleştirme ile aynı anlama gelmekle birlikte güvenlik konularını ve ilişkilerini uluslararası sistem bazında ele alması bakımından güvenikleştirmeden ayrılmaktadır. Bir başka deyişle makro-güvenikleştirme, küreselleşme ve evrensel düşüncenin etkisi ile geniş ölçekteki güvenikleştirme konularını içermektedir.

Barry Buzan'a göre Soğuk Savaş, tarihteki en önemli makro-güvenikleştirme örneklerinden biridir ve on yıllarca, devletlerarası güvenlik dinamiklerini yönlendirebilmiştir. Buzan, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki güvenlik tehdidi boşluğunun da 11 Eylül olayları sonrası başlatılan "Terörizmle Savaş" ile doldurulduğunu belirtmiş ve bu konuyu da makro-güvenikleştirmeye örnek olarak göstermiştir.⁴⁹ Ancak bir şeyin güvenikleştirilmesi onun ebediyen güvenlik tehdidi olarak kalacağı anlamına gelmemektedir. Bu noktada Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu bir diğer kavram ise güvenlik dışılaştırma dır.

Güvenlik dışılaştırma önceden tehdit olan bir şeyin hâlihazırda tehdit olarak kabul görmemesi olarak tanımlanabilmektedir. Kopenhag Okulu'na göre ideal durum, sorunların güvenlik dışına çıkartılması ve güvenikleştirme sürecinden kaçınılmasıdır. Bir diğer ifadeyle Kopenhag Okulu, güvenliği olumlu bir durum olarak değerlendirmemektedir. Çünkü eğer bir sorun güvenikleştirilmişse, otorite, bireylerin özgürlüklerini kısıtlama ve şiddet gibi olağan dışı önlemleri kullanabilmektedir.

Kopenhag Okulu'nun güvenlik dışılaştırmayı tercih edilir bir strateji olarak önermesinin bir diğer nedeni de güvenikleştirmenin genelde elitlerin elinde bir araç olarak kullanılmasıdır. Elitler kendileri için arzu edilmeyen bir durum ortaya çıktığında, güvenikleştirme seçeneğini kullanarak kendi amaçlarını meşrulaştırmak istemektedir. Bu bağlamda elitler, güvenliğin farklı alternatiflerinin konuşulmasını istememektedirler. Sorunların olağan dışı tedbirlerle çözülmesi, demokratik tartışmaların kolaylıkla bitirilmesine zemin hazırlayacak ve sorunların demokratik

⁴⁹ Stone, 2009, 8-9.

yollarla tartişılması yerine güvenlikleştirilmesi askeri czmleri beraberinde getirecektir. Bu durumda Kopenhag Okulu tarafından arzu edilmeyen bir durumdur.

Güvenlikleştirme olgusu, güvenlik calışmalarına yeni bir anlayış getirmiştir. Klasik güvenlik anlayışının ana aktörleri, politikaları, tehditleri bellidir. Klasik güvenlik anlayışında devlet otoriteleri, tehdidi bilinçli bir Şekilde belirlememekte, objektif bir Şekilde tehdidin varlığına karar vermeye calışmaktadır. Ancak Kopenhag Okulu'na göre tehdit, bilinçli bir Şekilde inşa edilmektedir. Güvenlikleştirme kavramının, klasik güvenlik anlayışlarına göre bir diğer farkı da güvenlikleştirme de kitlelerin ikna olması gerekmektedir. Ancak klasik güvenlik anlayışında, kitlelerin iknası gibi bir durum söz konusu değildir. Ayrıca klasik anlayışta, güvenlik tehdidi askeri odaklı iken, Kopenhag Okulu tehdidin askeri olabileceği gibi farklı alanlarda da farklı öznelere tarafından inşa edilebileceğini savunmaktadır. Bu kapsamda, Kopenhag Okulu askeri güvenliğin yanı sıra klasik güvenlik anlayışında ikinci plana atılan alçak politika konularının da gvenlikleştirilebileceğini ne srmş ve güvenliği beş sektörde inceleyerek literatüre bir diğer önemli katkısını sunmuştur.

Kopenhag Okulu'nun öğretilerini anlamak için Okul'un güvenlik sektörleri ayırımını incelemek manalı olacaktır. Kopenhag Okulu'nun güvenliği sektörlere ayırmasının arkasındaki motivasyon, Soğuk Savaş sonrası değişen dünya düzeni olmuştur. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ile güvenlik algısında yeni tehditler belirmeye başlamış ve bu tehditlere geleneksel güvenlik yaklaşımları czm bulmakta zorlanmıştır. Bu bağlamda Kopenhag Okulu, güvenlik kavramının genişletilmesini savunmuş ve daha önce de belirtildiği gibi güvenlik calışmaları analizlerine askeri konuların yanı sıra toplumsal, politik, sosyal ve cvresel konuları da eklemiştir.

Barry Buzan'ın güvenliği askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve cvresel güvenlik olmak üzere beş sektörde incelemesi bundandır.⁵⁰ Askeri güvenlik, devletlerin saldırı ve savunma imknları ile diğer devletlerin askeri yeteneklerinin nasıl algılandığı ile ilgilenmektedir. Bir başka deyişle askeri güvenlik, devletlerin

⁵⁰ Buzan, B. (1991). "New Patterns of Global Security in the Twenty-First-Century", *International Affairs*, 67(3), 439.

askerî kapasiteleri ve devletlerin birbirlerinin niyetlerini nasıl algıladıkları ile alakalıdır.

Bilindiği üzere askerî güvenlik, klasik realist güvenlik anlayışının da odağında yer almaktadır. Ancak Soğuk Savaş sonrası askerî güvenliğin gündemi değişmiştir. Barry Buzan'a göre askerî gündem, klasik güvenlik anlayışındaki devlet-merkezli çerçeveden, sivil ve sivil olmayan devlet dışı aktörlerin de yer aldığı bir çerçeveye doğru genişlemiştir. Bu genişlemenin başlıca nedeni uluslararası düzeyde güvenikleştirilen teröre karşı savaş olgusudur. Genişletilmiş askerî gündemde devlet sadece devlete karşı savaşmamaktadır. Devlet, sivil olmayan terörist gruplar ya da kendi çıkarlarını korumak amacıyla sivil toplum ile de çatışabilmektedir.

Bunun yanı sıra devletin varlığının neredeyse bittiği Kongo, Somali gibi ülkelerde sivil toplum ile sivil olmayan toplum arasında yaşanan çatışmalarda askerî güvenliğin değişen gündemine bir başka örnektir.⁵¹

Politik güvenlik ise devletlerin örgütsel istikrarı, meşruiyeti, yönetim sistemi ve ideoloji gibi konular ile ilgilidir. İdeolojik tehditler ve diplomatik olarak tanınmama gibi konular politik güvenliğe tehdit oluşturmaktadır.⁵² Örneğin Liberalizm, komünist Kuzey Kore hükümeti için politik bir tehdittir ve Kuzey Kore bundan dolayı kendini dış dünyaya kapatmıştır.

Toplumsal güvenlik, bir diğer güvenlik sektörüdür. Toplumsal güvenlik bir kimliğin bir başka ifadeyle bir topluluğun tehdide karşı savunulmasıdır. Toplumsal güvenlik, ulusal güvenlikten farklıdır. Devlet bir toprak parçasına bağlı ve resmi statüde bir organizma iken, toplumsal entegrasyon daha değişken bir olaydır. Toplum, kimlikle ve bireylerin kendilerini bir topluluğa aidiyet hissetmesi ile alakalıdır. Kısacası toplumsal sektörde ana öge, kimliktir. Herhangi bir toplum bir şeyi kendi varlığına tehdit olarak görmekte ise orada toplumsal güvensizlik oluşmuştur. Toplumsal gruplar, ulusal nitelikte olabileceği gibi dinî ve ırksal özellikler de taşıyabilmektedir. Göç, etnik temizlik hareketleri, kültürel baskınlık, bölgesel

⁵¹ Buzan, 2008, 122-123.

⁵² Ünsal, 2007, 56.

entegrasyon gibi konular, toplumsal kimliğe tehdit eden veya tehdit oluşturan unsurlardır.⁵³

Kopenhag Okulu'nun dördüncü güvenlik sektörü ekonomik sektördür. Ekonomik güvenlik, devletin refah düzeyini korumak ve ekonomik gücünü sürdürmek için gereken kaynaklara sahip olması ile ilgili bir konudur. Özellikle günümüz dünyasında, küreselleşmenin etkisi ile ülkeler arası mal ve hizmet ticareti artmış, bunun sonucu olarak da ülkeler ekonomik olarak birbirine bağımlı hale gelmişlerdir. Bu bağlamda bir ülkeye diğer ülkelerce uygulanan ekonomik ambargo, söz konusu ülkeyi doğrudan etkilemekte ve ekonomik güvensizlik oluşturmaktadır. Ekonomik güvenlik, diğer güvenlik sektörlerini de doğrudan etkileyebilmekte ve ekonomik alanda herhangi bir olumsuz gelişme diğer güvenlik sektörlerinde de güvensizliğe sebebiyet vermektedir. Örneğin devlet bütçesindeki kısıntı, savunmaya ayrılan miktarlarda da azalmaya neden olmakta bu durum, askerî güvenliği olumsuz yönde etkilemektedir.

Kopenhag Okulu'nun güvenlik sektörlerinden sonuncusu, çevresel güveniktir. Çevresel güvenlik, dünyayı tehdit eden doğal afetleri ve insanoğlunun biyosfer ile ilişkilerini kapsamaktadır.⁵⁴ Çevresel güvenliğe tehdit olarak görülen deprem, küresel ısınma, çevre kirliliği gibi konular, çevreye ve dolayısıyla insan yaşamına doğrudan zarar vermektedirler.

Kopenhag Okulu, öne sürdüğü bu beş güvenlik sektörü ile güvenlik kavramını genişletmiş ve realist görüşlerin ikinci plana attığı çevre, ekonomi, kültür gibi konuları da güvenlik analizlerine dâhil etmiştir. Söz konusu kavramların güvenlik analizlerine dâhil edilmesi, klasik güvenlik anlayışlarında referans nesne olan devletin yanı sıra birey, toplum, uluslararası sistem gibi unsurlarında güvenliğinin sorgulanmasına sebep olmuş, bu da genişlemenin yanı sıra güvenlik çalışmalarında derinleşmeye yol açmıştır.

Kopenhag Okulu'nun çalışmalarında önemli bir yer tutan bir diğer kavram ise Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT)'dir. Bu teori, güvenliğin bölgesel

⁵³ Waewer, O. (2008). "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi". *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 151-158.

⁵⁴ Ünsal, 2007, 57.

dinamiklerini ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Buzan'a göre dünya üzerindeki bütün devletler, güvenlik açısından birbirine bağımlıdır. Bununla beraber tehdit ve güvensizlikler, yakınlık ile ilgili olduğundan coğrafi olarak yakın devletlerin bağımlılığı uzak olanlara nazaran daha fazladır.⁵⁵

Buzan ve Waever'e göre devleti referans alan güvenlik sektörleri kapsamında yapılacak analizlerde, bölgesel güvenlik dinamikleri muhakkak dikkate alınmalıdır. Bu noktada da hangi devlet, hangi bölgede yer alır sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu sorunun cevabı da BGKT tarafından verilmektedir. Buzan ve Waever'in güvenlikte bölgesel dinamiklerinin göz önünde bulundurmanın gerekliliğini savunmasının sebebi, tek tek devletlerin güvenliğini ele almanın veya uluslararası sistemi yeknesak olarak analiz etmenin sağlıklı sonuçlar vermeyecek olmasıdır. Bir devletin güvenliği, diğerine bağlıdır ve güvenlik dinamikleri, tek devlet özelinde incelenmemektedir. Ayrıca küresel olarak dünya, süper güç veya bölgesel güçler dışında güvenlik manasında entegrasyon halinde değildir. Bu sebeplerden ötürü güvenlik analizlerinde doğru sonuca ulaşmak için bölgesel yaklaşım sergilemek gereklidir.⁵⁶

Buzan ve Waever'e göre bir bölgenin güvenlik kompleksi olarak değerlendirilmesi için bölgeyi oluşturan devletlerin güvenliklerinin birbirinden ayrı değerlendirilemeyecek kadar yakın bağlarla birbirlerine bağlı olması gerekmektedir.⁵⁷ Güvenlik kompleksini oluşturan devletler, aralarında çeşitli farklılıkların var olmasına, ihtilaflar yaşamalarına rağmen ortak güvenlik çıkarlarına sahiptirler ve bu çıkarları korumak için birlikte hareket etmektedirler.⁵⁸ Temelde Bölgesel Güvenlik Kompleksi'nin (BGK) yapısını oluşturan dört değişken unsur bulunmaktadır.⁵⁹ Bunlar;

1. BGK'yı komşularından ayıran sınır,
2. BGK'nın iki veya daha fazla otonom birimden oluşması,

⁵⁵ Baysal, B., Lülecı, Ç. (2015). "Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 74.

⁵⁶ Çapat, 2008, 23.

⁵⁷ Buzan, B., Waever, O. (2003). *Regions and Powers*. New York: Cambridge University Press, 43.

⁵⁸ Yandaş, G. O. (2005). *Emerging Regional Security Complex in Central Asia: Shanghai Cooperation Organization (SCO) and Challenges of The Post 9/11 World*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 15-21.

⁵⁹ Buzan, Waever, 2003, 53.

3. Birimler arasındaki güç dağılımını gösteren karşıtlık,
4. Birimler arasındaki dostluk-düşmanlık süreçlerini belirleyen sosyal yapıdır.

BGKT'yi oluşturan bu dört temel unsur irdelendiğinde, realist teorilerin öne sürdüğü anarşi, güç dengesi ve güvenlik ikilemi kavramlarından faydalandığı anlaşılmaktadır. Başında herhangi bir güç bulunmayan otonom birimler şartı, anarşi kavramı temelinde şekillendirilmiştir. Ayrıca BGKT'nin yapısını oluşturan güç dağılımını gösteren karşıtlık değişkeni de realizmin güç dengesi yaklaşımını yansıtmakta ve devletlerarasındaki dostluk-düşmanlık süreçleri de güvenlik ikilemi kavramı ile ilişkilendirilmektedir.

Nitekim Buzan ve Waever de bölgesel seviyede analizin, bilhassa Neorealizmin yapısal kalıbı ile uyumlu olduğunu kabul etmektedir. Kopenhag Okulu, inşacı yaklaşım kapsamında öne sürdükleri güvenikleştirme yaklaşımı ile klasik güvenlik anlayışının devlet merkezli yapısını genişletmişler ve yeni güvenlik referans nesnelere odaklanmışlardır. Ancak BGKT kavramında inşacı yaklaşımı ön planda tutmamışlar, klasik güvenlik anlayışı içerisinde yer alan Neorealizmin savları üzerinden bölgesel düzeyde bir çalışma ortaya koymuşlardır.⁶⁰

Buna göre Kopenhag Okulu, güvenlik çalışmalarında ciddi katkılarda bulunmuştur. Kopenhag Okulu; realist, liberal ve eleştirel güvenlik teorilerinin analizlerini bir araya getirmiş ve Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamı incelemelerine ışık tutmuştur. Kopenhag Okulu, realist güvenlik teorilerinin merkeze koyduğu devleti yok saymazken, liberal teorilerin dikkate aldığı birey, toplum ve uluslararası sistemi güvenlik çalışmalarına dâhil etmiştir. Eleştirel güvenlik yaklaşımlarının temeli olan ekonomi, güvenlik bağlamında Kopenhag Okulu tarafından inceleme konusu olmuştur. Bir başka ifadeyle, Kopenhag Okulu'nu ana akım güvenlik teorilerinin kompozisyonu şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede Kopenhag Okulu'nun güvenlik tehditlerini ve güvenlik öznelerini geniş bir yelpazede ele alması; AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkisinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine imkân vermektedir. Kopenhag Okulu'nun diğer güvenlik yaklaşımlarını kapsamaması ve yenedünya düzeni tehditlerini dikkate alması, bu

⁶⁰ Buzan, Waever, 2003, 4.

çalışmanın Kopenhag Okulu öğretileri çerçevesinde yapılacak olmasının başlıca nedenlerindedir.

Bununla birlikte, Kopenhag Okulu'nun klasik güvenlik teorilerinden önemli farklılıklarından biri de bölgesel güvenlik incelemelerine atfettiği değer olmuştur. Kopenhag Okulu güvenlik analizlerinde bölgesel seviyede değerlendirmenin önemine vurgu yapmıştır. AB ve Kuzey Afrika'nın güvenlik ilişkilerinin bölgesel bazda değerlendirildiği bu tezde, Kopenhag Okulu yaklaşımları yol gösterici olacaktır. AB ve Kuzey Afrika arasında bölgesel bir analiz yapılması, Kopenhag Okulu'nun Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ile doğrudan alakalı olmasından kaynaklanmaktadır. AB'yi, BKG'T'de tanımlanan güvenlik endişeleri birbirine bağlı ve güvenlikleri birbirinden bağımsız olmayan otonom devletlerin birliği şeklinde değerlendirmek doğru olacaktır. Bir güvenlik organizasyonu olan NATO'nun büyük kısmının AB devletlerinden oluşması ve AB'nin "Ortak Savunma ve Dış Politika" stratejisi bu varsayımın kuvvetli bir göstergesidir. Aynı şekilde, Kuzey Afrika'yı da BGK olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu çalışmada, Kopenhag Okulu'nun yaklaşımlarından istifade edilmesinin bir diğer sebebi de Kuzey Afrika'nın, Kopenhag Okulu'nun oluşturduğu tüm güvenlik sektörleri açısından AB güvenlik algılamalarına göre tehdit oluşturmasıdır. Bir başka deyişle Kuzey Afrika, AB'nin askerî, siyasî, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenliğine tehdit oluşturmaktadır. Kopenhag Okulu, AB ve Kuzey Afrika arasındaki tüm güvenlik alanlarını eksiksiz olarak analiz eden bir teori olmuştur. Bu yönüyle bütüncül bir yaklaşım ile tezin hazırlanmasına olanak sağlamıştır.

2.2. Soğuk Savaş Döneminde Güvenlik Yaklaşımı

Güvenlik, kelime anlamı olarak "toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu veya emniyet" olarak tanımlanmaktadır.⁶¹ Sosyal bilimlerde güvenlik ise bireylere, durumlara, kültürlere uyarlanan ve tarihî süreçler sonucunda değişen anahtar bir kavramdır.

⁶¹ İnternet: Türk Dil Kurumu Resmi Sayfası (2016). Web: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.566ab439ee0489.39329912 adresinden 10 Ağustos 2016 tarihinde alınmıştır.

Güvenlik kavramı, barış ile yakından ilişkilendirilmektedir. Güvenlik; bireyleri, toplumları, devletleri, devlet-üstü aktörleri etkileyen ve bu etkileri sonucu “olağanüstü önlemler” gerektiren bir değer ve amaç olmuştur.⁶² Tarihî süreç boyunca zenginleşen güvenlik kavramı konusunda ilk bilimsel çalışmalar, 1940’lı yıllarda Stratejik Çalışmalar adıyla başlamış ve zamanla uluslararası ilişkilerin bir alt disiplini halini almıştır.⁶³ Güvenlik çalışmaları, başlarda geleneksel askerî konuların etrafında şekillenmiş ve devlet merkezli çalışılmıştır. Bu çerçevede, 2. Dünya Savaşı sırasında ABD’de, Amerika’nın dünya ile ilişkilerini açıklamak amacıyla gündeme getirilen “Ulusal Güvenlik” kavramı⁶⁴ Soğuk Savaş süresince güvenlik literatürüne hâkim olmuştur. Askerî güvenliği odağına alan bu kavram, devletlerin aldıkları tehditler ile mücadele etmek için askerî imkânlarını geliştirmelerini meşru kılmak için kullanılmıştır.⁶⁵ ABD’de bu amaçla ortaya atılan ve kullanılan ulusal güvenlik kavramı, 1930’lu yıllardaki silahlanma eleştirilerine karşı askerî silahlanma ve dış politika aktörlerinin zihniyetinin askerîleşmesini meşru hale getirmiştir. Bu çerçevede ABD hükümetleri, güvenlik düzenini kurarak, bu düzeni endüstriyel, ekonomik vb. temellere dayandırmışlardır.⁶⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan uluslararası konjonktür, ABD’nin askerî tehditleri öncelik alan güvenlik anlayışının, uluslararası güvenlik politikalarında hakimiyetini devam ettirmesine yardımcı olmuştur. Bu manada, Soğuk Savaş döneminin uluslararası sistemini kuran ve buna bağlı olarak güvenlik politikalarını şekillendiren dört temel askerî ve siyasî gelişmenin⁶⁷ olduğunu söylemek mümkündür.

Bunlardan ilki, uluslararası ortamın çok kutuplu yapısının ABD ve SSCB’nin tarafları oluşturduğu iki kutuplu bir siyasal düzene evrilmesidir. Bu yeni siyasî düzende, sonraları AB içindeki güçlü üyeler olacak Fransa ve Almanya, küresel güvenlik aktörü olmaktan çıkmışlardır. İki kutuplu yapı; uluslararası güvenlik

⁶² Brauch, H. G. (2008). “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18), 2.

⁶³ Akgül Açıkmeşe S., (2011). “Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri”, *Uluslararası İlişkiler*, 8 (30), 44.

⁶⁴ Brauch, 2008, 4.

⁶⁵ Baylis J. (2008). “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18), 73.

⁶⁶ Brauch, 2008, 4.

⁶⁷Buzan, B. (2008). “Askerî Güvenliğin Değişen Gündemi”. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 113.

dengesinin iki süper güç etrafında dengelendiği ve iki gücün haricindeki devletlerin genelde kutupların uydusu olarak bağımlı güvenliklerini sağladığı katı bir politik sistemin hüküm sürmesine neden olmuştur. İkinci olarak söz konusu şekilsel kutuplaşma, komünizm ve liberal demokrasi gibi keskin ideolojilerle desteklenerek dünya genelinde ideolojik bir kamplaşma da ortaya çıkarmıştır. Bu ideolojik kamplaşma, ideolojik değerlerin güvenliğinin sağlanmasının gerekliliği vurgusuyla askerî güvenlik anlayışına meşruiyet kazandırmıştır. Soğuk Savaş döneminin bir başka ayırt edici özelliği ise nükleer silahlanma olmuştur. Nükleer silahlar, her iki bloğa önleyici saldırı imkânı verdiği için, caydırıcılığın ve askerî güvenlikleştirmenin temel unsuru olarak görülmüştür. Son olarak da, sömürgeciliğin tasfiye sürecinin başlaması ile Afrika ve Asya'da ortaya çıkan yeni devletler, ABD ve SSCB'nin hâkimiyet alanlarını genişletme amaçlı hedefleri olmuştur.⁶⁸ Doğrudan karşılıklı bir savaşa girmekten imtina eden iki kutup, başka devletler üzerinde vekâlet savaşları yürütmüşlerdir.

Bahse konu dört karakteristik özellik doğrultusunda, iki kutup arasında, ki buna ABD ve SSCB kamplaşmasına taraf ülkeler de dâhildir, karşı blok tarafından fiziki ve fikri işgal edilme korkusu ile şekillenen bir güvenlik ortamı ortaya çıkmıştır. Bu sebepten ötürü bu dönemde güvenlik, fiziki ve fikri yönden tamamen devlet bekasını korumaya yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminde güvenlik, askerî güç ile anlamlandırılmış ve ABD ile SSCB, dünyanın o ana dek gördüğü en geniş konvansiyonel silahlanma yarışını başlatmışlardır. İki tarafta birbirinden geri kalmamak maksadıyla birbirlerinin savunma sanayi alanında yaptığı teknolojik ilerlemeleri takip etmişler, ordu mevcudu sayılarını birbirlerine yakın tutmuşlar ve askerî doktrinlerini benzer zeminde şekillendirmişlerdir.⁶⁹

İki süper güç arasındaki karşılıklı devletsel güvenlikleştirme, evrensel bir hal almıştır. Bir başka deyişle, iki kutup arasındaki rekabet tüm dünyanın güvenlik sorunu olarak kabul görmüştür. Bu nedenle, İkinci Dünya Harbi'nden eski politik, askerî güçlerini yitirmiş ve ekonomik açıdan yorgun çıkan Batı Avrupa devletleri Soğuk Savaş sonrası kutuplaşan güvenlik iklimini kabul etmekte zorlanmamıştır. ABD'nin oluşturduğu Batı Bloku'nda yer alan AB'nin temelini oluşturan Batı Avrupa

⁶⁸Buzan, 2008, 113.

⁶⁹Waltz, K. N. (2008). "Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı", *Uluslararası İlişkiler*, 5(17), 5-6.

devletleri, NATO çatısı altında hukukî zeminde bularak, güvenliklerini NATO, yani ABD eliyle sağlama yolunu seçmişlerdir.

Bunun haricinde Avrupa içinde kendi güvenliklerini sağalmaya yönelik çalışmalar da yapılmıştır. İngiltere, Fransa ve Benelüks ülkelerinin katılımı 1948 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması, Avrupa'nın SSCB'ye karşı güvenliğini sağlamak amaçlı oluşturulan çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Daha sonra bu antlaşmaya Federal Almanya ve İtalya'da müdahil olmuş ve 1954 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile Brüksel Antlaşması, Batı Avrupa Birliği (BAB) adını almıştır. BAB ile birlikte, tarafların hava güçlerinin tek bir çatı altında bir araya gelmesi, askerî araçların birlikte üretimi ve Ruhr bölgesinin ortak savunması gibi konular düzenlense de özellikle Fransa ve İngiltere, Avrupa'nın savunmasında ABD'nin desteğinin elzem olduğunu belirtmişlerdir. BAB girişimi pratikte uygulama alanı bulamamış, NATO'nun kurulmasıyla birlikte BAB'nin elindeki bilgilerin görev alanlarındaki çakışmaları önlemek amacıyla NATO'ya devri sağlanmıştır.⁷⁰ Bir başka ifadeyle BAB, Soğuk Savaş döneminde kâğıt üzerinde kalan bir uygulama olmuştur. Bu durum, Avrupa'nın Soğuk Savaş döneminde tek başına bir küresel güvenlik aktörü olarak değerlendirilemeyeceğinin en somut örneklerinden biridir.

AB'nin o dönemki adı olan AET'yi oluşturan Batı Avrupa devletleri SSCB'den kaynaklı askerî tehditleri bekalarına yönelik en büyük sorun olarak görmüşlerdir. Bu nedenle, Batı Avrupa devletleri askerî doktrinin hâkim olduğu klasik güvenlik anlayışları doğrultusunda güvenlik politikalarını ABD ve NATO destekli yürütmüşlerdir. SSCB'nin özellikle Doğu Avrupa'da liberalleşme çabalarını önlemek amaçlı yapmış olduğu işgaller, Batı Avrupa devletlerinin korkularını artırmış ve askerî konuların önceliklendirilerek toplumsal, sosyal güvenlik konularının kapsam dışı kalmasının devamını sağlamıştır.

2.3. Soğuk Savaş Sonrasında Değişen Güvenlik Yaklaşımı

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistemdeki iki kutuplu statik yapı sona ermiştir. Bu durum Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik

⁷⁰ Alptekin, A. (2010). *Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenliğinin Yeniden Oluşumu ve Türkiye'nin Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 22-23.

algılamalarının da değişmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş dönemindeki devlet merkezli, askerî simetrik tehdit algılamaları yerini küreselleşmenin de etkisiyle salt askerî olmayan asimetrik tehditlere bırakmıştır. Küreselleşme kavramı, yeni uluslararası güvenlik anlayışının temel belirleyicilerinden en önemlisidir. Bununla bağlantılı olarak teknolojideki ilerlemeler, devlet dışı aktörlerin artan nüfuzu, ideolojik paradigmalardaki değişim, uluslararası ekonomi⁷¹ ve bilginin evrenselliği Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamının farklılaşmasına neden olmuştur.

Yeni güvenlik ortamında ekonomi, çevre, toplum, sağlık, enerji gibi başlıklar güvenlik çalışmalarının kapsamına dâhil olmuştur. Bu yaklaşım, mevcuttaki ulusal güvenlik tanımına insani, toplumsal, ekonomik ve çevresel unsurlarında eklenmesi lüzumunu ortaya koymuştur.⁷² Terörizm, organize suçlar, küresel ısınma, göç, siber saldırılar, çevre kirliliği, kötü yönetim hepsi birer güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmıştır. Genişleyen tehdit algılamaları ile birlikte sadece devletler değil, bireyler, toplumlar, uluslararası kuruluşlar ve uluslararası sistemde yeni dönemde güvenlik öznesi olarak algılanmışlardır. Bu durumu da güvenliğin derinleşmesi olarak okumak doğru olacaktır. Yeni güvenlik ortamında devletlerarası büyük savaşlardan ziyade iç savaşlar, terörizm kaynaklı toplumsal saldırılar ve bölgesel çatışmalar muhtemel hale gelmiştir. Ayrıca yeni tehditler devletlerin tek başına mücadele edemeyeceği kadar karmaşık, asimetrik ve uluslararası bir karakter göstermektedir. Bu noktada, devletler güvenliği sağlamada hem devlet dışı aktörlere rol biçmekte hem de çok uluslu organizasyonlar eliyle güvenlik politikalarını yürütme eğilimi göstermektedirler.⁷³

⁷¹ Tavas, T. (2011). *Uluslararası Güvenlik Sisteminde Değişim: Kolektif Müdahale Doktrininin Yükselişi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 172.

⁷² Aldis A., Herd G. (2004) "Managing Soft Security Threats: Current Progress and Future Prospects", *European Security*, 13 (1), 169–186.

⁷³ Tavas, 2011, 205-206.

Çizelge 2.1. Genişletilmiş Güvenlik Kavramları⁷⁴

Güvenlik Kavramları	Gösterilen (Kimin Güvenliği?)	Risk Altındaki Değer (Neyin Güvenliği?)	Tehdit Kaynağı/Kaynakları (Kimden/Neden Korunma?)
Ulusal Güvenlik [Siyasî, Askerî Boyut]	Devlet	Egemenlik, Toprak Bütünlüğü	Diğer Devlet, Terörizm (Devlet Dışı Aktörler)
Toplumsal Güvenlik [Boyutu]	Milletler, Toplumsal Gruplar	Ulusal Birlik, Kimlik	(Devletler) Milletler, Göçmenler, Yabancı Kültürler
İnsan Güvenliği	Bireyler, İnsanlık	Beka, Hayat Kalitesi	Devlet, Küreselleşme, Küresel Çevre Sorunları (GEC), Doğa, Terörizm
Çevresel Güvenlik [Boyutu]	Ekosistem	Sürdürülebilirlik	İnsanlık
Cinsiyet Güvenliği	Cinsiyet İlişkileri, Yerli Halk, Azınlıklar	Eşitlik, Kimlik, Dayanışma	Ataerkillik, Totaliter/Erk tekelci Kurumlar (Hükümetler, Dinler, Elitler, Kültür), Hoşgörüsüzlük

Değişen güvenlik ortamında diğer tüm uluslararası aktörlerin yaptığı gibi AB'de güvenlik politikalarında değişim uygulamış ve Avrupa entegrasyon sürecine hız kazandırmıştır. SSCB'nin siyaset sahnesinden çekilmesiyle, Avrupa'nın ABD'ye bağımlı güvenlik yaklaşımı yerini bağımsız bir uluslararası güvenlik aktörü olma yönündeki uygulamalara bırakmıştır. AB'ye yönelik yeni dönemdeki tehditler kökten dincilik, uluslararası terörizm, milliyetçilik, çevre problemleri, göç gibi hususlar olmuştur.⁷⁵ Bu çerçevede, büyük çapta bir savaş ihtimalinin azalması bir diğer ifadeyle askerî güvenlik tehditlerinin büyük oranda ortadan kalkması ile birlikte AB

⁷⁴Brauch, 2008, 11.

⁷⁵ Kara, M. (2010). *Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikasında Türkiye'nin Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,46.

güvenliği, siyasal ve ekonomik faktörleri içeren yeni bir mana kazanmıştır.⁷⁶ AB bu çerçevede, sadece askerî tehditlerle mücadele etmeyeceği için kolektif savunma anlayışı ile birlikte kolektif güvenlik anlayışına da Soğuk Savaş sonrası dönemde yönelmiştir.⁷⁷

Avrupa'da barış ve istikrarı tehdit eden söz konusu ulus-aşırı güvenlik riskleri karşısında güvenliği sağlamak için, AB açısından bütünsel bir güvenlik politikası oluşturma zorunluluğu hâsıl olmuştur. Bu çerçevede, AB, bir sonraki bölümde detaylandırılacak Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikalarını oluşturmuştur. Ulusal güvenlik politikalarının askerî güvenlik kaygıları, AB tarafından yapılan istişareler, ortak güvenlik stratejileri ve politikaları da ekonomik, sosyal ve toplumsal konuları da içerecek şekilde genişletilmiştir. AB, birçok uluslararası kuruluş ve gıda, iklim, çölleşme gibi konulardaki uluslararası düzenlemelere üyelerinin yanı sıra kurumsal olarak da tam üye olmuştur.⁷⁸ AB bu atılımlarla, Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel bir güvenlik aktörü rolü oynama niyetini somutlaştırmıştır.

2.3.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Güç Kavramı ve AB'nin Güç Anlayışı

Soğuk Savaş sonrası dönüşüm geçiren güvenlik politikaları ile bağlantılı olarak uluslararası ilişkilerde güç kavramı da farklılaşmıştır. Güç kavramı üzerinde kapsamlı araştırmalar yapan Joseph Nye, Soğuk Savaş döneminde devletlerin gücünün ölçütü olan askerî kuvvet, coğrafya, nüfus, zengin hammadde kaynakları gibi faktörlerin Soğuk Savaş sonrası dönemde daha az önemli hale geldiğini ifade etmektedir.⁷⁹ Bu kapsamda, farklılaşan güç konsepti kapsamında Joseph Nye tarafından 1990 yılında ilk defa ortaya atılan yumuşak güç kavramı, Soğuk Savaş sonrası güvenlik politikalarının oluşumunda önemli bir yere sahip olmuştur.⁸⁰

⁷⁶ Çayhan, E., Ateşoğlu, N. (1996). *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye*. İstanbul: Afa Yayıncılık, 14.

⁷⁷ Çomak, H. (2005). *Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye* (İlk Baskı). İstanbul: Tasam Yayınları, 12-13.

⁷⁸ Brauch, 2008, 16.

⁷⁹ Nye Jr, J. S. (1990). "Soft Power". *Foreign Policy*, 80, 154.

⁸⁰ Ertuğral, Y. (2014). *Amerika'nın Yeni İhtiyatlı Dış Politikası: Akıllı Güc'ün Pasifik Vizyonu*. İstanbul: Cinius Yayınları, 39.

Çizelge 2.2. Joseph S. Nye'a Göre Güç Çeşitleri⁸¹

Güç Çeşitleri	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Askerî Güç	Zorlama Caydırma Koruma	Tehdit Kuvvet	Zorlayıcı diplomasi Savaş İttifak
Ekonomik Güç	Teşvik Zorlama	Para verme Yatırım	Yardım Rüşvet
Yumuşak Güç	Hayranlık uyandırma Gündem yaratma	Değerler Kültür Politikalar Kurumlar	Kamu diplomasisi İki taraflı ve çok taraflı diplomasi

Joseph Nye tarafından yapılan güç tasnifindeki askerî güç, devletlerin envanterinde bulunan silahların kapasitesi ve silahlı kuvvetlerin gücü ile alakalıdır. Ekonomik güç ise milli gelir vb. ekonomik göstergeler ile ilintilidir. Yumuşak gücü ise kültürel ve siyasî değerler gibi unsurlar aracılığıyla yürütülen kamu veya devletlerarası diplomasi faaliyetleri şeklinde tanımlamak mümkündür.

Askerî ve ekonomik güç, sert gücü oluşturan en önemli unsurlardır. Sert güç uygulanan taraf, uygulayan tarafın isteklerini kendi rızası olmadan baskı ve zorlama sonucunda kabul etmektedir. Bu bağlamda, sert güç; askerî ve ekonomik yaptırımların yanı sıra baskı ve zorlama içeren her türlü uygulamayı kapsamaktadır.⁸² Joseph Nye, sert güç için şu ifadeleri kullanmaktadır. *“Askerî güç ile ekonomik güç başkalarının fikirlerini değiştirmek için kullanılabilen sert komuta gücüne birer örnektir. Sert güç ikna (havuç) şeklinde olabildiği gibi tehdit (sopa) şeklinde de olabilir”*.⁸³

⁸¹ Yıldırım, L. (2014). *Türk Gücü*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 12.

⁸² Ertuğral, 2014, 38.

⁸³ Silinir, M. (2007). *ABD Gücünün Geleceği*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 20.

Sert gücün aksine yumuşak güç ise başkalarını cezbederek, gönüllü ikna yoluyla hedefe ulaşmayı amaçlamaktadır. Bir başka deyişle yumuşak güç, zorlama yerine işbirliğini esas almaktadır.⁸⁴ Yumuşak güç; kültür, siyasî değerler ve dış politika gibi üç temel değere dayanmaktadır.⁸⁵Bu noktada, AB tarafından oluşturulan Soğuk Savaş sonrası geniş kapsamlı güvenlik politikalarının yumuşak güç uygulamaları ile örtüştüğü söylenebilir. Bu yaklaşıma AB'nin Kuzey Afrika ile geliştirdiği güvenlik ilişkisi de dâhildir.

AB tarafından ortaya konulan demokrasi, ekonomik refah, insan hakları ve barış gibi değerler toplumlar üzerinde güçlü karşılıkları olan normlardır. Demokratik ve ekonomik açıdan kuvvetli AB yapısı, diğer devletler ve toplumlar için cazibe merkezi oluşturmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, SSCB'den ayrılan Doğu Avrupa devletlerinin AB'ye üye olmak istemesi AB'nin yumuşak gücünün bir göstergesidir.

Bu minvalde AB'de, Komşuluk Politikası ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı doktrini ile Kuzey Afrika ülkeleri ile istikrarlı bir işbirliği yapısı kurmaya çalışmış ve yumuşak güç unsurları aracılığıyla Kuzey Afrika'ya, AB'nin değerlerini benimsetme amacını gütmüştür. 2011 yılındaki Libya askerî müdahalesine dek AB'nin bölgeye herhangi bir askerî müdahalesi olmamıştır. Yine, Libya'ya uygulanan ambargo haricinde, AB ekonomik gücünü bölgede baskı ve zorlama unsuru olarak kullanmamıştır.

AB'nin Kuzey Afrika'ya ilişkin güvenlik politikalarında yumuşak güç uygulamalarını önceliklendirmesinin uluslararası sistem, devletler ve toplumsal düzeylerdeki gerçeklikler doğrultusunda nedenleri bulunmaktadır. İlk olarak uluslararası sistem açısından durum ele alındığında, günümüzde uluslararası sistemde devletlerin birbirlerine olan bağımlılığı artmıştır. AB ve Kuzey Afrika arasında ekonomik, sosyal ve toplumsal açılardan güçlü etkileşimler mevcuttur. AB'nin, Kuzey Afrika'ya sert güç uygulaması söz konusu yakın etkileşimlerden dolayı en çok zararı yine AB'ye verecektir.

⁸⁴ Nye Jr, J.S. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*. (Çev. G. Koca). İstanbul: Literatür Yayıncılık, 10- 11.

⁸⁵ Nye Jr, J. S. (2010). "The Future of American Power". *Foreign Affairs*,(Nov/Dec), 30.

Bununla birlikte devlet seviyesinde bir değerlendirme yapıldığında da Kuzey Afrika ülkelerindeki otoriter yönetimlerin iç politikadaki meşruiyetlerini dış politikada sürekli düşman bulma ve tehdit algısı oluşturma üzerine kurguladıkları aşikârdır. Otoriter siyasî yapılar, iktidarlarını korumak adına silahlı kuvvetlere önemli yatırımlar yapmışlar ve bu noktada dış mihrakları tehdit olarak güvenleştirmişlerdir. Bu çerçevede, Kuzey Afrika ülkelerine AB tarafından yapılacak herhangi bir tehdit ve zorlama, Kuzey Afrika otoriter yönetimlerinin söylemlerinin halk nezdinde karşılık bulmasını kolaylaştıracaktır. Böylelikle otoriter yönetimler daha da güç kazanacaktır.

Toplumsal açıdan bakıldığında ise AB'nin bölgede sert güç uygulaması güvenliği sağlamaktan ziyade yine güvensizliğe sebebiyet verecektir. Kuzey Afrika toplumları sömürge dönemlerinden miras kalan toplumsal refleksler ile dışarıdan bir müdahaleyi hoş karşılamayacaktır. Bundan dolayı, Kuzey Afrika'nın AB normları ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla yapılacak faaliyetlerin başarıya ulaşması Kuzey Afrika toplumlarının rızası ile gerçekleştirilmelidir.

AB'nin Kuzey Afrika politikalarında yumuşak gücü tercih etmesinin bir diğer sebebi ise yeni nesil tehditlerin askerî ve ekonomik baskı yoluyla çözülemeyecek karakterdeki yapılarıdır. İklim değişikliği, uluslararası terörizm, göç gibi tehditlerin temelinde bulunan sosyo-politik ve kültürel sorunların ancak yumuşak güç unsurları ile çözülmesi mümkündür.

AB, yumuşak güç politikalarında çok taraflı kuruluşların inşası ve desteklenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa devletleri küresel ve bölgesel uluslararası kuruluşların en büyük destekçileri arasında yer almakta ve uluslararası kuruluşlara taahhütleri AB'nin kendi içerisinde başlamaktadır. Daha sonra bu halka bölgesel anlaşmalar yoluyla genişletilmektedir. AB tarafından çok taraflı platformlara atfedilen önemin sebebi AB'nin gelişmişlik seviyesinden ötürü bu platformlarda ekonomik açıdan karşı bağımlılık, insan hakları, çevre, kalkınma ve sağlık konularını yönetmede AB'nin diğer ortaklar üzerinde önemli bir etki oluşturma kapasitesinin varlığıdır. AB'nin Kuzey Afrika ülkelerine yaklaşımı da bu şekilde olmuştur. AB, bir sonraki bölümde incelenecek olan Komşuluk Politikası, AB-Akdeniz Ortaklığı, Akdeniz için Birlik gibi çok uluslu platformlarla ve Kuzey Afrika ülkeleri ile imzaladığı

Ortaklık Antlaşmaları politik, ekonomik ve sosyal alanlarda “karşılıklı işbirliği” ile hareket etmeyi amaçlamıştır. AB esasında söz konusu süreçler sonunda kendi müktesebat değerlerini Kuzey Afrika’da yerleşik kılmak istemektedir. Bu noktada, AB; demokrasi, kalkınma, insan hakları gibi yumuşak güç unsurlarına güvenmektedir.

Bununla birlikte, AB daha derin yumuşak güç araçları açısından da güçlü konumdadır. Bunlardan birisi eğitimidir. AB, ABD ile birlikte eğitim konusunda başı çekmektedir. AB, ABD vatandaşı olmayıp ABD’de eğitim gören öğrencilerin sayısının yaklaşık iki katı kadar AB vatandaşı olmayan öğrenciye AB üniversitelerinde eğitim vermektedir. Üniversite eğitimini AB’de alan yabancı öğrenciler, AB değerlerini ülkelerine taşımaktadırlar. Örneğin, ülkelerin yeni yasalar oluştururken ABD ve Çin pratiklerinden ziyade AB değerleri ve kurumlarından esinlendikleri görülmektedir. Ülkeler sosyal refah hakları, insan hakları, parlamenter demokrasi gibi konularda AB’yi örnek almaktadırlar. Turizm, Fransızca ve İspanyolca gibi AB dillerinin yaygınlığı, spor gibi hususlar AB’nin kültürünün yayılması açısından önemli diğer yumuşak güç unsurlarıdır.⁸⁶

Sert ve yumuşak güç kavramlarını ve AB’nin Kuzey Afrika ile güvenlik ilişkilerinde bu kavramların yerini inceledikten sonra, yine Josep Nye tarafından ortaya atılan ve dış politikada sert ve yumuşak gücün beraberce kullanılması olarak tanımlanabilecek akıllı güç kavramına da değinmekte fayda vardır.⁸⁷ Akıllı güç kavramı, ABD’nin küresel güvenlik ortamında “eski” gücüne kavuşması maksadıyla ABD güvenlik doktrinlerinin yapılandırılması için ortaya atılan bir anlayıştır. Bu çerçevede, dış politikada başarılı olmak tüm diplomatik, ekonomik, askerî, politik, kültürel araçlar içinden en uygun olanının veya olanlarının birlikte kullanılması gerektiği şeklinde ABD güvenlik doktrinlerinde yer almıştır.

AB’nin güvenlik stratejilerinde doğrudan akıllı güç konsepti şeklinde bir stratejik dönüşüme vurgu yapılmamıştır; ancak tabii ki gerektiğinde sert güç

⁸⁶ İnternet: Moravcsik, A. (April, 2017). “Europe is Still a Superpower”. *Foreign Policy*, Web: <http://foreignpolicy.com/2017/04/13/europe-is-still-a-superpower/> adresinden 12 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

⁸⁷ İnternet: Tanrıverdi, B. (2015). “Akıllı Güç”. *Akademik Perspektif*, Web: <http://akademikperspektif.com/2014/06/11/akilli-guc/> adresinden 12 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

unsurları kullanılmaktan geri kalınmayacağı ifade edilmiştir. AB üyeleri savunma sanayi ve ordu kabiliyetleri açısından da dünyada güçlü bir konumdadır. AB, dünya savunma harcamasının %20'lik kısmını yapmakta olup, bu alanda ABD'den sonra (%36) ikinci durumdadır. AB'den sonra yaklaşık %13 ile Çin gelmektedir.⁸⁸AB üyelerinin pek çoğu ayrıca NATO müttefiki olduğundan, AB NATO'nun askerî gücünden ve dolayısıyla ABD'nin askerî gücünden istifade eder konumdadır. AB; Avrupa, Asya ve Afrika olmak üzere 3 kıtada askerî barışı koruma operasyonlarının içinde yer almaktadır. Bir başka ifadeyle AB askerî güç araçlarını hâlihazırda kullanmaya devam etmektedir. AB, Kuzey Afrika ile güvenlik politikalarında özellikle terörizmle ilgili savaş, sınır güvenliğini sağlama, deniz korsanlığı ile mücadele gibi alanlarda askerî güce, önleme amaçlı ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu sorunları kaynağında çözme konusunda yumuşak güç unsurları ön plana çıkmaktadır. Bir başka sert güç unsuru ekonomi ise AB tarafından Kuzey Afrika ile olan ilişkilerde baskı unsuru olmaktan ziyade bir teşvik unsuru olarak kullanılmaktadır. Bu yönüyle AB ekonomik gücünü de bir yumuşak güç aracı olarak öne sürmektedir. Ancak AB, Kuzey Afrika'da gerektiğinde ekonomik ambargo uygulamak suretiyle ekonomiyi sert güç ögesi olarak da kullanmıştır. 1992-1999 yılları arasında Libya'ya uygulanan ambargo buna örnek teşkil etmektedir.

AB, sadece askerî temelli tehditlerin ele alınmadığı genişletilmiş güvenlik yaklaşımlarının getirdiği yeni tehdit algılamaları kapsamında günümüz uluslararası sisteminin yapısı ile Kuzey Afrika devletlerinin ve toplumlarının karakteristik özellikleri doğrultusunda Kuzey Afrika ile güvenlik ilişkilerinde yumuşak güç esaslı bir güvenlik politikası izlemektedir. Ancak bu durum, AB'nin sert güç uygulamalarını tamamen geride bıraktığı şeklinde algılanmamalıdır. Eğer, AB Kuzey Afrika için şekillendirdiği güvenlik politikalarının uygulamalarını bir güç tanımı içerisine sokmak gerekirse yumuşak gücün ağır bastığı akıllı güç olarak tanımlamak doğru olacaktır.

⁸⁸ Tian, N., Fleurant, A., Wezeman, P. D., Wezeman, S. T. (2017). "Trends in World Military Expenditure, 2016", *SIPRI*, 2-5.

AB, sadece askerî temelli tehditlerin ele alınmadığı genişletilmiş güvenlik yaklaşımlarının getirdiği yeni tehdit algılamaları kapsamında günümüz uluslararası sisteminin yapısı ile Kuzey Afrika devletlerinin ve toplumlarının karakteristik özellikleri doğrultusunda Kuzey Afrika ile güvenlik ilişkilerinde yumuşak güç esaslı bir güvenlik politikası izlemektedir. Ancak bu durum, AB'nin sert güç uygulamalarını tamamen geride bıraktığı şeklinde algılanmamalıdır. Eğer, AB Kuzey Afrika için şekillendirdiği güvenlik politikalarının uygulamalarını bir güç tanımı içerisinde sokmak gerekirse yumuşak gücün ağır bastığı akıllı güç olarak tanımlamak doğru olacaktır.

3. AB’NİN GÜVENLİK STRATEJİSİ

3.1. AB’de Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’nın Gelişimi

Avrupa kıtası ülkeleri uzun yıllar birbirleri ile savaşmışlar ve iki cihan harbinin başlangıç noktası olmuşlardır. Bu kapsamda, tarihî düşmanlıkların bitirilerek Avrupa içinde ortak bir dış ve güvenlik politikasının tesisi kolay olmamıştır. Soğuk Savaş döneminde birçok girişime rağmen Avrupa devletleri ortak dış ve güvenlik politikası oluşturmada başarısız olmuşlardır. Bunda Avrupa içindeki fikir ayrılıklarının yanı sıra iki kutup etrafında sıkışan uluslararası sistemin yapısı da etkili olmuştur. Bu minvalde, Soğuk Savaş döneminde yapılan girişimlerden edinilen tecrübe ve bilgi birikimi sonucunda uluslararası sistemin yapısının da değişmesiyle birlikte AB, Soğuk Savaş ertesinde kısmen ortak dış ve güvenlik politikası oluşturmayı başarmıştır. Bu manada adı geçen bölümde, AB’nin genel güvenlik stratejisinin Soğuk Savaş döneminden başlayarak gelişimi irdelenecektir.

3.1.1. Batı Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinden itibaren yeni düzende SSCB, Avrupa devletleri tarafından, güvenliklerine yönelik en büyük tehditlerden biri olarak algılanmıştır. Sovyet tehdidine karşı Avrupa içinde ortak savunma amaçlı 4 Mart 1947 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında Dunkerke Antlaşması imzalanmıştır. 1948 yılında öncelikle SSCB desteği ile Çekoslovakya’da gerçekleştirilen darbe ve akabinde Berlin’in SSCB tarafından abluka altına alması Avrupa’daki güvenlik endişelerini artırmış ve ortak bir savunma gerekliliği konusundaki tartışmaları hızlandırmıştır. Bu manada, 17 Mart 1948 tarihinde İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında ortak bir savunma anlayışı oluşturmak maksadıyla Batı Avrupa Savunma Topluluğu tesis edilmiş ve Brüksel Antlaşması olarak da kayıtlara geçen “Ortak Savunma, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği” Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma ile Batı Avrupa Birliği’nin temelleri atılmıştır. Söz konusu girişime daha sonra Almanya ve İtalya’da dâhil olmuş ve 23 Ekim 1954 tarihinde

imzalanan Paris Antlaşması ile Brüksel Antlaşması, “Batı Avrupa Birliği” ismini edinmiştir.⁸⁹

BAB, uluslararası bir örgüt özelliğinde kurgulanmış ve bu yönde yapılandırılmıştır. Yılda iki kez olağan şekilde bir araya gelen savunma ve dışişleri bakanlarından müteşekkil Bakanlar Konseyi, askerlerden oluşan sürekli bir konsey, parlamenterler meclisi ve genel sekreterlik organlarından oluşturulan BAB’ye üye ülkeler sırasıyla başkanlık yapmışlardır. BAB’de karar alımı için oybirliği esası getirilmiştir. BAB, üyeleri arasında ortak bir savunma konsepti geliştirmeyi amaçlamıştır. Brüksel Antlaşması’nda, antlaşmaya taraf devletlerden birine Avrupa içerisinde bir saldırı yapılması halinde, diğer taraf devletler saldırıya uğrayan devlete BM’nin 5. maddesi çerçevesinde yardım eder şeklinde bir madde bulunması, Avrupa’nın BAB üyeleri tarafından ortak savunulacağı manasına gelmektedir.

BAB, Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO’nun arkasında kalan bir yapı olmuştur. Çünkü Avrupa devletleri, Avrupa’nın savunma sürecinde ABD’nin desteğine ihtiyaç duymuşlar ve bu manada NATO’yu önceliklendirmişlerdir. BAB Antlaşması’nın 4. maddesinde, BAB’nin NATO ile yakın koordinasyon içerisinde olacağı ifade edilmiş ve görev çakışmasına mahal vermemek amacıyla BAB’ın elindeki verilerin NATO ile paylaşması öngörülmüştür.⁹⁰ Yani, BAB kuruluş aşamasında dahi NATO’ya bir alternatif olma amacı taşımamıştır. BAB, Soğuk Savaş’ın bitiminin ardından ön plana çıkmış ve 1992 Maastrich Antlaşması ile AB ve BAB arasında organik bir bağ kurulmuştur. Ancak, BAB yine etkin bir örgüt olarak işlev görmemiş ve nihayetinde 1999 Köln Zirvesi’nde BAB’nin AB ile bütünleşmesine yönelik karar alınmıştır. BAB’nin icra ettiği görevler ve personeli AB bünyesine devredilmiş ve böylelikle BAB’nin işlevi sona ermiştir.⁹¹

3.1.2. Avrupa Savunma Topluluğu Girişimi (Pleven Planı)

Avrupa’nın ortak savunmasına yönelik bir başka önemli çalışma Pleven Planı olarak da bilinen Avrupa Savunma Topluluğu Girişimi olmuştur. 1950’li yılların başında kömür ve çelik alanlarında ekonomik manada sağlanan bütünleşme

⁸⁹ Alptekin, 2010, 22-23.

⁹⁰ Çakmak, H. (2007). *Avrupa Güvenliği* (2. Baskı).Ankara: Platin Yayınları, 167.

⁹¹ Alptekin, 2010, 23.

çalışmalarının başarıya ulaşması, Avrupa’da güvenlik ve savunma alanlarında da bir bütünleşme sürecinin gerçekleştirilmesinin mümkün olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır.⁹² Bu süreçte, Avrupa’nın savunması için Almanya’nın da silahlanmasının gerekliliği fikri öne çıkmaya başlamıştır. ABD ve Avrupa devletleri tarafından Almanya, savunma sürecine dâhil edilmek istenmiştir.

Avrupa Savunma Topluluğu fikri 24 Ekim 1950 tarihinde Fransa Başbakanı Rene Pleven tarafından ortaya atılmıştır. Pleven Planı’na göre Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu benzeri uluslararası bir yapı tesis edilerek “Avrupa Savunma Topluluğu (AST)” isminde bir uluslararası örgüt kurulması öngörülmüştür. Bununla birlikte Plan’da, 6 tane tümen kurulması, bu tümenlerden bir tanesinin Almanya’nın uhdesinde bulunması ve Avrupa ordusunun sevk ve idaresi için ortak bir Genelkurmay kurulması ve bir Avrupa Savunma Bakanı atanması hususları yer almıştır.⁹³

Pleven Planı doğrultusunda taraflar arasında yapılan müzakereler neticesinde, 1 Şubat 1952 tarihinde AST kurucu antlaşma taslağı hazırlanmıştır. Söz konusu taslak uyarınca muhtemel bir saldırıda tarafların birbirine ayırım gözetmeksizin yardım etmesi ve ortak bir ordu kurulması gibi konular yer almıştır. Ayrıca anlaşmaya taraf tüm ülkelerin deniz ötesi birlikleri haricindeki tüm askerî unsurlarının AST’ye bağlı olması taslakta yer almıştır. Bu çerçevede, 27 Mayıs 1952 tarihinde İtalya, Belçika, Almanya, Hollanda, Fransa ve Lüksemburg arasında AST Antlaşması Paris’te imzalanmış ve AST kurulmuştur. AST Antlaşması’nın 18. maddesinde, Avrupa Ordusu’nun barış zamanlarında NATO’ya devri öngörülmüştür.⁹⁴

AST Kurucu Antlaşması’nın devletlerin iç onay süreçleri nezdinde çalışmaları devam ederken, Fransa tarafından ortak güvenlik sisteminin ortak bir siyasî birlik ile kuvvetlendirilmesi fikri de taraflara önerilmiştir. Bu önerinin taraflarca kabulünün ardından Avrupa Siyasal Birliği’nin (ASB) tesisine ilişkin faaliyetler başlatılmış ve 10

⁹²Efe, H. (2010). “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*,9(1), 40.

⁹³Caşın, M, H., Özgöker, U., Çolak, H. (2007). *Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi*. İstanbul: Nokta Kitap, 207.

⁹⁴ Haydar, E. (2007). “AB’nin “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası” Oluşturma Çabaları”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,3(2), 5.

Mart 1953 tarihinde ASB ile ilgili bir tasarı hazırlanmıştır. Ancak, ASB Kurucu Antlaşması'nın imzalanma sürecinin, AST'nin faaliyete geçmesinin ardından başlatılmasına karar verilmiştir.⁹⁵ ASB'nin de AKÇT ve AST'ye benzer şekilde uluslar üstü bir yapıda olması planlanmıştır.

AST kurucu antlaşması Benelüks ve Almanya parlamentolarında kabul edilse de, İtalya'da siyasî karışıklıktan, Fransa'da ise Almanya'nın silahlanmasına yönelik çekinceler ve AST'nin NATO'ya bağımlılığını ortaya koyan maddeler sebebiyle parlamentolar tarafından reddedilmiştir. Böylelikle AST ve ASB girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Pleven Planı, Avrupa devletlerinin ekonomik alanda bir birlik sağlayamadan siyasî alanda birlik sağlayamayacaklarını görmeleri açısından önemli olmuştur. Başarısız AST girişiminden sonra, Avrupa devletleri ekonomik alanda entegrasyonu ön plana almışlar ve bu manada ortak bir Pazar oluşturulmasına yönelik çalışmalara ağırlık vermişlerdir.⁹⁶

3.1.3. Avrupa'da Siyasal İşbirliği (Davignon Raporu)

Avrupa'da ortak dış ve güvenlik politikası oluşumuna giden süreçteki bir başka dönüm noktası, 1970 senesinde Avrupa devletleri arasında dış politika kapsamında karşılıklı bilgilendirme ve istişare sistemini yerleştirmek isteyen Davignon Raporu'nun kabul edilmesi olmuştur. Avrupa Toplulukları üyeleri arasında siyasî birlik girişimlerinin başarısız olması sonucunda, Avrupa devletleri siyasî birlik konusunda yeni öneriler getirmeye devam etmişlerdir. Bu çerçevede, Belçikalı devlet adamı Etienne Davignon'un başkanı olduğu bir komisyon Davignon Raporu verilen bir doküman hazırlamış ve bu rapor 23 Ekim 1970 tarihinde yapılan liderler zirvesinde kabul edilmiştir. Davignon raporu gelecekte Avrupa için oluşturulması muhtemel bir ortak dış politikasını ele almıştır.⁹⁷

⁹⁵ Karbash, D. (2013). *Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Bulgaristan'ın Bu Politikaya Uyumu*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 31.

⁹⁶ Özdal, B., Genç, M. (2005). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri*. İstanbul: Aktüel Yayınları, 83.

⁹⁷ Archer, C., Butler, F. (1996). *The European Union: Structure and Process* (Second Edition). Great Britain: Biddles Ltd. Guilford and King's Linn, 205.

Davignon Raporu'na göre dış politikada işbirliği yapılmasının amaçları şu şekilde ifade edilmiştir.

- Planlı bir bilgi paylaşımı ve düzenli danışma mekanizmalarının tesisi ile uluslararası politikadaki sorunların daha çok anlaşılmasını sağlamak,
- Söylem ve eylem bazında birlikteliği yakalayarak üye devletler arasında dayanışmayı güçlendirmek ve mümkün olduğu ölçüde ortak girişimde bulunmaktır.⁹⁸

Bu çerçevede, rapor AT üyelerince ortak bir dış politika oluşturulması için Avrupa Siyasî İşbirliği (ASİ) mekanizmasının kurulması tavsiyesinde bulunmuştur. Davignon Raporu, esasında Avrupa Topluluğu'nun ortak bir dış politika sürdürme gerekliliğini odak noktasına almış, ortak savunma ve kültür alanları raporun kapsamına alınmamıştır. Davignon Raporu ile devletlerin bağlayıcı bir taahhütte bulunmadan önce dış politika ile ilgili konularda birbirlerine danışmaları konusunda mutabık kalınmıştır.⁹⁹ Bu durum, Avrupa devletleri arasında ortak bir dış politika oluşturulması yönünde önemli bir adım olmuştur. Davignon Raporu, Pleven Planı dâhil kendinden önceki siyasî birlik oluşturma girişimlerine nispeten başarılı olmuştur. Bunun sebebi, Davignon Raporu'nun AT üyelerini zorlayıcı radikal öneriler ortaya atmamasıdır. Örneğin, Davignon Raporu, AST'de olduğu gibi ulus-üstü bir yapının tesisini önermemiş ve ortak savunma konularını ele almamıştır. Davignon raporunda ortak dış politika alanında ortaya konulan inisiyatif, 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile daha da somut hale getirilmiştir.

3.1.4. Tek Avrupa Senedi

1986 yılında imzalanan ve 1987 yılında yürürlüğe alınan Tek Avrupa Senedi, Avrupa Birliği'ne giden süreçte Avrupa siyasî birliğinin sağlanması açısından mihenk taşlarından biri olmuştur. Tek Avrupa Senedi, üye devletler arasındaki politik işbirliğini, ekonomik bütünleşme ile eşdeğer olarak ele alması açısından bir ilktir.

⁹⁸ Karbash, 2013, 37.

⁹⁹ Kocamaz, S. (2010). "Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının Geleceği". *Ege Akademik Bakış*, 10(3), 954-955.

Tek Avrupa Senedi'nde tek ibaresinin kullanılma sebebi bundan kaynaklanmaktadır.¹⁰⁰

Ekonomik bütünleşme ve politik işbirliği süreçlerinin ilk kez aynı düzeyde ele alınması Tek Avrupa Senedi'nin, Avrupa siyasî bütünleşmesi açısından önemli bir niteliği olmuştur. Tek Avrupa Senedi'nin, Avrupa siyasî işbirliği açısından bir diğer önemli özelliği ise o ana dek Avrupa Siyasî İşbirliği inisiyatifi altında yürütülen çalışmaların ve hâlihazırda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın temelini oluşturan esasların hukuksal bir meşruiyete kavuşturulması olmuştur. Tek Avrupa Senedi ile birlikte, Davignon Raporu'ndan farklı olarak üye devletlerin dış politika ile sorumlulukları bağlayıcı hale gelmiştir. Tek Avrupa Senedi'nin 30. maddesi Avrupa Toplulukları üyesi devletlerin ortak dış politika oluşturma hükümlerini içermekte ve böylelikle Avrupa'da ortak dış politika kavramı ilk defa resmi bir dokümanda yer almaktadır.¹⁰¹

Tek Avrupa Senedi'nin 30. maddesinde yer alan ortak dış politika anlayışını kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür.

- Sözleşmeye taraf ülkeler ortak çıkarları muhafaza etmek ve ortak tutum sergilemek maksadıyla dış politika ile ilgili konularda birbirlerini bilgilendirecek ve birbirlerine danışacaklardır.
- Sözleşmeye taraf devletler millî tutumlarını belirlerken diğer tarafların konularını ve çıkarlarını dikkate alacaklardır.
- Sözleşme taraf ülkeler, uluslararası ilişkilerde veya uluslararası organizasyonlarda, Topluluk uyumunu bozacak herhangi bir tavır takınmaktan kaçınacaklardır.¹⁰²

Tek Avrupa Senedi, Avrupa Toplulukları devletleri arasında politik işbirliğine önemli katma değer katmış ve ortak bir dış politika vizyonu geliştirilmesi noktasında

¹⁰⁰ Alptekin, 2010, 32.

¹⁰¹ Karbash, 2013, 43.

¹⁰² İnternet: "European Communities. (1987). **Single European Act**. Official Journal of the European Communities, 169 (2), 13. Web: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF adresinde 24 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

referans belgelerden biri olmuştur. Ancak, Tek Avrupa Senedi ortak savunma ve askerî güvenlik kapsamında bir birlikteliğin altını çizmemiştir.

Tek Avrupa Senedi'nde güvenlik konusuna 30/6 maddesinde değinilmiş ve Avrupa güvenliği ile alakalı olarak ilgili maddede;

- Tarafların Avrupa güvenliği ile ilgili hususlarda yakın işbirliği içerisinde hareket etmesi, dış politikada Avrupa kimliğinin gelişmesine destek olacaktır. Sözleşmeye taraf ülkeler ekonomik ve politik güvenlik açısından koordinasyona hazırdırlar.
- Sözleşme tarafları, güvenlik için gerekli olan teknolojik ve endüstriyel koşulları devam ettirme noktasında kararlıdırlar. Bu amaçla, hem ulusal düzeyde hem de yetkili kurumlar nezdinde çalışacaklardır.
- Bu başlık altındaki hiçbir şey taraf devletlerin BAB veya NATO içerisindeki güvenlik konusundaki yakın işbirliğine engel teşkil edemez.¹⁰³

Görüldüğü haliyle, Tek Avrupa Senedi ortak güvenlik konusunda yakın işbirliği kavramına odaklanmakta ve birleşik bir güvenlik politikasına vurgu yapmamaktadır. Tek Avrupa Senedi'ndeki güvenlik algısı askerî temelli değil politik ve ekonomik odaklıdır. Avrupa devletlerin askerî ulusal güvenliklerini üyesi oldukları askerî ittifaklar eliyle seçtikleri ve Tek Avrupa Senedi ile bir askerî güvenlik ittifakı oluşturma gayesinde olmadıkları aşikârdır.

3.2. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

Yukarıda da ayrıntılı olarak ele alındığı şekliyle AB, Soğuk Savaş döneminde otonom bir güvenlik ve savunma politikası oluşturma noktasında başarıya ulaşamamış ve güvenliğini NATO aracılığıyla yürütmüştür. Pleven ve Fouchet Planı gibi başarısız girişimlerin ardından Davignon Raporu ve Tek Avrupa Senedi ile ortak bir dış politika geliştirilmesi noktasında açık bir irade ortaya konmuştur. Ancak bu noktada da ortak dış politika konusu genellikle işbirliği temalı hükümler ile işlenmiş ve somut bir ortak strateji ortaya konamamıştır. Ortak güvenlik konusunda ise üyeler arasında hemfikir sağlanamamış ve üyeler tarafından NATO öncelikli ortak güvenlik

¹⁰³ Single European Act, 1987, 14.

platformu olarak kıymetlendirilmiştir. Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte gelişen konjonktürde AB tek başına bir güvenlik aktörü olma yoluna gitmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Avrupa'da, totaliter yönetimlerin etkisinden uzaklaşan ve politik-ekonomik reformları tek başına icra etme imkânı olmayan Orta ve Doğu Avrupa Devletleri, AB (öncesinde Avrupa Topluluğu) ve NATO ile bütünleşmeyi millî politikalarının öncelikli amacı olmuştur. Bununla birlikte Almanya'nın iki yakasının birleşmesi ve SSCB'nin dağılması, Avrupa'daki bölünmüşlüğü sona erdirerek, tam manasıyla (ekonomik bütünleşmenin yanı sıra siyasî bütünleşme) birlikteliğin önünü açmıştır.¹⁰⁴

Söz konusu gelişmeler üzerine, AB için kendi güvenliğini kendi eliyle sağlamak ve yenedünya düzeninde küresel bir güç olarak hareket etmek için birliktelik ve gelişme için gerekli düzenlemeleri yapma gereği hâsıl olmuştur.¹⁰⁵

AB ortak dış politikası oluşturma çabaları, 1992 Maastrich Antlaşması (bir diğer adıyla AB Antlaşması) ile oluşturulan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile farklı bir noktaya taşınmıştır. Maastricht Antlaşması ile topluluk, Avrupa Birliği adını almış ve 3 sütunlu bir Avrupa bütünleşmesi öngörülmüştür. İlk sütunda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ve EURATOM (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) ile ilgili hususlar bulunurken, ikinci sütunda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, üçüncü sütunda ise Adalet ve İçişleri yer almaktadır.¹⁰⁶ Maastricht ile gerçekleşen bütünleşme süreci ile birlikte, güvenlik ve savunma konuları ilk kez kurucu antlaşmalarda yer almıştır.

Maastrich Antlaşması ile, Tek Avrupa Senedi'nin siyasî amaçları güçlendirilmiştir. Tek Avrupa Senedi metninde yer alan "siyasal işbirliği" kavramı

¹⁰⁴ Zhussipbek, Galym. (2008). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişim Süreci ve Sovyet Sonrası Coğrafya Güvenliği'ne Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 11.

¹⁰⁵ Akçay, E. Y., Argun, Ç., Akman, E. (2011). "AB'nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(4),123.

¹⁰⁶ Pekel, S. (2013). *Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Konusunda Yapılan Düzenlemelerin Lizbon Antlaşması Sonrası Uygulama Alanları*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 16.

Maastrich'te yerini "siyasal birlik" kavramına bırakmıştır. Siyasal Birlik ile kastedilen ortak dış politika ve ortak savunma politikasının yürürlüğe konulmasıdır.¹⁰⁷

ODGP'nin güvenlik tarafının temelini ise BAB'nin genişletilerek ve revize edilerek AB'nin savunma örgütü halini alması ve bu hedef doğrultusunda kurumsallaştırması oluşturmaktadır. Maastricht Antlaşması ile, BAB'nin AB ile bir bütün olduğu vurgulanmakta ve bununla birlikte BAB'nin, AB'nin savunma ile ilgili aldığı kararları icra etmekle görevlendirildiği ifade edilmektedir. Bu sayede Soğuk Savaş döneminde etkin olmayan BAB'nin aktif hale getirilmesi amaçlanmıştır.

AB tarafından ODGP'nin kapsamı oldukça geniş bir şekilde ele alınmıştır. ODGP kapsamına AB'nin güvenliğini ve ortak savunmayı ilgilendiren her konu dahil edilmiştir. Maastrich'te ODGP'nin amaçları şu şekilde açıklanmıştır.

- a) AB'nin değerlerini, temel çıkarlarını, güvenliğini, bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak,
- b) Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve uluslararası hukuk ilkelerini konsolide etmek ve desteklemek,
- c) Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin amaç ve ilkelerine, Helsinki Nihâf Senedi'nin ilkelerine ve Paris Şartı'nın amaçlarına uygun olarak dış sınırlarda dahil olmak üzere barışın korunması, çatışmaların önlenmesi ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi,
- d) Yoksulluğu bitirmek amacıyla ile gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel gelişimini teşvik etmek,
- e) Uluslararası ticaretteki kısıtlamaların tedricen kaldırılması da dahil olmak üzere tüm ülkelerin dünya ekonomisine entegrasyonunu teşvik etmek,
- f) Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için çevrenin kalitesini ve küresel doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini korumak ve geliştirmek için uluslararası önlemlerin geliştirilmesine yardımcı olmak,
- g) Doğal ya da insan kaynaklı felaketlerle yüzleşen insanlara, ülkelere ve bölgelere destek olmak,

¹⁰⁷ Kara, 2010, 61.

h) Daha güçlü çok taraflı işbirliği ve iyi küresel yönetişime dayalı bir uluslararası sistemi teşvik etmektir.¹⁰⁸

Görüldüğü üzere AB anayasası olarak adlandırılabilir Maastrich Antlaşması'nda ODGP'nin içine yalnızca askerî ve ekonomik güvenlik kaygıları değil yoksulluk, doğal felaketler, çevre sorunları, demokrasi, insan hakları, uluslararası hukukun korunması vb. sosyal, politik ve çevresel güvenlik algılamaları da dahil edilmiştir. Bununla birlikte devletlerin güvenliğinin yanı sıra insanların ve hatta bölgelerin güvenliği de AB için öncelik durumundadır. Bu anlayış, AB'nin güvenlik politikalarında teorik zeminde başvurduğumuz Kopenhag Okulu uygulamalarından yararlandığının açık bir göstergesidir. ODGP'nin amaçları ile ilgili bir diğer dikkat çeken nokta ise AB'nin dış sınırlarda da barışın korunması, çatışmaların önlenmesi ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi noktasında çalışmalar yürüteceğini açıklamıştır. Bu da Kuzey Afrika'yı, AB için bir güvenlik alanı haline getirmiştir.

ODGP, Maastricht sonrası AB kurucu anlaşmaları ve AB zirveleri ile gelişmeye devam etmiş ve savunma-güvenlik alanındaki eksiklikleri gidermek adına Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Lizbon Antlaşması ile birlikte Ortak Savunma ve Güvenlik Politikası'nın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Maastricht Antlaşması, ODGP'nin uygulanmasını daha önce değinildiği üzere BAB'a bırakmıştır. Bu minvalde BAB üyeleri, BAB'nin yeni rol ve görevlerini belirlemek 1992 yılında Petersberg/Almanya'da toplanarak "Petersberg Deklarasyonu" adı verilen bildiriye açıklamışlardır.¹⁰⁹

Petersberg görevleri kapsamında, BAB'nin askerî güçleri:

- İnsanî ve yardım görevleri,
- Barışı koruma görevleri,

¹⁰⁸ İnternet: "Consolidated Version of the Treaty on European Union". (2012). *Official Journal of the European Union*, 326(13), web:http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-d71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF adresinden 17 Ağustos 2016'da alınmıştır.

¹⁰⁹ Güç, E. (2008). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 22.

- Muharebe güçlerinin kriz yönetimindeki barış yapma dahil görevleri yürütebileceklerdir.¹¹⁰

Petersberg Kararları ile BAB'nin yeni bir savunma örgütü olarak AB'ye bağlı hareket edeceği Maastricht sonrası bir kez daha yinelenmiştir. Bu kapsamda, BAB çatışmaların önlenmesi, barışı koruma gibi kriz yönetimi faaliyetlerinin yürütülmesi kapsamında yapılandırılmıştır. Petersberg Deklarasyonu ile strateji planlama gibi çeşitli askerî birimler oluşturulmuştur. Tüm bu gelişmelere rağmen, AB güvenliğinin NATO'dan bağımsız hale geldiğini söylemek yanlış olacaktır.

AB güvenliğinde Maastricht ve Petersberg ile bir bağımsız yapılanmaya gidilirken ABD, BAB'nin görevlerini icrası sırasında NATO'dan "ayrışabilir fakat ayrılmaz" bir yapı tesis edilmesinin önemine vurgu yapmıştır. ABD 1993 yılında, NATO ve BAB'nin uluslararası operasyonlarında NATO'nun imkân ve kabiliyetlerinden istifade ederek birlikte hareket etmesini sağlayacak "Birleşik Müşterek Görev Kuvveti" oluşturulması yönünde tavsiyede bulunmuş ve böylelikle bu kuvvet 1996 yılında kurulmuştur. Birleşik Müşterek Görev Kuvveti farklı devletlerden farklı silahlı kuvvetlerin entegre hareketi şeklinde kurgulanmıştır. Birleşik Müşterek Görev Kuvveti ile birlikte BAB'nin Petersberg görevlerini icrasının ve bu kapsamda yapılacak operasyonlara katılımının önü açılmıştır. BAB'nin yani Avrupa'nın, NATO ve ABD'nin askerî imkanlarını kullanması dolayısıyla savunma maliyetleri ve özerk güç oluşturma gereksinimleri azalmıştır.¹¹¹ Bu yapı, AB içerisinde ortak askerî yetenek ve maliyet paylaşım anlayışının temellerini oluşturması açısından Avrupa Savunma Kimliği'nin oluşumuna önemli faydalar sağlamıştır.

Ancak öte taraftan, Avrupa savunması NATO'ya bağımlı halde kalmaya devam etmiştir. Bunun sebebi, Birleşik Müşterek Görev Kuvveti'nin faaliyetlerinin icra edilmesinde NATO onayının gerekli olmasıdır. 1994 yılında yapılan NATO Brüksel Zirvesi sonrası yayımlanan Brüksel Deklarasyonu ile NATO'nun Avrupa cenahının BAB ile destekleneceğine yönelik vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu zirve,

¹¹⁰ İnternet: "Western European Union, Petersberg Declaration". (1992, June) Web: <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf> adresinden 20 Ağustos 2016 tarihinde alınmıştır.

¹¹¹ Güç, 2008, 23-24.

Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) kavramının ilk kez kullanılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Brüksel Deklarasyonu'nda Avrupa Savunma Kimliği vesilesiyle Avrupa ülkelerinin kendi savunma ve güvenlikleri ile alakalı daha etkin rol oynayabileceği değerlendirilmiştir.

AGSK esasında Avrupa'nın savunması ile ilgili bir kavram olsa da NATO içinde ortaya çıkmasında ABD'nin önemli katkısı bulunmaktadır. Çünkü ABD, Avrupa güvenliğinin NATO çatısı altında sürdürülmesini istemiş ve bu minvalde 1994 Zirvesi'nde Avrupa güvenliğinin NATO eliyle yürütüleceğini açıkça belirtmiştir. NATO ve BAB'nin birlikte hareket etmesini öngören Birleşik Müşterek Görev Kuvveti konsepti de AGSK anlayışı çerçevesinde geliştirilmiştir. NATO'nun 1996 Haziran'ında Berlin'de yapılan Bakanlar Toplantısı'nda, AGSK'nin NATO bünyesinde kurulması kabul edilmiştir. 1997 yılında icra edilen Madrid Zirvesi'nde ise AGSK kapsamında NATO ve BAB arasındaki çalışmaların hızlandırılması kararı alınmıştır. Buna müteakip, NATO'nun BAB'ye yetenek kazanımı, strateji geliştirme, bilgi paylaşımı, ortak tatbikat gibi konularda destek olmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.¹¹²

Görüldüğü üzere NATO, AB'nin savunma politikaları üzerinde AGSK ve Birleşik Müsteşerek Kuvvet Gücü aracılığıyla etkinliğini sürdürmüştür. ABD, NATO eliyle AB'nin özerk bir savunma anlayışı geliştirmesini engelleme amacı gütmüş ve AB'nin güvenlik ve savunma konularının NATO ile entegre bir yapıda devamını talep etmiştir. Bu durum BAB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde de beklenen etkinliği gösterememesine sebep olmuştur. Örneğin BAB, Balkan Savaşları sırasında etkinlik gösterememiştir. BAB, NATO'nun kontrolü altında faaliyetini devam ettiren bir yapı konumunda kalmıştır.

Maastricht sonrası 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile ODGP kapsamında Avrupa güvenliği açısından kaydadeğer değişiklikler olmamıştır. Antlaşma ile getirilen önemli farklılıklardan biri ODGP'nin araçlarına "ortak strateji" kavramının ilave edilmesidir. Buna göre AB Konseyi, ODGP ile ilgili genel prensipleri oluşturma ve üyelerin ortak çıkarlarının mevcut olduğu hallerde AB'nin uygulayacağı

¹¹² Alptekin, 2010, 46-48.

ortak stratejileri belirleme yetkisine haiz olmuştur.¹¹³ Buna ilaveten, Amsterdam Antlaşması'nda Ortak Dış ve Güvenlik Politikası için Yüksek Temsilci makamı oluşturulmasına karar verilmiştir. Yüksek Temsilci için politikaların oluşumuna ve uygulanmasına destek olmak ve dönem Başkanlığının görevlendirmesi ile üçüncü taraflarla politik diyalog kurmak gibi görevler tanımlanmıştır.¹¹⁴

3.2.1. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası

AB'nin NATO'dan bağımsız bir güvenlik ve savunma politikası geliştirememesi, Birlik içinde tartışma konusu olmaya Maastricht sonrası da devam etmiştir. Bu tartışmalar altında, 90'lardaki Körfez Savaşı ve Balkanlardaki Bosna-Hersek ve Kosova krizlerinde AB'nin askerî kapasite noktasında yetersiz kalması AB'nin münhasır bir savunma ve güvenlik politikası oluşturması gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuş ve sonucunda Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) ortaya çıkışı hızlanmıştır. 1998 yılında İngiltere ve Fransa'nın imzaladığı St. Malo bildirisi ile AGSP'nin temelleri atılmıştır.¹¹⁵

St. Malo Zirvesi, NATO bünyesindeki AGSK'nin AB uhdesinde yürütülecek bir AGSP'ye dönüştürülmesi bakımından önemli bir aşama olmuştur. Bu çerçevede AGSP, ODGP'nin altında ilerlemesini sürdüreceği bir yapı şeklinde tezahür etmiştir. Bununla birlikte AB, AGSP'yi BAB'nin görevlerini üstlenecek bir başka ifadeyle, BAB'nin yerini alabilecek şekilde kurgulamıştır. NATO'da, St. Malo Zirvesi'nin ardından Nisan 1999'da yapılan Washington Zirvesi'nde daha önce olanın aksine AGSP'ye, AGSK'nin NATO çatısı altında geliştirilmeye devam etmesi koşuluyla destek vermiştir. Zirve'de AGSP'nin, Avrupa-Atlantik ilişkilerinin sürekliliği açısından önemli olduğu belirtilmiştir.¹¹⁶

Bunun akabinde, Haziran 1999'da icra edilen Köln Zirvesi'nde Avrupa savunma politikası fikri hayata geçirilmiş ve AGSP'nin kurumsal çerçevesi oluşturulmuştur. AGSP, ODGP kapsamında bir hareket olarak tanımlanırken,

¹¹³ Güç, 2008, 52.

¹¹⁴ Güç, 2008, 28.

¹¹⁵ Zhussipbek, 2008, 45-50.

¹¹⁶ Özdal, B. (2008). "Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 134-135.

AGSP, Petersberg Görevleri ile sınırlandırılmış ve BAB'nin de 2000 yılı sonuna kadar AB bünyesine dahili öngörülmüştür. Nitekim Marsilya Beyannamesi ile BAB, AB'ye dahil edilerek BAB tarafından "sürdürülen" Avrupa savunma politikası AB bünyesine taşınmıştır. Bu durum Türkiye gibi BAB'ye ortak üye statüsüne sahip ülkeler için sorun teşkil etmiştir.¹¹⁷

AB Köln Zirvesi'nde üye ülkeler AGSP'nin ve AB içinde bir askerî gücün oluşturulmasını karara bağlamışlardır. Zirve'de AB'nin NATO'ya bağımlı kalmaksızın gerektiğinde kendi güvenlik güçleriyle de krizlere müdahale etmesi tanımlanmış ve AGSP'nin temel ilkeleri ve kurumları belirlenmiştir. Bununla birlikte Köln Zirvesi'nde, NATO'nun Washington Zirvesi'nde AGSP'yi destekler kararı olumlu karşılanmış ve NATO ile karşılıklı etkileşim ve şeffaf işbirliği mekanizmalarının teminine vurgu yapılmıştır. Bir başka ifadeyle, NATO'yu yok sayma gibi bir tutum söz konusu olmamıştır. Ayrıca Köln Zirvesi'nde, Amsterdam'da teşkil edilen ODGP Yüksek Temsilciliği makamına atama yapılmış ve İspanya Dışişleri eski Bakanı Javier Solana göreve getirilmiştir.¹¹⁸

AGSP, Köln Zirvesi sonrası gelişimine devam etmiştir. Köln Zirvesi'nden kısa bir zaman sonra Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde, AGSP çerçevesinde kriz yönetimi kavramı ele alınırken, kriz yönetimi operasyonları için bir "Acil Müdahale Gücü" teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır. Acil Müdahale Gücü yaklaşık 50 bin askerden oluşan ve iki ay içinde konuşlanabilecek ve Petersberg görevlerini yapabilecek şekilde tanımlanmıştır. Bu yapının 2003 yılı sonuna kadar kurulması planlanmıştır. Ancak, Acil Müdahale Gücü yaklaşımının bir Avrupa Ordusu şeklinde algılanmasından kaçınılmıştır. Keza Helsinki Zirvesi'nde NATO'nun Avrupa savunması noktasında temel bir kuruluş olduğuna vurgu yapılmıştır.¹¹⁹

AGSP'nin kurumsallaşma sürecine önemli katkıda bulunan bir diğer Zirve, Haziran 2000'de icra edilen Feira Zirvesidir. Bu Zirve'de, AGSP'nin etkinliğinin ve güvenilirliğinin, AB'nin askerî kabiliyetlerinin geliştirilmesi ile artacağı vurgulanmıştır.

¹¹⁷ Efe, H. (2007) "AB'nin Gelişen "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası" ve Türkiye". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,9 (3),132.

¹¹⁸ İnternet: "Shaping of a Common Security and Defence Policy" (July, 2016) Web: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/5388/shaping-common-security-and-defence-policy_en adresinden 13 Eylül 2016 tarihinde alınmıştır.

¹¹⁹ Kara, 2010, 75-76.

Bu minvalde, üye ülkeler tarafından kriz yönetiminde istifade etmek üzere 5 bin kişiden oluşan bir polis kuvveti oluşturulması kararlaştırılmış ve AB'nin eylem gücünün artırılması amaçlanmıştır. Feira Zirvesi'nde ayrıca AB-NATO ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik düzenlemelere de öncelik verilmiştir. Bu kapsamda, NATO ile askerî konular hakkında danışma mekanizmasının ve ilişkilerin gelişimini destekleyecek ad hoc çalışma komitelerinin kurulması gerektiği açıklanmıştır.¹²⁰

NATO ve AB arasındaki ilişkileri kapsamında, AB'nin iştirak edeceği operasyonlarda, NATO imkânlarından istifade edilmesi durumunda AB üyesi olmayan ancak NATO üyesi olan Devletler kendi kararları doğrultusunda operasyonlara katılabileceklerdir. Ancak, AB'nin NATO kaynaklarını kullanmadığı hallerde söz konusu durumda olan ülkeler için operasyonlara katılım AB Konseyi'nin davetine bırakılmıştır.¹²¹ Bu durum, AB'nin salt kendi imkânları ile düzenleyeceği eylemlerde NATO'yu karar alma süreçlerinin dışında bıraktığı manasına gelmektedir. AB bu haliyle, savunma ve güvenlik politikalarında NATO'dan bağımsız hareket edebilecektir. AB, NATO'nun AGSK anlayışından bağımsız bir AGSP'ye geçişi Feira Zirvesi kararlarında daha kuvvetli vurgulanmıştır.

Feira Zirvesi sonrasında hızlanan AGSP'nin operasyonel hale getirilmesi yönündeki faaliyetlere 7-9 Aralık 2000 tarihlerinde icra edilen Nice Zirvesi ile devam edilmiştir. Nice Zirvesi'nde AGSP'nin kurumsal yapısının tamamlanmasına gayret gösterilmiştir. BAB'nin AB'ye entegrasyonu kararı doğrultusunda Nice Zirvesi'nde BAB'nin operasyonel özellikteki işlevlerinin AB'ye geçişi tamamlanmıştır. Bu kapsamda, AB ve BAB arasındaki hükümler AB Antlaşması'ndan kaldırılmıştır. AB, Petersberg görevlerinin tek icracı organı halini almış ve AGSP temelinde yapılacak operasyonlarda BAB'den kaynaklı haklardan istifade etmeyi talep eden ülkelerin de tek muhatabı konumuna erişmiştir.¹²²

BAB'nin hem Soğuk Savaş döneminde hem de sonrasında, NATO etkisinden kurtulamadığını gören AB üyeleri, BAB'nin görev sorumluluklarını AB'ye devrederek

¹²⁰ İnternet: European Parliament. (2000). "Santa Maria Da Feira European Council Conclusions of the Presidency". Web: http://www.europarl.europa.eu/summits/fei1_en.htm adresinden 3 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

¹²¹ Özdal, Genç, 2005, 191.

¹²² Kara, 2010, 77.

hem Avrupa içerisindeki güvenlik konusundaki ikilemi ortadan kaldırmış hem de özerk bir savunma ve güvenlik politikası konusunda önemli aşama kaydetmiştir. AB böylece BAB üyesi olan ancak AB üyesi olmayan ülkeleri, ki Türkiye bunlardan birisidir, Avrupa güvenliği noktasında saf dışı bırakmıştır.

AB güvenlik konusunda özerkliğini korumak adına ayrıca Nice Zirvesi'nde de AB üyesi olmayan ve NATO'ya üye 6 Avrupa ülkesini (Türkiye, Norveç, İzlanda ve 2004'de AB'ye üye olan Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan) AGSP'nin dışında tutmuştur. Söz konusu ülkeler ile bir danışma mekanizması tesis edilmiş ancak, karar alma mekanizmalarına dâhil edilmemişlerdir. AB, böylelikle artık NATO'ya ihtiyacı olmadığı mesajını vermiştir.

Nice sonrası 11 Eylül saldırılarının etkisinde Aralık 2001'de icra edilen Laeken Zirvesi'nde ise Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın işlevsel olduğu resmen deklare edilmiştir. Bir başka ifadeyle, AB'nin kriz yönetimi operasyonlarını icra kapasitesine haiz olduğu açıklanmıştır. AB tarafından ayrıca 11 Eylül 2001 saldırıları da göz önünde bulundurularak Laeken Zirvesi sonrası Avrupa ortak güvenliği ile ilgili bir bildiri yayımlanmış ve AGSP'nin gelişimine yönelik faaliyetlerin devamı, askerî ve sivil kabiliyetlerin artırılması yönünde karar alınmıştır. Terörizmle mücadelede ortak politika oluşturma gerekliliği de bildiriye bilahare vurgulanmıştır.¹²³

AGSP'nin işlevsel hale gelmesini vurgulamışken, AGSP'nin işleyiş yapısına kısaca değinmek konuyu somutlaştırmak açısından önemli olacaktır. AGSP, askerî (EUFOR) ve polis misyonu (EUPOL) şeklinde iki operasyonel yapıyı içinde bulunduracak şekilde kurumsallaştırılmıştır. Askerî ve polis misyonlarının gayesi Petersberg Görevleri çerçevesinde hukukî, insanî, ekonomik ve askerî yardım faaliyetlerini gerçekleştirmektir.¹²⁴ AGSP operasyonlarının gerçekleşmesi için kesinlikle üyelerin oybirliği gerekli olup, dolayısıyla uzlaşmaya dayalı bir yapı oluşturulmuştur. AGSP operasyonları askerî nitelikte olabileceği gibi sivil özellikli de yapılmıştır. AGSP kapsamında yapılan harekâtlar 01 Ocak 2003 tarihinde Bosna-

¹²³ Alptekin, 2010, 61.

¹²⁴ Söylemiş, T. (2007). "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Üç Kritik Sınava: Makedonya, Kongo ve Bosna-Hersek Misyonları". *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 3(12), 41.

Hersek'teki AB Polis Misyonu ile başlatılmıştır. AGSP kapsamında, sadece Avrupa'da değil, farklı kıtalarda da operasyon icra edilmiştir. Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Filistin ve Endonezya bu durumun örneklerinden birkaçıdır.

AGSP operasyonları genellikle polis misyonları ve hukukun üstünlüğü gibi yumuşak güç uygulamaları şeklinde tezahür etmiştir.¹²⁵

Görüldüğü üzere, AB Soğuk Savaş sonrası dönemde yapılan Zirveler ile bağımsız bir ortak dış politika ve ortak askerî güvenlik politikası oluşturma yönünde ciddi aşama kaydetmiştir. Önceleri NATO ve BAB arasında işbirliği tesisi ile başlatılan özerk güvenlik politikası oluşturma gayretleri zamanla BAB'nin AB'ye entegrasyonu ile AGSP'nin kurumsallaşmasına ve operasyonel hale gelmesine varan bir süreç oluşturmuştur. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası küresel çapta değişen tehdit algılamaları AGSP'nin güncellenmesi gereğini ortaya koymuştur. AB, ODGP ve AGSP çerçevesinde tek başına uluslararası bir güvenlik aktörü olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede AB, artık bağımsız güvenlik stratejilerini oluşturan bir örgüt haline gelmiştir.

Bu çerçevede, 2003 yılında Yüksek Temsilci Javier Solana tarafından yayımlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi (The European Security Strategy) dokümanı kısa, ancak AB'nin güvenlik ortamını, önemli güvenlik tehditlerini ve sonradan ortaya çıkan politik etkilerini ilk kez tanımlayan ve analiz eden çalışma olması bakımından çok önemlidir.¹²⁶ "Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa" (A Secure Europe in a Better World) başlıklı doküman AB dış politikasının temel felsefesini anlamak için mihenk taşlarından birisidir.¹²⁷ 2003 AB Güvenlik Strateji Belgesi'nde, günümüz karmaşık tehditleri ile hiçbir ülkenin tek başına mücadele edemeyeceği, Avrupa'nın hâlihazırda birçok güvenlik tehdidi ile karşı karşıya olduğu ve Balkanlar'da yaşananların bunun somut göstergesi olduğu belirtilmiş, yeni güvenlik çatışmalarında devletlerden daha çok sivillerin zarar gördüğü vurgulanmıştır. Dokümanda az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk, kıtlık, hastalıklar, su başta olmak

¹²⁵ Kara, 2010, 82-89.

¹²⁶ İnternet: "Shaping of a Common Security and Defence Policy" (July, 2016) Web: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/5388/shaping-common-security-and-defence-policy_en 13 Eylül 2016 tarihinde alınmıştır.

¹²⁷ Mix D.E. (2013) "The European Union Foreign and Security Policy". **Congressional Research Service**, 3-4.

üzere doğal kaynaklara erişimin birer güvenlik problemi oluşturduğu ve milyonlarca insanın bu problemlerden kaynaklı sorunlar yaşadığı ifade edilmiştir. Strateji Belgesi'nde AB küresel bir oyuncu olarak söz konusu problemler ile mücadele etme sorumluluğundadır. AB Strateji Belgesi'nde AB'nin karşı karşıya olduğu 5 önemli tehdide ayrıca vurgu yapılmıştır. Bunlar:

- Terörizm,
- Kitle İmha Silahlarının Yayılması,
- Bölgesel Çatışmalar,
- Devletlerin Başarısızlığı (State Failure),
- Organize Suç olarak sıralanmıştır.¹²⁸

2003 AB Strateji Belgesi'nde Komşu Bölgelerle ilişkilere de yer ver verilmiş ve Kuzey Afrika'nın içinde bulunduğu Akdeniz komşuları ile Barcelona Süreci¹²⁹ kapsamında verimli bir ekonomik, güvenlik ve işbirliği tesisinin gerekliliği yazılmıştır. Akdeniz bölge komşularının içine daha çok Kuzey Afrika ülkeleri girmiştir. Ayrıca çözülemeyen çatışmalar, toplumsal huzursuzluk ve ekonomik durgunluk problemleri yaşadığı doküman ifade edilmiştir.¹³⁰

Özetle, 2003 AB Güvenlik Stratejisi 3 ana amaç ile güvenliğini sağlamak istemektedir. Öncelikle dokümanda sıralanan 5 ana tehdidi içerecek şekilde küresel tehditleri bertaraf etmek için gerekli önlemler alınmıştır. 2008 yılında yayımlanan bu Strateji Belgesi Uygulama Raporu'nda bu listeye deniz korsanlığı, siber güvenlik, enerji güvenliği ve küresel ısınma da eklenmiştir. İkinci olarak AB'nin komşuları olan Balkanlar, Kafkaslar, Akdeniz Bölgesi ve Ortadoğu coğrafyalarında bölgesel güvenliği sağlamaya odaklanmıştır. Üçüncü amaç olarak da AB uzun vadede uluslararası hukuk, barış ve güvenliğin güçlü bölgesel ve küresel kurumlarla sağlandığı çok taraflı bir dünya düzeninin kurulmasına katkı sağlamayı hedeflemiştir.¹³¹ Doküman ayrıca, tehditlerle mücadelede sadece askerî kaynakların yeterli olmayacağını askerî, politik ve ekonomik unsurların birleştirilmesi

¹²⁸ European Union. (Dec, 2003). European Security Strategy: A Secure Europe in A Better World, 5-10.

¹²⁹ İlerleyen kısımda detaylandırılacaktır.

¹³⁰ European Security Strategy, 2003, 5-12.

¹³¹ Mix, 2013, 4.

gerektiği vurgulanmıştır. Çatışma ve Tehditlere karşı önceden müdahale ve önleme, AB Strateji Belgesi'nin öncelikli tercihidir. Bu yüzden güvenliği, yönetim ve insan haklarını güçlendirerek ve bunu yaparken de ticaret, ekonomik yardım gibi yumuşak güç, unsurlarını kullanarak yapmak istemektedir.¹³²

3.2.2. Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası

AB tarafından ODGP ve AGSP'nin gelişimi devam ettirilmiş ve 2007 senesinde imzalanan ve 1 Aralık 2009 tarihi itibarıyla yürürlüğe konulan¹³³Lizbon Antlaşması ile ODGP ve AGSP hakkında önemli düzenlemeler yapılmıştır.

Lizbon Antlaşması dış politika konusunda AB'ye yeni yetkiler tanımlamış ve yeni araçlar kazandırmıştır. Lizbon Antlaşması ile öncelikli olarak AGSP'nin ismi değiştirilmiş ve "Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası" (OGSP) olarak adlandırılmıştır. İlk defa AGSP, yeni adıyla OGSP ile hükümlere bir Antlaşma'da yer verilmiş ve böylece ortak güvenlik ve savunma konusuna hukukî bağlayıcılık kazandırılmıştır.¹³⁴ Antlaşmada OGSP'nin, ODGP'nin tamamlayıcı bir unsuru olduğu vurgulanmış ve AB'ye sivil ve askerî ögelerden oluşan kapasite oluşturduğu belirtilmiştir. AB, söz konusu sivil ve askerî ögeleri; barışı koruma, çatışma önleme ve Birleşmiş Milletler Antlaşması prensiplerine uygun olarak uluslararası güvenliği güçlendirmede AB sınırları ötesinde kullanabileceği ifade edilmiştir.¹³⁵

Lizbon Antlaşması ile AB'nin bütünsel olarak bir güvenlik aktörü olarak değerlendirilmesine imkân veren bir yenilik yapılmıştır. Antlaşmada AB'nin hukuksal bir kişiliğe haiz olduğu belirtilmiş ve uluslararası örgütlere üye olmasının önü açılmıştır. AB, bu sayede bir veya daha fazla sayıda üçüncü taraf devlet, uluslararası kuruluş ile ve üyeleri üzerinde bağlayıcı etkiye sahip anlaşmalar yapma

¹³² Mix, 2013, 4.

¹³³ İnternet: Dışişleri Bakanlığı, Lizbon Antlaşması, Web: www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa. 23 Eylül 2016 tarihinde alınmıştır.

¹³⁴ Wessels, W., Franziska, B. (2008), "The Institutional Architecture of CFSP after the Lisbon Treaty—Constitutional Breakthrough or Challenges Ahead?", *Challenge Liberty and Security*, 10, 5.

¹³⁵ Zhussipbek, G. (2009). "2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB'nin Nitelikleri", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 8(1), 145.

yetkisine sahip olmuştur. Bu durum, AB'nin Kuzey Afrika ile kurduğu ilişkilerin meşruiyetini sağlaması açısından önemlidir.

Lizbon Antlaşması'nın ortak dış politika ve savunma ile alakalı bir diğer önemli kurumsal düzenlemesi, Amsterdam Antlaşması ile teşkil edilen ODGP Yüksek Temsilciliği makamının yerini, AB Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi biriminin almış olmasıdır. Yeni temsilci, Javier Solana'nın yetkilerine nazaran daha geniş yetkilere sahip olacak şekilde tanımlanmıştır. AB Konseyi tarafından nitelikli çoğunlukla,¹³⁶ AB Komisyon Başkanı'nın da onayı ile atanacak olan Yüksek Temsilci, AB'nin dış ilişkilerinin koordinasyonu, Birliğin uluslararası alanda temsili, AB'nin yapacağı dış yardımlar da dâhil dış ilişkiler harcamalarının yönetimi gibi görevleri üstlenecektir. Yüksek Temsilci, ayrıca Komisyon Başkan Yardımcısı görevini de icra edecektir.¹³⁷ Lizbon Antlaşması'nda dış politika ve savunma alanında geniş yetkilere sahip bir Yüksek Temsilcilik makamı; AB'nin ortak dış politika, ortak savunma ve güvenliğe verdiği önemin kanıtlanması açısından kıymetli bir değerdir.

Yüksek Temsilci'nin yetkileri yukarıda belirtilenlerle de sınırlı kalmamaktadır. Yüksek Temsilci'nin hem ODGP, hem de OGSP konusunda verilen kararların üye ülkeler tarafından uygulamaya konulması noktasında sorumlulukları vardır. Bununla birlikte her iki alanda da üye ülkeler ile beraber teklifte bulunma hakkı vardır. Aciliyet arz eden durumlarda Yüksek Temsilci Konsey'i, toplantıya çağırabilir ve kararın oy çokluğu ile alınmasını ve özel temsilci atanmasını Konsey'e önerebilir.¹³⁸ Lizbon Antlaşması'nda Petersberg görevlerinin kapsamı genişletilerek OGSP'nin görevleri şu şekilde tanımlanmıştır.

- Barışı koruma ve çatışma sonrası istikrar dâhil, ortak silahsızlanma operasyonları,
- İnsanî yardım görevleri,
- Askerî destek görevleri,
- Çatışmayı engelleme ve barışı koruma görevleri,

¹³⁶ İnternet: Dışişleri Bakanlığı, Lizbon Antlaşması, Web: www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa. 23 Eylül 2016 tarihinde alınmıştır.

¹³⁷ Kocamaz S. (2010) "Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Politikasının Geleceği", *Ege Akademik Bakış*. 10(3), 962.

¹³⁸ Kocamaz, 2010, 962-963.

- Kriz görevlerinde muharip güç görevleridir.¹³⁹

OGSP kapsamında ifade edilen bu görevlerin ifa edilmesinde, üye devletlerin imkânlarının kullanılacağı Lizbon Antlaşması'nda ifade edilmiştir. Bununla birlikte OGSP'nin uygulanması için üye devletlerin AB'ye askerî ve sivil imkânları hazırlaması öngörülmüştür. Böylece AB'nin kendine ait daimi bir askerî kuvvetinin olmadığı dolaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Antlaşmada ayrıca "bir üye devletin kendi sınırları içinde silahlı saldırıya uğraması durumunda, diğer üye devletler BM Antlaşması'nın 51. maddesi doğrultusunda müşterek meşru müdafaa hakkını kullanarak kendi güçleri dâhilinde tüm araçlarla saldırıya maruz kalan devlete destekte bulunacak ve yardımcı olacaktır" ifadesi kullanılarak, AB mevzuatında ilk kez karşılıklı dayanışma maddesine yer verilmiştir.¹⁴⁰

Lizbon Antlaşması'nın AB işleyişine ilişkin hükümlerinde "dayanışma hükmüne" (solidarity clause) de yer verilmiştir. Bahse konu hüküm kapsamında, AB ve üye devletlerin, bir AB üyesi terörist saldırıya veya insan kaynaklı felakete uğrarsa, dayanışma içerisinde hareket etmesi öngörülmüştür. AB, bu doğrultuda üye ülkeler tarafından kendisine verilen askerî imkânları da içerecek şekilde elinde bulunan bütün vasıtaları üye devlet sınırları içinde terörist taarruzları engellemek, demokratik kurumları ve sivil toplumu terör saldırısından korumak ve üye devleti desteklemek amacıyla kullanacaktır. Lizbon Antlaşması'nda ayrıca OGSP ile ilgili "kalıcı yapısal işbirliği" (permanent structured cooperation) imkânının tesis edilmesi öngörülmüş, askerî imkânları daha çok olan ve diğerlerine nazaran daha fazla bağlayıcı taahhüdü olan üyelerin AB içerisinde kalıcı bir işbirliği oluşturabileceği belirtilmiştir.¹⁴¹ Böylelikle savunma konusunda daha arzulu ve kapasiteli üye ülkelerin kalıcı şekilde bir işbirliği yapmalarının önü açılmıştır.

Bu noktada, 2004 yılında Batı Avrupa Silahlanma Örgütü (WEAO) ve Grubu'nun (WEAG) kapatılarak görevlerinin devredilmesiyle kurulan Avrupa Savunma Ajansı (EDA),¹⁴² kalıcı işbirliği anlayışının desteklenmesine yardımcı

¹³⁹ Zhussipbek, 2009,147.

¹⁴⁰ Zhussipbek, 2008,78-79.

¹⁴¹ Zhussipbek, 2008, 78-82.

¹⁴² İnternet: Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası ve NATO-AB Stratejik İşbirliği, Web: http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askerî-katkilari.tr.mfa 23 Eylül 2016 tarihinde alınmıştır.

olmaktadır. EDA üye ülkelerin müştereken savunma sanayi kapasitelerini artırmak adına tesis edilen bir kuruluştur. OGSP'yi güçlendirmek için kurulmuş ve Lizbon Antlaşması'nda Ajansın görevleri saptanmıştır. Ajans, üye ülkelerin savunma sanayi imkân ve kabiliyetlerini güçlendirmek, savunma sanayi alanında Ar-Ge'yi desteklemek, savunma sanayi kuruluşlarının kapasitelerini artırmak gibi görevler üstlenmekte ve AB içerisinde bir çatı görevi üstlenerek savunma sanayisi az gelişmiş üyelerin de imkânlarının artırılmasına fırsat vermektedir. EDA'nın Lizbon Antlaşması'nda görevlerinin tanımlanması, AB savunması için yalnızca siyasî iradenin yeterli olmayacağı aynı zamanda yetenek kazanımının da gerekli olduğunun vurgulanması açısından önemlidir.

OGSP'nin başarıya ulaşması için EDA çok önemli bir işlev görmektedir. Çünkü AB'nin savunma işbirliği anlayışı politik, ekonomik ve askerî temellere dayanmaktadır. Bu manada, OGSP siyasî ayağı oluştururken daralan küresel savunma pazarında ölçek ekonomisi sağlamak ve savunma sanayi alanında lider ABD ile rekabet edebilmek ekonomik gerekçelerle açıklanabilmektedir. Askerî açıdan bakıldığında da bir ülkenin tek başına mücadele edemeyeceği kadar karmaşık tehditler ile mücadele edebilmek için AB tarafından birlikte çalışabilir yeteneklere ilişkin bir yapının kurulması gerekmektedir. Bu da ihtiyaçların ortak tanımlanması ile ilgili bir husustur. EDA bu çerçevede AB üyelerine, ortak proje geliştirilmesi marifetiyle ortak yetenek kazanımı imkânını sunmaktadır. Bu durum, AB'nin güvenliğinin sağlanması noktasında operasyonel birlikte çalışabilirliğin sağlanması manasına gelmektedir. Bir başka ifadeyle tüm üyeler operasyonel kabiliyetler konusunda ortak imkânlara sahip olacaktır. Ortak projeler geliştirilmesi esnasında üyeler arasında maliyet paylaşımı da yapılmaktadır. Bu durum, AB tarafından azaltılan savunma harcamalarına bir çözüm getirmektedir. AB üyeleri daha az maliyetle üstün teknolojik sistemleri tedarik edebileceklerdir. Zira AB kamuoyu tarafından savunma harcamaları şiddetle eleştirilmektedir. Maliyet paylaşımı aynı zamanda ABD, Rusya ve Çin gibi savunma sanayisi gelişmiş ülkeler ile de rekabeti sağlayacaktır. Siyasî olarak NATO'dan bağımsız bir OGSP tesis eden AB, imkân ve kabiliyet olarak da EDA vesilesiyle bağımsızlığını sürdürebilecektir.

EDA, her üyenin veto hakkı bulunduğu bir kurumdur. Bu durum uluslararası egemen eşitlik prensibi altında faaliyet gösterilmesi sonucunu ortaya çıkarmış olup,

bu sayede Avrupa savunma bütünleşmesine önemli katkıda bulunmaktadır.¹⁴³ Avrupa Savunma Ajansı, OGSP'ye somut ve icracı bir kurum olarak katkı sunmaktadır. Avrupa'da savunma sanayi tedarik projeleri açısından oluşturulmuş ve EDA kapsamındaki projelerin yürütüldüğü OCCAR oluşumu da, AB ortak savunmasına önemli katkı vermektedir. OCCAR'ın mevcutta 6 üyesi olup, bunlar AB içerisinde savunma sanayisi en gelişmiş ülkeler olan Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Birleşik Krallık ve Belçika'dır.

AB'nin ortak güvenlik ve savunma alanında yaptığı tüm bu gelişmelere rağmen, Avrupa Birliği'nin ODGP ve AGSP/OGSP politikalarına ilişkin analizlerde, ODGP ve AGSP/OGSP'nin eleştirildiği görülmektedir. Ancak AB, ortak dış politika oluşturma sürecinde birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Realist teorilere göre, AB üyesi ulus-devletler, hassas bir kavram olan güvenlik anlayışından ve egemenliğinden kolaylıkla taviz vermemekte, bundan ötürü AB dış politikasında ve ortak savunmasında ulus-üstü bir yapı oluşturulamamaktadırlar. Ayrıca AB'nin insanî yardım, barışı koruma, kriz yönetimi gibi faaliyetlerinin ortak güvenlik için yeterli olmayacağına yönelik eleştiriler mevcuttur.¹⁴⁴ AB ordusunun kurulamamasının da yine ortak güvenlik oluşturma noktasındaki zaafardan biri olduğu ifade edilmektedir. Bu eleştirilere tümüyle katılmamak imkânsızdır. AB'nin önemli üyelerinden İngiltere'nin üyelikten çıması, Danimarka'nın Avrupa Savunma Ajansı'na üye olmaması, devletlerin ulusal egemenlik tercihlerine verilebilecek birkaç örnektir.

Devletlerin ulusal güvenlik kaygılarına yönelik tutumları zaten Lizbon Antlaşması'na da yansıtılmıştır. Lizbon Antlaşması'nda, AB'nin; üyelerinin toprak bütünlüklerine, hukukun icrasına, millî güvenliğin sağlanması gibi temel faaliyetlerine saygı duyduğu belirtilerek, ulusal güvenliğin üye devletlerin uhdesinde olduğu belirtilmiştir. Böylelikle, OGSP'nin sınırları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, AB'nin gerçekleşmek istediği operasyonlardaki görev yapacak kuvvetlerin görevlendirilmesi konusu ülkelerin kararına bırakılmıştır. Ancak, AB üyeleri arasındaki ulusal güvenlik kaygılarının Lizbon Antlaşması'na yansıtılması ODGP ve

¹⁴³ Taner, M. (2000). "NATO ve Avrupa Birliğinde Savunma Yetenekleri Konusunda İşbirliği". Yayınlanmamış Makale, 3-4.

¹⁴⁴ Kocamaz, 2010, 952-953.

OGSP'nin başarısız olduğu manasına gelmemelidir. Aynı Lizbon Antlaşması'nda, ODGP ve OGSP'nin, AB'nin tüm güvenlik sorunlarını ve dış politikanın tüm alanlarını kapsadığı belirtilmiş ve AB ortak savunma konusunda üst çatı olarak yetkilendirilmiştir.¹⁴⁵

AB'nin yukarıda belirtilen gelişmeler ışığında ortak dış politika ve ortak savunma-güvenlik politikaları gelişiminde gösterdiği irade ve ilerleme yadsınamaz. AB, ulus-devletin güvenliğinin ön planda tutulduğu realist perspektife göre tam manasıyla bir güvenlik aktörü olamasa da, daha önceki bölümlerde tartışılan ve bu tezin dayanağı olan Kopenhag Okulu teorileri çerçevesinde bir güvenlik aktörü olma özelliğini göstermektedir. AB, ortak dış politika ve güvenlik tanımları içeren tüm dokümanlarında Kopenhag Okulu'nun güvenlik tanımının içerisine giren askerî, politik, toplumsal, ekonomik ve çevresel unsurları güvenlik tehdidi olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle AB, kapsayıcı güvenlik anlayışını benimsemektedir. Ayrıca AB, dış politika ve güvenlik stratejilerinde bölgesel güvenlik kompleksi kavramı ile tutarlı olarak bölgesel bir güvenlik ve tehdit algılaması da yapmaktadır. İlgili dokümanlarda Balkanlar, Doğu Avrupa, Ortadoğu, Akdeniz gibi bölgesel güvenlik yaklaşımı doğrultusunda ifadeler kullanılmaktadır.

Bununla birlikte AB'nin askerî açıdan operasyonel gücünün sınırlı olduğunu söylemek gerçekçi değildir. AB, Avrupa Savunma Ajansı ve OCCAR (Organisation for Joint Armament Cooperation) eliyle çok uluslu savunma sanayi projeleri¹⁴⁶ yürütmektedir. Ayrıca AB, hâlihazırda 6 askerî 9 sivil amaçlı olmak üzere çeşitli bölgelerde 15 farklı uluslararası operasyonun içerisinde bulunmakta ve 5 binden fazla personeli bu operasyonlarda görevlendirmektedir. AB bugüne kadar 18 uluslararası operasyonu da tamamlamış bulunmaktadır.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Alptekin, 2010, 86.

¹⁴⁶ İnternet: "What is OCCAR". OCCAR, Web: <http://www.occar.int/185> 5 Mayıs 2017'de alınmıştır.

¹⁴⁷ İnternet: "Military and Civilian Missions and Operations". *European Union*, Web: https://eeas.europa.eu/topics/military-and-civilian-missions-and-operations/430/military-and-civilian-missions-and-operations_en 4 Haziran 2016'da alınmıştır.

AB'nin, ortak güvenlik kapsamında iradesinde ve yaklaşımında önemli değişiklikler olmadığını görmek açısından 2016 yılında yayımlanan son Avrupa Dış Politika ve Güvenlik Stratejisi'ne değinmekte fayda vardır.

“Ortak Vizyon, Ortak Eylem: Daha Güçlü Bir Avrupa (Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe)” adlı dokümanda AB'nin varlığının sorgulanmasına rağmen AB vatandaşlarının her zamankinden daha güçlü bir AB'ye ihtiyaç duydukları belirtilmiş ve yeni nesil tehditler ve krizler karşısında ortak anlayış içerisinde ortak hareket etmenin önemine vurgu yapılmıştır. Çünkü hiçbir üye krizlerle tek başına mücadele edecek yeterli kaynak ve güce sahip değildir. Dokümanda yine bölgesel çerçevede tehditlere vurgu yapılmış, Kuzey Afrika özelinde terör ve şiddetin arttığına işaret edilmiştir. İç ve dış güvenliğin birbirinden ayıramayacağından bahisle AB'nin güvenliğinin sınırları dışındaki barışın tesisine bağlı olduğu ifade edilmiştir. AB, ortak çıkar ve ilkelerini korumak adına 5 güvenlik önceliği takip etmeye karar vermiştir. Birinci öncelik AB'nin güvenliğidir. Bunu sağlamak için hibrit tehditler, iklim değişikliği, terörizm ve dahası ile birlikte mücadele edilmesi öngörülmektedir. İkinci öncelik 'Doğu ve Güney sınırlarda Devletsel ve Toplumsal Dayanıklılık'oluşturmaktır. Böylece AB'nin sınırları dışında göç vb. tehditlerin oluşması önlenmiş olacaktır. Üçüncü öncelik 'Çatışmalara Entegre Bir Yaklaşım' politikası yürütmektir. Bir başka deyişle çatışmaların çözümü için birçok farklı araç kullanılarak, kapsamlı bir politika izlenmesi öngörülmektedir. Dördüncü öncelik 'Bölgesel İşbirliği Düzenleri'dir. Bu yöntemle AB'nin, bölgesel işbirliği çalışmalarını destekleyeceği anlaşılmaktadır. Beşinci ve son öncelik ise XXI. Yüzyıl için Küresel Yönetişimolarak belirtilmiştir. Bundan kasıt AB uluslararası hukuk, insan hakları ve küresel geleneklere bağlı kalması ve BM'nin çok taraflı işbirliği düzenine destek verecek olmasıdır.¹⁴⁸ Bu öncelikler doğrultusunda AB, duyarlı, inandırıcı ve ortak hareket eden bir güvenlik politikası seyretmektedir.¹⁴⁹

Görüldüğü gibi AB, hâlihazırda tüm eleştirilere ve güçlü müttefiki İngiltere'yi kaybetmiş olmasına rağmen ortak güvenlik ve savunma politikasına yönelik çalışmalarına devam etmekte ve uluslararası bir güvenlik aktörü olarak hareket

¹⁴⁸ Avrupa Birliği. (2016). *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. European Union Global Strategy, 9-10.

¹⁴⁹ Avrupa Birliği, 2016, 10.

etme niyetindedir. AB'nin Kuzey Afrika'ya yönelik uyguladığı güvenlik politikalarının hukukî zeminini kavramak için, bölgesel güvenlik yaklaşımının daha detaylı incelendiği AB Komşuluk Politikasını da incelemek ODGP ve AGSP/OGSP analizlerine tamamlayıcı olması bakımından değerlidir.

3.3. AB Komşuluk Politikası

AB güvenlik politikalarında Kuzey Afrika'nın yerini analiz etmek için incelenmesi gereken bir diğer konu AB Komşuluk Politikası'dır. AB, 2004 yılındaki genişleme öncesinde "Daha Geniş Avrupa Komşuluğu: Doğu ve Güney Komşularımızla İlişkilerimiz İçin Yeni Bir Çerçeve" başlıklı doküman ile 2003 yılında Komşuluk Politikası'nı yürürlüğe koymuştur.¹⁵⁰ 1 Mayıs 2004 tarihinde, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, (Güney) Kıbrıs ve Malta AB'ye üye olmuştur. Genişleme sonrasında AB; Rusya, Batı'nın yeni Bağımsız Devletleri (Ukrayna, Moldova, Belarus) ve Güney Akdeniz bölgesi ile komşu olma durumuna geçmiştir. Güney Akdeniz bölgesi olarak tanımlanan alana, Kuzey Afrika ülkelerinin tamamı (Libya, Fas, Tunus, Cezayir ve Mısır) dâhildir.¹⁵¹

2004 yılında gerçekleşen Doğu genişlemesi, AB için coğrafi ve siyasî açıdan yeni bir güvenlik ortamı oluşturmuştur. Ayrıca siyasî açıdan bakıldığında, AB'nin dış politikası bu manada üye devletlerin çıkarları doğrultusunda yeni bir boyut kazanmıştır. Çünkü yeni üyelerin çıkarları eskilerden farklı olmuştur. Coğrafi olarak da AB'nin sınırları farklılaşmış ve yeni sınırlarında yeni güvenlik tehditleri ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu çerçevede, Güney Kıbrıs'ın AB'ye üye olması, Kuzey Afrika ile olan güvenlik ilişkilerine enerji başta olmak üzere yeni boyutlar kazandırmıştır.

Bundan mütevellit AB genişlemesinin hemen ardından 12 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Komşuluk Politikası Strateji dokümanı hazırlanmıştır. Strateji Dokümanı, Komşuluk Politikası'nın gelişimi açısından dönüm noktası olmuştur.

¹⁵⁰ Murat N. (2011) "Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi", *Uluslararası İlişkiler*, 8(31) (Güz 2011), 45.

¹⁵¹ Commission of the European Communities. (2003). "EU Neighborhood Policy Wider Europe-Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", 3.

Strateji dokümanının Komşuluk Politikası'na kazandırdığı dört temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki müşterek mülkiyet anlayışıdır. Müşterek mülkiyet anlayışı, AB ve komşuları arasındaki ortak çıkarlara ve paylaşılan değerlere işaret etmektedir. Bu manada, Komşuluk Politikası kapsamında hazırlanan Eylem Planlarının başarısı doğrudan taraflar arasındaki ortak çıkarların tanımı ile mümkün olacaktır. İkinci kavram, katma değer olarak tanımlanmıştır. Katma değer anlayışı politikanın doğası ile alakalıdır. Komşuluk Politikasından kaynaklı işbirliği sonucunda taraflar kazan-kazan yaklaşımı çerçevesinde ekonomik ve sosyal faydalar elde edeceklerdir. Üçüncü unsur izleme olarak adlandırılmış olup, Eylem Planlarının uygulanması ile ilintilidir. Strateji dokümanı çeşitli izleme mekanizmaları tanımlayarak Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının takip edilmesini öngörmüştür. Örneğin, ilgili çalışma grupları periyodik raporlar ile Eylem Planlarının ilerlemesini takip edecektir. Strateji dokümanının Komşuluk Politikası'na getirdiği son temel kavram Avrupa Komşuluk Anlaşmaları'dır. Eylem Planlarında tanımlanan öncelikler başarıya ulaştığında AB ve komşu ülke arasında imzalanacak olan ilgili Anlaşma, mevcuttaki tüm anlaşmaların yerini alacak ve derin bir işbirliğinin mevzuatsal zeminini oluşturacaktır.¹⁵² Komşuluk Politikası bu temel kavramlar üzerinde şekillendirilmiştir.

Komşuluk Politikası, genişlemeden sonra AB'nin önemli bir jeopolitik projesi ve dış politika aracı olmuştur. Komşuluk Politikası genişlemenin doğuracağı etkilerle mücadele etmek için, AB'nin güney ve kuzey komşularıyla yapacağı ekonomik entegrasyon, güvenlik ve politik işbirliğine dayalı ayrıcalıklı bir ortaklık geliştirme anlayışı üzerine kurgulanmıştır.¹⁵³

AB, Komşuluk Politikası uygulamalarında çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. İlk olarak, AB'nin güvenliği sınırlarında başladığından dolayı AB'nin yekpare bir güvenlik stratejisi uygulama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, AB genişleme sonrası var olan yeni sınır komşuları ile birlikte; kaçakçılık, organize suç, terörizm, çevresel bozulma, kitle imha silahları gibi geniş kapsamda tehditlerle

¹⁵² Tinas, M. (2009). *The European Union as a Normative Power and The European Neighbourhood Policy: Cases of Morocco and Egypt*, Master Thesis, The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 75-76.

¹⁵³ Kahraman, S. (2005). "The European Neighbourhood Policy: The European Union's New Engagement towards Wider Europe". *Perceptions*, 4.

yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu denli farklı tehditler AB'nin sütunlar arası koordinasyon gerektiren bir yapıyı tesis etmesini gerekli kılmıştır. Üçüncü olarak, AB karşı karşıya kaldığı bahse konu tehditler dolayısıyla sınırları açma ve kapama noktasında bir denge inşa etmek zorunda kalmıştır. AB bir yandan insan ve mal akışını kontrole tâbi tutarken, öte taraftan daha kapsamlı bir etkileşim için komşuları ile iyi ilişkiler tesis etme çabasında olmuştur. Uygulamadaki dördüncü zorluk, AB'nin bazı komşularının işbirliği konusunda istekli davranmamasıdır. AB, söz konusu komşuları ile farklı yollarla işbirliği tesis etmek durumunda kalmıştır. Son olarak AB'nin istikrarsız komşuları ile ilişkilerindeki dalgalanmalar, Komşuluk Politikası'nın uzun soluklu amaçları için tehditkâr bir yapı oluşturmaktadır.¹⁵⁴

AB tüm bu zorlukların farkında olarak Komşuluk Politikası'nı komşularını Birliğe üye yapmaksızın istikrarlı hale getirmek amacıyla uygulamaya koymuştur. Komşuluk Politikası bir devrimsel bir uygulama olarak değerlendirilmemeli, aşamalı bir işbirliği yaklaşımı olarak kıymetlendirilmelidir.

Komşuluk Politikası, bölgesel işbirliği vasıtasıyla AB'nin sınırları dışındaki istikrar, güvenlik ve refahı desteklemektedir. AB ve komşuları arasındaki tercihli ortaklık kurulması; hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, azınlık hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygı, sürdürülebilir kalkınma, pazar ekonomisi gibi ortak değerlere karşılıklı bağlılık duyulması ile mümkün olacaktır.¹⁵⁵ Eğer komşu ülkeler, bahse konu ortak değerlere bağlılığı taahhüt ederse, AB'de bunun karşılığında ortak ülkeye katılımı için bazı politika ve programlarını açmaktadır. Taahhütler, AB ve ortak ülkeler ile imzalanan Eylem Planları aracılığıyla sistematik hale gelmektedir.¹⁵⁶

Bölgesel şiddetin bitirilmesi, ortak tehditler ile savaş, organize suç ve illegal göç ile mücadele gibi güvenlik hususları da eylem planlarında yer bulmaktadır. Eylem planına imza atan ülkeler, AB üyelik sürecindeki ülkelerin maruz kaldığı benzer aşamalardan geçerek siyasî ve ekonomik yapılanmalarını AB ile

¹⁵⁴ Aybat, B. B. (2011). *The European Neighborhood Policy: Towards More Cooperation or Just a Mehter Step?*, Master Thesis, Graduate School of Arts and Social Sciences of Sabancı University, İstanbul, 22-23.

¹⁵⁵ Harasimowicz, A. (2006, December). *European Neighbourhood Policy, 2004-2006: The Growing Need for a Strategy*. Paper Presented at The European Neighbourhood Policy: A Framework for Modernisation? Workshop, Italy, 1.

¹⁵⁶ Kahraman, 2005,15.

uyumlaştırmayı hedeflemektedirler. Bu kapsamda eylem planlarında, ortaklar arasında tercihli ticaret sisteminin geliştirilmesi, serbest ticaret alanı oluşturulması, ortak ülkelere teknik ve finansal destek sağlanması, enerji-ulaştırma ve enformasyon konularında işbirliği gibi hususlara da önem atfedilmektedir.¹⁵⁷ Ancak uyumlaştırma sürecinin sonunda komşuluk politikası dâhilindeki ülkelere üyelik verilmesi planlanmamıştır. Çünkü AB genişlemesi, artık sürdürülebilir gözükmemektedir.¹⁵⁸ Komşuluk politikası dâhilindeki ülkelere üyelik hakkı tanınmaması, politikanın başarısı önündeki en büyük engeldir.

Özetle, Avrupa Komşuluk Politikası, genişleyen AB sınırları dışında üyelik imkânı bulunmayan ülkeler ile politik ve ekonomik değerlerin ihracı ile AB ve çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturma projesidir. AB, klasik güvenlik anlayışının dışında hareket ederek komşu ülkelere zenginlik, istikrar ve güvenlik vaadinde bulunarak karşılıklı bağımlılık oluşturmayı hedeflemektedir. AB'nin cazibesi başta olmak üzere yumuşak güç unsurlarını kullanarak güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. AB Komşuluk Politikası'nda, güvenlik kavramı yine geleneksel öğretinin aksine kapsamlı ve derinlemesine ele alınmıştır. Yasadışı göç, enerji güvenliği, insan güvenliği AB Komşuluk Politikası'nın öncelikleri olmuştur.

2015 yılında AB Komisyonu tarafından Komşuluk Politikası revize edilmiştir. Çünkü politikanın yayımlandığı tarihten itibaren komşu bölgelerde, Tunus Dörtlü'sünün Nobel Barış Ödülü alması ile örneklendirilebilecek demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim gibi konularda pozitif gelişmeler olsa da negatif gelişmeler de yaşanmıştır. Özellikle Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da artan terör, iç çatışmalar, mülteci krizi ve doğuda yaşanan Rusya-Ukrayna krizi buna örnektir. Komşuluk politikası, yeni şartlar çerçevesinde tekrardan gözden geçirilmiştir. Yeni Komşuluk Politikası istikrarı ana siyasî öncelik olarak almaktadır.¹⁵⁹

Yeni Komşuluk Politikası'nın ayırıcı özelliği tüm ortakların AB normları ile yaşamaya hevesli olmadığı bilinciyle her ülkenin taleplerini yansıtacak bir anlayışla farklılaşma ve daha çok karşılıklı sahiplenme olacaktır. AB bölgedeki sorunları tek

¹⁵⁷ Murat, 2011, 59.

¹⁵⁸ Kahraman, S. (2006). "The European Neighbourhood Policy: A Critical Assessment". *Ankara Review of European Studies*, 5(39), 18.

¹⁵⁹ European Commission, (2015, November). "Review of the European Neighbourhood Policy", 2.

başına çözemeyeceğinin farkındadır ve bu manada yeni Komşuluk Politikası sorunların çözümüne destek olacaktır. Yeni politika ile demokratik, hesap verebilir, iyi yönetimleri ve adalet reformunu teşvik etmek için hukukun üstünlüğüne ve temel haklara ortak bağlılığın olacağı daha etkili yollar aranacaktır. Ekonomik gelişme, büyüme ve özellikle gençlerin iş, eğitim gibi beklentileri toplumların istikrarının tesis etmek için yeni Komşuluk Politikası'nda vurgulanan hususlardır. Ayrıca enerji güvenliği ve iklim değişikliğine çok kez dikkat çekilmektedir. Yeni Komşuluk Politikası'nda güvenlik reformu, çatışma önleme, terörizmle mücadele ve anti-radikalleşme politikaları konularında AB ve ortakları arasında uluslararası insan hakları ile uyumlu bir şekilde işbirliğine odaklanılacak ve bu minvalde çalışmalar hızlandırılacaktır. Güvenli ve hukukî seyahat, düzensiz göçle mücadele, insan ticareti diğer öncelikli alanlardır.¹⁶⁰

AB Komşuluk Politikası'ndaki güvenlik alanlarının hepsi AB'nin Kuzey Afrika'daki tehdit algılamalarını kapsamaktadır. Enerji güvenliği, yasadışı göç, radikalleşme, terörizm vb. güvenlik tehditleri AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkisindeki başlıklardır. Bu başlıklar tezin ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacaktır; ancak onun öncesinde AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkisinin spesifik olarak ele alındığı Avrupa-Akdeniz ortaklığı ele alınacaktır.

3.4. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Doktrini

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Doktrini, Kuzey Afrika başta olmak üzere AB'nin Akdeniz komşuları ile siyasî, ekonomik ve kültürel işbirliği çerçevesini oluşturması bakımında ortaya atılmıştır. AB'nin bugünkü yapısının kuruluşunu temsil eden Maastricht sürecinin hemen ertesinde oluşturulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Doktrini, AB'nin Akdeniz bölgesine verdiği önemi göstermesi bakımında kıymetlidir. Doktrinin oluşumuna bütünsel bir açıdan bakmak ve AB'nin Kuzey Afrika ile ilişkilerinin politik altyapısını analiz etmek için AB'nin Barselona Süreci, Avrupa Komşuluk Politikası ve Akdeniz İçin Birlik süreçlerine ve süreçlerin sonundaki çıktıklarına bakmak anlamlı olacaktır.

¹⁶⁰ European Commission, 2015, 3-4.

3.4.1. Barselona Süreci

Avrupa'nın Kuzey Afrika ile ilişkilerinin çerçevesini çizen temel unsurlardan bir tanesi Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (EMP) mekanizması olmuştur. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı 1995 yılında 15 AB üyesi ve 10 tane Akdeniz ülkesinin katıldığı Barselona Konferansı ve konferans sonucunda açıklanan Barselona Bildirgesi oluşturulmuştur. Konferansa Kuzey Afrika ülkeleri Fas, Tunus, Cezayir ve Mısır iştirak etmiştir. Daha sonra Akdeniz Ortaklığı'na eklenen 6 ülkenin arasında diğer bir Kuzey Afrika ülkesi Libya'da yer almıştır.¹⁶¹

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın amacı Akdeniz havzasını diyalog ve işbirliği yoluyla barış, istikrar ve ekonomik refah alanına dönüştürmektir. Bu sayede AB, Akdeniz komşularında oluşabilecek tehditleri minimize etmeyi amaçlamıştır. Barselona Bildirgesi'nde bu doğrultuda üç başlık altında kapsamlı bir ortaklık oluşturma hedefi konulmuştur. Bunlar siyasî ve güvenlik ortaklığı, ekonomik ve malî ortaklık ile sosyal, kültürel ve insanî konularda ortaklık olmuştur. Bu minvalde, EMP, AB ve Akdeniz ilişkileri çerçevesinde oluşturulmuş en kapsamlı çerçeveyi oluşturmuştur. EMP'nin üç sütunu birbirinden bağımsız şekilde algılanmamalıdır. Üç başlık altında değerlendirilen amaçlar birbirine bağlı bir şekilde ilerlemektedir. Birinde yaşanacak bir aksaklığın tüm süreci olumsuz etkileyeceği Barselona Bildirgesi'nde vurgulanmıştır.

Barselona Bildirgesi'nde tanımlanan siyasî ve güvenlik ortaklığında amaç, ortak bir istikrar ve barış kuşağı tesis etmektir. EMP'nin güvenlik konseptini Akdeniz'den gelen yasadışı göç, terör, radikal dincilik, silahlanma, kaçakçılık gibi tehditler ve enerji arz güvenliği sorunları oluşturmuştur. AB hem kendi güvenliğini sağlamak hem de dünya siyasetinde stratejik öneme haiz olan bölgede söz sahibi olmak amacıyla EMP'yi yürürlüğe koymuştur. Bu çerçevede, uluslararası hukuk kurallarına bağlı barışçıl çözümler ile sorunlara yaklaşılması hedeflenmiştir. Ortaklık

¹⁶¹ Süel, A. (2008). "From the Euro-Mediterranean Partnership to the Union for The Mediterranean". *Perceptions*, 96.

kapsamında bireysel özgürlüklerin, hukukun üstünlüğünün ve demokrasinin teşvik edilmesi planlanmıştır.¹⁶²

AB, EMP kapsamında iki yöntem yoluyla Kuzey Afrika ülkelerinin dâhil olduğu Akdeniz ülkelerinde güvenliği tesis etmeyi hedeflemiştir. İlk olarak, AB ortak çıkarlar ve ortak değerler inşa ederek işbirliği, istikrar ve refah alanı oluşturma politikasını benimsemiştir. EMP ile Akdeniz ülkelerinin çıkarlarına hizmet edecek bir yapı kurularak AB değerlerinin benimsetilmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak AB, Akdeniz ülkeleri ile ilişkilerinde sivil toplum örgütleri, medya, üniversiteler aracılığıyla bir işbirliği süreci tanımlamıştır. Bu noktada, güvenliği siyasî elitlerin tekelinden çıkartarak halk nezdinde kalıcı hale getirmek amaçlanmıştır.¹⁶³

AB, bir başka ifadeyle hem Akdeniz ülke hükümetleri hem de toplumlar düzeyinde bir işbirliği tesis ederek AB değerlerini Akdeniz ülkelerine ihraç etmek istemiş ve böylelikle bölgede istikrar oluşturarak bölgenin AB'ye güvensizlik kaynağı olmasının önüne geçmeyi hedeflemiştir. AB, Akdeniz'de söz konusu yumuşak güç uygulamaları ve kamu diplomasisi faaliyetleri bir AB kimliği inşa etmeyi amaçlamıştır.

EMP'nin ikinci sütununu oluşturan ekonomik ve malî ortaklık ise Akdeniz ülkelerinde istikrar ve barışın tesis edilmesi için bölgedeki devletlerin sosyo-ekonomik hallerinin güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Sürdürülebilir ve dengeli ekonomik gelişim ile ortak bir refah kuşağı oluşturulması gereklidir. Bu amaç doğrultusunda ülkeler, ekonomik ve malî bir ortaklık kurma hususunda hemfikir olmuşlardır. Bu minvalde serbest ticaret alanının kurulması, ekonomik işbirliği uygulanması ve ilgili alanlarda toplu hareket etme, AB'nin ortaklarına finansal desteği artırması amaçlanmıştır. Ekonomik ve mali ortaklık alanı EMP'nin sürükleyici gücü olarak tanımlanmıştır.

Ekonomik ve malî ortaklığın ana amacı 2010 yılına kadar Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı kurmak olarak açıklanmıştır. Böylelikle kademeli olarak gümrük vergilerinin kaldırılarak Güney Akdeniz'de ekonomik ve sosyal kalkınmanın

¹⁶² Efan, E. K. (2011). *Kimlik-Güvenlik İlişkisinin Bir Örneği Olarak Avrupa Komşuluk Politikası ve AB Güvenliği*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 60.

¹⁶³ Erkan, 2011, 60.

gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Serbest ticaret alanı açıklamasının bölgede yabancı yatırımcıları teşvik edeceği ve bölge ekonomisine takviye etkisi oluşturacağı öngörülmüştür. Ekonomik ve malî alanda oluşacak istikrar ve refahın siyasî liberalleşmeye ve demokrasiye geçişi mümkün kılacağı AB tarafından planlanmıştır.¹⁶⁴

Ekonomik ve malî ortaklık amaçlarının Akdeniz ülkeleri ile imzalanacak, Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları (Euro-Mediterranean Association Agreements) ile hayata geçirilmesi planlanmıştır. Anlaşmalar imzalandıkları ülkeye özgü olsa da ekonomide liberalizasyon, gümrük vergilerinin kademeli kaldırılması, demokrasi ve insan haklarına saygı, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 12 yıl içerisinde serbest ticaret alanının oluşturulması, politik diyalog ve kültürel işbirliği gibi genel hükümleri içermektedir.¹⁶⁵

EMP'nin üçüncü bölümündeki, sosyal kültürel ve insanî ilişkiler konusunda ortaklık yaklaşımı ile kültürleri ve toplumları birbirleri yakınlaştırılarak insan kaynaklarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Eğitimin geliştirilmesi, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele, terörizm ile savaş vb. konulara sivil toplumunda müdahil olması amaçlanmıştır.¹⁶⁶ Bu husus yukarıda bahsi geçen AB'nin EMP kapsamındaki güvenlik yöntemlerinin ikincisi ile ilintilidir.

Bu çerçevede, kültürler arası diyalog ve insanî, bilimsel ve teknolojik seviyedeki paylaşımlar ile toplumları yakınlaştırmak amaçlanmış ve karşılıklı etkileşimi artırmak için çeşitli sivil toplum paylaşım mekanizmaları kurulmuştur. Söz konusu mekanizmalar "Med-Programs" şeklinde uygulamaya alınmıştır.¹⁶⁷ Bununla birlikte, EMP'nin bu sütunu çerçevesinde, AB bölgede insan hakları ve demokrasinin gelişimine odaklanmıştır. Sosyal kültürel ve insanî ilişkiler konusunda ortaklığın temeli sivil toplumu demokrasinin esas bir unsuru olarak ele almasına dayanmaktadır. Bu kapsamda, AB ve Akdeniz ülkeleri sivil toplumları arasında

¹⁶⁴ Savcı, Z. A. (2006), *Euro-Mediterranean Partnership and Intercultural Dialogue*, The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 29.

¹⁶⁵ Savcı, 2006, 30.

¹⁶⁶ İnternet: "Barcelona Declaration" (1995). Web: https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/barcelona_declaration.pdf 14 Ekim 2016 tarihinde alınmıştır.

¹⁶⁷ Savcı, 2006, 33.

oluşturulan etkileşim mekanizmaları Akdeniz toplumlarının AB değerlerini içselleştirmesini sağlayacak ve sivil toplum, demokrasi ve güven inşasını güçlendirecektir.

AB, söz konusu amaçlara ulaşmak için Akdeniz ülkeleri ile hem ikili, hem de bölgesel işbirliklerine önem vermiştir. Akdeniz politikası kapsamında hemen hemen tüm ortaklık ülkeleri ile Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Kuzey Afrika ülkelerinin tamamı ile Ortaklık Anlaşması yürürlüğe konulmuş; ancak Libya'da yaşanan kriz sonrasında bu anlaşma Libya ile askıya alınmıştır.¹⁶⁸

AB-Akdeniz Ortaklığı (EMP) ile bir önceki bölümde tartışılan Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) arasındaki ilişkisi de incelenecek olursa, ENP Strateji dokümanı EMP'nin müktesebatını, Akdeniz bölgesel ve alt-bölgesel işbirliğinin temeli olarak vurgulamıştır. Bu kapsamda, ENP'nin genel hedef ve stratejileri, EMP ile çelişmemektedir. ENP, daha politik odaklı bir genel çerçeve çizerken, EMP 3 başlık altında daha operasyonel ve pratik bir yaklaşım sergilemektedir. Bununla birlikte ENP, AB ve komşuları arasında ikili ilişkileri geliştirme üzerine bir anlayış ortaya koyarken, EMP bölgesel işbirliğine odaklanmaktadır. ENP ve EMP arasındaki bu farklılık birbirini tamamlayıcı bir yapının gelişmesine olanak sağlamıştır.¹⁶⁹

ENP, ortaklık kurulacak ülkelerde reform şartı getirmekte ve genellikle AB'nin çıkarları üzerinden bir okuma yapmaktadır. EMP ise ortak çıkar ve değerler üzerine inşa edilmiş bir söylem içermektedir. Böylece EMP ortak değerler üzerine bir bölge inşası kurgularken, ENP ortaklar tarafından takip edilmesi gereken ortak değerler setini tamamlamaktadır. Bir başka deyişle ENP, AB'nin merkezde, ortakların ise çevrede olduğu bir sistem oluşturmaktadır.¹⁷⁰

EMP, AB'nin dağınık Akdeniz politikasına bütünleşik bir yönetim politikası getirmekle beraber EMP kapsamında Akdeniz ülkeleri ile imzalanan Ortaklık Anlaşmalarının AB'nin bölgesel ticaret stratejisi ile ilgili olduğunu söylemek

¹⁶⁸ İnternet: "Euro-Mediterranean Partnership", Web: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/> 18 Mayıs 2017'de alınmıştır.

¹⁶⁹ Süel, 2008, 107-108.

¹⁷⁰ Süel, 2008, 109.

mümkündür. AB kendi ticaret sistemini; ürün sınıflandırması, standartlar, yönetmelikler, teknik yardım vb. açılardan Ortaklık Anlaşmaları yoluyla EMP ülkelerine “dayatmak” istemiştir. Bu durum AB'nin bölgesel ticaret ilişkilerini kendine özgü ticaret önlemleri ile şekillendirmesine yardımcı olmakta ve bölgede AB'yi diğer büyük ekonomiler karşısında avantajlı hale getirmektedir. Böylece EMP ülkeleri, hem coğrafi yakınlık hem de Ortaklık Anlaşmaları kapsamında AB'ninkine benzer ticarî standart ve yönetmelikler oluşturulması nedeniyle AB tarafından ticarî olarak çevrelenmektedir. AB'nin Ortaklık Anlaşması imzaladığı ülkelere yaptığı vergi indirimleri ve tercihli muamele gibi uygulamalar EMP ülkelerinin üretimlerini AB pazarının önceliklerine göre yönlendirmektedir. Böylece AB, bölgede ticaret ve üretim alanında yapısal bir güç konumuna erişmektedir.¹⁷¹

Bir başka ifadeyle AB, Akdeniz politikasını Ortaklık Anlaşmaları temelindeki ekonomik mutabakatlar üzerine kurmuştur. Bunun da temeli tercihli ticaret uygulamalarına dayanmaktadır. Tercihli ticaret anlaşmasını genel manada anlaşmaya taraf ülkelerin tek taraflı ya da karşılıklı şekilde gümrük tarifelerini kaldırması veya azaltması şeklinde tanımlamak mümkündür. Gümrük Birliği Anlaşmaları, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Ekonomik Ortaklık Anlaşmaları tercihli ticaret uygulamalarının örneklerindedir. Tercihli ticaret anlaşmaları tek taraflı, iki taraflı ve bölgesel düzenlemeler aracılığıyla yürütülebilmektedir.

AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları öncelikli amaçlarına göre 4 farklı kategoride gruplandırılmaktadır. Birincisi, gelecekte AB'ye üye olması muhtemel yakın komşularla yapılan ticaret anlaşmalarıdır. İsviçre, İzlanda, Sırbistan, Andorra gibi Avrupa ülkeleri ve Türkiye ile yapılan gümrük birliği veya serbest ticaret anlaşmaları bu sınıfta değerlendirilmektedir. İkinci grup anlaşmaların amacı AB'nin sınırlarında istikrarı teşvik etmektir. Kuzey Afrika ve bazı diğer Akdeniz ülkeleri, Körfez bölgesi ve Ukrayna ikinci grupta yer almaktadır. Üçüncü gruptaki anlaşmalar kalkınma odaklı yapılmakta ve gelir seviyesi düşük Afrika, Karayipler ve Pasifikten ülkeleri kapsamaktadır. Dördüncü grup tercihli ticaret anlaşmaları ise AB'ye daha uzak coğrafyalardaki ülkeler ile yapılmakta ve AB'nin ihracatına yönelik ayrılıkçı tutumları

¹⁷¹ Bülbül, O. (2013). *Hegemony in the Age of Globalisation and Governance by the European Neighbourhood Policy: Is the EU Becoming an 'Informal Hegemon' in the Maghreb By Means of the ENP?*, The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 152-155.

etkisizleştirmek amacını taşımaktadır. Şili, Güney Kore, Meksika gibi ülkeler ile yapılan anlaşmalar bu sınıfta değerlendirilmektedir.¹⁷²

Görüldüğü üzere EMP kapsamındaki Akdeniz ülkelerinin yer aldığı ikinci gruptaki ticaret anlaşmalarının amacı AB'nin sınırlarında istikrar ve güvenliği tesis etmektir. Yani diğer üç grupta sınıflandırılan ticaret anlaşmalarının aksine Akdeniz ülkeleri ile yapılan tercihli ticaret anlaşmalarının ana gayesi, ekonomik avantaj sağlamak değildir. Bu noktada Akdeniz ülkeleri ile yapılan tercihli ticaret uygulamalarında ekonomi, istikrarın sağlanması için bir araç olarak AB tarafından kullanılmaktadır.

AB'nin yukarıda bahsi geçen 4 gruptaki tercihli ticaret uygulamaları teknik manada 3 temel çeşit ticaret anlaşması eliyle yürütülmektedir. Bunlardan ilki Türkiye ile de yapılan Gümrük Birliği Anlaşmalarıdır. İkili ticarete gümrük vergilerini kaldırmayı ve yabancı ithalatçılar için müşterek bir gümrük tarifesi uygulanmasını öngörmektedir. İkinci tür anlaşmalara Ortaklık Anlaşmaları, Stabilizasyon Anlaşmaları, Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Ekonomik Ortaklık Anlaşmalarının dâhildir. İkili ticarete gümrük tarifelerinin kaldırılmasını ve azaltılmasını amaçlamaktadır. Üçüncü tip anlaşma Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarıdır. Daha esnek bir anlaşma türü olup ikili ekonomik ilişkiler konusunda genel bir çerçeve çizilmesini amaçlamaktadır.¹⁷³

Bu noktada AB, Akdeniz ülkeleri ile olan ticaret ilişkilerini ikinci tür anlaşmalar kapsamında değerlendirilebilecek, EMP kapsamında imzalanan Ortaklık Anlaşmaları aracılığıyla yürütme yolunu seçmiştir. Bunun sebebi yukarıda izah edildiği üzere ekonominin Akdeniz komşuları ile yapılan ticaret anlaşmalarında salt bir amaç olarak ele alınmamasındandır. AB, Ortaklık Anlaşmaları ile ekonomik, siyasî ve toplumsal ilişkileri geniş çerçevede ele almıştır. Ticarî ilişkiler bu minvalde ayrı olarak ele alınmamış ve bir bütünün içinde yerini almıştır.

¹⁷² Ahearn, R. J. (2011). "Europe's Preferential Trade Agreements: Status, Content, and Implications". *Congressional Research Service*, 3-8.

¹⁷³ İnternet: European Commission. (2018). "List of EU Negotiations and Agreements". Web: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/> adresinden 23 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

Bu çerçevede, Kuzey Afrika özelinde baktığımızda Libya haricinde tüm Kuzey Afrika ülkeleri ile Ortaklık Anlaşmaları ve dolayısıyla tercihli ticaret anlaşmaları imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşmalar Cezayir ile 2005, Mısır ile 2004, Fas ile 2000 ve Tunus ile 1998 yılında yürürlüğe konulmuştur. Bu sayede adı geçen Kuzey Afrika ülkeleri, AB pazarına sanayi ürünleri konusunda gümrüksüz erişim imkânı sağlamışlar ve ayrıca, tarımsal ve balıkçılık ürün ihracatında ise tercihli muameleye tabi tutulma avantajına sahip olmuşlardır.¹⁷⁴

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, Barselona süreci, Kuzey Afrika ve diğer Akdeniz ülkelerinde geniş politik, ekonomik ve kültürel reformların uygulanması noktasında işlevsiz kalmış ve bölgede sektörler arası yayılma (spill-over) etkisini sağlayamamıştır. EMP ekonomik reformları siyasî alana taşıyamamıştır. Ortaklık Anlaşmalarında her ne kadar politik hükümler bulunsa da bunlar bağlayıcı olmamıştır. AB'nin ekonomik manada Akdeniz ülkelerine sunduğu AB'den pazar payı alma "havucu" siyasî alanda reformları cezbedici olmamıştır.

Barselona Sürecine ekonomik açıdan getirilen eleştirilerden en önemlisi 2010 yılına kadar kurulması öngörülen Serbest Ticaret Pazarı'nın kurulamamış olmasıdır. İkili tercihli ticaret sistemi bölgesel bir serbest ticaret platformunun kurulmasını sağlayamamıştır. Arap-İsrail sorunu, Akdeniz ülkelerinin ekonomik olarak gelişiminin istenen seviyelere ulaşmaması, bölgedeki otoriter devlet yapılarının reformlar konusunda pek de istekli olmaması, Arap Baharı süreci AB-Akdeniz Ortaklığı'nın başarısını engelleyen diğer etmenler olmuştur.

Ayrıca siyasî açıdan AB'nin insan hakları ve demokratikleşme hedeflerinin söylemden öteye gidemediği yönünde eleştiriler mevcuttur. Demokratikleşme adımları Ortaklık Anlaşmalarına yansıtılamamıştır. Ayrıca AB ve Akdeniz ülkeleri arasında ortak dil, din ve kültür birlikteliğinin olmayışı da Akdeniz Politikası ile bir bölgesel birlikteliğin kurulmasını güçleştirmiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ İnternet: European Commission. (2018). "List of EU Arrangements". Web: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/calculation-customs-duties/rules-origin/general-aspects-preferential-origin/arrangements-list_en adresinde 23 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

¹⁷⁵ Uzun, E. (2004). "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003-2004, 24-25.

Bu noktada, bir nevi EMP'nin Ortaklık Anlaşmalarındaki mevzuat boşluklarını giderme noktasında insicamlı bir politika gerekliliği ile ortaya çıkan ENP'nin, EMP'den temel farklarından birisi de daha somut politika araçları ve finansal mekanizmalar ile politik, ekonomik, güvenlik ve sektör tabanlı alanları kapsayacak şekilde işbirliği alanlarını genişletmiş olmasıdır. Ancak, ENP'nin komşuları için geniş kapsamda AB müktesebatı ile benzeşme hedefi kurmuş olmasına rağmen üyelik perspektifine sahip olmayışı büyük sorun oluşturmuştur.

Barselona Süreci'nin başarılı olamaması ve ENP'nin geniş kapsamlı yapısının AB ve Akdeniz arasında bölgesel entegrasyon önceliklerini yeterince kıymetlendirememesi, AB'nin Akdeniz ile işbirliği sürecini 2008 yılında 'Akdeniz İçin Birlik' (AİB) adı altında tekrardan gözden geçirmesine neden olmuştur.

3.4.2. Akdeniz İçin Birlik

'Akdeniz İçin Birlik' esasında 2007 yılındaki Fransa Cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası esnasında Sarkozy tarafından ortaya atılmıştır. Sarkozy Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da Akdeniz'e kıyıdaş devletlerin Birlik oluşturması ve söz konusu Birliğe EMP'deki yapıya benzer şekilde siyasî, ekonomik ve güvenlik alanlarında yetki ve görevler tahsis edilmesi şeklindeki önermelerine devam etmiştir. Sarkozy, Akdeniz Birliği güvenlik faaliyetlerinin, yasa dışı göç ve uluslararası terörizm ile mücadele, organize suç, sürdürülebilir kalkınma ve enerji güvenliği alanlarına yoğunlaştırılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷⁶ Fransa'nın Kuzey Afrika ile ilişkileri Akdeniz İçin Birlik sürecinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Fransa dış politikasında jeopolitik açıdan Akdeniz, tarihî süreç boyunca her zaman için öncelikli olmuştur. Kuzey Afrika ise Fransa için Akdeniz'de ekonomik, politik, kültürel açıdan ayrıca önemlidir. Cezayir, Tunus ve Fas uzun dönem Fransa himayesinde kalmıştır. Bu durum Fransa ve Kuzey Afrika arasında çok boyutlu bir etkileşim oluşturmuştur. Ayrıca Fransa, Kuzey Afrika'ya coğrafî olarak komşu olmasından dolayı Kuzey Afrika'dan kaynaklı olan ve AB'nin tümünü etkileyen enerji güvenliği, terörizm, radikal İslam, yasadışı göç, ekonomik ve çevresel sorunlar ile yüzleşen diğer Akdeniz'e kıyıdaş üyeler ile birlikte ilk devletlerden biridir. Bu durum Fransa'nın

¹⁷⁶ Demircan, E. T. (2012). *Akdeniz İçin Birlik Projesi ve Ortadoğu*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 91.

AB içerisinde başat bir güç olarak Akdeniz Politikasında farklı bir tutum sergilenmesi yönünde irade ortaya koymasına neden olmuştur.

Fransa tarafından ortaya atılan 'Akdeniz İçin Birlik' Projesi önemli bölge ülkeleri ve AB içinde iki önemli tereddüt oluşturmuştur. Bunlardan ilki, yeni sürecin Barselona sürecinden farklı mı ilerleyeceği ya da devamı mı olacağıdır. İkinci tereddüt ise Akdeniz'e kıyıdaş olmayan AB üyelerinin Akdeniz Birliği içindeki rollerinin ne olacağıdır. Özellikle AB'nin başat güçlerinden Almanya, AB'nin Akdeniz politikasının sadece kıyıdaş devletler özelinde planlanmasına itiraz etmiştir. Bu itirazın ana sebebi, AB güvenliği açısından stratejik öneme haiz Akdeniz bölgesinin Fransa'nın hâkimiyeti altına girmesini önlemektir. Almanya ve kıyıdaş olmayan AB üyeleri, Fransa'nın önerisinin AB'den ayrılıkçı bir yapı getireceğini savunmuşlardır. Fransa'nın proaktif tutumu karşısında her ne kadar Almanya'nın itirazları bulunsa da Barselona sürecinin sorunları çözüme yetersiz kalmasından dolayı ve Almanya'nın itirazları noktasında uzlaşılması sonucunda Akdeniz için Birlik platformunun oluşturulması için AB üyeleri hemfikir olmuşlardır.

Söz konusu tartışmalar ışığında, 13 Temmuz 2008 tarihli Paris Zirvesi'nde oluşturulan 'Akdeniz İçin Birlik' girişimi, Barselona sürecinin devamı şeklinde kurgulanmış ve kurumsallaştırılmıştır. Paris Zirvesi'ne bölgesel kuruluşların ve AB kurumlarının temsilcileri ile birlikte Avrupa ve Akdeniz ülkelerinden 43 devlet/hükümet başkanı katılmıştır. Söz konusu geniş katılımın yüksek seviyesi AB ve Akdeniz ülkeleri tarafından AİB'e atfedilen önemi göstermesi bakımından kıymetlidir. 'Akdeniz İçin Birlik', hâlihazırda 28 AB üyesi ve 15 Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Balkan ülkesinden müteşekkil bir platform konumundadır. Kuzey Afrika ülkelerinden Cezayir, Mısır, Fas ve Tunus AİB'e üye olmuştur. Libya ise gözlemci statüsündedir. Suriye 2011 yılında AİB üyeliğini askıya almıştır.¹⁷⁷ AB tarafından Birlik, Barselona sürecinin güçlendirilmesi açısından bir fırsat olarak görülmektedir. Barselona sürecinin geliştirilmesi ve farklılaştırılması kapsamında AB ve Akdeniz arasındaki işbirliği çerçevesi enerji, iklim ve göç konuları kapsamında genişletilmiştir. Bir başka ifadeyle AİB, Barselona Süreci'nin esasları üzerine

¹⁷⁷ İnternet: Union for the Mediterranean (UfM). Web: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/329/union-mediterranean-ufm_en 17 Haziran 2017'de alınmıştır.

oluşturulan bir yenilenme ve ilerleme girişimi olmuştur. Böylelikle, hem üyelerin kapsamı ile ilgili tereddüt hem de Barselona Süreci'nin kadük olabileceğine ilişkin tereddüt Paris Zirvesi'nde mevzuattan dışıkarılmıştır.

AİB'de, Avrupa-Akdeniz ortaklığını geliştirmek adına yeni bir kurumsal yapılanma oluşturulmuştur. Yeni yapılanmanın en dikkat çekici tarafları; eş başkanlık, müşterek sekretarya, düzenli üst düzey yetkili toplantılarının icrası olmuştur. Eş Başkanlık uygulaması kapsamında bir tane AB tarafından ve bir tane de Akdenizli ülkeden olmak üzere iki temsilci belli dönemlerle eş başkanlık görevini üstlenmektedirler. Eş Başkanlığın görevleri koordinasyon, denetim ve AİB faaliyetlerinin desteklenmesidir. Eş Başkanlık sistemi iki taraf arasındaki ortaklığı güçlendirmek açısından olumlu bir uygulamadır. Ancak Eş Başkanlık seçimi tüm üyelerin rızasına bağlıdır ve bu da bazı noktalarda engel oluşturmaktadır. Birbirleriyle ihtilafli olan Arap ülkeleri veya İsrail ile Filistin'in birbirlerinin eş başkanlığına onay vermeyecek olmasının politik sorun oluşturma ihtimali mevcuttur.¹⁷⁸ Söz konusu muhtemel sorunlarında etkisiyle, 2012 yılından itibaren AB kurumsal olarak kuzey tarafının eş başkanlık temsilcisiyken, Ürdün yine aynı yıldan beri güney tarafının temsilcisi konumundadır. AB'nin kurumsal olarak AİB eş başkanlığında bulunması AİB'nin, Avrupa Komşuluk Politikası ile yakın temas halinde olmasını sağlamaktadır. Eş başkanlık yaklaşımı zirveler, bakanlar arası toplantılar ve teknik toplantılarda da uygulanmaktadır.

Diğer bir yeni kurumsal yapılanma olan Üst Düzey Yetkili toplantıları ise, düzenli aralıklarla icra edilen 43 AİB üyesi ülkenin Dışişleri Bakanlıklarının üst düzey temsilcileri ile AB ve Arap Birliği üst düzey temsilcilerinden oluşan bir platformdur. Söz konusu toplantılarda üyeler mevcut politik konjonktür üzerinde karşılıklı görüş alışverişinde bulunma imkanına sahip olmaktadır. Bununla birlikte, üst düzey yetkili toplantılarında AİB Sekreteryası'nın bütçesi ve çalışma programı onaylanmakta ve Bakanlar Toplantısı öncesi hazırlık yapılmaktadır. Üst düzey yetkililer kararları uzlaşma yöntemiyle almaktadırlar.

¹⁷⁸ Süel, A. (2008). "From the Euro-Mediterranean Partnership to the Union for the Mediterranean ". *Perceptions*, 114.

Akdeniz İçin Birlik Sekretaryası ise, Akdeniz ortakları ve AB arasındaki hükümetler arası diyaloga atanmış ilk sürekli yapı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷⁹ Sekretarya operasyonel bir kurum olarak Birlik ülkeleri arasında ortak projeler ve girişimler yürütülmesini teşvik etmektedir. Sekretarya; Bakanlık seviyesi toplantıların hazırlanması, bölgesel diyalog platformlarının oluşturulması ve stratejik bölgesel projelerin geliştirilmesi vasıtasıyla AİB üyeleri tarafından alınan kararların uygulanmasından sorumludur. AİB Genel Sekreteri'nin, AİB'nin 6 öncelikli proje geliştirme ve yürütme alanından sorumlu olan 6 tane yardımcısı bulunmaktadır. Söz konusu Genel Sekreter yardımcılıkları eşit olarak AB ve Akdeniz ülkelerince paylaşılmaktadır.¹⁸⁰ AİB'nin proje ve girişimlerini uyguladığı 6 öncelikli alan ise; iş geliştirme, sosyal ve sivil projeler, eğitim ve araştırma, ulaşım ve kentsel gelişim, su ve çevre ile enerji-iklim olarak belirlenmiştir. Bahse konu öncelikle alanlar, bölgenin günümüz sorunlarına kalıcı ve somut çözümler getirmesi amacıyla 3 tematik strateji çerçevesinde ele alınmıştır. Bu hususlar Akdeniz ülkelerinin gelişimine katkıda bulunacak olup, kadınların sosyo-ekonomik olarak güçlendirilmesi, gençlerin istihdamı-kapsayıcı büyüme ve çevreyi öncelikli tutan sürdürülebilir kalkındır.¹⁸¹ Bu çerçevede AB, AİB ile oluşturduğu yeni kurumsal yapılanma ile birlikte karşılıklı sorumlulukları daha iyi tanımlamış ve ilaveten ortak yönetim ve ortak sahiplik anlayışının esas olduğu bir çerçeve oluşturmuştur. AB, AİB sürecini görünür kılmak ve vatandaşlar nezdinde hissedilir olmasını sağlamak amacıyla somut bölgesel ve alt bölgesel projeler ortaya koymuştur. Bu durum Barselona sürecine getirilen önemli eleştirilerden alınan derslerin bir sonucudur.

Bu kapsamda, AİB sekretaryasının yürüttüğü önemli projelerden ilki Akdeniz'in denizi ve kıyılarının temizlenmesidir. Proje ile amaç yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve Akdeniz'deki biyo-çeşitliliğin korunmasıdır. İkinci proje, insanların ve malların ulaşımını kolaylaştırmak için limanları birbirine bağlayan deniz ve karayollarının kurulması, demiryolu bağlantılarının geliştirilmesidir. Bu projenin amacı, bölgeler arasında insanların ve malların serbest dolaşımını artırmaktır.

¹⁷⁹ İnternet: Union for the Mediterranean (UfM)- Mission Web: <http://ufmsecretariat.org/who-we-are/> 17 Haziran 2017'de alınmıştır.

¹⁸⁰ İnternet: Union for the Mediterranean (UfM)- Structure Web: <http://ufmsecretariat.org/structure/> 25 Şubat 2018'de alınmıştır.

¹⁸¹ İnternet: Union for the Mediterranean (UfM)- Mission Web: <http://ufmsecretariat.org/who-we-are/> 17 Haziran 2017'de alınmıştır.

Üçüncü proje ise, doğal ve insan kaynaklı felaketlere önlem alma, hazırlık yapma ve müdahale için ortak bir sivil koruma programı oluşturmaktır. Bu noktada özellikle iklim değişikliği Akdeniz bölgesini olumsuz manada etkileyen önemli doğal felaketlerden biri olarak vurgulanmıştır. Dördüncü proje ise, alternatif enerji kaynaklarını araştırmak için projeler geliştirmektir. Bu noktada sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturacak güneş enerjisi alanında çalışmalar yapılması öncelik kazanmıştır. Beşinci proje ise Avrupa-Akdeniz üniversitesinin kurulması olmuştur. Bu proje ile Avrupa-Akdeniz alanının gelişimine katkı sağlayacak yüksek eğitim programları oluşturulması amaçlanmıştır. Son proje ise, küçük işletmeleri teşvik için Akdeniz İş Geliştirme Girişimi'nin oluşturulmasıdır. Bu proje ise istihdam ve ekonomik kalkınmanın halk nezdinde yaygınlaştırılmasını amaçlamaktadır.¹⁸²

AB esasında AİB çerçevesinde yaptığı tüm bu uygulamalar ile Barcelona sürecine ivme kazandırmayı amaçlamıştır. AİB kapsamında AB, Akdeniz ortakları ile ilişkisinin politik düzeyini yükseltmiştir. İkinci olarak eş başkanlık ve ortak Sekreteryanın kurulması ve alt komitelerde dahi eş başkanlık yaklaşımının uygulanması ile ortak mülkiyet sağlama ve adil yönetim yoluyla çok taraflı ilişkilerin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Uluslararası daimi komiteler oluşturma ve proje geliştirme aracılığıyla da sürecin somutlaştırılması hedeflenmiştir.

AB, AİB ile sosyal, ekonomik ve çevresel alanlara daha derinden eğilmeyi amaçlamıştır. Kalkınma projeleri ile AB, Akdeniz komşu devletlerinin ve milletlerinin ekonomik ve sosyal gelişimine destek vermektedir. AİB projesi, AB'nin bölgedeki kamu diplomasisi uygulama alanı olarak değerlendirilmektedir.

AB, komşu ülke toplumlarının refah düzeyini artırarak, eğitim seviyesini yükselterek özellikle toplumlarda dezavantajlı konumdaki kadınların, gençlerin ve çocukların sorunlarına çözüm bularak komşu ülke hakları nazarında cazibe merkezi olarak konumlanmaktadır. Buna göre amaç, komşu ülkelerde istikrarı tesis ederek, AB güvenliğine tehdit oluşturabilecek sosyal, siyasî ekonomik ve çevresel sorunlara çözüm getirmek istenmektedir.

¹⁸² Altamir, A. B., Hernandez, E. O. (2014). "The Union for the Mediterranean (UfM): A Critical Approach". *Paix et Securite Internationales*, 2, 53.

Ancak Akdeniz İçin Birlik girişiminin uygulanmasında süreç içerisinde yaşanan tecrübelerden de görüldüğü üzere çeşitli riskler mevcuttur. Bunlardan ilki, AİB'nin desteklenmesi konusunda üyelerin yeterli finansal desteği sağlama noktasındaki isteksizliğidir. Bu durum AİB'nin 2008 küresel finans krizi esnasında kurulmasında doğal olarak yaşanan, ancak sonrasında da sürekli bir tutum halini alan bir problemdir. AİB projelerinin fonlanması adına çeşitli girişimlerde bulunulsa da yüksek maliyetli projelerin hayata geçirilmesi noktasında finansman konusu hâlihazırda bir problem alanı olarak ortada durmaktadır.

Diğer bir sorun ise Filistin ve İsrail arasında olanı başta gelmek üzere bölgede yaşanan gerilimlerdir. Filistin ve İsrail arasında yaşanan gerilim 2009 yılında AİB süreçlerinin tıkanmasına neden olmuştur. Öte yandan Arap Baharı süreci ve Suriye'nin üyeliğini askıya alması, Libya'nın gözlemci üye olması bütünsel bir AİB'nin uygulanmasını imkânsız kılmıştır. Genel Sekreter'in proje başlatma ve bütçe gibi konularda üyelere bağımlı olması ve üyelerin süreçleri tıkaması AİB projelerinin ilerlemesini yavaşlatmıştır. Bir başka ifadeyle, AİB'nin uzlaşmaya dayalı kurumsal karar verme süreçleri ve AİB üyeleri arasında siyasî ve etnik heterojen yapı (AB, İsrail, Türkiye, Arap ülkeleri) AİB uygulamalarına zarar vermektedir.

Bunların yanı sıra her ne kadar AİB, Barselona sürecinin siyasî, güvenlik ve ekonomik işbirliği temelleri üzerine inşa edilse de siyasî işbirliği tarafı eksik kalmaktadır. AİB'nin ekonomik ve kalkınma odaklı proje bazlı yaklaşımı demokrasi ve insan hakları gibi değerler ile birleştirilemedikçe anlamsız kalacaktır. Proje odaklı yaklaşım Avrupa-Akdeniz ortaklığının politika, kültürler arası diyalog, göç, adalet gibi unsurları önemseyen geniş çerçevesinin kısıtlanmasına sebep olmaktadır. Bu durum AİB'nin başarı sağlaması önünde bir engeldir.

Tüm bu dezavantajlara rağmen AİB, kuzey ve güney tarafları arasında kurduğu eşitlikçi yönetim yapısı, geniş katılımlı bir platform olması sebebiyle AB ve Akdeniz Ortaklığı Doktrini için değerli bir oluşumdur. EMP'nin aksine ikili anlaşmalar kanalıyla değil çok taraflı bir zeminde somut proje odaklı çalışılmasının dezavantajlarının yanı sıra önemli avantajları da bulunmaktadır. AİB kapsamında hedeflenen projelerden Avrupa-Akdeniz üniversitesinin kurulması, kadınların güçlendirilmesi, Ürdün demiryolu şebekesinin kurulması gibi birçok proje

başlatılmıştır. Uzun vadede, ekonomik odaklı AİB projelerin yayılma etkisi ile diğer alanlara da yansıtılmasıyla AB'nin Akdeniz politikası çerçevesindeki amaçlarına ulaşması mümkün gözükmektedir. Tabii ki bu noktada, AİB ve Avrupa Komşuluk Politikası birbirlerinin tamamlayıcısı konumunda değerlendirilmelidir. AİB'nin politik konularda eksik kalan tarafları ve hükümetler arası ortamda çözilemeyen sorunları, ENP tarafında imzalanan ikili eylem planları aracılığıyla telafi edilebilecektir. Bu minvalde, Lizbon Antlaşması ile oluşturulan Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcilik makamı AİB ve ENP'nin eşgüdümü açısından önemli bir yer tutmaktadır. AİB'nin kuzey tarafı eş başkanlığının AB tarafından kurumsal olarak yürütülmesi de söz konusu eşgüdüm gerekliliği sonucunda ortaya çıkmıştır.

4. KUZEY AFRIKA PERSPEKTİFİNDEN HAREKETLE AB GÜVENLİĞİ

4.1. Askerî Güvenlik

Samuel Huntington 1993 yılında kaleme aldığı “Medeniyetler Çatışması” adlı meşhur makalesinde, yenedünya düzeninde temel çatışma motivasyonunun ideolojik veya ekonomik kökenli olmayacağını savunmaktadır. Huntington’a göre devletler uluslararası alanda en güçlü aktörler olmasına rağmen, günümüzde önemli çatışmalar, halklar ve farklı medeniyete ait gruplar arasında vuku bulacaktır.¹⁸³

Kuzey Afrika ve AB arasındaki askerî güvenlik ilişkisi Huntington’un tezini doğrular niteliktedir. Söz konusu iki coğrafyanın devletleri arasında doğrudan bir askerî çatışma ihtimali düşüktür; ancak Kuzey Afrika’da yerleşik radikal grupların AB’ye askerî güvenlik açısından tehdit oluşturduğu aşikârdır. Bir başka deyişle, Kuzey Afrika’da yerleşik terörizm AB açısından bir problem alanı oluşturmaktadır. Son dönem AB verileri baz alınacak olursa, 2016 yılında engellenen ve tamamlanan dahil AB bölgesinde 142 adet terörist saldırı olmuştur. Bu saldırılarda 142 kişi hayatını kaybetmiş ve 1002 kişi tutuklanmıştır.¹⁸⁴ AB, terörü öncelikli tehdit alanlarından bir olarak görmekte ve terörün önlenmesi konusunda kapsamlı politikalar geliştirmektedir. Bu çerçevede AB’nin terörizmle mücadelesine kısaca değindikten sonra Kuzey Afrika özelinde terörizm değerlendirmesi yapılması anlamlı olacaktır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’deki Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan terörist taarruz, tüm dünyada olduğu gibi AB içerisinde de terörizmin yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Bu saldırıdan sonra AB, hem üyeleri içerisinde yerel temelli faaliyet gösteren terörist yapılanmalar hem de uluslararası terörizmle mücadele geliştirme konusunda etkin politikalar geliştirmek için gerekli adımları atmıştır. Saldırıların sonrası durum değerlendirmesi yapmak üzere bir araya gelen AB

¹⁸³ Huntington, S. (1993). “The Clash of Civilizations”. *Foreign Affairs, The Clash of Civilizations: The Debate* Second Edition, 1-2.

¹⁸⁴ İnternet: “EU Fight Against Terrorism”. *Council of the European Union*, Web: <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/> adresinden 20 Ağustos 2017 tarihinde alınmıştır.

Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde terörizm küresel çapta bir tehdit olarak tanımlanmış ve terörizmle mücadelenin AB'nin önceliklerinden biri olacağı ifade edilmiştir.¹⁸⁵

Bununla birlikte 11 Eylül saldırılarından sonra AB'nin terörizmle mücadele konusunda önem ve önceliklerini artırmasına ve AB içerisinde terörizmle mücadelenin müstakil bir alan olarak değerlendirmesine sebep olan iki olay 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleşmiştir.¹⁸⁶ Bunlar sırasıyla Madrid ve Londra'da yapılan terör saldırıdır. 11 Mart 2004 tarihinde Madrid'deki 3 tren istasyonunda meydana gelen seri patlamada 191 kişi hayatını kaybetmiştir. Birçoğu Fas vatandaşı 21 kişi saldırının içerisinde yer almaktan dolayı suçlanmış ve 3 tanesi en üst sınırdan cezalandırılmıştır. Ayrıca saldırıyı tasarlayan Tunuslu Serhane ben Abdelmajid Fakhet, Madrid'deki bir başka patlamada ölmüştür.¹⁸⁷ Temmuz 2005 tarihinde ise, El-Kaide bağlantılı bir grup Birleşik Krallık tarihindeki en büyük terörist saldırılardan birini gerçekleştirmiştir. 4 intihar bombacısı, 3 metro istasyonu ve bir otobüse bombalı saldırılar düzenlemiş ve sonucunda 52 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁸⁸ Madrid saldırıları sonrasında 25 Mart 2004 tarihinde yapılan AB Zirvesi'nde "Terörizmle Mücadele Deklarasyonu" yayımlanmıştır. Bir sonraki Haziran 2004 Zirvesi'nde ise terörizmle mücadele konusunda "Yeni Eylem Planı" kabul edilmiştir. Eylem planında; terörizmle mücadelede; uluslararası birlikteliği artırmak, teröristlerin finans kaynaklarını kesmek, sınır güvenliğini sağlamak, terörizmin insan kazanmasını engellemek gibi konular önceliklendirilmiştir.¹⁸⁹

Londra saldırısı sonrası da AB açısından terörizmle mücadele konusu daha da derinleştirilmiş ve 30 Kasım 2005 tarihinde hâlihazırda da yürürlükte olan "AB Terörizmle Mücadele Stratejisi" kabul edilmiştir. Stratejinin amacı; insan haklarına

¹⁸⁵ İpek, H. (2006). *Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadelesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 139-142.

¹⁸⁶ Tangör, B., Sayın S. (2002). "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı Mı?". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 11(1), 86-87.

¹⁸⁷ İnternet: "Madrid Train Attacks". *BBC News*, Web: <http://news.bbc.co.uk/1/shared/spl/hi/guides/457000/457031/html/> adresinden 23 Ağustos 2017 tarihinde alınmıştır.

¹⁸⁸ İnternet: "July 7 2005 London Bombings Fast Facts". (2017, June), *CNN*, Web: <http://edition.cnn.com/2013/11/06/world/europe/july-7-2005-london-bombings-fast-facts/index.html> adresinden 23 Ağustos 2017 tarihinde alınmıştır.

¹⁸⁹ Zenginoğlu, S. (2016). "Uluslararası Terörizm ve Avrupa Birliği". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 170-171.

saygı çerçevesinde küresel terörizm ile mücadele ederek Avrupa'yı daha güvenilir kılmak ve Avrupa vatandaşlarına özgürlük, güvenlik ve adalet sağlamak olarak belirtilmiştir.¹⁹⁰ Strateji, terörizmle mücadeleyi dört temelde ele almakta ve detaylandırmaktadır.

İlk Aşama; Önlemek (*Prevent*): Avrupa'da ve küresel çapta radikalizme ve terörizme yönelimin arkasındaki sebepleri araştırarak, insanların terörizme katılımını önlemek.

İkinci Aşama; Korumak (*Protect*): Sınır, ulaşım ve kritik altyapıların güvenliğini artırarak saldırıların etkisini azaltmak, insanları ve alt yapıyı korumak.

Üçüncü Aşama; İzleme (*Pursue*): Teröristleri sınırların ötesinde de takip ederek, planlamalarını, seyahat ve iletişimlerini engellemek ve finans kaynaklarını kesmek, buna ilaveten saldırı materyallerine ulaşımını önlemek ve sonunda da teröristleri adalete teslim etmek.

Dördüncü Aşama; Cevap Vermek (*Response*): Terörist saldırıların etkilerini minimumda tutmak için, krizlerin yönetimi konusunda hazırlıklı olmaktır.¹⁹¹

Terörizmle mücadele konusunda söz konusu aşamalar çerçevesinde ana sorumluluk, AB üye devletlere aittir. Ancak AB, uluslararası bir örgüt olarak terörizmle mücadele için üye devletlere katma değer katma misyonunu üstlenmiş durumdadır. Stratejide AB'nin kurumsal olarak, dört alanda terörizmle mücadelede etkin olabileceği belirtilmektedir. AB bilgi ve istihbarat toplanması ve analizini sağlayarak terörizmle mücadele eden üye ülkelerin ulusal yeteneklerini geliştirmesini sağlayabilmektedir. İkincisi, AB uluslararası bir örgüt olarak üyelerin güvenlik otoriteleri ve adli makamları arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı konusunda uygun bir platform olarak Avrupa işbirliğini kolaylaştırmaktır. Üçüncü olarak AB müşterek kabiliyeti geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu yolla terörizme karşı ortak bir karşı duruş sağlanabilmeyi hedeflemektedir. AB'nin kurumları, Avrupa Polis

¹⁹⁰ Ekici, D. K. (2012). *Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 85-86.

¹⁹¹ Council of The European Union. (2005). *The European Union Counter-Terrorism Strategy*, Brüksel, 3.

Teşkilatı (Europol), Adli İş Birliği Birimi (Eurojust), Sınır ve Kıyı Güvenlik Ajansı (Frontex) ve İstihbarat Analiz Merkezi (INTCEN) müşterek kabiliyet kullanımını ve kapasitesini gösteren örneklerdir. AB'nin terörizmle mücadele stratejisinde tanımlanan dördüncü katma değer ise uluslararası ortaklıkları teşvik etmektir. AB, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ve üçüncü ülkelerle işbirliği yaparak terörizme karşı işbirliğini güçlendirmektedir.¹⁹²

AB'nin terörizmle mücadele stratejisi, uygulama planları ile desteklenmekte ve güncel tehditler doğrultusunda uyarlanmaktadır. Ancak genel çerçeve ve anlayış, yukarıda değinilen esaslar etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda AB'nin, Kuzey Afrika kaynaklı terörizm ile 2005 stratejisi temelinde mücadele ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kuzey Afrika'da terörizmin geçmişi 11 Eylül saldırılarının çok öncesine dayanmaktadır. Ancak, 11 Eylül öncesinde Kuzey Afrika'da terörizm çok daha kontrol edilebilir ve lokalize özellikte olmuştur. 1980'li yıllarda büyük çoğunlukta Afganistan'daki Sovyet güçlerine karşı mücadele eden Kuzey Afrikalı gruplar, savaşın sona ermesiyle ülkelerine dönerek kendi hükümetlerine ve Batı'ya karşı mücadele etmeye başlamışlardır. 11 Eylül saldırıları sonrası Kuzey Afrika terörizmi Avrupa, Irak ve Afganistan'da etki gösteren küresel bir olgu haline gelmiştir. Cezayir'de oluşan terör örgütleri, Faslıların yaptığı Madrid tren istasyonu saldırıları, Tunus'ta terör operasyonları için aktif bir şekilde para toplanması ve Libyalıların Afganistan'da El-Kaide ile iş birliği yapması Kuzey Afrika terörizminin uluslararası karakterini göstermektedir.¹⁹³

Bununla birlikte Kuzey Afrikalı birçok grup, 2003 Irak müdahalesi sırasında ABD'ye karşı savaşmak için Irak'a gitmişlerdir. 2006-2007 yılları arasında Irak'ta savaşan grupların üçte birinin Kuzey Afrika ülkeleri vatandaşı olduğu tahmin edilmektedir.¹⁹⁴ Irak'ta, El-Kaide'nin yenilgiye uğraması Kuzey Afrika terör grupları arasında hareketlilik yaşanmasına sebep olmuştur. 2007 yılında Kuzey Afrika'da İslamî Mağrip'teki El-Kaide (İMEK) örgütü ortaya çıkmıştır. İMEK, böylece

¹⁹² Council of The European Union, 2005, 4.

¹⁹³ Center for Strategic and International Studies, (2010). *The Dynamics of North African Terrorism*, Washington DC.: Center for Strategic and International Studies, 2.

¹⁹⁴ Center for Strategic and International Studies, 2010, 2.

Cezayir’de önemli bir güç olmuş ve bölgedeki diğer terör örgütlerinin gücünü yitirmesiyle Kuzey Afrika’da yayılma imkânı bulmuştur.¹⁹⁵ İMEK; suikast, kara para aklama, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, insan kaçırma vb. birçok yasadışı faaliyet içerisinde bulunmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası, her ne kadar AB ve ABD’nin yardımları ile Kuzey Afrika devletleri, terörist organizasyonlara karşı sınır güvenliklerini artırsa da kısıtlı kaynak ve donanımlı personel eksikliği sebebiyle bu konuda çok başarılı olamamışlardır. Kuzey Afrikalı gençler arasında teröre meyil artmaktadır. İşsizlik başta olmak üzere ekonomik zorluklar, demokratik taleplerin karşılık bulmaması, bölgede radikalizmin ve şiddetin artmasına neden olmaktadır.

Kuzey Afrika, kendi içinde barındırdığı terörizmin yanı sıra Ortadoğu, Sahra altı Afrika ve Avrupa arasında bir geçiş güzergâhı olması nedeniyle de Avrupa’ya terör ihraç eder konumdadır.

2007 yılında Europol teşkilatı tarafından yayımlanan AB Terörizm Durum ve Trend Raporu (TE-SAT)’na göre; 2006 yılında İslamî terörist gruplar; Almanya (31 Temmuz 2016-Tramvay vakası), Birleşik Krallık (10 Ağustos 2016-Uçak vakası) ve Danimarka (5 Eylül 2006-Vollsmose grubu) olayları haricinde herhangi bir terörist saldırıda bulunmamıştır. Bununla birlikte söz konusu saldırılar da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak, 257 kişi İslamî terör aktiviteleri sebebiyle tutuklanmıştır. Söz konusu tutuklamaların büyük bir kısmı Kuzey Afrika bölgesine komşu Fransa, İspanya, İtalya ve ayrıca Hollanda’da gerçekleşmiştir. Tutukluların büyük çoğunluğu da Kuzey Afrika ülkeleri, Cezayir, Tunus ve Fas’tan gelmişlerdir. 2006 yılında başarısız olan planlı terörist faaliyetler herhangi bir ayırım gözetmeksizin kitlesel kayıpları amaçlamıştır.¹⁹⁶

2007 yılında İMEK’in kurulmasıyla, Kuzey Afrika terörü, AB’yi daha tehdit eder hale gelmiştir. Fransa, Portekiz, İtalya ve İspanya, uluslararası hedeflere saldırı amacıyla olan İMEK örgütünün ülkelerindeki etkinliğinin arttığını rapor etmektedir. Ayrıca İtalya, Kuzey Afrika bölgesine coğrafî olarak yakın olması sebebiyle İMEK üyesi teröristlerin İtalya üzerinden AB’ye geçebileceklerini belirtmiştir. 2007 yılında

¹⁹⁵ İnternet: Haniye, H. E. (2013), “El-Kaide ve Yeniden Ortaya Çıkışı”. Web: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/el-kaide-ve-yeniden-ortaya-cikisi> adresinden 1 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

¹⁹⁶ Europol. (2007). *EU Terrorism Situation and Trend Report 2006*. Hague, 20.

AB ülkelerinde İslamî Terörizm kaynaklı 201 tutuklama gerçekleşmiştir. 2006 yılında 9 AB ülkesi tutuklamalara ilişkin bildirimde bulunurken, 2007 yılında bu sayı 14'e çıkmıştır. Tutuklananların büyük kısmı Kuzey Afrika kökenli Tunus, Cezayir ve Fas vatandaşıdır. Bununla birlikte Fransa, Almanya, Avusturya, Belçika ve Bulgaristan'da birçok AB vatandaşı İslamî terör suçundan tutuklanmıştır.¹⁹⁷ AB vatandaşları arasında terörizme katkının arttığı görülmektedir. Şüphesiz ki bunda, üye bulmak için propaganda araçlarını kullanma tecrübesine sahip El-Kaide'nin Kuzey Afrika'da gücünü artırması etkili olmuştur. Mağrip El-Kaidesi (İMEK), sosyo-ekonomik düzeyi düşük Kuzey Afrika kökenli AB vatandaşlarını kendisine çekebilmektedir. "Propaganda başarısı", Mağrip El-Kaide'sinin önemli karakteristik özelliklerinden bir olmuştur.

İMEK, taktik ve propaganda yöntemlerini Irak'taki Mezopotamya El-Kaide'sine benzer şekilde uygulamaya koymuştur. İMEK, özellikle Avrupa'ya karşı bir tehdit oluşturduğunu Kuzey Afrika'daki Avrupa vatandaşlarını ve Cezayir'deki uluslararası kuruluşları hedef alarak göstermiştir. Örneğin 2007 Nisan'ında İMEK, Cezayir'deki Interpol bürosunu hedef alan bir saldırıyı üstlenmiştir. Yine İMEK, Eylül 2007'de Cezayir'deki Fransız vatandaşları, Fransız bir şirketin araç konvoyuna yapılan bir saldırıya maruz bırakılmıştır. Aralık ayında ise, Cezayir'deki Birleşmiş Milletler Ofisi'ne düzenlenen saldırıda çok sayıda AB vatandaşı çalışan doğrudan etkilenmiştir.¹⁹⁸ Bir diğer çarpıcı örnek, yine Aralık 2007 içerisinde vuku bulmuştur. Bu kez, şifahi bir tehdit, günlük yaşamı etkilemeyi başarmış, bir başka deyişle terörizmi amacına ulaştırmıştır. İMEK, Dakar Rallisi'ne destek veren Moritanya hükümetini eleştiren bir açıklama yayımlamış ve bunu "Haçlılarla İş Birliği" olarak tanımlamıştır. Saldırı tehditleri üzerine Dakar 2008 Rallisi iptal edilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen örneklerden de anlaşılacağı üzere İMEK, bütün Avrupa'yı hem AB içinde hem de dışında hedef olarak tanımlayan bir örgüt olarak ön plana çıkmıştır.

2008 yılında, Avrupa'da Kuzey Afrika kaynaklı terörizmin tehditleri devam etmiştir. Mayıs 2008 içerisinde İngiltere'de bir restorana düzenlenen bombalı saldırı

¹⁹⁷ Europol. (2008). *EU Terrorism Situation and Trend Report 2007*. Hague, 18.

¹⁹⁸ Europol, 2008, 24.

kayıtlara yansıyan tek saldırı olsa da, birçok girişim henüz planlanma aşamasında önlenmiştir. 187 kişi İslamî terör sebebiyle tutuklanmış ve birçoğu yine Fas, Tunus, Cezayir başta olmak üzere Kuzey Afrika kökenli ve İMEK bağlantılı olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁹⁹

İMEK saldırılarını bir önceki yıla göre genişletmiş ve özellikle Cezayir merkezli faaliyetlerine devam etmiştir. Yine Avrupa ve Cezayir hükümeti öncelikli hedeflerdir. Bununla birlikte propaganda faaliyetlerinde Libya, Fas ve Tunus'a önem verilmiştir. Bir başka deyişle örgüt, tüm Kuzey Afrika'da faaliyet göstermektedir. Örnek olarak, İki Avusturyalı turist İMEK tarafından Güney Tunus bölgesinde kaçırılmıştır. Bu eylem Afganistan'da mukim Avusturya askerlerine yönelik bir tepki olarak yapılmıştır.²⁰⁰

Kuzey Afrika özellikle Irak ve Afganistan'a yapılan uluslararası askerî müdahaleler neticesinde uluslararası terörizm faaliyetlerine ev sahipliği yapar hale gelmiştir. 2007 yılı ve sonrası El-Kaide'nin Mağrip Kolu bölgede ön plana çıkmıştır. 2007 öncesinde Avrupa'da meydana gelen terörist saldırıların birçoğu da Kuzey Afrikalı gruplar tarafından gerçekleştirilmiştir.

AB'yi tehdit eden terörist gruplar; saldırı planlama, uygulama, propaganda, finansman, üye bulma, eğitim, yardım ve yataklık faaliyetlerinde bulunmaktadır. Terörizm yasa dışı birçok yoldan finansman sağlayabilmektedir. Yasadışı finansman kaynaklarının içerisinde araç çalma, sahte kimlik ve pasaport düzenleme, sahte kredi kartı kullanımı gibi suçlar da yer almaktadır. İslamî terörizm propaganda yoluyla AB vatandaşlarını etkileyerek eylemlerinde kullanmak ve hatta Irak, Somali ve Afganistan'da cepheye çekmek istemektedir.²⁰¹

Kuzey Afrika 3 açıdan AB'yi terörizm perspektifinden etkilemektedir. İlk olarak, Kuzey Afrika kendi içinden çıkardığı terörist organizasyonlar olmadan sadece Avrupa'ya geçiş güzergâhı olması açısından jeopolitik olarak tehdit oluşturmaktadır. Kuzey Afrika istikrarsız devletlerin çoğunlukta olduğu Sahra Altı

¹⁹⁹ Europol. (2009). *EU Terrorism Situation and Trend Report 2008*. Hague, 17.

²⁰⁰ Europol, 2009, 22.

²⁰¹ Europol, 2007, 26.

Afrika ve Ortadoğu ile Avrupa arasındaki köprü konumundadır. İkinci olarak, Kuzey Afrika kendi içinden çıkardığı terörist organizasyonlar eliyle AB güvenliğine sorun oluşturmaktadır. Son olarak ise, AB vatandaşı olan Kuzey Afrika kökenli nüfusun sayısı oldukça fazladır. Bu nüfus genellikle gelir seviyesi düşük kitlelerden oluşmakta, gettolarda yaşamakta ve Avrupa ile aidiyeti tam manasıyla oluşmamaktadır. Söz konusu kitle, terörist organizasyonlara kolay meyil etmektedir. AB vatandaşı olmaları sebebiyle de önlem alınması ve izlenmesi çok da kolay olmamaktadır.

4.2. Toplumsal Güvenlik

Kuzey Afrika, AB'ye toplumsal güvenlik perspektifinden de bir tehdit kaynağı oluşturmaktadır. Kuzey Afrika'dan AB'ye yapılan yasadışı göçün sosyo-ekonomik yansımaları ve Kuzey Afrikalı vatandaşlarında bulunduğu İslamî nüfusa karşı AB içerisinde oluşan düşmanlık bir başka deyişle yükselen İslamafobi, AB'nin toplumsal huzurunu bozmaktadır.

4.2.1. Göç

Kuzey Afrika ve AB gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve demokratik açıdan birbirinden tamamen farklı iki bölge arasındaki nüfus kaymaları, birlikte yaşama konusunda sıkıntılara yol açmaktadır. Kuzey Afrika'dan AB'ye göç eden insanların entegrasyonu, AB açısından sorun olmaktadır.

AB, Kuzey Afrika ülkelerinin vatandaşları için çekim merkezi statüsündedir. Kuzey Afrika vatandaşları ülkelerindeki demografik, ekonomik, ekolojik ve siyasî faktörlerden dolayı AB'ye göçü tercih etmektedir. Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya göç faaliyetlerinin pek çoğu da yasadışı yollardan gerçekleşmektedir. Göçmenlerin ana amaçları, Avrupa kıtasına ulaşmak veya İspanya'nın Kuzey Afrika'daki toprakları Ceuta ve Melilla'ya varmak veyahutta Akdeniz'deki AB'ye ait adalara ayak

basmaktadır.²⁰² Bununla birlikte Kuzey Afrika kendi bünyesinde oluşan göç akımının yanı sıra, transit olarak da Avrupa'ya göç ihraç eder konumdadır.

Harita 4.1. Kuzey Afrika'dan AB'ye Geçiş için Göçmen Güzergahları²⁰³

Esasen AB, geçmişte göçü destekleyen politikalar yürütmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iş gücü kaybını telafi etmek için Avrupa ülkeleri Kuzey Afrika'dan işçi alımı yapmıştır. Söz konusu işçilerin kalıcı olarak ikamet etmeyecekleri düşünülmüştür. 1980'li yıllara gelindiğinde ise aile birleşimi yaklaşımı ile Avrupa'ya göç hızlanmıştır. 1990'lı yıllarda göç konusu AB için iyiden iyiye bir sorun alanı olmaya başlamıştır.²⁰⁴ Soğuk Savaş sonrası dönemde göç, Avrupa kimliğine tehdit olarak algılanan yeni bir güvenlik sorunu halini almıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları ve daha sonraki birkaç yılda Avrupa'da meydana gelen terör saldırıları, AB'nin göç konusunu güvenikleştirmesine sebep olmuştur.

Göçün güvenikleştirilmesinin sonucu olarak göç konusu, AB tarafından ilk kez bir kurucu antlaşmaya dâhil edilmiştir. 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması'nda göç ve iltica konularını da içeren bir bölüm yer alırken, AB'nin bir özgürlük, adalet ve güvenlik alanı olduğu belirtilmiştir. Böylece göç politikalarının bağlayıcılığı olan AB müktesebatı içerisinde değerlendirilmesine imkân sağlanmıştır.²⁰⁵ Amsterdam Antlaşması'ndan sonra Tampere Zirvesi'nde alınan kararlar çerçevesinde AB'nin ortak bir göç stratejisi oluşturmasına yönelik 4 ana

²⁰² İnternet: "Key facts: Africa to Europe migration", *BBC News*, Web: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6228236.stm> adresinden 4 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁰³ İnternet: "6 Ayda 1800 Göçmen Öldü", *Aljazeera Turk*, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/6-ayda-1800-gocmen-oldu> adresinden 7 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

²⁰⁴ Koçak, O., Gündüz, R. D., "Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 68.

²⁰⁵ Orsam Rapor: The Black Sea International. (2012), *Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi*. Ankara, 12.

prensip ortaya konmuştur. Bu prensipler; göçün kaynağı olan ülkeler ile ortaklık, AB içerisinde ortak bir sığınma sistemi oluşturulmasına çalışılması, üçüncü ülkelerin vatandaşlarına adil davranma ve göçü önleme noktasında etkili bir yönetim sergileme olarak belirlenmiştir.²⁰⁶

2004 yılında yapılan Lahey Zirvesi, AB tarafından göç konularının kapsamlı olarak ele alındığı platformlardan biri olmuştur. Lahey Zirvesi'nde kabul edilen esaslar; üçüncü ülkelere iltica politikalarını geliştirme noktasında destek ve ortaklık, illegal göç ile mücadele, yeniden yerleştirme politikalarının uygulamaya konulması, göçmenlerin geri gönderilmesi, sınır güvenliği konusunda operasyonel işbirliğinin tesisi ve Frontex için fon kurulması olarak belirlenmiştir.²⁰⁷ 2008 yılında imzalanan AB İltica ve Göç Paktı ise AB'nin göç stratejisini belirten bir diğer önemli dokümandır. Söz konusu Pakt kapsamında, her üyenin kendi ihtiyaçları çerçevesinde entegrasyon ve iş gücü doğrultusunda yasal göçün düzenlenmesi, illegal göçmenlerin ülkelere veya transit ülkeye geri gönderilmesi, sınır kontrollerinin artırılması, yeknesak bir sığınma prosedürü ve mültecilere yeknesak statü uygulanması, kaynak ve transit ülkeler ile göç ve kalkınma konusunda ortaklıklar kurulması ön plana çıkan hususlar olmuştur.²⁰⁸

Görüldüğü üzere AB, göç konusunda önlemlerini artırmakta ve AB'nin en üst düzey organlarında konuyu ele almaktadır. AB'nin amacı göçün kaynağı ve transit ülkeler ile işbirliği yaparak AB'ye göçü sınırlandırmaktır.

AB'nin göçe karşı geliştirdiği bahsi geçen politikalar ve göçün güvenleleştirilmesi sonucunda AB'de Kuzey Afrikalı göçmenlere karşı bakış açısı da değişmiştir. Kuzey Afrikalı göçmenler, geçmişte iş yaşamına katkı sağlayan bireyler olarak görülürken, artık devlete ve sosyal yaşama birer tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Kuzey Afrikalı göçmenler malî külfete sebep olarak görülmekte ve AB kamuoyu nezdinde yargılanmaktadır. Buna bağlı olarak, AB ülkelerinde ırkçı yaklaşımlar artmaya başlamıştır.

²⁰⁶ Yılmaz Elmas, F. (2016). *Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkisinde Paradigma Değişimi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 42.

²⁰⁷ Orsam Rapor: The Black Sea International, 2012, 13.

²⁰⁸ Yılmaz Elmas, 2016, 43-46.

AB müktesebatında göç konusuna atfedilen önemin artması, saha pratiklerine de yansımıştır. AB ülkeleri, sınırlarında üstün teknoloji sınır güvenliği sistemleri kullanmaya ve daha sıkı önlemler almaya başlamıştır. Ancak bu önlemler göçmen sayısını azaltmadığı gibi, insan kaçakçıları ile bağlantılı olarak tehlikeli yollarla AB'ye giriş yapan yasa dışı göçmenlerin sayısının artmasına neden olmuştur.²⁰⁹ Yasa dışı göç, birçok insanın ölümüne ve insan kaçakçıları tarafından şiddete maruz bırakılmalarına sebebiyet vermektedir.

Bu noktada AB'nin dış sınırlarında kontrolü sağlamak için AGSP kapsamında kurduğu FRONTEX teşkilatının rolünü sorgulamakta fayda vardır. AB, insan hakları temelinde bir politika oluşturduğunu savını öne sürerken, Kuzey Afrikalı zor durumdaki vatandaşlara sınırlarını kapatma yolunu seçmektedir. FRONTEX bu noktada üye ülkelere teknik ve idari manada destek olmaktadır. Ayrıca AB ortaya attığı komşu ülkelerle sınır korumada birliktelik yaklaşımları ile Kuzey Afrika devletleri ile sorumluluk paylaşımı oluşturma yolunu seçmiştir.

Göçün bu denli güvenikleştirilmesi Kuzey Afrika ülkelerinde de toplumsal sorunlara yol açmıştır. AB, göç ile mücadele de Kuzey Afrika ülkeleri ile ortaklık yaklaşımı geliştirerek, AB sınır güvenliğinde Kuzey Afrikalı devletlere kapıları tutma rolü vermiştir. Göçün de genellikle İslamî aktivizm ve terörizm ile bağlantılandırılmasından dolayı Kuzey Afrika vatandaşları kendi devletlerinin tutumundan rahatsızlık duymuşlar ve devletlerine karşı yabancılaşmışlardır.²¹⁰ Bu da daha fazla terörizm ve yasa dışı göçe sonucunu doğurmuştur. Bir başka ifadeyle güvenlik, güvensizliğe neden olmuştur. AB içerisinde artan yabancı düşmanlığı, AB'ye toplumsal güvenlik açısından tehdit oluşturan bir kavramdır. Göç ve İslamî terörizm faaliyetlerinin, AB tarafından bölgesel, devletler ve bireyler bazında güvenikleştirilmesi AB kamuoyunda İslamafobinin hızla artmasına sebep olmuştur. AB-Kuzey Afrika güvenlik ilişkisinin incelendiği bu çalışmada üzerinde durulması gereken bir diğer husus İslamafobi'dir.

²⁰⁹ Karacan, S. (2014). "The European Union and North Africa's In/Security". *Turkish Public Administration Annual*, 39(40), 76.

²¹⁰ Karacan, 2014, 76.

4.2.2. İslamafobi

AB'nin göç ve yabancı karşıtı tavrı, 11 Eylül saldırıları, Madrid ve Londra gibi olaylar sonrasında İslam karşıtlığı ekseninde derinleşmiştir. Avrupa'daki aşırı sağ politikacılar, İslam'ın Avrupa Medeniyeti'ne savaş açtığı şeklinde söylemlerini artırmışlardır. Söz konusu söylemlerin dayanak noktası olarak genellikle Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezi gösterilmiştir.²¹¹ Bu manada, Huntington'ın makalesi Avrupa'da artan İslamafobinin teorik alt yapısını oluşturmuştur. Kimi akademik çevreler, Medeniyetler Çatışması ve benzeri çalışmaların, Soğuk Savaş sonrası dönemde komünizmin yerine yeni bir tehdit algısı oluşturmak amaçlı bilinçli yapıldığını savunmaktadır. Bu durumu bilememekle birlikte, bilinen bir şey vardır ve o da Medeniyetler Çatışması makalesinin Avrupa'daki aşırı sağ görüşlere teorik manada meşruiyet kazandırmak için kullanıldığıdır.

AB içerisinde, İslamafobiyi oluşturan nedenleri incelemeyen önce "Avrupalı" halkın kafasındaki İslam algısına değinmek anlamlı olacaktır. Çünkü İslamafobi bir ön yargı ve ötekileştirme kavramıdır.

Runnymede Trust adlı düşünce kuruluşunun 1997 yılında İngiltere'de İslamafobi ile yaptığı kapsamlı araştırma; İslamafobinin, İslam'a karşı kapalı fikirlerin sonucunda ortaya çıktığını söylemektedir. İslam'ın değişime açık olmadığı ve başka kültürler ile ortak değerler taşımadığı düşünülmektedir. Aynı araştırmadaki kapalı İslam algısı şiddeti destekleyen, mantık dışı, tehditkâr, terörizm yanlısı, cinsiyet ayrımcılığı yapan ilkel bir siyasî ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.²¹² İslam'a ön yargılı yaklaşım, AB'de Kuzey Afrikalı nüfusunda içinde bulunduğu Müslüman toplumun ötekileştirilmesine neden olmaktadır. İslamafobi'yi bir ırkçılık türü olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Yalnızca İslamafobi'de biyolojik bir ırkçılık yerine sosyo-kültürel bir ırkçılık anlayışı söz konusu olmaktadır.

Bu minvalde İslamafobi'yi devletlerarası bir çatışma alanı yerine bir kimlik çatışması olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Kimlik kavramını analizlerinin

²¹¹ Aktaş, M. (2014). "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi". **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 13(1), 32.

²¹² Conway, G. (1996). "Islamophobia: a challenge for us all ", The Runnymede Trust, London, 2.

temeline alan inşacı yaklaşıma göre uluslararası politika güç üzerinden değil kimlik, fikir gibi değerler üzerinde okunmalıdır.

Bu noktada, çıkar çatışmalarının özünde kimlik vardır. İnşacı yaklaşıma göre, tarihî ve kültürel birikim sonucunda ortaya çıkan değerler, toplumları birlikte yaşamaya ve hareket etmeye sevk etmektedirler.²¹³

Şüphesiz ki Avrupa'da da temelleri Antik Yunan ve Roma'ya kadar uzanan bir kültürel miras birikmiş ve sonucunda Avrupalı kimliği oluşmuştur. AB ise, Avrupalı kimliğini bir başka noktaya taşımış ve Avrupalı devletlere bir üst kimlik kazandırmıştır. AB; barış, demokrasi, insan hakları, sosyal adalet ve ekonomik entegrasyon gibi pozitif kavramlar üzerine bir kimlik inşa etmiştir.²¹⁴ AB kimliği, İslam kimliği ile AB toplumları nazarında bir çatışma yaşamaktadır. Çünkü İslam, AB toplumları tarafından ön yargı ile oluşturulmuş düşünsel kalıplar ve yetersiz bilgi sonucunda negatif normlar ile ilişkilendirilmektedir.

AB içerisindeki aşırı sağ partiler de İslamofobi'nin yükselişini hızlandırmışlardır. İslam'ın bir din değil de totaliter bir ideoloji olduğu savını geliştirmişlerdir. 2007 yılında Hollanda Özgürlük Partisi Lideri Geert Wilders, Kur'an'ın hoşgörü ve demokrasi kültürü ile bağdaşmadığını ileri sürerek tamamen yasaklanmasını önermiştir.²¹⁵ Yine Avusturya'da 2008 seçimlerinde aşırı sağcı İslam karşıtı Özgürlükçüler Partisi oy oranlarını çok fazla artırmış ve oyların yaklaşık %20'sini almıştır. Partinin lideri Heinz Christian Strache her teröristi bir İslamcı olarak tanımlamış, cami ve minare yapımının yasaklanmasını savunmuş,²¹⁶ başörtülü kadınları "Ninjalar"a benzetmiştir.²¹⁷ Aşırı sağ politikacıların bu denli ön yargılı, sert ve kutuplaştırıcı söylemleri AB içerisinde yaşayan Müslüman toplumu

²¹³ Çalış, Ş. H. (2008). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 17.

²¹⁴ Kedikli U., Akça M. (2017) "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Artan İslamofobi". *TESAM Akademi Dergisi*, 4(1), 66-67.

²¹⁵ İnternet: "Kur'an Yasaklansın'a Onlarca Suç Duyurusu". (Ağustos 2007), *Hürriyet Gazetesi*, Web: <http://www.hurriyet.com.tr/kuran-yasaklansina-onlarca-suc-duyurusu-7091241> adresinden 10 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²¹⁶ İnternet: "Viyana'da Cami Savaşı" (Mayıs 2009), *Milliyet Gazetesi*, Web: <http://www.milliyet.com.tr/viyana-da-cami-savasi/dunya/dunyadetay/16.05.2009/1095384/default.htm> adresinden 11 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²¹⁷ İnternet: "Nazi değilim kebabi severim". *Hürriyet Gazetesi*, Web: <http://www.hurriyet.com.tr/nazi-degilim-kebabi-severim-10046799> adresinden 11 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

hedef konumuna getirmiştir. Bununla birlikte aşırı sağ partiler salt İslam karşıtı söylemler yerine İslamofobiye göç, ekonomi, ulusal güvenlik gibi kavramlar ile ilintili bir şekilde işleyerek, AB kamuoyu nazarında İslamofobi'ye meşruiyet kazandırmaya gayret göstermiştir.

Esasında daha önce işlenen göç konusu, İslamofobi ve aşırı sağ partilerin yükselişi birbirleriyle neden-sonuç ilişkisi oluşturmaktadır. Avrupa kamuoyunda göçün sosyo-ekonomik açıdan AB'yi negatif manada etkilediğine dair bir anlayış hâkimdir. Gelir dağılımı eşitsizliği, işsizlik, kimlik çatışmaları vb. sosyo-ekonomik olumsuzluklar kendini "halkın gerçek sesi" şeklinde lanse eden sağ partilerin olumlu yönde ivme kazanmasına neden olmuştur.²¹⁸ Çünkü aşırı sağ partiler, merkez ve sol muhataplarını halktan kopuk olarak tanımlamakta ve onları toplumun menfaatlerini değil de kendi ekonomik çıkarlarını korumakla itham etmişlerdir. Aşırı sağ partiler, halkın ekonomik problemlerinin kaynağı olarak da AB içerisinde yaşayan Müslüman nüfusu göstermektedirler. Çünkü kamuoyunun tepkisini canlı tutmak için bir düşmanın hedef gösterilmesi veya bir başka deyişle güvenikleştirilmesi gerekmektedir. Pek tabii ki İslamofobi'nin artmasında sosyo-ekonomik sebeplerin yanı sıra, 11 Eylül sonrası gerçekleşen terörist saldırılar da etkili olmuştur.

Böylece AB içerisinde, genç Müslüman nüfusun artması ile oluşan endişe ile birlikte, Kuzey Afrikalı vatandaşlarında içinde bulunduğu Müslümanlara karşı ayrımcılık ve sosyal dışlama her alanda görülmektedir. Bu durum, hem Müslümanlar, hem de "AB'nin ev sahibi" Hristiyanlar arasındaki birlikteliği ayrı ayrı pekiştirmektedir. Böylece iki grup arasındaki kutuplaşmanın boyutu gidererek artmaktadır.

AB'de göç ve İslamofobi'nin artması ile birlikte kimlik, entegrasyon ve çok kültürlülük kavramları tartışılır hale gelmiştir.²¹⁹ Bu durum, AB bütünleşmesi açısından sorun teşkil etmektedir. İslam karşıtlığı temelindeki yeni dönem milliyetçilik algısı, ulus-devletler ve AB arasındaki bağı zayıflatmaktadır. Çünkü üye

²¹⁸ Öner, S. (2014). "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 167.

²¹⁹ Akıncı Çötök, N., Taşdelen H. M., (2013). "Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi". *Turkish Studies*, 8(6), 3.

devletlerdeki İslam karşıtı aşırı sağ partiler, genelde AB yapısına da eleştiriler getirmekte ve AB'den çıkışı savunmaktadırlar. AB içerisindeki farklı kültürler arasındaki kopmalar, yalnızca toplumsal sorunlara değil, siyasî sorunlara da yol açmaktadır. Bir başka deyişle Kopenhag Okulu'nun tanımladığı güvenlik sektörleri, birbirleri ile etkileşime girmektedir. Ekonomik problemler, toplumsal ayrılığı tetiklemekte toplumdaki bölünmede siyasî problemlere sebep olmaktadır. Bu cihetle, göç ve İslamafobi, AB entegrasyonunun gelişiminin tamamlanması açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir.

4.3. Ekonomik Güvenlik Bağlamında Enerji Güvenliği

AB, tükettiği enerjinin yarısından fazlasını ithal etmektedir. İthalat bağımlılığı oranı özellikle ham petrol (%90 oranında) ve doğalgaz (%66 oranında) için çok fazladır. AB, her gün 1 milyar Euro'dan fazla enerjiyi dışarıdan ithal etmektedir. Birçok AB ülkesi ağırlıklı olarak tek tedarikçiye bağımlı durumda ve bazıları doğalgaz açısından sadece Rusya'ya güvenmek zorundadırlar. Bu bağımlılık hali enerji akışında bir aksaklık yaşanması halinde AB açısından ciddi sorun oluşturmaktadır. Örneğin, 2009 yılında Rusya ve transit ülke Ukrayna arasında yaşanan gaz anlaşmazlığı birçok AB ülkesini sıkıntıya düşürmüştür.²²⁰

Rusya'dan AB'ye gelen enerjinin sürekliliği hiçbir zaman garanti edilemeyecektir. Zira AB ve Rusya arasında her daim siyasî kriz çıkma ihtimali bulunmaktadır. Bu noktada, Kuzey Afrika'dan gelen enerjinin arz güvenliği AB açısından çok değerlidir. Ayrıca, Güney Kıbrıs'ın AB üyesi olması sebebiyle Doğu Akdeniz enerji politikaları da, AB ve Kuzey Afrika enerji ilişkisi açısından incelenmektedir. Çünkü Güney Kıbrıs'ın Mısır ile deniz alanındaki enerji paylaşımına ilişkin anlaşmaları mevcuttur.

AB enerji konusundaki politikalarını güvencileştirmiştir. Hatta AB tarafından 2014 yılında "Enerji Güvenliği Stratejisi" belgesi yayımlanmıştır. Enerji Güvenliği Stratejisi, AB'nin enerji sıkıntısı çekmemesi adına alacağı kısa ve uzun vadeli önlemleri içeren bir doküman niteliğindedir. Doküman da AB'nin yapması

²²⁰ İnternet: "Energy Security Strategy". *European Commission*, Web: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy> adresinden 15 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

gerekenler; kısa vadede olası bir enerji kesintisine karşı acil önlem almak, acil/dayanışma acil mekanizmalarını güçlendirmesi, enerji talebinin moderasyonu, entegre bir iç pazar oluşturmak, AB içerisindeki enerji üretimini artırmak, enerji teknolojilerini geliştirmek, dış tedarikçileri ve ilgili altyapıyı çeşitlendirmek, millî enerji politikalarının eş güdümünü sağlamak ve dış enerji politikalarında tek sesliliği oluşturmak olarak sıralanmıştır.²²¹AB Enerji Güvenliği Stratejisi dokümanı ile üye ülkeler arasında enerji konusunda dayanışmayı artırmak ve olası aksilikler durumunda birlikte hareket etme kabiliyeti geliştirmeyi amaçlamıştır. Çünkü AB enerji konusunda kendi kendine yetebilen bir yapıya sahip değildir. Yaşamın her alanını etkileyen enerji konusunu güvenleştiren farkındalık oluşturmak durumundadır.

Kuzey Afrika, AB için enerji arzı konusunda önemli bir alternatiftir. Cezayir, Mısır ve Libya, Kuzey Afrika'da enerji ihracatçısı konumundaki önemli ülkelerdir. Kuzey Afrika, bilhassa Güney Avrupa'ya enerji sevkiyatı yapmak açısından iyi bir konumdadır. Avrupa'nın kalabalık nüfuslu ülkelerinden Fransa, İtalya ve İspanya için Kuzey Afrika'dan gelen enerji oldukça kıymetlidir. Akdeniz üzerinden enerji taşımak, boru hatlarının mesafesini kısalttığından maliyet etkin bir çözüm sunmaktadır. Bununla birlikte deniz taşımacılığı kanalıyla nakledilen LNG için gelişmiş bir liman altyapısı mevcuttur.²²²

AB'nin enerji güvenliği politikaları açısından Cezayir ayrı bir öneme sahiptir. Cezayir, AB'nin ikinci en büyük doğalgaz tedarikçisi konumundadır. Ayrıca, Afrika'nın en büyük 3 petrol üreticisinden biridir ve dünyada kaya gazı rezervi açısından üçüncü en büyük kaynağa sahip ülkedir.²²³ Hâlihazırda, Kuzey Afrika'dan AB'ye doğalgaz taşıyan 4 tane boru hattı bulunmaktadır. Bunların 3 tanesi Cezayir doğalgazını taşımaktadır. Medgaz doğrudan Akdeniz üzerinden, Mağrep boru hattı ise Fas üzerinden gazı İspanya'ya aktarmaktadır. Fas transit ülke olması sebebiyle AB enerji arzı güvenliğinde rolü olan bir diğer Kuzey Afrika ülkesi konumundadır. Transmed boru hattı ise Tunus üzerinden Cezayir doğalgazını İtalya'ya taşımaktadır. Bu durumda da Tunus transit ülke olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, enerji

²²¹ European Commission. (2014). *European Energy Security Strategy*. Brussels, 2-7.

²²² Kingston Energy Consulting. (2004). "North Africa-An Energy Source for Europe". 1-2.

²²³ U.S. Energy Information Administration. (2016). *Country Analysis Brief: Algeria*,3-10.

rezervleri açısından zengin olmayan Fas ve Tunus ise, transit ülke olmaları nedeniyle AB enerji güvenliği denkleminde yer almaktadırlar.

Harita 4.2. Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya Enerji Nakil Hatları²²⁴

Cezayir hâlihazırda AB açısından önemli bir enerji tedarikçisi olsa da potansiyel olarak gelişmeye açıktır. Cezayir'in üretimini artırması için yeni enerji yatırımları yapması gerekmektedir. Ancak enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar yatırımların ertelenmesine sebep olmuştur.²²⁵ Çünkü Cezayir ekonomisi temelde petrol ve gaz gelirlerine dayanmaktadır. Enerji gelirlerinde azalma olduğunda Cezayir, enerji üretim altyapılarını finanse edememektedir. Cezayir, söz konusu yatırımları yapabilecek yabancı müteşebbisleri de çekmekte sıkıntı yaşamaktadır. Cezayir yabancı yatırımcıyı teşvik eden mevzuat ve yapısal değişiklikleri tam manasıyla gerçekleştirememiştir.²²⁶ Diğer bir deyişle, Cezayir enerji rezervini tam kapasitesiyle kullanamamaktadır. Eğer Cezayir gerekli yatırımları yapar ve üretim kapasitesini artırır, AB açısından çok daha önemli bir alternatif olacak ve AB'nin Rusya'ya bağımlılığı azaltacaktır.

²²⁴ İnternet: "Energy in Times After the Energy Transition", *ResearchGate*, Web: https://www.researchgate.net/figure/The-existing-gas-pipeline-network-between-Europe-and-North-Africa-can-be-used-to_fig10_317138578 adresinden 5 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

²²⁵ İnternet: "Algeria: Energy Profile". *The University of Texas at Austin*, Web: <https://www.strausscenter.org/energy-and-security/algeria.html> adresinden 16 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²²⁶ U.S. Energy Information Administration, 2016, 9-11.

Cezayir'den AB'ye giden enerji arzının güvenliğini tehdit eden riskler mevcuttur. Öncelikli olarak, Cezayir'de radikal örgütler her zaman için enerji kaynakları transferi için tehdit oluşturmaktadır. İkinci olarak, Cezayir'in yabancı yatırımcıyı ülkeye çekememesinden dolayı Cezayir devleti enerji sektörünü sübvansede etmekte ve bu da devlet bütçesinde büyük yük oluşturmaktadır.²²⁷ Enerji üretimi açısından sağlıklı bir yapının kurulamaması AB'nin Cezayir'e olan bakışında hep kuşku uyandırmaktadır. Üçüncü olarak da, her ne kadar AB ve Cezayir arasında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı aracılığıyla stratejik bir ortaklık yaklaşımı tesis edilse de Cezayir enerji konusunda AB'ye politik ve ekonomik bağımlılığı azaltmak istemektedir. Cezayir, AB ile ilişkilerinde enerjiyi stratejik bir koz olarak kullanma eğilimindedir. Bu durum özellikle 2000'li yılların başından itibaren iyice belirginleşmiştir. Cezayir Komşuluk Politikası eylem planı kapsamında Avrupa piyasa normlarını kabul etmemiştir.

Cezayir'in Rusya ile enerji alanında ortak bir zemin bulma arayışı da AB'yi korkutmaktadır. Rusya'nın dünya doğalgaz piyasasında kartel yaratma çabalarına Cezayir sıcak bakmaktadır. Gazprom ve Cezayir doğalgaz kuruluşu Sonatrach arasında 2006 yılında bir mutabakat imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma uygulamada karşılık bulmasa da, AB bu yakınlaşmadan tedirgin olmaktadır. Cezayir, Rusya ile farklı coğrafyalarda olsa dahi doğalgaz fiyat ve arzını beraber belirleyerek kârını maksimum da tutmak arzusundadır.²²⁸ Cezayir'in yapısal eksikliği ve AB'den bağımsız davranma eğilimi, AB enerji arzı güvenliği açısından tehdit oluşturmaktadır.

Libya, Kuzey Afrika'da enerji açısından önemli bir diğer ülkedir. Libya, Afrika kıtasında en çok petrol rezervine sahip ülkedir. Dünyada ise Libya petrol rezervi bakımından 9'uncu sıradadır.²²⁹ Libya aynı zamanda önemli ölçüde doğalgaz rezervine sahiptir. LNG ihracatında ise, Cezayir'den sonra dünyada ikinci sırayı almaktadır. Avrupa Libya petrolü ve doğalgazı açısından öncelikli pazardır. Hatta

²²⁷ Bahgat G. (2015). "The New Emerging Energy Landscape: The European Union and North Africa". *IEMed Yearbook*, 79.

²²⁸ Darbouche, H. (2007). "Russian-Algerian Cooperation and The 'Gas OPEC': What's in The Pipeline?". *CEPS Policy Brief*, 123(1), 3.

²²⁹ İnternet: "The World's Largest Oil Reserves by Country". *World Atlas*, Web: <http://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html> adresinden 16 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

doğalgaz ihracatının tümünü AB'ye yapmaktadır. Libya doğalgazı "Greenstream" doğalgaz boru hattı aracılığıyla İtalya'ya aktarılmaktadır.²³⁰ Libya petrolü yüksek kalitede, değerli bir petroldür. Bu açıdan AB için ayrıca kıymetli hale gelmektedir. Libya jeopolitik olarak AB'ye çok yakındır ve bu sebeple enerji transferi daha kolay ve daha az maliyetlidir.²³¹

Libya'dan AB'ye gelen enerjinin güvenliği de AB açısından sorun teşkil etmektedir. Çünkü Kaddafi rejimi, 1992 yılından 2004 yılına kadar BM ambargosuna maruz kalmıştır. 2004 yılında ambargonun kalkmasıyla AB-Libya ekonomik ilişkileri ve dolayısıyla enerji işbirliği ivme kazanmıştır. Bir başka deyişle devletlerin ömrü göz önüne alındığında çok kısa zaman önce AB ve Libya arasında enerji ticareti ile ilgili adımlar atılabilmiştir. Ambargonun kalkması ile birlikte Eni (İtalya), Total (Fransa), Repsol YPF (İspanya), Statoil Hydro (Norveç), OMV (Avusturya), Shell (Hollanda-ABD), BP (İngiltere) gibi AB'nin önde gelen petrol firmaları Libya ile enerji konusunda keşif ve üretim konusunda anlaşmalar imzalamışlardır.²³² Ancak Kaddafi rejiminin irrasyonel davranma olasılığının yüksek olması sebebiyle AB, Libya'yı güvenilir bir ortak olarak görmemiştir. Ayrıca, Libya'daki terörist yapıların varlığı ve ülkedeki kabile yapısı sürekli enerji akışına her zaman tehdit oluşturmuştur. Nitekim bir sonraki bölümde incelenecek Kaddafi'nin devrilişi ve sonrası dönemde, enerji arzında büyük problemler olmuştur.

Libya ile AB'nin siyasî olarak da diğer ülkelere nazaran yakınlık sağlayamaması sorun olmuştur. Libya, (Suriye hariç tutulursa), AB ile Serbest Ticaret Antlaşması imzalamayan tek Akdeniz ülkesidir. Ayrıca Libya, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne de üye değildir. DTÖ'ye üyeliğin kapısını açacak olan AB ile ticaret konusunda Çerçeve Anlaşma'ya yönelik müzakereleri askıya almak durumunda kalmıştır. Ayrıca Libya'nın, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecine de dâhil olmayışı, ekonomik açıdan AB'nin sağladığı ayrıcalıklardan faydalanamaması sonucunu

²³⁰ İnternet: "Libya is a Major Energy Exporter, Especially to Europe". (March, 2011). *U.S. Energy Information Administration*, Web: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=590> adresinden 17 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²³¹ Bahgat, 2015, 79.

²³² Bölme, S., Ulutaş, U., Küçükkeleş, M., Özhan, T., Bektaş, E. (2011). "Batı ve Kaddafi Makasında Libya". *SETA Rapor*, 3, 16-17.

doğurmuştur.²³³ Ekonomik ve siyasî entegrasyonun sağlanamaması nedeniyle AB ve Libya enerji ilişkileri her zaman risk altında olmuştur.

Mısır, Kuzey Afrika'da petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip bir diğer ülkedir. Mısır, Afrika kıtasında OPEC üyesi olmayan en büyük petrol üreticisidir. Aynı zamanda, Cezayir'den sonra kıtanın ikinci en büyük doğalgaz üreticisidir. Mısır, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine rağmen enerji ihracatçısı konumunda değildir. Mısır'ın kalabalık nüfusundan dolayı, üretilen petrol ve doğalgaz ancak Mısır'ın ihtiyaçlarını karşılamaktadır.²³⁴ Ancak, Mısır enerji taşımacılığı açısından AB için çok önemli bir transit rotasıdır. Mısır'ın, AB enerji arzı güvenliği açısından önemi daha çok bu sebeptendir.

Mısır, AB'nin yanı sıra uluslararası enerji pazarı açısından da hayati bir coğrafik konuma sahiptir. Süveyş Kanalı ve Süveyş-Akdeniz (SUMED) Boru Hattı uluslararası enerji transferi kapsamında önemlidir. Süveyş Kanalı, Basra Körfezi'nden Avrupa ve Kuzey Amerika'ya ve Kuzey Afrika'dan Akdeniz üzerinden Asya'ya taşınan petrol ve LNG için önemli bir yoldur. SUMED boru hattı da gemilerin Süveyş Kanalı'ndan seyir edememeleri durumunda Kızıldeniz'den Akdeniz'e ham petrolü taşıyacak Süveyş Kanalı yakınındaki tek alternatiftir.²³⁵ Süveyş Kanalı, Uzakdoğu'dan Avrupa'ya deniz ulaşımını 7 bin deniz mili kısaltmaktadır.²³⁶ Nasır döneminde olduğu gibi Mısır tarafınca Süveyş Kanalı'nın kapanması veya da gemi geçişlerinin aşırı ücretlendirilmesi gibi riskler Mısır'ı AB enerji güvenliği açısından önemli hale getirmektedir. Mısır bunlara ilaveten Doğu Akdeniz'deki enerji paylaşımı açısından da kritik durumdadır. Çünkü AB üyesi olan GKRY ile Mısır, Doğu Akdeniz'de paydaşırlar. Bu da Doğu Akdeniz enerji politikalarını doğrudan etkilemektedir. Doğu Akdeniz'deki mevcut enerji yatakları AB açısından çok değerlidir. Çünkü GKRY'nin orada olması AB'nin Doğu Akdeniz'de doğrudan söz sahibi olması manasına gelmektedir.

²³³ İnternet: "Libya". *European Commission*, Web:<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/libya/> adresinden 19 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²³⁴ Bahgat, 2015, 78.

²³⁵ U.S. Energy Information Administration. (2015). *Country Analysis Brief: Egypt*, 4-8.

²³⁶ Olgun, M. E. (2013). "Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Politikaları ve Kıbrıs.", S. Tamçelik. (Editör). *2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu*. Birinci Baskı. Ankara. EkoAvrasya Yayınları, 75.

Bu noktada, AB ve Kuzey Afrika enerji güvenliği denklemini incelerken Doğu Akdeniz'i dışarıda tutmak eksik analiz yapılması sonucunu doğuracaktır. Doğu Akdeniz, hem Asya-Afrika ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan önemli bir ticaret geçiş güzergâhı hem de bünyesinde bulundurduğu enerji kaynakları bakımından kıymetli bir coğrafyadır. Doğu Akdeniz, Hazar coğrafyasından gelen enerji boru hatlarının da geçiş ve kavşak noktasında bulunmaktadır. Avrupa'nın petrol arzının %70'lik kısmı Akdeniz üzerinden taşınmaktadır. Doğu Akdeniz jeopolitik önemi nedeniyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika güvenlik dengesinin esas belirleyicilerindedir. Kıbrıs Adası da Akdeniz'in güvenliği açısından kritik konumdadır. Çünkü Kıbrıs Adası Süveyş Kanalı başta olmak üzere Kuzey Afrika'nın doğusunu denetleme imkânı vermektedir. Ayrıca, hidrokarbon enerji açısından zengin bir coğrafyanın tam ortasındadır.²³⁷ AB, GKRY eliyle Doğu Akdeniz'in jeostratejik konumunda hâkim rol oynamak istemektedir.

Doğu Akdeniz bölgesi enerji kaynakları konusunda ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi tarafından yayımlanan 2010 tarihli raporda, Kıbrıs Adası'nın güneyindeki Afrodit bölgesinde 3.45 trilyon metreküp doğalgaz ve 1.7 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edilmektedir. Yine Kıbrıs Adası ve Mısır arasındaki sahada Nil havzasında yaklaşık 6.3 trilyon metreküp doğalgaz ve 1.8 milyar varil petrol olduğuna aynı raporda değinilmiştir.²³⁸ Toplamda ise Doğu Akdeniz'deki toplam enerji rezerv miktarının 60 milyar varil petrole eşit seviyede olduğu öngörülmektedir.²³⁹ Doğu Akdeniz'deki ispatlanmış önemli enerji rezervleri GKRY, İsrail ve Mısır'ın hak iddia ettiği bölgelerdedir. Doğu Akdeniz'deki rezervler, AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya yardımcı olmakta ve bu yüzden Doğu Akdeniz'deki enerji jeopolitiği GKRY üzerinden AB tarafından yakından takip edilmektedir.

GKRY tarafı, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin haklarını hiçe sayarak AB'nin de desteğiyle 2 Nisan 2004 tarihinde 21 Mart 2003'ten geçerli olmak üzere tek taraflı Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilanında bulunmuştur. Bununla birlikte 2003 yılında Mısır ile MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Bu

²³⁷ Olgun, 2013, 75.

²³⁸ Aksoy, M. (2016). "Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti". *İNSAMER*, 23, 3.

²³⁹ Olgun, 2013, 77.

çerçevede Mısır, GKRY ile ortay hat temelinde yeni bir anlaşma daha imzalamış ve bu anlaşma bağlamında Mısır, GKRY'nin bölgede yaptığı arama faaliyetlerini tanımıştır. Akabinde Mısır ve GKRY arasında 2006 yılında yine bu alanda işbirliğine yönelik anlaşmalar imzalanarak ortaklık derinleştirilmiştir.

Ancak Türkiye'nin gösterdiği tepkiden ötürü Mursi döneminde MEB anlaşması iptal edilmiştir. Sisi döneminde ise hem Türkiye'nin Mısır'dan siyasî olarak uzaklaşması hem de Doğu Akdeniz'deki büyük çapta petrol keşiflerinin etkisi ile Mısır ve GKRY enerji ilişkileri tekrardan canlanmıştır. Bu noktada bilhassa bölgeden çıkarılacak enerjinin dağıtım sorunu ortaya çıkmış ve bu durum da enerji talebi devamlı artış gösteren Mısır'ın öneminin artmasına sebebiyet vermiştir.²⁴⁰

MEB'in sınırlandırılmasına yönelik benzer bir anlaşma GKRY ve Lübnan arasında 2007 yılında, İsrail ile de 2010 yılında imzalanmıştır.²⁴¹ İsrail ile sınırlandırma konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle Lübnan Parlamentosu'nda ilgili anlaşma onaylanmamıştır.²⁴² Ancak bu anlaşmalar, GKRY'nin Doğu Akdeniz'de kendi güvenliğini güvence altına almaya çalışma gayretlerinin bir sonucu olmuştur. Böylece Doğu Akdeniz'de enerji paylaşımı konusunda rekabet başlamıştır.

İlaveten, GKRY pratikte de petrol ve doğalgaz rezervlerinin çıkarılmasına yönelik çalışmaları başlatmıştır. İlk olarak 26 Ocak 2007 tarihinde GKRY, Ada'nın güneyinde kalan deniz sahasında 13 tane arama sahası ilan etmiştir. 12. sahada petrol ve doğalgaz araması için de 90'lı yıllardan itibaren İsrail ile enerji arama noktasında çalışan ABD'den "Noble Energy" şirketi görevlendirilmiştir.²⁴³

²⁴⁰ Tamçelik, S., Kurt, E. (2015). *Değişen Doğu Akdeniz Denkleminde Mısır'ın Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları*. 1. Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumunda sunuldu, İzmir, 454.

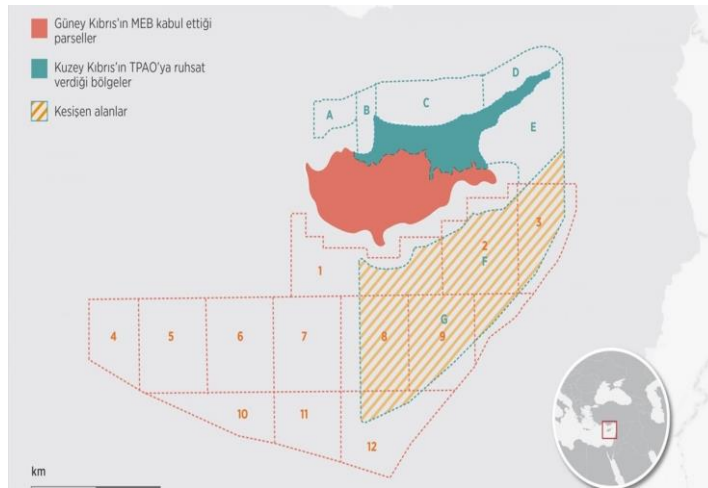
²⁴¹ Yayıcı, C. (2012). "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye". *Bilge Strateji*, 4(6), 17.

²⁴² Olgun, 2013, 77.

²⁴³ Olgun, 2013, 77.

GKRY'nin yaptığı keşifler sonrasında Mısır'ın GKRY ve hatta Yunanistan ile olan etkileşimleri artmıştır. Bu durum, AB ve Kuzey Afrika arasındaki enerji etkileşiminde bir boyut daha açılması sonucunu doğurmuştur.

29 Ekim 2014 tarihinde söz konusu üç ülke aralarında yaptıkları toplantıda Doğu Akdeniz'de arama faaliyetlerinin yoğunlaştırılması için işbirliği yapma noktasında hemfikir olmuşlardır. Hemen akabinde Kasım 2014'te icra edilen bir başka üçlü toplantıda ise, MEB alanlarının belirlenmesi için çalışmaların tekrardan başlaması ve Türkiye'nin "GKRY'nin MEB'indeki" çalışmalarını sona erdirmesi istenmiştir. Şubat 2015 içerisinde ise bir başka farklı gelişme yaşanmış ve Mısır, Yunanistan ve GKRY'nin yanı sıra İsrail'in iştirak edeceği bir askerî tatbikat yapılması yönünde taraflar görüşmede bulunmuş ve askerî işbirliği yapma yönünde irade ortaya koymuşlardır. Aynı dönemde, Mısır ve GKRY yetkilileri Kahire'de bir araya gelmiş ve "GKRY'nin MEB'inde" yer alan 12.parselden çıkarılacak gazın, boru hattı ile Mısır'a nakledilmesi konusunda mutabakat anlaşması imzalamıştır. 6 aylık teknik müzakereler sonrasında 3 yıl içerisinde boru hattının inşa edileceği öngörülmüştür.²⁴⁴

Harita 4.3. Kıbrıs Adası Enerji Parselleri²⁴⁵

²⁴⁴ Tamçelik, Kurt, 2015, 455.

²⁴⁵ İnternet: "Doğu Akdeniz Enerji Mücadelesinde ABD'nin Turumu", *NPNHaber*, Web: https://www.google.com.tr/search?q=k%C4%B1br%C4%B1s+enerji+arama+ruhsatlar%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiMrfHlsr7bAhUGzRQKHb1tDFMQ_AUICygC&biw=1745&bih=863#imgrc=Ye-xLPVOTMVoSM: adresinden 5 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

Mısır; GKRY ve İsrail ile yaptığı müzakereler sonrasında Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının AB başta olmak üzere uluslararası pazara nakledilmesi konusunda dağıtım merkezi olma fırsatını yakalamıştır. Doğu Akdeniz’de Mısır’ın proaktif politikaları nedeniyle GKRY-Yunanistan-İsrail blokunun yanı sıra Mısır-GKRY-Yunanistan bloku ortaya çıkmıştır. İsrail’in bu bloka katılması ise Mısır ile İsrail arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında muhtemel dâhilindedir.²⁴⁶

Görüldüğü üzere GKRY, AB’nin de desteğini alarak tek taraflı ve çoklu anlaşmalar ile MEB sınırlandırma konusunda adımlar atmış ve güvenlik alanı oluşturmaya çalışmıştır. GKRY, KKTC ile yetki paylaşımı yapmayı reddetmekte ve tüm Ada adına karar vermek istemektedir. GKRY, bu noktada AB üyelik avantajını Türkiye’ye karşı koz olarak kullanmakta ve Türkiye’nin üyelik sürecini zorlaştırmak istemektedir. Ayrıca GKRY, AB üyeliğini Kıbrıslı Türkler için cazibe oluşturuca bir etken olarak öne sürmeye çalışmaktadır.²⁴⁷ Bir başka ifadeyle GKRY, AB’nin yumuşak gücünü Kıbrıslı Türkler üzerinde kullanmak istemektedir.

Yine de söz konusu bölgesel anlaşmaların ve GKRY’nin tek taraflı enerji politikalarının AB açısından Doğu Akdeniz’deki enerji arz güvenliğini garanti altına aldığı söylenememektedir. Bunun iki sebebi vardır. İlk olarak, Doğu Akdeniz bir enerji alanı olmasının yanı sıra daha önce de değinildiği üzere enerji transferi için geçiş rotasıdır. Kuzey Afrika’daki istikrarsız yönetimler, terörist gruplar, deniz korsanlığı Doğu Akdeniz üzerinden yapılan enerji sevkiyatı için tehdit oluşturmaktadır. İkinci olarak, bölgede Türkiye’nin söz sahibi olmasıdır. Türkiye ile GKRY arasında Doğu Akdeniz’deki enerji aramaları konusunda anlaşmazlıklar mevcuttur.

Doğu Akdeniz’de GKRY-Yunanistan-İsrail-Mısır işbirliği süreci, bölgede en fazla kıyı şeridinde sahip olan Türkiye için siyasî ve ekonomik bakımlardan olumsuz etkiler oluşturacaktır. Mısır’ın Doğu Akdeniz’de bir dağıtım üssü haline gelmesi, Türkiye’nin Ceyhan bölgesini enerji dağıtım üssü yapma planını sekteye uğratacaktır. Böylece Türkiye, Doğu Akdeniz enerji kaynaklarından kısıtlı şekilde istifade edebilecek ve Mısır ile GKRY’nin MEB konusunda tekrardan anlaşması

²⁴⁶ Tamçelik, Kurt, 2015, 456-457.

²⁴⁷ Olgun, 2013, 78.

Türkiye'yi dar bir su alanına mahkûm edecektir. Bu durum Kıbrıs meselesinin çözüm sürecine de sekte vuracaktır. GKRY ve Yunanistan AB üyesi olduğundan dolayı AB, GKRY'nin Mısır ile olan enerji işbirliği olumlu bakmaktadır. Mısır ve GKRY işbirliği sonucunda AB, Rusya doğalgazına ve Türkiye enerji geçiş güzergâhına alternatif oluşturacaktır.²⁴⁸

Türkiye, bölgedeki tek taraflı MEB ilanlarına karşın, herhangi bir MEB alanı ilan etmemiş ve KKTC haricindeki hiçbir devletle deniz alanının paylaşımına ilişkin anlaşma imzalamamıştır. Bununla birlikte Türkiye, Doğu Akdeniz'de yapılan ihlallere karşı siyasî ve diplomatik kanallardan itirazlarını sürdürmektedir. Zira GKRY'nin arama ruhsatı verdiği 13 parselden 5'i (1,4,5,6,7 no'lu parseller) Türkiye'nin MEB alanı ile kesişmektedir. GKRY, Türkiye'nin ikazlarını dikkate almayarak KKTC'nin uluslararası alanda tanınırlığına ilişkin dezavantajı kullanmak istemektedir.²⁴⁹ Doğu Akdeniz enerji paylaşımındaki ihtilafı durum hem enerji çıkarımı, hem de enerji transferi açısından AB için risk içermektedir. Doğu Akdeniz'deki enerji bazlı krizin yükselmesi, Türkiye'nin AB'ye taşınan enerji konusunda da olumsuz yönde adım atmasını doğurabilecektir. Ayrıca, Doğu Akdeniz'de artan enerji rekabeti konusunda tarafların geri adım atmaması askerî önlemlerin alınması sonucunu doğurabilecektir. Bu çerçevede, Türkiye ile Mısır-GKRY ve Yunanistan arasında kronik siyasî problemlerinde etkisiyle enerji rekabeti kaynaklı bir askerî gerilim yaşanma ihtimali mevcuttur. Bu durum dolaylı ve hatta OGSP esasları çerçevesinde düşünüldüğünde doğrudan olarak AB ile Türkiye gibi bölgede askerî açıdan kuvvetli bir ülkenin karşı karşıya gelmesi sonucunu ortaya çıkarabilecektir.

4.4. Çevresel Güvenlik

AB politikalarında çevreye özel önem atfedilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek AB kamuoyunda çevre bilincinin fazla olması, yeşile değer veren siyasî hareketlerin güçlenmesi, çevresel sorunların ekonomiyi de etkileyecek şekilde artması AB'yi çevre konuları ile ilgilenmeye itmiştir. Çünkü yaşam süreleri uzayıp nüfus artmakta ve buna bağlı olarak doğal kaynaklar giderek tükenmekte, evlerden ve taşıtlardan

²⁴⁸ Tamçelik, Kurt, 2015, 458.

²⁴⁹ Aksoy, 2016, 12.

yayılan karbondioksit emisyonu artmakta ve kentlerde oluşan kirlilik, gürültü nedeniyle yaşam standartları düşmektedir. Çevre sorunları turizm, tarım, enerji ve endüstri gibi ekonomik alanları da olumsuz yönde etkilemektedir.

Söz konusu çevresel sorunlar, ülkelerin tek başına çözemeyecekleri kadar kapsamlıdır. Çünkü birçok çevre sorunu yerel düzeyden daha çok uluslararası işbirliğini gerektirmektedir. AB’de bu noktada çevresel sorunların üstesinden gelmek için hem Birlik içinde, hem de komşu bölgeler ile birlikte hareket etmek zorundadır. Komşu bölgelerden biri de ve çevresel manada en az gelişmiş Kuzey Afrika’dır.

AB’nin ortak çevre politikası oluşturma çabaları 70’li yıllara dayansa da çevre politikasının kapsamlı bir şekilde ele alınması, Birliğin kurucu anlaşması Maastricht Antlaşması (1993) ile olmuştur. Antlaşmada, sürdürülebilir bir büyümenin hedeflendiği vurgulanmış ve “sürdürülebilirlik” kavramına ilk kez bir kurucu antlaşmada değinilmiştir. Antlaşmadaki esaslara göre AB politikaları oluşturulurken çevresel kaygılar ön planda tutulacak ve sanayi, turizm, ulaşım, ticaret, tarım politikalarında çevresel faktörler göz önünde bulundurulacaktır.²⁵⁰ AB’nin çevre politikaları günümüzde de Kurucu Antlaşmalar ve Çevre Eylem Programları vesilesiyle yürütülmektedir. Bugüne kadar 7 adet dönemi kapsayan çevre eylem planı yürürlüğe konulmuştur. Bu bölümde, daha önce diğer güvenlik sektörleri analizlerinde de olduğu analizin kapsamı 2008 yılına kadar yapılmıştır. Bu nedenle, bu bölümde 2001-2012 yıllarını kapsayan Altıncı Eylem Planı ele alınacaktır.

Altıncı Çevre Eylem Planı, bir önceki eylem planlarındaki esaslar temelinde mevcut düzenlemelerin güçlendirilmesini, çevresel kaygıların diğer politika alanlarına entegre edilmesini, özel sektör ile birlikte çalışılmasını, vatandaşlara yetki vererek çevresel davranışların değiştirilmesini, arazi kullanım planlaması ve yönetiminde çevrenin dikkate alınmasını hedeflemektedir. Plan, uygulama

²⁵⁰ Erhan, Ç., Senemoğlu, D. (Editörler). (2011). *Avrupa Birliği Politikaları*. Ankara: İmaj Yayınevi, 169-180.

noktasında iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık ve kaynak ve atıkların sürdürülebilir yönetimine odaklanmaktadır.²⁵¹

Son olarak, AB ortak çevre politikası ihtiyat, önleme, kirliliği kaynağında arıtma ve “kirleten öder” prensiplerine dayanmaktadır. İhtiyat ilkesi, çevresel zararı öngörülemeyen bir faaliyet varsa, olası zararlar bilimsel olarak kanıtlanamasa bile bu faaliyeti önleme veya olası zararları giderici tedbirler almak demektir. Önleme ise çevre sorunlarının henüz ortaya çıkmadan, yani onarıma ihtiyacı hissedilmeden ortadan kaldırılmasıdır. Kirlenen öder prensibi ise anlaşılacağı üzere çevreye zararı verenin bedeline katlanacağını ifade etmektedir. Kirliliği kaynağında arıtmak ise daha yolun başında problemi çözme manasına gelmektedir.²⁵² AB, ortak çevre politikasının prensipleri ve hedefleri çerçevesinde Kuzey Afrika ile ilişkilerine yön vermekte ve Kuzey Afrika ile ilişkileri düzenleyen ‘Akdeniz İçin Birlik’ inisiyatifinde çevre konusu işbirliğinde öncelikli olarak ortaya ele alınmaktadır. Bu tezde, ‘Akdeniz İçin Birlik’ başlığı altında da değinildiği üzere “Sürdürülebilir Kalkınma”, ‘Akdeniz İçin Birlik’ politikasının üç stratejisinden biri olmuştur. Yine AB’nin, Kuzey Afrika ülkelerini kapsayan Akdeniz İçin Birlik çatısı altında geliştirmeyi planladığı 6 öncelikli proje alanından üç tanesi çevre ile alakalıdır. Bu alanlar yine daha önceki bölümlerde değinildiği üzere ulaşım ve kentsel gelişim, su ve çevre, enerji-iklim olarak belirlenmiştir.

Kuzey Afrika’yı çevresel açıdan etkileyebilecek önemli tehditlerden bir tanesi de iklim değişikliğidir. Kuzey Afrika, iklim değişikliğine karşı coğrafi ve ekolojik özelliklerine bağlı olarak çok hassas bir bölgedir. Bununla birlikte Kuzey Afrika’nın ekonomik kaynakları da iklim değişikliğinin sonuçlarından olumsuz şekilde etkilenir cinstendir. Kuzey Afrika, 5 milyon kilometrekarelik bir alana sahiptir ve bunun yüzde 90’ı çölden oluşmaktadır. İklim, kıyı ve iç kısımlar arasında değişmektedir. Kıyı kesimlerde Akdeniz iklimi görülürken, iç kesimlerde günlük aşırı yükselen ve düşen

²⁵¹ İnternet: “EU Sixth Environment Action Plan”. (2002), *EU*, Web: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:I28027&from=EN> adresinden 23 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁵² İnternet: Ohliger, T. (June, 2017). “EU Environment Policy: General Principles and Basic”. *European Parliament*, Web: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.4.1.html adresinden 23 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

sıcaklıklara ve çok az yağış alan kurak yapıya sahip çöl iklimi mevcuttur.²⁵³ İleriye dönük projeksiyonlar, coğrafî nedenlerden ötürü XXI. yüzyıl boyunca Kuzey Afrika'daki sıcaklık artışının dünya geneline oranla çok daha fazla olacağını tahmin etmektedir.²⁵⁴ Ayrıca, iklim eğilimine bakıldığında özellikle kıyı kesimlerde yağışların azalacağı ve kuraklıkların baş göstereceği öngörülmektedir. Kuzey Afrika tahminlere göre daha sık, yoğun ve uzun süreli kuraklıklara maruz kalacaktır.²⁵⁵ İklim değişikliği nedeniyle sıcaklıkların artması ve kıyı bölgelerde yağışın azalarak kuraklığa sebep olması, Kuzey Afrika'da su sıkıntısı yaşanmasına sebep olacaktır. Çünkü hâlihazırda, Kuzey Afrika'nın iç kısımları kuraklık yaşamaktadır. Kıyı kesimlerinde buna maruz kalması, bölgeyi su kıtlığı ve tarımsal faaliyetler açısından etkilemesi beklenmektedir.

Zaten mevcutta Kuzey Afrika su azlığı ve tarım alanlarının çölleşmesi gibi problemlerle uğraşmaktadır. İklim değişikliği bu eğilimlerin şiddetlenmesi sonucunu doğuracaktır. Kuzey Afrika'da iklim değişikliğinin doğrudan iki önemli sonucu olacaktır. Bunlardan birincisi tarım yapılacak alanın azalması ve su kıtlığının olmasıdır.²⁵⁶

Tarım alanlarının bozulması ve su kıtlığı sosyo-ekonomik şartları doğrudan etkilemektedir. Bunun doğal sonucu olarak iç ve dış göç meydana gelmektedir. Ayrıca birincil ihtiyaçları giderememe toplumsal huzuru bozmakta; terörizm, siyasal düzenin bozulması gibi toplumsal sorunlara mahal vermektedir. Ekonomide çeşitlilik azalmakta, sanayileşememiş Kuzey Afrika ülkelerinin ekonomisi doğal kaynaklara bağımlı hale gelmektedir.

Kuzey Afrika'da yaşanan çevresel sorunlar ve buna bağlı olarak gelişen sosyo-ekonomik problemler AB için bir risk oluşturmaktadır. AB bu nedenle Kuzey Afrika ile ilişkilerinde çevre sorunlarını bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirmekte

²⁵³ Radhouane, L. (2013). "Climate Change Impacts on North African Countries and on some Tunisian Economic Sectors". *Journal of Agricultural and Environment for International Development*, 107(1), 104.

²⁵⁴ Agoumi, A. (2003). "Vulnerability of North African Countries to Climatic Changes: Adaptation and Implementation. Strategies for Climate Change". *Climate Change Knowledge Network*, 5.

²⁵⁵ Tolba, M., Saab, N. (Eds). (2009). "Impact of Climate Change: Vulnerability and Adaptation of Coastal Areas". *Report of the Arab Forum for Environment and Development*, 47-52.

²⁵⁶ Abou-Hadid, A.F. (2006). "Assessment of Impacts, Adaptation and Vulnerability to Climate Change in North Africa: Food Production and Water Resources". *A Final Report Submitted to Assessments of Impacts and Adaptations to Climate Change (AIACC)*, AF 90, 15-20.

ve çevresel konuları güvenleştirmektedir. Bundan ötürü AB, hem Kuzey Afrika ülkeleri tesis ettiği ikili mekanizmalar hem de Birleşmiş Milletler nezdinde verdiği katkılar ile Kuzey Afrika'nın çevresel sorunlarının giderilmesine destek vermektedir.

Bu noktada, AB'nin Kuzey Afrika'nın içinde bulunduğu Akdeniz komşuları ile oluşturduğu çevre stratejisinin temel sütunu, Horizon 2020 girişimidir. AB ve Akdeniz ülkelerinin liderleri, 2005 yılında Barcelona Süreci'nin X. yıl Zirvesi esnasında Akdeniz'deki kirliliği azaltmak için daha fazla çaba gösterme yönünde irade beyanı ortaya koymuşlardır. Bu karar, Kasım 2006'da Kahire'de yapılan Çevre Bakanları Toplantısı'nda onaylanmış ve Horizon 2020 ortaya çıkmıştır. Horizon 2020 inisiyatifi, Akdeniz'deki kirliliğin %80'inini oluşturduğu hesaplanan kentsel ve endüstriyel atık mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Horizon 2020, 4 başlık altında detaylandırılmaktadır. Bu 4 başlık şu şekildedir:

- Akdeniz'deki kirliliği azaltmak için projeler geliştirmek,
- Komşu ülkelerde çevresel idarelerin kurulması ve çevreye ilişkin politikaların geliştirilmesi için kapasite geliştirme önlemleri almak,
- Komisyon'un bütçesini kullanarak Akdeniz'deki çevresel konular hakkında daha fazla enformasyon geliştirmek,
- Horizon 2020'nin başarısını izlemek için göstergeler geliştirmektir.²⁵⁷

Akdeniz İçin Birlik Sekreteryası ve AB organları Horizon 2020 hedeflerine ulaşmak için ortak çalışma grupları oluşturarak çalışmalarını devam ettirmektedir.

AB, Horizon 2020 inisiyatifini desteklemek için 3 tane spesifik bölgesel program uygulamaya koymuştur. Bu programlar, Akdeniz Sıcak Nokta Yatırım Programı -Proje Hazırlama ve Uygulama Tesisi (MeHSIP-PPIF),²⁵⁸ Kapasite İnşa/Akdeniz Çevre Programı (CB/MEP)²⁵⁹ ve Müşterek Çevresel Bilgi Sistemi (SEIS)'dir.²⁶⁰ Bu programların yanı sıra Horizon 2020 çerçevesinde, Sürdürülebilir

²⁵⁷ İnternet: "Mediterranean Neighbourhood". (2016). *European Commission Web*: http://ec.europa.eu/environment/enlarg/med/horizon_2020_en.htm adresinden 25 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁵⁸ İngilizcesi: Mediterranean Hot Spots Investment Programme – Project Preparation and Implementation Facility (MeHSIP-PPIF)

²⁵⁹ İngilizcesi: Capacity Building/Mediterranean Environment Programme (CB/MEP).

²⁶⁰ İngilizcesi: Shared Environment Information System (SEIS).

Entegre Su Sistemi, Deniz Koruma Alanları gibi projeler de hâlihazırda yürütülmektedir.²⁶¹

Bu tür bölgesel projeler, Kuzey Afrika ülkelerinin de paydaşı olduğu Akdeniz'deki kirliliğin azaltılmasına yardımcı olmakla birlikte, ülkeler özelinde de çevresel yatırımların yapılmasına imkân sunmuştur. Örneğin, MeHSIP-PPIF kapsamında Fas'ın Tangier şehrinde Katı Atık Yönetim Sistemi ve Tunus'un Bizerte Gölü Entegre Temizleme projeleri hayata geçmiştir.²⁶²

AB bölgesel projelerin yanı sıra Kuzey Afrika ülkeleri ile çevresel konular da ikili projeler yürütmektedir. Söz konusu ikili projeler ülkeler ile imzalanan Ortaklık Antlaşmaları kapsamındaki eylem planları bünyesinde devam ettirilmektedir. İkili anlaşmalardaki çevresel amaçlara baktığımızda; Fas için öncelikler, içme suyunun da içinde olduğu temel ihtiyaçlara ulaşım, iş hayatı ile çevreyi kaynaştırma olarak belirlenmiştir. Cezayir'de ekonomiyi çeşitlendirerek sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomiyi desteklemek, Tunus'da yine entegre çevre yönetimi ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak öncelikli amaçlardandır. Libya'da çevrenin ana öncelik olması ve çevre bilincinin artması eylem planında vurgulanmıştır. Mısır'da ise atık su yönetimini ve insanların sanitasyona erişimini sağlayarak ve temiz enerjiyi desteklemek, insan yaşamı ve çevre kalitesini artırmak istenmektedir.²⁶³

Görüldüğü üzere; AB, uluslararası kuruluşlardaki faaliyetleri ve Kuzey Afrika ülkeleri ile tesis ettiği bölgesel ve ikili mekanizmalar aracılığı ile ülkelerin önceliklerini de göz önünde bulundurarak çevresel konulara öncelik vermektedir. Çünkü Kuzey Afrika'da yaşanan çevresel problemler AB'ye göç, ticaret, ekonomi, enerji gibi alanlarda doğrudan askerî güvenlik, toplumsal düzen vb. konularda da dolaylı etkide bulunacaktır.

²⁶¹ İnternet: "Mediterranean Neighbourhood-Regional Projects". (2016). *European Commission Web*: http://ec.europa.eu/environment/enlarg/med/regional_projects_en.htm adresinden 25 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁶² Woolgar, M. (Editör). (Feb, 2014). *H2020 Projects with Secured Funding -Validation Mechanism of Current Status*. MeHSIP-PPIF, 18-22.

²⁶³ İnternet: "Mediterranean Neighbourhood-Bilateral Cooperation". (2016). *European Commission Web*: http://ec.europa.eu/environment/enlarg/med/bilateral_cooperation_en.htm adresinden 25 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

AB, Kuzey Afrika ile ilgili çevresel politikaları uygulama noktasında birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunlardan bir tanesi hem AB içindeki hem de bölgedeki çevresel idareleri, sivil toplumu ve özel sektörü bölgedeki çevresel politikaların gelişmesi ve uygulanmasında yapıcı rol oynamaları için güçlendirmektir. Yerel ve bölgesel otoritelerin çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma süreçlerinde yer alması, çevresel politikaların başarılı olmasının temel şartlarından biridir. Bir diğer problem alanı ise Akdeniz'deki çevre konularına öncelik verme konusundaki isteksizliktir. Bununla birlikte, hem AB hem de bölge ülkelerinin Barselona Süreci başta olmak üzere çeşitli platformlar altında çevre konusunda verdiği taahhütlerin uygulanmasının ve çevresel yatırımlar için yeterli finansın sağlanmasının garantiye alınması AB'nin çevre politikalarının sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için gereken diğer önemli hususlardır.

4.5. Siyasî Güvenlik

Kopenhag Okulu güvenlik sektörlerinden siyasî güvenlik; tezin ilk bölümlerinde açıklandığı üzere devletlerin istikrarı, meşruiyeti, yönetim şekli ve ideoloji gibi kavramlarla ilişkilidir. AB'nin örgütsel meşruiyet ve istikrarına yönelik Kuzey Afrika'dan oluşabilecek politik tehditler, siyasî güvenlik açısından incelenmektedirler. Bu manada; AB ve Kuzey Afrika ülkelerinin yönetim biçimleri, politik değerleri, bireysel özgürlüklere verilen önem, yönetimlerin ideolojik zeminleri birbirine tamamen zıttır. Bir tarafta demokrasi, insan hakları, düşünce özgürlüğü ve serbest ticaret gibi liberal değerler etrafında hareket eden AB varken, diğer tarafta monarşi ile yönetilen Kuzey Afrika ülkeleri bulunmaktadır. AB ve Kuzey Afrika, ortak işbirliği mekanizmaları tesis etmesine rağmen; Kuzey Afrika'daki diktatörlük yapıları her zaman AB'nin demokratik değerlerine doğrudan ve dolaylı tehdit oluşturmuştur. Bu bölümde tezin tarihsel sistematiği ile doğru orantılı bir şekilde, Arap Baharı sürecine kadarki Kuzey Afrika devlet yapılanmaları ve AB siyasî güvenliğine karşı oluşturduğu riskler incelenecektir. Arap Baharı süreci ve sonrası tezin son bölümünde ele alınacaktır.

Kuzey Afrika ülkeleri Fas, Tunus, Mısır ve Libya otokrasi ile yönetilmiştir. Bu durum, Arap Baharı sonrasında da değişmemiştir. Cezayir ise yarı başkanlık sistemi

ile idare edilen merkezîyetçi bir cumhuriyettir.²⁶⁴ Ancak, Cezayir için de demokratik kurumların sağlıklı işlediği ve bireysel hak ve özgürlüklere tam manasıyla değer verildiği söylenememektedir.

Libya'da 1969 yılında yapılan bir darbe sonucu Muammer Kaddafi, yönetimi ele geçirmiş²⁶⁵ ve 42 yıl boyunca iktidarda kalmıştır. Kaddafi, Libya'yı kendine has bir yönetim biçimi ile idare etmiştir. Cemahiriye adı verilen bu sistemde teoride halk, gücü elinde bulundurduğu iddia edilse de pratikte bu durum böyle değildir. Kaddafi yönetimdeki önemli pozisyonlara sadık adamlarını yerleştirmiş ve iktidarda mutlak bir irade sağlamıştır. Kaddafi, Libya'daki kabile yapıları ve yerel güçler üzerinde baskı ve himaye ilişkileri ile üstünlük kurarak, ülke içindeki muhalefeti sindirmiştir.²⁶⁶

Kaddafi, halkın egemenliği esas alan Cemahiriye sistemi doğrultusunda bürokratik bir unvan kullanmamış ve kendisini devrim lideri, kılavuz gibi sıfatlarla takdim etmiştir.²⁶⁷ Kaddafi'nin bu yaklaşımı kendini totaliterlikten soyutlama ve sömürge dönemi Libya yönetimlerinden ayrıştırma çabası ile ilgilidir. Kaddafi, Libya halkının nazarında meşruiyetini kuvvetlendirmek istemiştir.

Kaddafi, kendi yönetim felsefesini yayımladığı Yeşil Kitap'ta anlatmıştır. Kaddafi, Yeşil Kitap'ta dünyadaki demokrasi anlayışına karşıt durmuş ve kendi sistemini meşrulaştıracak şekilde doğrudan ve temsili demokrasi yöntemlerini eleştirmiştir. Kaddafi'ye göre demokrasi diktatörlüğe hizmet eden bir araç, siyasî partiler de diktatörlüklerin modern halidir.²⁶⁸ Kaddafi, bu eleştirilerini takiben çözüm olarak, Temel Halk Konferansları, Halk Komiteleri ve Genel Halk Kongresi'nden oluşan bir siyasî yapılanmayı, Libya için önermiştir.²⁶⁹

²⁶⁴ İnternet: "Cezayir'in Siyasî Görünümü". *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, Web: <http://www.mfa.gov.tr/cezayir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 5 Eki 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁶⁵ Çıldır, Ş. (2016). "1969 Libya Askerî Darbesi". *Ortaoğu Analiz*, 8(76), 1.

²⁶⁶ Bölme, S., Ulutaş, U., Küçükkeleş, M., Özhan, T., Bektaş, E., 2011, 9.

²⁶⁷ Phillip C. N. (2005). *North Africa: A History from Antiquity to Present*. Austin: University of Texas Press, 206.

²⁶⁸ Doğan, G., Durgun B. (2012). "Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 67.

²⁶⁹ Robbers, G. (2007). *Encyclopedia of World Constitutions*, New York: Facts on File Inc, 535-536.

Teoride, Temel Halk Komiteleri toplumun yönetime katılımını sağlamakta, genel sekreter ve bakanlardan oluşan Genel Halk Komitesi’de yürütme işlevini yapmaktadır. Kaddafi bu yapıda, Genel Halk Komitesi’nin kilit noktalarına kendi bürokratlarını yerleştirmiş ve güvenlik, adalet ve maliye gibi alanları halk komitelerine devretmemiş, böylece otokratik yapıyı güçlü tutmuştur.²⁷⁰ Kaddafi bir yandan kurduğu devlet sistemi ile iktidarını güçlendirirken bir taraftan da Libya’daki kabile yapısını gücü elinde tutmak için fırsata çevirmiştir. Kaddafi mensubu olduğu kabilenin gücünü arkasına almış ve güvenliğini kendi kabilesi eliyle sağlamıştır.

Kaddafi iktidarının 2000’li yıllara kadar, AB ile ilişkileri sorunlu olmuştur. Kaddafi yönetimi, 1988 yılında yaşanan Lockerbie kazasının şüphelilerini yargılanmak üzere İskoçya’ya iade etmemesi üzerine 1992 yılında BM tarafından ambargo altına alınmıştır.²⁷¹ Söz konusu ambargo ile her türlü silah ve mühimmatın satışı, uçak yedek parça, bakım desteği ve üretimi yasaklanmıştır.²⁷² Buna ilaveten, Libya insanî yardım dışında birçok konuda işbirliği açısından BM tarafından izole edilmiştir. Bu durum Libya ve AB siyasî ilişkilerini düşük zeminde tutmuştur. Kaddafi’nin 1998 yılında tecrite dayanamayarak Lockerbie şüphelilerini iade etmesi üzerine BM yaptırımları 1999 yılında askıya alınmış²⁷³ ve 2004 yılında da tamamen kaldırılmıştır.

BM yaptırımlarının askıya alınması ve daha sonra da kaldırılmasının ardından Libya ve AB ilişkileri ivme kazanmıştır. 1999 yılında Libya Avrupa–Akdeniz Ortaklığı’na gözlemci statüsü kazanmıştır.²⁷⁴ AB ülkeleri başta enerji yatırımları olmak üzere Libya ile ekonomik ilişkilerini derinleştirmişlerdir. Ancak, Kaddafi’nin, AB’nin değerleri ile zıt yönde bir yönetim şekli benimsemesi ve irrasyonel tavırları AB için her zaman tehdit oluşturmuştur. AB ve Kaddafi yönetiminin ilişkilerinin normale döndüğü zamanlarda dahi AB, Kaddafi’yi güvenilir bir ortak olarak

²⁷⁰ Doğan, G., Durgun B., 2012, 67-68.

²⁷¹ İnternet: “Timeline: Lockerbie Bombing”. (October,2015). BBC News, Web: <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-34541363> adresinden 11 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁷² Doğan, G., Durgun B., 2012, 73-74.

²⁷³ İnternet: “Timeline: Lockerbie Bombing”. (October,2015). BBC News, Web: <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-34541363> adresinden 11 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁷⁴ Bölme, S., Ulutaş, U., Küçükkeleş, M., Özhan, T., Bektaş, E., 2011, 14.

görmemiştir. Arap Baharı sürecinde AB'nin Libya'da gösterdiği tutum da bu durumun açık kanıtı olmuştur.

Kuzey Afrika'nın bir diğer ülkesi Mısır'da otokrasi ile yönetilen bir ülke olmuştur. Hüsnü Mübarek, 1981 yılında aldığı iktidarı, 2011 yılında ancak halk ayaklanması sonucu kaybetmiştir.²⁷⁵

Hüsnü Mübarek, halefi Enver Sedat döneminde başbakan olarak görev yapmıştır. Hüsnü Mübarek, kendinden önceki devlet başkanları Cemal Abdünnasır ve Enver Sedat gibi asker kökenlidir. Hüsnü Mübarek seleflerinin yaptıkları "hataları" tekrarlamamak adına ihtiyatlı ve korumacı bir yönetim sergilemiştir. Bu minvalde, Mübarek siyasî ve ekonomik alanda liberalleşme iddiasında bulunsa da, ülkenin idarî ve malî yapısında asgarî düzenleme yapmayı tercih etmiştir.²⁷⁶ Çünkü Mübarek, öncelikli olarak rejimin mevcudiyetini korumayı amaçlamıştır. Mübarek'in her alandaki statükocu tavrı Mısır'ın siyasî, ekonomik ve toplumsal zeminde durgunluk yaşamasına neden olmuştur.

Mübarek, siyasal alanda da ülkeye kısıtlamalar getirmiş ve ülkenin önemli siyasi gruplardan Müslüman Kardeşler başta olmak üzere muhalefete baskı uygulamıştır. Mübarek döneminde on binlerce Mısırlı, siyasi faaliyetleri sebebiyle hapse atılmıştır. Siyasî kısıtlamalar ve anti-demokratik uygulamalar halk nezdinde tepki oluşturmuştur. Bununla birlikte Mübarek döneminde, Mısır'da gelir dağılımında eşitsizlik artmış, iktidara yakın girişimci sınıf güç kazanmıştır. Devlet memurlarının gelirlerinin azalması sonucunda ülkede yolsuzluk artmıştır.²⁷⁷

Hüsnü Mübarek döneminde Mısır, Nasır döneminin aksine Arap ülkelerinin liderliğini üstlenme misyonunu devam ettirmemiştir. İsrail ile doğrudan bir cepheleşme içine girmeyen Mısır, bölgede ABD'nin en önemli müttefiklerinden biri olmuştur. ABD'nin 1991 Kuveyt ve 2003 Irak operasyonları sırasında Mısır, ABD'yi desteklemiştir.²⁷⁸

²⁷⁵ Yıldırım, R., Abdulcelil, T. (2011). "Mısır Siyaset Haritası". **SETA Siyasî Harita**, 1, 4.

²⁷⁶ Cangür, F. (2013). Günümüzde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Demokratik Hareketler: Libya ve Mısır Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 24.

²⁷⁷ Cangür, 2013, 25.

²⁷⁸ Cangür, 2013, 24-25.

Mısır ve AB siyasî ilişkileri ise, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çatısı altında şekillenmiştir. Ancak Hüsnü Mübarek, AB ile ilişkilerinde hep mesafeli olmuş ve AB'yi müdahaleci olarak görmüştür. Bu çerçevede, AB'nin komşu ülkelerde demokratik değerleri geliştirme çabalarının Mısır'da çok da uygulama alanı bulduğu söylenememektedir. Hüsnü Mübarek'in, Mısır'daki muhalefeti kuvvet kullanarak bastırması ve yeri geldiğinde seçimleri ve siyasî partileri yasaklı kılması AB nezdinde eleştirilmiştir. Her ne kadar 2004-2005 döneminde Mısır'da, Cumhurbaşkanlığı seçimlerini de içine alan, siyasî esneklik açısından kısa bir rekabetçi dönem yaşansa da söz konusu seçimlerde muhalefetin önemli başarılar alması üzerine siyasî alanda baskıcı tutum devam ettirilmiştir. 2006 yılında, Mübarek rejimi, yerel seçimleri ertelemiştir. 2007 yılında, Mübarek parlamentodaki çoğunluğunu kullanarak seçimlerin yargısal denetlemesini kısıtlamış, dine dayalı politik aktiviteleri yasaklamış ve kendisinin yürütme yetkilerini genişletmiştir. 2007 yılında yapılan Parlamento Üst Konseyi seçimlerinde (Şura Konseyi) usulsüzlük yapıldığına dair iddialar üzerine, AB'nin seçimlerin araştırılması yönündeki telkinleri olmuş; ancak sonuçsuz kalmıştır. Böylesine politik bir ortamda AB-Akdeniz Ortaklığı kapsamındaki AB-Mısır Uygulama Planı 2007 yılında kabul edilmiştir.²⁷⁹ Ancak, yine de AB ve Mısır arasındaki işbirliği ticarî düzeyde kalmıştır. Bir başka ifadeyle, AB ile Mısır'ın işbirliği faaliyetleri devam etse bile bu durum ekonomik alanda işlevsellik kazanmış, fakat politik ortama tam manasıyla yansıtılamamıştır. AB, Mısır'da politik reformların yapılmasının tetikleyicisi olamamıştır. 2008 yılında Mısır'da tekrardan olağanüstü hâl durumu uzatılmıştır. Mübarek yönetimi, dış politikada AB'den ziyade ABD'yi stratejik ortak olarak konumlandırmıştır.

Fas'a baktığımızda da Libya ve Mısır'dakine benzer bir politik yapı karşımıza çıkmaktadır. Fas, krallık ile yönetilen bir monarşidir. 1999 yılında görevi babasından devralan Kral Muhammed, bir önceki dönemin aksinde daha ılımlı bir yönetim sergilese de politik süreçlerdeki liberalleşme çalışmaları yine de düşük seviyede kalmıştır.²⁸⁰ Kral, parlamentoyu dağıtma, kararnameler çıkarabilme ve de bakanları atayabilme ve görevden alma yetkilerine haizdir. Kral, iç ve dış politikada söz sahibidir; silahlı kuvvetleri komuta eder ve yargı sistemine başkanlık etmektedir.

²⁷⁹ Comelli, M. (2010). "Dynamics and Evolution of the EU-Egypt Relationship within the ENP Framework". *Documenti IAI*, 10(2), 5-7.

²⁸⁰ Temelat, N. (2013). "Fas: Arap Baharının İstisnası mı?". *Yasama Dergisi*, 23, 1-2.

Kralın anayasal sıfatlarından biri de dindarlığın komutanı (commander of the faithful) olarak belirlenmiştir. Böylece Kral meşruiyetini dine dayandırmaktadır. Fas'ta çok partili bir sistem vardır; ancak partiler bölünmüş yapıdadır ve genelde kendilerini ifade edememektedirler. Bir başka deyişle birçok parti ya yasaklanmakta ya da baskılanmaktadır. Bununla birlikte, sivil hayatta da ifade özgürlüğü ve diğer sivil haklar konusunda devlet baskısı görülmektedir.

AB ve Fas ilişkileri, tüm bu demokratik kısıtlılıklara rağmen Libya ve Mısır ile olan ilişkilere nazaran daha sıcak olmuştur. Barcelona Süreci'nin devamında, 1996 yılında imzalanan ve 2000 yılında yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşması ve 2005 yılında Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde kabul edilen AB-Fas Eylem Planı, AB ve Fas ilişkilerinin genel çerçevesini oluşturan dokümanlardır.

AB Komisyonu tarafından AB Komşuluk Politikası çerçevesinde Fas özelinde hazırlanan Strateji Dokümanı'nda, demokratik alandaki aksaklıkların devam etmesine rağmen AB resmi dokümanlarında Fas'ın demokrasi ve insan hakları konusunda gösterdiği gelişmeler olumlu karşılanmaktadır. Yine aynı raporda; Fas Kralı'nın insan hakları konusunda oluşturduğu "Millî İnsanî Gelişme İnisiyatifi", sosyal refahın artırılması konusundaki çalışmalar, gelişen basın özgürlüğü, hukuk alanındaki yenilikler Fas açısından pozitif olarak değerlendirilmektedir. Buna rağmen Fas'ın demokrasi alanında alması gereken çok mesafe olduğu AB kaynaklarında da vurgulanmıştır.²⁸¹ Fas, ayrıca bölgede terörle mücadele ve Afrika ile diyalog oluşturma konularında da AB'nin en büyük destekçilerinden birisidir. AB ve Fas ilişkilerinin ilerlemesi sonucunda Fas, AB nezdinde 2008 yılında ileri statü (advanced status) kazanmıştır. AB ve Fas arasındaki iyi ilişkilere rağmen, Fas'ın anayasal monarşik yapısı AB normları ile zıt karakterlidir. AB, özellikle bastırılan Fas muhalefeti ve kamuoyu nezdinde, monarşiye destek veren bir konumdadır. Fas'ın siyasî yapısının AB açısından istikrarlı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Tunus'ta da Arap Baharı sürecine kadar 1987 yılında sessiz bir darbe ile görevi devralan Zeynel Abidin Bin Ali iktidarı yaşanmıştır. Tunus, bu zaman diliminde medya üzerinde aşırı kontrol, muhaliflerin baskı, işkence vb. insan hakları

²⁸¹ European Neighbourhood and Partnership Instrument. (2006). *Morocco Strategy Paper 2007-2013*, EU, 6-9.

ihlalleri ile anılmıştır.²⁸² Tunus, Bin Ali döneminde bölgenin en baskıcı rejimlerinden birini yaşamıştır. Bin Ali, iktidarı döneminde sui idare sergilemiş, toplum ve kurumlar üzerinde sürekli ve katı bir baskı kurmuş, ekonomik kaynakları kendi yakınlarına yönlendirmiştir. Bin Ali'nin baskıcı yönetimi, Tunus'u Arap Baharı sürecine kadar götürmüştür.

AB ile Tunus'un Bin Ali dönemindeki ilişkilerine bakılacak olursa; Tunus, Barselona Süreci ile başlayan ve Komşuluk Politikası, Akdeniz İçin Birlik girişimleri ile devam eden süreçlerde AB'nin önemli bir ortağı olmuştur. Barselona süreci sonrası Tunus, AB ile Ortaklık Anlaşması imzalayan ilk Akdeniz ülkesi olmuştur. AB, bölgesel ve ikili işbirliği mekanizmalar aracılığıyla Tunus ile işbirliği tesis etmiştir. Ancak AB diğer otoriter Kuzey Afrika ülkelerinde olduğu gibi ki bu durum Bin Ali yönetimi ile ilişkilerde daha da belirgindir, Tunus ile ilişkilerini AB'nin dünya çapındaki yardım ve geliştirme programlarıyla paralel çerçevede ticaret, finans ve stratejik çıkar alışverişi merkezinde ele almıştır. 1995-2008 yılları arasında AB, Tunus'a yaklaşık 1 milyar Avro yardımda bulunmuş ve yaklaşık 2 milyar Avro kredi vermiştir.²⁸³ AB yardımları, Tunus'un daha çok makro-ekonomik ve sosyal kalkınması için kullanılmıştır. Ancak burada da adil bir dağılım olmamış, Bin Ali ve destekçilerinin desteklediği ekonomik çevreler, bu yardımlardan istifade etmiştir.

AB'nin Tunus ile işbirliği mekanizmalarında işbirliği kurguladığı alanlardan sosyal, siyasî ve ekonomik sektörlerden ekonomi başlığında istikrarlı bir ortaklık sağlanmış; ancak politik ve sosyal alanlarda arzu edilen gelişme kaydedilememiştir. AB'nin demokrasi söylemlerinin, AB'nin Tunus ile ilişkilerinde tutarlılık gösterdiği söylemek zordur. Bin Ali, AB ile geliştirdiği diyaloga rağmen toplum üzerindeki baskı ve kontrolünü sürdürmüştür.

Cezayir, yarı başkanlık sistemi ile yönetilen merkeziyetçi bir cumhuriyet olarak tanımlanmaktadır. Cezayir 1962 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından 90'ların başına kadar tek Parti iktidarı (Milli Liberal Cephe-FLN) tarafından yönetilmiştir. FLN'in otoriter tutumu karşısında özellikle İslamî muhalefetin büyük

²⁸² Walker, C., Tucker, V. (2011). "Tunisia: The Arab Spring's Pivotal Democratic Example". *Freedom House*, 2.

²⁸³ European Parliament Directorate General for External Policies Policy Department. (2016). *EU Policies in Tunisia before and after the Revolution*, European Parliament, Belgium, 4-10.

mücadeleler sonucu yapılan anayasal değişiklik neticesinde 1991 yılında ilk defa çok partili seçimler yapılabildiği. Seçimlerde İslamî Kurtuluş Partisi (FIS) birinci parti olmuştur.²⁸⁴ Cezayir’de yapılan 1991 seçimleri İslamcıların bölgede seçimle başa gelebileceğini ilk defa kanıtlanması bakımından önemlidir. Bu gerçek diğer bölge ülkelerinde ancak Arap Baharı sonrası anlaşılmıştır. Cezayir’deki demokratikleşme ortamı çok uzun sürmemiş, 1992 yılında yapılan askerî darbe sonucunda kesintiye uğramıştır. Ordu, Cezayir’in İslamî bir devlete dönüşmesini neden göstererek yönetime el koymuştur. Ülke de 1992-1999 yılları arasında İslamcılar ile ordu arasında yaklaşık 150 bin kişinin yaşamını kaybettiği bir iç savaş yaşanmıştır.²⁸⁵ Bu dönemde Cezayir siyasî hayatında ordu, önde gelen güç olmuş ve demokratik değerleri arka plana atmıştır. 1999 yılında yapılan seçim ile hâlihazırdaki Devlet Başkanı Buteflika’nın göreve gelmesi ile ülke normalleşme sürecine girmiştir. Ancak bu normalleşme iç savaşın sona ermesi, toplumsal huzurun barış açısından sağlanması şeklinde açıklanabilmektedir. Cezayir’in demokrasi açısından Buteflika döneminde de arzu edilen seviyeye eriştiği söylemek zordur. Basit bir örnek vermek gerekirse, 2011 yılındaki Arap Baharı sürecine kadar 1992 yılından kalma olağanüstü hâl uygulaması devam etmiştir. Ayrıca Buteflika, bir kişinin en fazla iki defa Cumhurbaşkanı olmasına ilişkin Anayasa maddesini 2008 yılında değiştirerek²⁸⁶ kendi iktidarını sürdürmüştür. Cezayir’de olağanüstü hâl uygulaması kapsamında siyasî partiler yasaklanmış, toplantı ve gösteri yapmak engellenmiş, bir başka deyişle muhalefet bastırılmıştır. Ayrıca seçimlerin manipüle edildiğine ilişkin çok ciddi iddialar mevcuttur.²⁸⁷ Buteflika göreve geldiğinde ülkedeki kutuplaşmayı azaltmak adına ortak bir Cezayir kimliği oluşturmaya çalışmış ancak bunda başarılı olamamıştır. Cezayir’in Arap, Berberi ve İslamcı olarak kendilerini tanımlayan kimlikleri post-koloni dönem sonrasında daha da bağlandıkları

²⁸⁴ Le Seuer, J.D. (2010). *Algeria since 1989: Between Terror and Democracy*. London-New York: Zed Books, 2-6.

²⁸⁵ Temelat, 2013, 71-72.

²⁸⁶ İnternet: “Cezayir’in Siyasî Görünümü”. T.C. Dışişleri Bakanlığı, Web: <http://www.mfa.gov.tr/cezayir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 10 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁸⁷ İnternet: Markey, P., Lamine, C. (2014). “Algeria's Bouteflika Wins Re-election with 81.5 Percent: Official Results”. *Reuters*, Web: <http://www.reuters.com/article/us-algeria-election/algerias-bouteflika-wins-re-election-with-81-5-percent-official-results-idUSBREA3H0D620140418> adresinden 16 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

kimliklerini bir üst kimlik ile değiştirmemişlerdir.²⁸⁸ Bu durum da ülkede temelleri sağlam bir barışın gerçekleşmesini engellemiştir.

Bu dönemde, AB ve Cezayir ilişkileri siyasî alanda başarılı olamamıştır. 1995 Barcelona Süreci kapsamında Cezayir uluslararası izolasyondan kurtulmak ve terörizmle mücadelede AB'nin desteğini almak için AB ile işbirliği yapma konusunda istekli olmuştur. 1995 yılında Barcelona Süreci'nin hemen ertesinde başlatılan Ortaklık Antlaşması müzakereleri, Cezayir'de yaşanan olaylar nedeniyle 1997 yılında kesintiye uğramıştır. Buteflika dönemi sonrası 2000 yılında tekrardan başlatılan Ortaklık Antlaşması, 2002 yılında imzalanabilmiş²⁸⁹ ve ancak 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. AB ve Cezayir ilişkileri temelde bu Ortaklık Antlaşması çerçevesinde yürütülmektedir.²⁹⁰

AB ile Cezayir ilişkileri çok derinleşmemiştir. Cezayir, 2003 yılında kabul edilen Avrupa Komşuluk Politikası'na dâhil olmamayı seçmiştir. Cezayir, Rusya'dan sonra bunu yapan ikinci komşu ülkedir. Bu durum Cezayir'in AB'nin ortaya koyduğu normatif değerler ile ters düştüğü şeklinde algılanmıştır.²⁹¹ Cezayir, AB Komşuluk Politikası'na çok sonraları, ancak 2013 yılında dâhil olmuştur.²⁹²

Bununla birlikte, Buteflika yönetiminin Ortaklık Antlaşması'nın Cezayir'e yeterli katkıyı sağladığına dair şüpheleri bulunmaktadır. 2008 yılında Fransız Renault firmasının bölgedeki ilk fabrikasını Cezayir yerine Fas'ta açması, büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. AB, politik reformların yanı sıra Cezayir ile enerji sektörü dışında ekonomik olarak da istenilen etkileşimi kuramamıştır.²⁹³ Enerji konusunda Cezayir'in elinin kuvvetli olması ve Rusya ile ortak hareket etme eğilimi göstermesi, AB açısından siyasî bir risk olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Rusya, uluslararası çapta AB'nin politik tehdit algılamalarındaki önemli oyuncularından biridir. Görüldüğü

²⁸⁸ Maamri, M. R. (2015). *The State of Algeria: The Politics of a Post-Colonial Legacy*. I.B. Tauris, 47-48.

²⁸⁹ Darbouche, H. (2010). "Energising EU-Algerian Relations". *The Maghreb Center Journal*, 1, 3.

²⁹⁰ İnternet: "Algeria and EU". (May, 2016). *European Union External Action Service*. Web: https://eeas.europa.eu/delegations/algeria_en/9481/Algeria%20and%20the%20EU adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁹¹ Darbouche, 2010, 4.

²⁹² İnternet: "Algeria and EU". (May, 2016). *European Union External Action Service*. Web: https://eeas.europa.eu/delegations/algeria_en/9481/Algeria%20and%20the%20EU adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

²⁹³ Darbouche, 2010, 4.

üzere, bu tezin kapsamında değerlendirmeye alınan 5 Kuzey Afrika ülkesindeki yönetimlerin AB'nin söylemleri ile ters düşen uygulamaları mevcuttur. Bu durum, siyasî güvenlik açısından AB'ye doğrudan bir tehdit oluşturduğu gibi terörizme katkı sağlaması, göçü artırması, enerji arzına sekte vurması gibi süreçlere de katalizörlük yapması nedeniyle diğer güvenlik sektörleri ile etkileşim içindedir. Tezin son bölümünde Arap Baharı sonrası Kuzey Afrika ülkelerindeki mevcut siyasî durum bilahare ele alınacaktır.

5. AB GÜVENLİK STRATEJİLERİNDE KUZHEY AFRİKA'NIN YERİ

Tez çalışmasının tarihsel sistematığı çerçevesinde öncelikle 2008 yılından günümüze dek AB ve Kuzey Afrika güvenlik ortamı irdelenecek ve AB ile Kuzey Afrika'nın gelecekteki güvenlik ilişkine dair değerlendirmelerde bulunulacaktır. 2008 yılının bir eşik kabul edilmesinin nedeni, 11 Eylül saldırıları sonrası dönem ile benzer şekilde küresel güvenlik ortamının bir kez daha belirgin şekilde değişiklik göstermiş olmasıdır. Küresel güvenlik ortamındaki bu değişikliğin sebebi, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz ve sonrasında yaşanan olaylar olmuştur.

5.1. 2008 Küresel Krizi

2008 yılında ABD konut piyasalarında başlayan finansal kriz tüm dünyayı etkilemiş ve diğer ekonomik alanlara da sekte vurarak genel ekonomik kriz halini almıştır. Kriz nedeniyle dünya genelinde binlerce şirket iflas etmiş, yüzbinlerce çalışan işsiz kalmış ve ülkelerin büyüme rakamları negatif olmuştur.²⁹⁴

Tüm dünyayı etkileyen bu krizden hem AB, hem de Kuzey Afrika ekonomik açıdan oldukça zarar görmüştür. AB ekonomisi %4.1 oranında küçülmüş ve tarihindeki büyük daralma ile yüzleşmiştir. Kriz, AB ülkelerinde kamusal finans açıklarının ve borç stoklarının çok büyük oranda artmasına sebep olmuştur.²⁹⁵ 2008 Krizi'nin başlangıcı ekonomik kaynaklı olsa da sonrasında sosyal ve siyasî manada sonuçlar da doğurmuştur. Bu yönüyle AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkisinde bir dönüm noktası olmuştur.

Esasında krizin AB ve bilhassa Kuzey Afrika toplumları üzerindeki etkisini Eleştirel Teoriler ve Kopenhag Okulu öğretileri ışığında okumak anlamlı olacaktır. Öncelikle, Bağımlılık Okulu'nun savları doğrultusunda merkez ve çevre yaklaşımı bağlamında inceleme yapıldığında, merkez AB'de yaşanan ekonomik kriz çevre olarak tanımlanabilecek Kuzey Afrika ülkelerinde buhrana sebep olmuştur. Bir başka ifadeyle, az gelişmiş Kuzey Afrika ülkeleri ile gelişmiş AB ülkeleri arasındaki

²⁹⁴ Aybar, S., Özgöker, U., Akman, V. (2009). "Uluslararası Finansal Kriz ve Siyasî Sonuçları". *Maliye Finans Yazıları*, 23(83), 33-34.

²⁹⁵ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). *Küresel Krizin AB Üyesi Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Gelecek Döneme İlişkin Beklentiler*. Ankara: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 1-2.

ticaret, bağımlılık yaklaşımlarının öne sürdüğü gibi eşitsizliğin kaynağı olmuştur. Bağımlılık Okulu'nun serbest ticaret tüm ülkelerin yararına olmaz şeklindeki yorumsaması doğruluk kazanmıştır. Kuzey Afrika bu krizden daha çok etkilenen taraf olmuştur.

Küreselleşme her ne kadar Kuzey Afrika ülkelerinde ekonomik büyüme ve milli gelirin artmasına neden olsa da, aynı zamanda diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına da vesile olmuştur. Bu sebepten ötürü, küreselleşme Kuzey Afrika ülkelerinde neo-emperyalizmin yeni manifestosu şeklinde algılanmıştır.²⁹⁶ Eleştirel Kuram, bilginin daima maddi ve tarihsel bir bağlamın çıktısı olarak şekillendiğini öne sürmektedir.²⁹⁷ Bu minvalde, Kuzey Afrika toplumlarındaki negatif küreselleşme algısının oluşumunda da ekonomik göstergelerin yanı sıra, geçmişten miras kalan sömürge olma deneyimleri de etkili olmuştur. Kuzey Afrika ülkelerindeki otoriter devlet yapıları küreselleşmeden kaynaklı zenginliği kendi tekellerinde tutarken ve topluma yaymamışlardır. Bu sebeple, 2008 Krizi, Kuzey Afrika ülkelerinde devletlerden çok toplumları zarara uğratmıştır. Bu durum, krizin etkilerinin, devlete yönelik tehdit ve krizleri odak almak yerine bireyi esas alarak insanın özgürleşmesinin önündeki engellere dikkat çeken Eleştirel teoriler ile okunması için ayrıca bir neden oluşturmaktadır.

Eleştirel yaklaşımlara göre insanî özgürleşmenin önündeki engellerden en önemlisi devlettir. Bu konuda, eleştirel teorisyen Andrew Linklater insanın özgürleşmesi idealinde tüm insanların karar alma süreçlerine katılımını gerekli görmektedir. Linklater, AB'yi bireylere ulus-aşırı bir kimlik kazandırması ve ulusal sınırdan çıkarması sebebiyle iyi bir örnek olarak göstermektedir.²⁹⁸ Kuzey Afrika'da yaşayan bireyler, AB topluluklarının demokratik ve iktisadî gelişmişliklerinin farkındadırlar. AB'nin aksine, Kuzey Afrika ülkeleri bir önceki bölümde de detaylandırıldığı üzere bireysel hakların önceliklendirilmediği otoriter rejimler tarafından yönetilmektedir. 2008 Krizi sonrası Kuzey Afrika'da yaşanan ekonomik deformasyon iletkenlik göstererek sosyal ve siyasî sonuçlara yol açmıştır. Kopenhag yaklaşımının güvenlik sektörleri birbiri ile etkileşim göstererek Kuzey

²⁹⁶ Springborg, R. (2016). "Globalization and Its Discontents in the MENA Region". *Middle East Policy*, 13(2), 2-6.

²⁹⁷ Sönmezoğlu, Güneş, Keleşoğlu, 2011, 49.

²⁹⁸ Sönmezoğlu, Güneş, Keleşoğlu, 2011, 50.

Afrika’da büyük bir güvensizlik alanı oluşturmuş, yıllara sari bir etki yaratmış ve bölgenin tarihteki en büyük siyasî dönüşüm süreçlerinden biri olan Arap Baharı’nın yaşanmasına neden olmuştur. Arap Baharı’nın nedenleri irdelendiğinde bu durum daha net anlaşılacaktır.

5.2. Arap Baharı ve Nedenleri

Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasını siyasî, toplumsal, askerî, ekonomik güvenlik sektörleri bağlamında derinden etkileyen bir süreç olmuştur. Arap Baharı süreci, Kuzey Afrika’nın liberalleşme süreci esnasında yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan sosyal bir patlamadır. Bu patlamanın kıvılcımını da küreselleşmenin zirve yaptığı 2008 Krizi ve uzun süreli etkileri yakmıştır.

Arap Baharı sürecini temelde 3 faktör tetiklemiştir. Bunlardan ilki, toplumlar arasında büyük bir tartışma oluşturan ve devletin kontrol edemediği bir hal alan artan ifade özgürlüğü talebidir. İkinci faktör, otoriter rejimler tarafından uygulanan siyasî hakları ve sivil özgürlükleri kısıtlayıcı uygulamalar olmuştur. Sürecin arkasındaki bir diğer neden ise 1990’ların sonu 2000’lerin başlarında artan liberalleşme uygulamalarının, otoriter liderlerin akrabalarına ve yandaşlarına menfaat sağlar şekilde kurgulanmasıdır. Kuzey Afrika devletlerinin baskılayıcı araçları ve güçlü güvenlik yapılarıbozulmamasına rağmen bu üç faktör siyasî hayatın doğasını değiştirmede merkezi bir rol üstlenmiştir.²⁹⁹ Mısır Tahrir meydanında dile getirilen bir slogan, esasında bu 3 faktörün bir yansımasıdır. Tahrir meydanında Mısır halkı “*Huriyyah, Adalah İjtima’iyah, Karamah*”, yani “Hürriyet, Sosyal Adalet ve İtibar” diye bağırmaktadır. Bu talepler, ayaklanmanın ana sebeplerini açıklamaktadır.³⁰⁰

Arap Baharı süreci, Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyasında tarihsel süreçte yaşanan devrimlerin aksine ideolojik zeminde olmamıştır. Bir diğer ifadeyle, Arap Baharı, Kuzey Afrika halklarına sömürge ve sömürge sonrası dönemde kodlanan

²⁹⁹ Rand, D, H. (2013). *Roots of the Arab Spring: Contested Authority and Political Change in the Middle East*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 3-10.

³⁰⁰ Dabashi, H. (2012). *The Arab Spring: The End of Postcolonialism*. London&New York: Zed Books, 10.

ideolojilerin karşı karşıya geldiği ayaklanmalar şeklinde vuku bulmamıştır. Arap Baharı hareketlerinde; İslamî, milliyetçi veya laik, gelenekçi veya modern gibi Kuzey Afrika halklarının zamanını kaybettirici klasik ideolojilerin iktidara gelmesi için mücadele verilmemiştir. Aksine, Arap Baharı süreci birçok farklı ideolojik kesimin birlikte hareket ettiği ve insan hakları ile ekonomik adaletin olduğu kozmopolitan bir dünyanın talep edildiği birbir karakter göstermiştir.³⁰¹ İnsanın özgürleşmesinin sağlandığı kozmopolitan dünya anlayışının Batılılaşma isteği olarak algılanmaması önemlidir.

Arap Baharı, Kuzey Afrika'da devlet aygıtının ve sosyal güvenlik kaygılarının farklılaşmasının bir tezahürüdür. Arap Baharı sürecinin güvenliğin öznesi olarak devleti alan realist yaklaşımları doğruladığı söylenemez. Kuzey Afrika'daki otoriter rejimler iktidarlarını korumak adına ideolojik ve politik tehditler tanımlamışlar ve milletlerini bu tehditler karşısında konsolide etme gayesini taşımışlardır. Otoriter rejimlerin korkusudış tehditlere nazaran içerideki politik ve ideolojik tehditler olmuştur. Bundan mütevellit rejimlerin ana hedefi içerideki karşıtlara karşı kendi iktidarlarının istikrarını sağlama olarak belirlenmiştir. Kuzey Afrika'daki baskıcı yönetimler güvenlikleri konusundakendi toplumlarına güvenmekten ziyade dış güçlere, petrol tröstlerine, dış yardım gibi rantiyelerine bel bağlamışlardır. Bu durum toplumun birçoğunun dışlanarak, sadece bir grup elitin güvenliğinin sağlanması haline almıştır.³⁰² İster istemez bu durum, Kuzey Afrika'da radikal grupların oluşumuna ve terörün kendisine insan kaynağı bulmasına zemin hazırlamıştır.

Kuzey Afrika'da yaşayan insanların güvenlik kaygıları devlet merkezli olmaktan çok siyasî, toplumsal, ekonomik kaynaklı olmuştur. Devletler ve toplumlar arasındaki mevcut güvenlik algılamalarındaki farklılık siyasî ve sosyal değişim isteğini etkilemiştir. Bir diğer ifadeyle, toplumlar devletin güvenikleştirdiği tehditler yerine sosyal dışlanma, devlet gücünün tükenmesi, sürekli baskı, ekonomik kaygılar, terör gibi sosyal, ekonomik, toplumsal kaygıları güvenlikleri açısından önceliklendirmişlerdir. İşsizlik, yolsuzluk, yoksulluk, radikal terör, ifade ve basın

³⁰¹ Dabashi, 2011, 6-20

³⁰² Hazbun, W. (2015). "A History of Insecurity: From the Arab Uprisings to ISIS". *Middle East Policy*, 12(3), 58-63.

özgürlüğünün kısıtlanması, siyasî yasaklar Kuzey Afrika toplumları tarafından asıl güvenlik tehdidi olarak düşünülmüştür. Devletlerin realist güvenlik anlayışı, toplumların Kopenhag Okulu'nun da savunduğu genişletilmiş güvenlik anlayışı karşısında yenik düşmüştür. Bu durum, Arap Baharı sürecinin Kuzey Afrika ülkelerinde nasıl ilerleme gösterdiğinin incelenmesiyle daha net anlaşılacaktır.

5.3. Arap Baharı Sürecinde Kuzey Afrika Ülkeleri

5.3.1. Tunus

Tunus, Arap Baharı olarak tanımlanan sürecin ilk başladığı ülke olmuştur. Tunus toplumunun diğer Arap ülkelerine oranla siyasal bilincinin yüksek olması bu sonucu doğal kılmıştır.³⁰³ Tunus'ta yaşanan ayaklanmanın kökleri 2008 yılında başlayan işsizlik kaynaklı gösterilere dayanmaktadır. 2008 yılındaki ayaklanmayı bastıran Bin Ali yönetimi, 2011 yılında Batı medyası tarafından Arap Baharı olarak tanımlanan, Tunus'ta ise Yasemin Devrimi adını alan halk ayaklanmaları karşısında çaresiz kalmıştır.³⁰⁴ Zaten Tunus'ta işsizlik, açlık ve ümitsizlik nedenleriyle ötekileşmiş kalabalık nüfusun devletin genel ekonomik politikalarına karşı küçük çaplı protestoları mevcuttur. Ancak büyük isyan Sidi bu Zeyd kentinde spesifik bir nedenle başlamıştır. 18 Aralık 2010 tarihinde³⁰⁵ Muhammed Buazizi adında bir esnafın, pazar yerinde kötü muameleye maruz kalması ve pazar arabasına el konulması sonucunda kendini yakması, Sidi bu Zeyd'de büyük bir isyanın başlamasına neden olmuştur. İsyen kısa sürede ülke genelinde yayılmıştır. Bin Ali yönetiminin ayaklanmaya tepkisi kanlı olmuş, 50'den fazla gösterici polis tarafından öldürülmüş ve birçok kişi tutuklanmıştır. Bin Ali bununla birlikte protestoculara sakin olma çağrısında bulunmuş ve istihdam, vergi konuları, siyasî partilerin seçime katılımı, gıda fiyatlarının azaltılması gibi konularda halka söz vermiştir. Ancak sosyal

³⁰³ Cıngı, A. (2011). *Ortadoğunun Öfkesi ve Batıda Irkçılık: Arap Baharı- Avrupa Sağı/Etkileşimler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 18.

³⁰⁴ Yüksel Akar, B., Bingöl, Y. (2013). "The Arab Spring in Tunisia: A Liberal Democratic Transition?". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(47), 315.

³⁰⁵ Dersan Orhan, D. (2013). "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği". *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1-2),22.

medyanın da etkisiyle hızla yayılan ayaklanma, Bin Ali hükümetinin düşmesine ve Bin Ali'nin ülkeden ayrılmasına neden olmuştur.³⁰⁶

Tunus'taki gösterilerde birkaç hususun öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki, isyanın sembolü haline gelen Muhammed Buazizi ile özdeşleştirilen "İtibar, haysiyet" talebidir. Açlık grevinde bulunan Tunuslular da dahil olmak üzere, Tunus toplumunun talep ettiği ortak değerlerden biri itibardır. Göstericiler tarafından sloganlarında bu talep çok net bir şekilde ifade edilmektedir. Göstericilerin üzerinde durduğu ikinci nokta ise, Bin Ali hükümetinin milli serveti kendi lehinde kullanması ve kendi zenginliğini yaratması olmuştur. Bin Ali'nin hem yurt dışında mal varlığının ortaya çıkması hem de göstericiler tarafından Bin Ali'nin evlerini basılması sonucunda büyük zenginliğinin idrak edilmesi, bu zenginliği halka iade edilmesi talebini doğurmuş ve protestolar bu ekseninde yoğunlaşmıştır.³⁰⁷

23 yıllık Bin Ali hükümetinin devrilmesinin ardından politik İslam, Tunus siyasî hayatında etkinlik kazanmıştır. Mısır'daki İslamî akımın temsilcilerinden Müslüman Kardeşler'den ilham alan Ennahda Partisi devrimden sonra faaliyet izni almıştır. Bin Ali döneminde laik rejimi devirmekle itham edilen Parti yasaklanmış ve binlerce üyesi tutuklanmıştır. Partinin lideri Raşid El Gannuşî devrim sonrası 20 yıldır sürgünde bulunduğu İngiltere'den Tunus'a geri dönmüştür.³⁰⁸ Devrim sonrası yapılan kurucu meclis seçimlerinde Ennahda Partisi %40 civarında oy alarak birinci parti olmuş ve Cumhuriyet için Kongre ve Ettakol partileri ile birlikte koalisyon hükümetini kurmuştur. Kurucu meclis yeni anayasa çalışmalarına başlamıştır.³⁰⁹ Anayasa çalışmaları partiler arasında iki ana ekseninde devam eden tartışmalar odağında devam etmiştir. Bunlardan ilki, bazı partiler başkanlık sistemini önerirken bazı partilerin parlamenter rejim üzerinde ısrarcı olmalarıdır. Buradaki ana soru güç dağılımının ne şekilde yapılacağıdır. Tartışmaların odağındaki ikinci konu ise laiklik ve İslamcılık ikilemi olmuştur.³¹⁰

³⁰⁶ Derradje, A. R. (2011). "Tunisia: From Bourguiba's Era to the Jasmine Revolution & Fall of Ben Ali". *ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 71-88.

³⁰⁷ Haddad, B., Bsheer R., Abu-Rish, Z. (Eds). (2012). *The Dawn of the Arab Uprising: End of an Old Order*. London: Pluto Press,47.

³⁰⁸ Ulutaş, U., Torlak, F. (2011). "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi". *SETA Analiz*, 46, 9.

³⁰⁹ İnternet: Dışişleri Bakanlığı, Tunus'un Siyasî Görünümü. Web: <http://www.mfa.gov.tr/tunus-siyasî-gorunumu.tr.mfa> adresinden 1 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³¹⁰ Yüksel Akar, Bingöl, 2013, 318.

Ennahda Partisi, Tunus'u laik sistemden uzaklaştırarak İslamileştirmek ile suçlanmıştır. Bununla birlikte, ekonomi, güvenlik ve muhalefete baskı uygulanması gibi hususlarda da Ennahda eleştirilmiştir. 2013 Şubat ve Temmuz aylarında ülkenin önde gelen muhalif isimlerinden Şükrü Belayid ve Muhammed Brahimi'nin sırasıyla öldürülmesi Tunus'ta siyasî kriz ortamının derinleşmesine ve anayasa çalışmalarının askıya alınmasına neden olmuştur.³¹¹ Tunus toplumu yaşanan olaylar karşısında bölünmüş ve ülke iç savaşın eşiğine gelmiştir. Bu noktada devreye, Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü adı verilen Tunus Genel İş Sendikası, Tunus Sanayi, Ticaret ve El Sanatları Birliği, Tunus İnsan Hakları Savunma Ligi ve Ulusal Barolar Birliği temsilcilerinin oluşturulan sivil toplum girişimi devreye girmiştir. İslamcıların dahil olmadığı bu koalisyona Ennahda Partisi şüpheyle yaklaşmış ve kanuni olarak siyasî sistemde söz hakkı olmayan bu oluşumun talepleri karşısında direnmiştir. Ancak halkın büyük çoğunluğunun temsilcisi durumundaki köklü yapılara sahip sivil toplum örgütlerinin oluşturduğu Ulusal Diyalog Dörtlüsü ülkede sükuneti sağlamada başarılı olmuştur. Ulusal Diyalog Dörtlüsü'nün teknokratların oluşturacağı hükümetin kurulmasını, seçim kanununun hazırlanmasını, yeni anayasanın tamamlanmasını ve seçim tarihlerinin netleştirilmesini önerdiği yol haritası iktidar ve muhalefet partileri tarafından kabul edilmiştir. Tunus Ulusal Diyalog Dörtlüsü bu çabalarının sonucunda 2015 Nobel Barış Ödülünü kazanmıştır.³¹² Bu çerçevede geçiş döneminin ardından 2014 yılında Tunus parlamento ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiştir. Geçiş döneminin aksine Nida Tunus Partisi 2014 seçimlerinde sandıktan birinci çıkmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de Nida Tunus Partisi adayı Beji Caid Essebsi Cumhurbaşkanı seçilmiştir.³¹³ 2014 seçimleri Tunus'un demokrasiye geçişi açısından tarihi bir başarı olarak ifade edilmesi mümkündür. Bu başarıda, Tunus'un tüm görüşlerden siyasî partilerinin ortak katkısı bulunmaktadır. Ennahda Partisi muhalefetine rağmen 2014 seçimleri sonrası Nida Tunus'un koalisyon hükümetleri içerisinde yer almıştır. Cumhurbaşkanı Essebsi'de, Cumhurbaşkanı'nın iktidar partisi ile aynı partiden olmasının yeniden otoriterleşmeye sebep olabileceği

³¹¹ Dersan Orhan, 2013, 22.

³¹² İnternet: Stephen, C. (2015). "The Tunisian Quartet: How An Impossible Alliance Saved the Country from Collapse". *Guardian*, Web: <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/08/tunisia-quartet-arab-spring-islamist-nobel-peace-prize> adresinden 1 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³¹³ İnternet: Dışişleri Bakanlığı, Tunus'un Siyasî Görünümü. Web: <http://www.mfa.gov.tr/tunus-siyasî-gorunumu.tr.mfa> adresinden 1 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

çekinceleri karşısında partisinden istifa ederek, “tüm Tunusluların Cumhurbaşkanı” olduğunu duyurmuştur. Ülke içindeki siyasî tartışmalar halen devam etse de ve birçok demokratik reforma halen ihtiyaç duyulsa da Tunus demokrasiye geçişini başarılı bir şekilde tamamlamıştır.³¹⁴

Yeni Tunus’un AB ile ilişkileri de olumlu seyretmektedir. AB, Tunus’un 2011 sonrası demokrasi, özgürlük ve sosyal adalet adına göstermiş olduğu çabalardan memnuniyet duymaktadır. AB, devrim sonrası Tunus’a; demokrasinin güçlendirilmesi, işsizlik başta olmak üzere zor sosyo-ekonomik şartların üstesinden gelinmesi ve terörist tehditlere karşı konulması kapsamında destekte bulunmuştur. AB tarafından, devrimin ertesi senesi 2012’de Tunus ile “Ayrıcalıklı Ortaklık” statüsü tesis edilmiş ve eylem planları buna göre şekillenmiştir. 2011 sonrası AB ve Tunus arasındaki siyasî diyalog her seviyede artmış, AB’nin finansal yardımları iki katına çıkarılmıştır. Tunus, demokrasi yönünde çabaları sonucunda AB yardımlarından en çok istifade eden Kuzey Afrika ülkesi olmuştur. Serbest ticaretin genişletilmesi, sürdürülebilir kalkınma ve istihdamın yaratılması, terörizmle mücadele, hukukun üstünlüğünün tesisi, kuşaklar ve bölgeler arasında sosyal bütünleşmeyi güçlendirmek gibi konularda AB ve Tunus arasındaki işbirliği devam etmektedir.³¹⁵ Tunus’un, AB normlarına yaklaşan bir eğilim göstermesi nedeniyle AB açısından özellikle siyasî, askerî ve toplumsal açıdan bir risk oluşturmayacağı akıllara gelse de Tunus’ta devrim sonrası siyasette tekrar yer bulan siyasal İslam, AB açısından bir soru işareti oluşturmaktadır.

5.3.2. Mısır

Tunus’ta başlayan isyan dalgası, kısa sürede Mısır’a ulaşmıştır. Esasen, Mısır’da özellikle 2004 yılından itibaren grevler ve gösteriler hız kazanmış ve 2008 krizi sonrası ekonomik odaklı eylemler ön plana çıkmaya başlamıştır. Mısır’da işçilerin yanı sıra, maliye ve posta kurumu çalışanları tarafından kamuyu etkileyen büyük bir grev gerçekleştirilmiştir. Böylesine bir iklimde, Tunus’ta hükümetin

³¹⁴ Fergany, N. (20169. *Arab Revolution in the 21st Century? Lessons from Egypt and Tunisia*, New York: Palgrave Macmillan, 99-101.

³¹⁵ İnternet: European Commission. (September, 2017). “Factsheet: Relations between the EU and Tunisia”. Web: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2017-09-4_factsheet_tunisia_en.pdf adresinden 4 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

devrilmesi sonucu cesaret bulan Mısır halkı, 25 Ocak 2011 tarihinde Tahrir meydanında, bu kez de kendi hükümetlerinin gitmesi için toplanmışlardır. Mısır halkı “Öfke Günü” adı verilen protesto gösterileri icrası için Mübarek rejiminin baskıcı tutumunu da vurgulamak üzere Milli Polis Günü’nü seçmiştir. Mısır’da mütemadiyen protesto gösterileri yapılagelmekle birlikte 25 Ocak 2011 tarihli başlayan gösteriler daha öncekilere nazaran çok fazla kalabalık ve kararlı bir topluluğun iştirakiyle gerçekleştirilmiştir.³¹⁶

Tahrir meydanındaki göstericiler, Mübarek’in iktidardan ayrılmasını, başkanlık yapma süresinin sınırlandırılmasını ve yaklaşık 30 senedir uygulanan sıkıyönetim uygulamasının bitirilmesini talep etmişlerdir. Bu taleplerin sebepleri ise genel itibariyle Tunus’takine benzer şekilde insan haysiyetinin hiçe sayılması, yoksulluk, işsizlik, kendi haline bırakılmışlık, yüksek enflasyon, baskıcı yönetim, gelir dağılımında adaletsizlik ve hukuksuz uygulamalar olmuştur.³¹⁷ Ayrıca Mübarek’in kendi dönemi sonrasında görevini oğluna bırakmaya hazırlanması da Mısır halkını geren bir faktör olarak öne çıkmıştır.³¹⁸ Hüsnü Mübarek, gösteriler sırasında diyalog çağrısı yapmış, hukuk başta olmak üzere birçok alanda reform sözü vermiş, hükümeti görevden almış ve Müslüman Kardeşleri gösterilen arkasında olmakla suçlamıştır. Tüm bu çabalara rağmen, halkın talepleri karşısında duramayan Hüsnü Mübarek, ordunun da kendisine destek vermemesi üzerine 11 Şubat 2011 tarihinde görevden ayrılmıştır.³¹⁹ Mübarek sonrası dönem Mısır siyasî hayatı açısından Tunus’takinin aksine sancılı geçmişve Mısır demokrasiye geçiş sürecini başaramamıştır.

Mısır’da Mübarek sonrası dönemde, daha önceleri siyasî olarak bastırılmış, ancak sosyal zeminde örgütlü Müslüman Kardeşler hareketi etkili olmuştur. 2012 yılında yapılan başkanlık seçimlerini Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammed Mursi kazanmıştır. Mısır’da Müslüman Kardeşler hareketi hem seküler siyasî muhalefet kanadından, hem de Mübarek döneminden yerleşik bürokrasi ve yargı

³¹⁶ Birdal, A., Günay, Y. (2012). “*Arap Baharı*” *Aldatmacası: “Ortadoğuda Emperyalist Restorasyon”*. İstanbul: Yazılama Yayınevi, 55-60.

³¹⁷ Birdal, Günay, 2012, 57.65.

³¹⁸ Cangür, 2013, 26-29.

³¹⁹ Cook, S. A. (2014). *The Struggle for Egypt From Nasser to Tahrir Square*. New York: Oxford University Press, 285-292.

erki tarafından direnç görmüştür.³²⁰ İslam ve laiklik paradoksu, Mısır siyasî yaşamını bir çıkmaza sürüklemiştir.

2013 yılında Mısır'da askerî darbe gerçekleştirilmiş ve Müslüman Kardeşlerin iktidarı sona ermiştir. Darbe sonrası 2014 yılında yapılan seçimlerde, darbenin başındaki komutan Abdul-Fatah Sisi %96'lık bir oranla Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Ancak seçim gözlemcileri ve muhalefet, baskıcı bir ortamda gerçekleşen bu seçimin geçerliliğini sorgulamışlardır.³²¹ Mısır'ın demokrasiye geçiş konusunda Tunus'un aksine başarılı olamayışının çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, Mısır ordusunun tarihsel süreçte siyasete her daim müdahil olmasıdır. Mısır ordusu ayrıca Tunus'a nazaran daha güçlüdür. Ordu'nun, Mısır siyasî hayatındaki yerleşik refleksi ortaya çıkmış ve Mısır, yeni durumda demokrasi ile tanışmamıştır. Mısır'da, Tunus'taki demokratikleşmeyi sürdürebilecek eğitim seviyesi yüksek, entelektüel düzeyde sosyal bir sınıf bulunmamaktadır. Mısır'daki devrimi, işçi sınıfı tetiklemiş, ancak Mursi'nin iktidarı döneminde Müslüman Kardeşler temelinde siyasî ayak devam ettirilmiş, Mısır'ın tümünü kucaklayıcı bir çözüm bulunamamıştır. Bir başka ifadeyle Tunus'taki Ulusal Diyalog Dörtlüsü, Mısır'dan çıkmamıştır. Mısır, Sisi döneminde, Mübarek döneminden çok da farklı olmayan anti-demokratik uygulamalar ile anılmaktadır.

Sisi ekonomiyi düzeltmek adına büyük çapta projeler ortaya koysa da halihazırda Mısır'da ekonomik sorunlar devam etmektedir.³²²

AB ile Mısır'ın Arap Baharı süreci sonrası siyasî ilişkileri incelendiğinde, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde 2004 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması uyarınca yasal zeminde tamamlanan ilişkilerin ve diyalog mekanizmalarının Ocak 2011 devrimi esnasında kısa süreli askıya alınsa da aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Mısır'da Ocak 2014'de yeni anayasanın onaylanması, 2014'deki

³²⁰ Telci, İ. N. (2013). "Devrim Sonrası Mısır'da Güç Mücadelesi: "İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet". *Ortadoğu Analiz*, 5(49), 80-82.

³²¹ İnternet: Kingsley, P. (2014). "Abdel Fatah al-Sisi Won 96.1% of Vote in Egypt Presidential Election, Say Officials". Guardian, Web: <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/08/tunisia-quartet-arab-spring-islamist-nobel-peace-prize> adresinden 6 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³²² Mason, R. (2016). "Egypt's Future: Status Quo, Incremental Growth or Regional Leadership?". *Middle East Policy*, 23(2), 78-84.

başkanlık seçimleri ve 2015 Aralık'ta gerçekleştirilen parlamento seçimleri AB tarafından politik değişim için yeterli görülmüştür.³²³ Sisi, başkan olduktan sonra Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkeleri ziyaret ederek AB ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir.

AB ile Mısır 2015 yılında yenilenen Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde her iki tarafın ortak çıkarlarını gözetken işbirliği önceliklerini yeniden belirlemiştir. Bu öncelikler, ekonomik reformlar, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü ve insan hakları, göç ve terörle mücadele uygulamalar, bölgesel meselelerde yakın işbirliği hususlarını içermektedir. AB, Mısır'ı belirlenen önceliklere ulaşması adına fonlamaktadır. Yenilenen Avrupa Komşuluk Politikası sonrasında, Ocak 2015 ve Mayıs 2017 arası dönemde AB, Mısır'a 1.3 milyar Avro hibe yapmıştır. Bu hibenin %45'i istihdam oluşturmayı da içeren ekonomik ve sosyal kalkınma projelerine, diğer %45'i yenilenebilir enerji, su ve çevre alanlarına ve geriye kalan %10'u ise insan hakları, adalet gibi alanların iyileştirilmesine ayrılmıştır. Aynı dönemde AB, üye devletler ve Avrupa finans kuruluşlarının hibe, kredi, borç değişimi gibi tüm vasıtalarla Mısır'a vermiş olduğu finansal destek ise yaklaşık 11 milyar Avro'yu bulmaktadır. Bu rakam, AB'yi Mısır en önemli finansal donörü haline getirmiştir.³²⁴ Yine bu dönemde, ticarî ilişkiler gelişmeye devam etmiş ve AB Mısır'ın en önemli ihracat pazarı olmayı sürdürmüştür.

AB'nin Mısır ile geliştirdiği ilişkiler reel politik ile alakalıdır. AB, Mısır'da devrimin ilk safhalarında halkın isteklerinin önemini vurgulanırken, derin demokrasi, kapsayıcı büyüme, milletin ortaklığı gibi hususları desteklemiş daha sonraları ise AB politikasında istikrar, güvenlik ve mülteci akınını önleme gibi kavramlara evrilen bir değişim yaşanmıştır.³²⁵ AB, Mısır ile ilişkilerinde, Mısır'da yaşanan insan hakları ihlallerini, anti demokratik uygulamaları önceliklendirmeyerek; ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma gibi konulara ağırlık vermektedir. AB, Mısır'ın bölgede siyasi

³²³İnternet: EU. (May, 2016). "Egypt and the EU".

Web: https://eeas.europa.eu/delegations/egypt_en/1156/Egypt%20and%20the%20EU adresinden 9 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³²⁴ European Commission. (2017). "Report on EU-EGYPT Relations in the Framework of the Revised ENP". *Joint Staff Working Document*, 2017(271), 2-3.

³²⁵ Michou, H. (June 2016). "EU-Egypt Bilateral Relations: What Scope for Human Rights Advocacy". *EuroMed Rights*, 11.

olarak önemli bir aktör olduğunun, enerji arzı güvenliği açısından jeopolitik konumunun hassasiyetinin farkındadır. Bu nedenlerle Mısır'da istikrarlı bir yönetim AB için değerlidir. Ayrıca Mısır'da olası bir istikrarsızlık, kalabalık Mısır nüfusunun AB'ye göçünü artıracak ve AB'nin toplumsal güvenliğini tehdit edilecektir. Bu sebeplerden ötürü AB, pragmatist bir anlayışla Mısır ile olan ilişkilerini sürdürmektedir.

5.3.3. Libya

Bölgede domino etkisi göstererek devam eden isyan dalgası 15 Şubat 2011 tarihinde Libya'ya sıçramıştır. Bingazi kentinde başlayan protestolar kısa sürede Libya'nın diğer kentlerinde de vuku bulmuştur. Kaddafi yönetimi, Tunus ve Mısır'ın aksine göstericilere ağır silahlarla cevap vermiştir. İsyan eden gruplara, şiddet uygulamak suretiyle karşı koymaya çalışan Kaddafi yönetimi, ülke içinde meşruiyetini kaybetmiştir. Kaddafi yanlısı aşiretler artık rejimi desteklemediklerini ilan ederken, Kaddafi yönetiminden kısa sürede kopmalar meydana gelmiştir. Örneğin, Kaddafi Vakfı Başkanı Yusuf Savani, İçişleri Bakanı Mustafa Abdülcelil, daha sonra isyanın askerî lideri olacak Kaddafi'nin komutanlarından Tümgeneral Abdulfetah Yunus saf değiştirerek isyancılarla birlikte olmuşlardır. Hatta Abdülcelil ve Tümgeneral Yunus, isyanın 10.gününde, daha savaş devam ederken, Ulusal Geçici Konsey (UGK) adı altında isyanın siyasal ayağını oluşturmuşlardır.³²⁶

Libya'daki silahlı birlikler; olaylar esnasında muhaliflere destek verenler ve Kaddafi yanlıları şeklinde ayrılmıştır. Bu durum silahlı çatışmalarda sivillerinde içinde bulunduğu birçok kişinin yaralanmasına ve ölümüne yol açmış, yüzbinlerce kişi savaştan kaçarak iltica etmiştir. Mısır ve Tunus, Libyalıları misafir eden başlıca iki ülke olmuştur. Libya'daki kriz ortamı, hem Libya'yı istikrarsızlaştırmış hem de Kuzey Afrika'daki bölgesel güvenliği tehdit eder hale gelmiştir. Mültecilerin bir sonraki hedef durakları ise AB sınırları olmuştur. Birçok Libyalı kaçak yollardan AB'ye geçiş yapmak istemişlerdir.

³²⁶ Prashad, V. (2012). *Arap Baharı, Libya Kışı* (Çev. Ş. Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap. (Eserin orijinali 2012'de yayımlandı.), 150-159.

Bu noktada BM Güvenlik Konseyi, Libya'da yaşananları kınamış ve şiddetin bir an önce durdurulmasına ilişkin 26 Şubat 2011 tarihli 1970 sayılı kararı almıştır. Kararda; silah ambargosu, Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurulması ve uluslararası seyahat yasağını içeren yaptırımlarda mevcuttur. Bunun akabinde, Libya'daki şiddet ve insan hakları ihlallerinin devamı üzerine BM Güvenlik Konseyi, Libya hava sahasını uçuşa yasak bölge ilan eden ve üye devletlerin tekil veya içinde buldukları uluslararası kuruluşlar aracılığıyla Libya'daki sivilleri korumak adına gerekli önlemleri almasına bir başka ifadeyle askerî müdahaleye cevaz veren 17 Mart tarihli 1973 sayılı kararı almıştır. Bunun üzerine NATO 19 Mart tarihinde Kaddafi'nin elindeki stratejik noktalara hava saldırısı düzenlemiş ve UGK'nin Libya'da kontrolü ele almasını sağlamıştır. Kaddafi, Ekim 2011'de öldürülmeden önce, UGK temsilcilerinin Eylül ayında BM'de Libya'yı temsil etmelerine karar verilmiştir.³²⁷ Libya, Kuzey Afrika'da Arap Baharı sürecinde doğrudan uluslararası müdahaleye maruz kalan tek ülke olmuştur. Bu müdahale kararında AB'nin de güvenlik kaygıları etkili olmuştur.

Libya'da Kaddafi sonrası dönem incelendiğinde ülkenin iç savaşa sürüklendiği görülecektir. Kaddafi rejimine karşı mücadele eden grupların tek bir amacı vardır, o da Kaddafi'yi devirmektir. Bu amacın gerçekleştirilmesinin ardından farklı grupları tek bir çatı altında birleştirecek ortak bir ideoloji ve uzlaşma Libya'daki hakim olmamıştır. İmgesel UGK yapısı, Kaddafi rejiminin ardından dağılmış ve ülke 3 sene içerisinde bir iç savaştan bir başka iç savaşa sürüklenmiştir.³²⁸ Libya'da Kaddafi döneminin bitişi, 3 temel siyasî sonucu doğurmuştur. İlk olarak Kaddafi'nin yıkılan kurumlarının ve sisteminin yerini yeni oluşturulan kurumlar belli derecede doldurabilmiştir. İkinci olarak, Kaddafi döneminde baskılanan çeşitli gruplar ki bunların en önemlisi İslamî gruplardır; güç boşluğunda faaliyetleri için özgürleşme alanı bulmuşlardır. Son olarak da, devletin münhasıran güç kullanamaması, silahlı

³²⁷ Wilson, G. (2013). "The United Nations Security Council, Libya and Resolution 1973: Protection of Civilians or Tool for Regime Change?", C. Panara and G. Wilson. (Eds). *The Arab Spring: New Patterns for Democracy and International Law*. Boston. Martinus Nijhoff Publishers, 101-106.

³²⁸ Mezran, K., Alunni, A. (2015). "Libya: Negotiations for Transition", I.W. Zartman (Editör). *Arab Spring: Negotiating in the Shadow of the Intifadat*. Georgia. University of Georgia Press, 249-251.

örgütlerin bazı bölgelerde siyasî ve sosyo-politik görüşlerini güç kullanarak gerçekleştirmesinin önünü açmıştır..³²⁹

Libya'da UGK 2 Temmuz 2012 tarihinde yapılan Milli Kongre Seçimleri ile görevini Milli Kongre'ye devretmiştir. Milli Kongre seçimlerinde liberaller ve Müslüman Kardeşlerin ağırlıkta olduğu İslamî gruplar ön plana çıkmıştır. Milli Kongre içerisinde yapılan seçimler sonucunda hükümeti kurmakla görevlendirilen İslamî hareketlerin desteklediği Ebu Şagur güvenoyu alamamış, daha sonra yapılan seçimlerde liberallerin desteklediği aday Ali Zeydan hükümeti kurması için görevlendirilmiştir. Zeydan hükümetine, Müslüman Kardeşler ortak olmuştur. Hükümet içerisindeki iki blok arasındaki kısır çekişme Libya'nın güvenlik, ekonomi ve politik istikrar konularında çözüm bulmasına engel olmuştur. Zeydan'da 2014 yılında Genel Kongre'nin güvenoyunu geri alması üzerinde görevden el çektilmiştir.³³⁰ Bu döngü, isimler değişse de günümüze kadar Libya'da devam etmiştir. İslamî taraflar ile liberal politikacılar arasındaki çekişmeye Libya'daki kabile yapısından kaynaklı güçlü silahlı yerel kuvvetlerin özerklik istekleri, Libya ordusu içindeki farklı gruplar da müdahil olunca Libya siyasî ortamı içinden çıkılmaz bir hal almıştır. 2014'te yapılan seçimleri sonrasında yaşanan anlaşmazlık üzerine Trablus ve Tobruk'ta olmak üzere iki hükümet, iki farklı meclis ortaya çıkmış, siyasî kriz ortamından istifade eden DAES, Libya'da nüfuzunu artırmıştır. BM'nin 2015 yılında taraflar arasındaki uzlaşma çabaları sonucunda kurduğu Ulusal Mutabakat Hükümeti ise Libya'da otorite iddiasındaki üçüncü hükümeti oluşturmuştur.

Nihayetinde Libya farklı silahlı siyasî grupların hükmettiği çok sayıda bölgeye ayrılmıştır. Tobruk Temsilciler Meclisi hükümetini destekleyen General Hafter'e bağlı birliklerin İslamî kesimlere karşı başlattığı "Onur Operasyonu"na karşın Trablus'taki Milli Kongre'nin desteklediği Libya Şafağı arasındaki silahlı çatışmalar, iki ana eksen oluşturumaktadırlar.³³¹ Libya'nın siyasî yapısının yanı sıra ekonomik kaynakları da gruplar arasında bölünmüş durumdadır. 6 milyonu aşkın nüfusa sahip

³²⁹Mattes H. (2016). "Libya Since 2011: Political Transformation and Violence". *Middle East Policy*, 23(2), 60-61.

³³⁰Kekilli, E. (Haziran 2014). "17 Şubat Devrimi'nden Hafta Darbe Girişimine Libya Siyaseti". *ANALİZ (SETA)*, 99, 9-12.

³³¹İnternet: Libya'da 'Birlik Hükümeti'. (16 Ocak 2015). AlJazeera Türk, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/libyada-birlik-hukumeti#> adresinden 15 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

Libya'da yaklaşık 2,5 milyon kişinin insani yardıma muhtaç olduğu bilinmektedir.³³² 2010 yılında Libya'nın GSYİH'si 73 milyar ABD Doları iken, bu rakam 2017 yılında 33 milyar ABD Doları olmuştur. Kişi başına düşen gelir de aynı dönem karşılaştırıldığında yarı yarıya azalmıştır.³³³

Libya'daki yaşanan siyasî istikrarsızlık ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunlar AB'yi doğrudan etkilemektedir. Bu durumun farkında olan AB, Kaddafi'nin devrilmesi esnasında Libya'da istikrarı sağlamak adına askerî müdahaleye destek vermiş, ancak Kaddafi sonrası dönemin planları yapılamadığından dolayı istenen başarı sağlanamamıştır. Libya'daki Kaddafi muhalifi güçler gibi, AB'de sadece Kaddafi'yi devirmeye odaklanmıştır.

Bu eksende AB ile Libya arasında Arap Baharı sonrası ilişkiler incelendiğinde, AB kendi güvenliği açısından, Libya'nın istikrarını sağlamak adına BM nezaretinde 2015 yılında anlaşmaya varılan "Libya Siyasî Uzlaşısı"nın ve BM destekli Ulusal Mutabakat hükümetini desteklemektedir. Bu çerçevede AB, Libya'daki BM Destek Misyonu ile yakından çalışarak, Libya Siyasî Uzlaşısı'nın uygulanmasını kolaylaştırmak ve Libya'daki taraflar arasında arabulucuk yapmak niyetindedir. Bununla birlikte AB, Libya 2011'den itibaren maddi yardımda bulunmaktadır. Yardım miktarı 2016 yılı itibariyle 100 milyon Avro'nun üzerine çıkmıştır.³³⁴ Ancak bu miktar Libya'da yaşanan yıkımı onarmak için çok cüzi bir değerdir. AB, Libya'daki krize doğrudan müdahil olmak yerine BM çatısındaki girişimlerle sürecin içine girmektedir.

Libya Krizi'nde AB'nin ana endişe alanı göçmen konusu olmuştur. Zira AB, Kaddafi sonrası döneminde Libya'daki göçmen problemine öncelik vermiştir. AB, Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne göçmenler konusunda kapasite inşası, Libya Sahil Güvenliğinin eğitimi ve Libya'nın komşuları ile sınır güvenliği konusunda

³³² İnternet: Libya'da Yönetim Kaosu. (15 Şubat 2017). *Anadolu Ajansı*, Web: <http://aa.com.tr/tr/dunya/libyada-yonetim-kaosu/750919> adresinden 15 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³³³ İnternet: Kaddafi Öncesi ve Sonrası Libya. (20 Ekim 2017). *Sputnik News*, Web: <https://tr.sputniknews.com/infografik/201710201030686507-kaddaf-libya-ortadogu/> adresinde 16 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³³⁴ İnternet: European Union External Action. (January 2017). "Factsheet: EU-Libya Relations". Web: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/factsheet_eu-libya-relations_0.pdf adresinden 16 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

diyalog geliştirilmesi konularında destek vermektedir. AB, Libya'ya göç yönetimi konusunda ayrıca maddi yardımda bulunmaktadır. AB, Libya'nın sınır ve sahil güvenliği konusunda "EUNAVFOR Med Operation Sophia" ve "EUBAM Libya" adında operasyonlarda yürütmektedir.³³⁵ Libya krizinin AB-Libya arasındaki enerji arz güvenliği açısından etkileri de AB'nin güvenlik yaklaşımları açısından kıymetlidir. 2011 krizi ve sonrası AB ve Libya arasındaki ticaret hacmi düşmüştür. AB, Libya'nın en önemli ticaret partneri olmaya devam etmesine rağmen, Libya'nın AB'ye yaptığı ihracat 2012-2016 yılları arasında %85'lik sert bir düşüş yaşamıştır. 2012 yılında Libya'nın ihracatı 32,8 milyar Avro olurken, bu rakam 2016 yılında sadece 4.9 milyar Avro olmuştur.³³⁶ AB, Libya açısından önemli bir enerji pazarı olmasına rağmen enerji ihracatı 2011 öncesine göre düşüş göstermiştir. 2010 yılında AB, Libya'dan yaklaşık 400 bin varil ham petrol ithal ederken, bu rakam 2016 yılında 90 bin varile düşmüştür.³³⁷

5.3.4. Fas

Tunus, Libya ve Mısır'da yaşanan isyan dalgası Fas'a da ulaşmıştır. Küçük gösteriler şeklinde başlatılan ayaklanmalar, çoğunluğunu marjinal (sosyal dışlanma anlamında) gençlerin oluşturduğu 20 Eylül Hareketi'nin kurulması ile büyük çapta bir harekete dönüşmüştür. 20 Eylül 2011 tarihinde on binlerce insan, Fas caddelerinde diğer ülkelerdekine benzer talepleri haykırmaya başlamıştır. Ancak Fas'taki gösterilerde çarpıcı bir fark görülmektedir. Protestocular, Kral Muhammed'in görevi bırakmasını değil sadece yetkilerinin kısıtlanmasını talep etmişlerdir.³³⁸ Fas halkının tepkisi özellikle zenginliği elinde bulunduran Kral'ın etrafındaki elit yapıya karşı olmuştur. Fas'ta iddia edilen adaletsizlik, yolsuzluk ve istibdat uygulamaları halkın tepkisini yoğunlaştırdığı noktalar olmuştur. Ayrıca göstericiler, Kral'ın yetkilerinin kısıtlandığı bir politik sisteme geçişi daha açıkça parlamenter monarşiyi güçlü bir şekilde talep etmişlerdir.

³³⁵ European Union External Action, 2017, 3.

³³⁶ İnternet: European Commission. (April 2017). "Libya". Web: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/libya/> adresinden 17 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³³⁷ İnternet: European Commission. (2017). "EU Crude Oil Imports and Supply Cost". Web: <https://ec.europa.eu/energy/en/data-analysis/eu-crude-oil-imports> adresinden 17 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³³⁸ Mezran, Alunni, 2015, 130.

Kral Muhammed, gösteriler karşısında bölgedeki diğer mevkidaşlarının aksine çok yönlü bir strateji izlemiş ve proaktif bir tutum sergilemiştir. Öncelikle protestocuların kızgınlığını yatıştırmak adına ekonomik iyileştirmelerde bulunmuştur. Kral Muhammed, halkın temel ihtiyaç malzemelerindeki devlet teşviğini artırmış, kamu görevlilerinin maaşlarını yükseltmiş ve üniversiteden yeni mezunlara devlette iş imkanı sözü vermiştir.³³⁹ Kral Muhammed daha da önemlisi 9 Mart 2011 tarihinde yaptığı konuşmada siyasî reform yapacağını belirtmiştir. Kral, Fas halkına, seçilmiş parlamentoya daha geniş yetkiler veren anayasa değişiklikleri yapılacağı, yargının bağımsızlığı ve güçler ayrılığının garanti altına alınacağı, kamu görevlilerinin hesap verebilirliğinin artırılmasına ilişkin adımlar atılacağı, insan haklarının korunacağı ve Fas kültüründeki kimlik farklılıklarına saygı duyulacağı hususlarında sözler vermiştir. Kral'ın bu konuşmasının ardından yeni anayasa çalışmalarına başlanmış ve 1 Temmuz 2011 tarihinde yapılan referandum ile anayasa kabul edilmiş, ardından da 25 Kasım 2011 tarihinde parlamento seçimleri yapılmıştır. 20 Eylül hareketi hem referandum hem de seçimleri boykot ederek daha büyük çapta reformlar talep etmişlerdir.³⁴⁰ Seçimler sonucunda İslamcı Fas Adalet ve Kalkınma Partisi (PJD) oyların büyük çoğunluğunu almış ve hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Yine 2016 yılında yapılan son Fas seçimlerinde aynı parti oyların büyük çoğunluğunu almıştır. Bu noktada PJD'nin elinde büyük bir siyasî güç bulundurduğu söylenemez. Bunun sebeplerine bakıldığında ilk olarak Fas'ta Kral, hala baskın gücü elinde bulundurmaktadır. Kral savunma, güvenlik ve din gibi konularda son söz hakkına sahiptir. İkinci olarak da değişen anayasa koalisyon zorunluluğu ortaya koymakta ve hiçbir siyasî partinin tek başına iktidar olmasına izin vermemektedir. Monarşi yanlısı partiler her iki dönemde de koalisyona ortak olmuşlardır. Ayrıca Kral Muhammed ve PJD'de yönetimde uyum içerisindedir.

Bu noktada, Fas Adalet ve Kalkınma Partisi'ne değinmek Arap Baharı sonrası Fas siyasal sistemini anlamak açısından kıymetli olacaktır. PJD, Fas'ın köklü İslamî oluşumlarından biri olup, Müslüman Kardeşler ve Vahhabi selefizmden etkilenmiştir. Hiçbir dönemde şiddet yanlısı bir tutum takınmayan hareket, genelde

³³⁹ Weitzman, B. M. (Winter 2012). "Is Morocco Immune to Upheaval?". Middle East Quarterly, 89-90.

³⁴⁰ Laachir, K. (2013). "Managed Reforms and Deferred Democratic Rule in Morocco and Algeria", A. Saikal and A. Acharya. (Eds). Democracy and Reform in the Middle East and Asia: Social Protest and Authoritarian Rule after the Arab Spring, I.B. Tauris, 49-51.

sosyal konularla ilgilenmiştir. PJD Fas Kralı'nı İmanın komutanı olarak tanımış ve onu devirmeye çalışmamıştır. PJD Arap Baharı sürecinde de resmi olarak 20 Eylül Hareketi içerisinde yer almamıştır.³⁴¹ PJD'nin, Tunus Ennahda ve Mısır Müslüman Kardeşler'den ayrılan tarafı mevcut düzeni değiştirmek istememesi olmuştur. PJD mevcut düzen içerisinde kendi alanını oluşturmayı tercih etmiştir. Her iki dönemde de iktidarın büyük ortağı olmalarına rağmen İslamcı olmayan partiler ile koalisyon yapmışlardır.

Değişen Fas Anayasası, parlamentonun yetkilerini genişletmiş, yargıya daha fazla bağımsızlık tanımış, insan haklarını koruma ve Fas kültürel çeşitliliğini tanıma konularında geniş hükümler içermiş ve Berberi (Amazigh) dilini ülkenin ikinci resmi dili olarak tanımıştır. Ayrıca kamunun daha fazla hesap verebilir olmasına yönelik maddeler de yeni anayasada yer almıştır.³⁴² Yeni anayasa ve siyasî reformlar Fas'ın demokratikleşmesi yolunda önemli adımlar şeklinde yorumlamak mümkün olsa da, Fas'ın köklü demokratik reformları gerçekleştirdiği söylenemez. Kral'ın yeni anayasada da dinsel ve politik açıdan devletin lideri olduğuna ilişkin hükümler saklı kalmıştır. Yeni anayasa, daha çok Kral ve etrafındaki elitin istekleri doğrultusunda gelişmiş Fas siyasî partileri anayasa yazım sürecinde etkili olamamışlardır.

Fas'ta siyasî gücünü korumayı başaran yönetim aynı zamanda ekonomik gücünü de muhafaza etmiştir. Ülkedeki önemli gelir kaynakları fosfat, tarım ve devlet yatırımları Kral'ın denetiminde yapılmaktadır. Kral ve etrafındaki makhzen olarak adlandırılan 500 aile ülke ekonomisini elinde tutmaktadır.³⁴³

Nihayetinde, Kral halkın talepleri karşısında uygulamaya koyduğu ekonomik ve siyasî hamleler ile pozisyonunu korumayı başarmış ve Arap Baharı sürecinin istisnalarından biri olabilmıştır. Bunun yanı sıra Kral Muhammed'in iktidarını korumasında, Kral'ın Fas kültüründeki saygın konumu da etkili olmuştur. Kralın ailesi, 1664 yılından beri Fas'ı yönetmektedir. Kral, Hz. Muhammed ile kan bağı olduğunu iddia ederek dinî motifleri kullanmakta ve geniş politik yetkilerine bu

³⁴¹ Brouwer, L. (2012). "Political Islam and the Moroccan Arab Spring". *Nederlands Instituut Morokko Minor Social Studies of Morocco Final Research Report*, 10-12.

³⁴² Laachir, 2013, 50-53.

³⁴³ Maggi, E. M. (2013). "Change to Stay the Same: The European Union and the Logics of Institutional Reform", J. Horst, A. Jünemann and D. Rothe. (Eds). *Euro-Mediterranean Relations after the Arab Spring: Persistence in Times of Change*. Taylor and Francis, 25-28.

sayede meşruiyet kazandırmaktadır. Birçok Faslı, Kral'ın onlara verilmiş bir hediye olduğunu düşünmekte ve onu dokunulmaz olarak algılamaktadır.³⁴⁴ Bununla birlikte Kral Muhammed göreve geldiğinde yaptığı reformlarla da halk nezdinde bir popülerlik kazanmış, babasının aksine kamuoyunda ılımlı bir imaj çizmiştir. Kendisi çok zengin bir kral olmasına rağmen, halk nazarında yolsuzluklar ile anılan Fas elitinden (Makhzen) ayrılan bir figür olmayı başarabilmiştir.

Fas'ta yönetimin Arap Baharı sonrası yerini koruması ve Kral Muhammed tarafından yapılan demokratik uygulamalar AB tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. AB'nin Fas ile diğer Kuzey Afrika ülkelerine göre daha ayrıcalıklı ilişkiler geliştirdiğine daha önce değinilmiştir. Bu minvalde AB; Tunus, Libya ve Mısır'da yaptığının aksine Arap Baharı süresince adı geçen diğerlerine oranla görece istikrarlı Fas rejimini desteklemiştir. Kuzey Afrika değerlendirmesinin kapsamında olmamasına rağmen Ürdün'de de mevcut yönetim Fas'taki benzer şekilde AB tarafından desteklenmiştir.

AB, 2008 yılında Fas'a "Ayrıcalıklı Statü" tanıyarakuzun süreli ilişkiler tesisinde yeni bir basamak oluşturmuştur. AB ve Fas arasında, Avrupa Komşuluk Politikası başta olmak üzere diğer mekanizmalar çerçevesinde tesis edilen ekonomik, çevresel reform ve yatırımları korumak adına AB, Fas'ın mevcut yönetimi ile devam etme yönünde irade ortaya koymuştur. AB, bu minvalde, Fas'ın devrim veyahutta protestocuları bastırma seçeneklerinden birini seçmeyip "üçüncü yol" olarak tanımlanabilecek reformlarla süreci geçiştirme yolunu kabul edilebilir bulmuştur.³⁴⁵ Üçüncü yol her ne kadar tam demokratik olmasa da istikrar öncelik almıştır. AB ile Fas arasındaki olumlu ilişkiler Arap Baharı sonrasında da devam etmiştir. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere AB ve Fas, 2000'lerin başında yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşması, ticaret anlaşmaları, Avrupa Komşuluk Politikası uyarınca tarihsel süreçte geliştirdikleri pozitif siyasî ve ekonomik ilişkileri, 2011 sonrasında derinleştirmişlerdir. AB, halihazırda Fas'ın en büyük ticarî partneri konumundadır.

³⁴⁴Ray, B. (2013). "The Arab Spring and Morocco's Reforms: Heading for an Overhaul or an Overthrow?". *Osgood Center for International Studies*, 1.

³⁴⁵ Maggi, 2013, 31-34.

5.3.5. Cezayir

Kuzey Afrika'daki diğer ülkelerde olduğu gibi, Ocak 2011'de başkent dahil, Cezayir'in büyük şehirlerinde gösteriler baş göstermeye başlamıştır. Göstericiler, bölgenin geneline benzer şekilde öncelikle özgürlük, itibar ve sosyal adalet talebinde bulunmuşlardır. Bu gösteriler sonucunda, Cezayir'in 2011 yılında kendi "Arap Baharı" nı tekrarlamak üzere olduğunu söylemek mümkündür.³⁴⁶ Zira Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasından itibaren Cezayir'i yöneten tek parti iktidarına karşı 1988-1991 yılları arasında verilen mücadele ve bunun sonucunda 1991 yılında çok partili seçime gidilmesi, her ne kadar kısa süre içerisinde ordu darbesiyle seçim iptal edilse de, Cezayir'in ilk Arap Baharı olarak kabul edilmiştir.

Buteflika yönetimi 2011 protestolarını önleme konusunda hızlı davranmıştır. İyi eğitilmiş, donanımlı ve "iyi kazanan" Cezayir Polisi³⁴⁷ protestocuların toplanma yerlerine ulaşımını engelleme, muhalefetin etkin isimlerini tutuklama gibi yöntemlerle gösterilere karşılık vermişlerdir.

Göstericilerin en öncül taleplerinden biri 1992 yılından beri uygulanan olağanüstü hal uygulamasının kaldırılması olmuştur. Bu uygulamaya Buteflika hükümeti tarafından Şubat 2011'de ivedilikle son verilmiştir. Bu durumu özgürlüklere ulaşma noktasında yeterli görmeyen göstericileri sakinleştirmek adına Buteflika, Nisan 2011'de olağanüstü hal uygulamasının kaldırılmasını anlamlı kılacak demokratik reformları hayata geçirme sözü vermiştir. Ancak Buteflika'nın demokrasiyi derinleştirme adına atacağı adımlara dair beyanlar gerçeğe dönüşmemiştir. 2012 yılında reform kapsamında uygulanan yasalar demokratikleşme adına yetersiz kalmıştır.³⁴⁸ Demokratikleşme kapsamında sadece 6 yasa yürürlüğe konulmuştur. Bunlar; seçim yasası, parlamentonun yetkileri, kadınların seçime katılımları, siyasî parti ve dernekler, bilgi kanunları ile ilgili

³⁴⁶Haddam, A.N. (2013). "Algeria, Arab Spring and Waving the "Red Flag" of Islamism: Prospects for Genuine Change in Algeria", A. Ünver, Noi. (Ed). *Islam and Democracy: Perspectives on the Arab Spring*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 149.

³⁴⁷ İnternet: Zoubir, Y. H. (February, 2016). "Algeria After the Arab Spring: Algiers Came Out Ahead— But the Good Times Could be Over". *Foreign Affairs*. Web: <https://www.foreignaffairs.com/articles/algeria/2016-02-09/algeria-after-arab-spring> adresinden 20 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁴⁸ Haddam, 2013, 150-151.

değişiklikler olmuştur.³⁴⁹ Yeni yasalar ile başkan ve hükümetin yetkileri artmış ve yargı üzerindeki mutlak hakimiyet devam ettirilmiştir. Buteflika, kendi demokratikleşme anlayışı çerçevesinde reformlar uygulamıştır. Yeni anayasa ise ancak 2016 yılında onaylanabilmişse de beklentileri karşılayamamıştır.³⁵⁰

Sonuç itibariyle Cezayir, Fas'tan sonra Kuzey Afrika'da Arap Baharı'nın ikinci istisnası olmuştur. Ancak Cezayir ile Fas arasında çok önemli bir fark bulunmaktadır. Fas'tageniş demokratik reform uygulamalarına rağmen bu durum Cezayir'de geçerli olmamıştır. Buna rağmen Buteflika iktidarının pozisyonunu korumasındaki ana motivasyon, Cezayir halkı üzerinde geçmişten kalan izler olmuştur.³⁵¹ Cezayir halkı, 1991 yılındaki demokratikleşme sürecinin ardından gelen 92 darbesi ve akabindeki iç savaş süresince çok acı çekmiştir. Tekrar böyle bir belirsizlik ve istikrarsızlık ortamının oluşmasından çekinen Cezayir toplumu çok güçlü bir şekilde değişim talebi içerisinde olmamıştır. Cezayir gösterilerindeki ana grubu, işsizlikten yakınan gençler oluşturmuştur. İç savaş günlerine dönmekten korkan halkın büyük çoğunluğu, bu grubun kızgınlığına ortak olmamıştır. Bununla birlikte bölünmüş muhalefet ve organize polis baskısı Cezayir özelinde ikinci Arap Baharı'nı önlemiştir. Ancak daha iyi yaşam koşullarını talep eden protestolar, günlük hayatın bir parçası olarak halihazırda Cezayir'de kabullenilmiştir.

Arap Baharı sonrası, Buteflika rejimi ve özelde Buteflika (ciddi sağlık sorunlarına rağmen) kendi iktidarını sağlamlaştırmak için gayret sarfetmiştir. 2012 yılında yapılan meclis seçimlerini Buteflika'nın Ulusal Kurtuluş Partisi önde bitirmiştir. 2014 başkanlık seçimlerini de seçim kampanyasında sağlık sorunları sebebiyle konuşma yapamamasına ve yürüyememesine rağmen Buteflika kazanmıştır.

Cezayir'de demokratik gelişimin önündeki bir diğer engel ise Cezayir ordusunun tarihten gelen kültürüyle siyasete müdahil olma karakteridir. Ordu, her zaman siyasî meselelere müdahale etmiş ve 92 yılında seçimlerin sonucunda ülke

³⁴⁹ Roberts, H. (2015). "Algeria: The Negotiations That Aren't", W. Zartman (Editör). *Arab Spring: Negotiating in the Shadow of the Intifadat*. Georgia University of Georgia Press, 145-148.

³⁵⁰ Zoubir, 2016.

³⁵¹ Brand, L.A. (2014). *Official Stories: Politics and National Narratives in Egypt and Algeria*. California: StanfordUniversity Press, 202.

idaresini ele geçirmiştir. Ordunun Cezayir siyasî hayatındaki vesayeti halihazırda devam etmektedir. Arap Baharı sonrası Cezayir’de “istikrarın” devam etmesinin AB tarafından güvenlik açısından olumlu olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca Arap Baharı sonrasında AB ve Cezayir arasındaki siyasî ilişkilerin geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Arap Baharı öncesi AB’nin diğer güney komşularına oranla Cezayir ile siyasî ilişkileri durağan bir şekilde seyretmiştir.

Cezayir’in, Arap Baharı sonrası 2013 yılında Avrupa Komşuluk Politikası’na dahil olması, iki tarafın ilişkilerine ivme kazandırmıştır. Bu çerçevede AB ve Cezayir, 2016-2020 yıllarını kapsayan ortaklık önceliklerini belirlemişlerdir. Öncelik alanları; hukukun üstünlüğü ve temel hakların geliştirilmesi, bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanması adına iki taraf arasında stratejik ve güvenlik diyalogunun artırılması, göçmen problemi, terörizmle mücadele ve kamu ve kültürel diplomasi kanallarının işletilmesi şeklinde belirlenmiştir.³⁵²Ancak Arap Baharı sonrası süreçte bölgedeki değişimlerle doğru orantılı olarak AB ve Cezayir ilişkileri, siyasî güvenlikten (demokratikleşme) ziyade askerî ve toplumsal güvenlik ekseninde sürdürülmüştür. Cezayir, doğusunda Libya ve güneyinde Mali ile sınır komşusudur. Her iki ülkede de devam eden iç savaş, Cezayir’in istikrarını tehdit etmektedir. Cezayir, bu sınırların güvenliğini sağlamak adına 75.000 askerîni konuşlandırmıştır. Cezayir, AB’nin önemli güçlerinden Fransa’nın 2013 yılındaki Mali operasyonuna da lojistik destek sağlamıştır. Cezayir bunun yanı sıra IŞİD ile bağlantılı olan kuzey Cezayir’de konuşlu Halifenin Askerleri terör örgütü ve İMEK ile aktif olarak mücadele etmektedir. Libya ve Mali’deki savaşlar sonucunda oluşan mülteci krizi konusunda AB ve Cezayir işbirliği yapmaktadır.³⁵³ AB ve Cezayir’in işbirliği kazan-kazan yaklaşımını doğrulamaktadır. Cezayir’in çevresindeki savaş ortamı veya iç dinamikler nedeniyle istikrarsızlaşması göç, terör, çevresel yıkımlar, enerji arzına tehdit oluşturması bakımından AB güvenliği için ciddi risk oluşturmaktadır. Bu açıdan Cezayir’de “istikrarın” devam etmesi, AB için önemlidir. Buteflika iktidarı da AB ile işbirliği sayesinde Cezayir’de kendi istikrarını koruma noktasında önemli bir gücü yanına almaktadır.

³⁵² İnternet: EU, (2016). “Algeria and the EU”. Web: [https://eeas.europa.eu/delegations/algeria_en/9481/Algeria %20and%20the%20EU](https://eeas.europa.eu/delegations/algeria_en/9481/Algeria%20and%20the%20EU) adresinden 20 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁵³ Zoubir, 2016.

AB ve Cezayir arasında Arap Baharı sonrası ekonomik ilişkiler de kesintisiz bir şekilde devam etmektedir. AB, Cezayir'in ekonomiyi çeşitlendirme çabalarından ve yenilenebilir enerji projelerine yatırım yapılmasından memnuniyet duymakta ve bu alanlarda Cezayir'e destek olmaktadır. Cezayir yine AB'nin Rusya'dan sonradışardan en büyük doğalgaz tedarikçisi konumundadır. Ayrıca AB'nin ham petrol tedarikçileri arasında Kuzey Afrika'da birinci toplamda sekizinci sıradadır.³⁵⁴ AB ve Cezayir arasındaki ticaret enerji fiyatlarındaki düşüş nedeniyle 2015-2016 yıllarında azalsa da, AB Cezayir'in en büyük ticaret partneri olmaya devam etmektedir. Cezayir dış ticaretinin yarısından fazlasını AB'ye yapmaktadır.³⁵⁵

5.4. AB'nin Arap Baharı Sonrası Bölgeye Yaklaşımı ile Kuzey Afrika'da Oluşan Güvenlik Risklerinin AB Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi

AB, Arap Baharı'nın başlangıcında süreci, Kuzey Afrika'nın demokratikleşmesi adına bir fırsat olarak yorumlasa da sürecin sonunda bölgede ortaya çıkan istikrarsızlık, AB'nin kendi güvenlik kaygılarını önceliklendirmesine neden olmuştur. Bir başka ifadeyle Kuzey Afrika'nın istikrarsızlığı AB'nin göç, uluslararası terörizm gibi güvenlik konularını ön plana almasına,³⁵⁶ demokrasi, insan hakları gibi normatif değerleri ikincil aşamada değerlendirmesine yol açmıştır. Ancak AB; Arap Baharı başlangıç sürecinde bölgenin demokratikleşmesini temel hedef olarak koymuştur. Öyle ki, AB, Arap Baharı sürecinin başladığı 2011 yılında yaptığı Komşuluk Politikası Gözden Geçirmesi'nde güney komşularının geçirdiği demokratikleşme sürecine daha fazla katkı vermeyi ve sağlıklı demokrasileri güçlendirmeyi ana hedef olarak belirlemiştir.³⁵⁷ Komşuluk Politikası'nın daha önceki Kuzey Afrika ile ekonomik işbirliğini esas alan karakteri ve ekonomik işbirliği demokrasiyi ortaya çıkarır anlayışı 2011 yılındaki değerlendirmede tersine

³⁵⁴ İnternet: Eurostat. (2016). "Main Origin of Primary Energy Imports, EU-28, 2005-2015 (% of extra EU-28 imports)". Web: [p://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2005-2015_\(%25_of_extra_EU-28_imports\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2005-2015_(%25_of_extra_EU-28_imports)_YB17.png) adresinden 20 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁵⁵ İnternet: European Commission. (November 2017). "Algeria". Web: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/algeria/> adresinde 23 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁵⁶ Dandashly, A. (2015). "The EU Response to Regime Change in the Wake of the Arab Revolt: Differential Implementation". *Journal of European Integration*, 37(1), 50.

³⁵⁷ İnternet: European Commission Press Release. (2011). "A New and Ambitious European Neighbourhood Policy". Web: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-643_en.htm adresinden 22 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

dönmüştür. Artık yeni amaç Kuzey Afrika'da öncelikli demokrasiyi tesis etme, demokrasinin ekonomik refahı oluşturmalarını sağlamak olmuştur.³⁵⁸ Teorik zeminde planlanan bu hedefler, pratik zeminde yaşanan gelişmeler ve sürecin geldiği nokta doğrultusunda çok fazla uygulama imkanı bulamamıştır.

Bu durum, AB'nin salt neo-realist bir güvenlik anlayışı geliştirdiği şeklinde algılanmamaktadır. AB, mevcut durumda da Kopenhag Okulu'nun genişletilmiş güvenlik yaklaşımları kapsamında güvenlik konseptini şekillendirmektedir. Ancak Kuzey Afrika ile ilişkilerde askerî, siyasî ve toplumsal güvenlik sektörleri oluşan durum itibariyle ayrıcalıklandırılmaktadır.

AB, Arap Baharı ve sonrasında dönemde bölgesel bir politika izlemek yerine ülkelerin durumlarına özgü istikrar ve güvenlik temelli bir dış politika izlemiştir. Daha önce detaylandırılan hususları tekrar etmemek kaydıyla genel bir yaklaşım değerlendirmesi yapılacak olursa; AB, Tunus ve Fas'ın demokratikleşme süreçlerine güçlü destek vermiş, önemli ölçüde teknik ve maddi yardımda bulunmuş ve bulunmaya da devam etmektedir. Tunus ve Fas ile ayrıcalıklı ilişkiler geliştirilerek stratejik ve uzun vadeli istikrarın teşkil edilmesi amaçlanmıştır. Libya'da oluşan kriz ortamı sonrası ise AB duruma çok müdahil olmamış, Libya'ya insanî yardım kapsamında düşük maddi yardımlarda bulunmuş ve Libya'nın iç güvenliğinden ziyade sınır güvenliğini önceliklendirmiş, bu yönde teknik destekte bulunmuş ve süreç bu şekilde devam etmiştir. AB, Mısır'da da darbe sonrası ortamda demokratik atılımları teşvik etmek yerine istikrar ve güvenlik ortamının devamı için taraflar arasında diplomasi kanallarını kullanmaya gayret etmiştir. AB, Cezayir'de hedefi ise güvenlik ortamını sağlamak, devletin başarısız bir devlet haline dönüşmesini engellemek olmuştur. Bu minvalde Kuzey Afrika ile ilişkiler halihazırda devam ettirilmektedir.

Arap Baharı süreci sonrasında, önceleri bölgede otoriter rejimler tarafından bastırılmış İslamî partiler yükselişe geçmiştir. İslamî partilerin bölgede gücünü artırması ve hatta bazı ülkelerde iktidara gelmesi, AB tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Bu durum AB'nin İslamî yeni yönetimlerle ilişkilerini yeniden

³⁵⁸ Bauer, P. (2013). "European–Mediterranean Security and the Arab Spring: Changes and Challenges". *Democracy and Security*, 9(1-2), 7.

müzakere etme sonucunu doğurmuştur.³⁵⁹ Ancak AB'nin bu kaygısı çok da uzun sürmemiştir. Çünkü, Mısır'da iktidara gelen Müslüman Kardeşler darbe ile görevden uzaklaştırılmıştır. Tunus'ta Ennahda Partisi sadece ilk seçimlerde birinci parti olabilmiş ve koalisyon hükümetlerinde yer almasına rağmen Tunus'taki sivil toplum ve bürokratik sınıfın ve liberal partilerin baskısı altında kalmıştır. Fas'ta Kralın geniş yetkileri altında PJD'nin hareket kabiliyeti kısıtlıdır. Cezayir'de ise Buteflika'nın İslami hareketler üzerindeki baskısı devam etmektedir. Bununla birlikte İslamî siyasî partiler yine de Kuzey Afrika toplumlarının en önemli iktidar alternatiflerinden birisidir ve örgütlenme, propaganda vb. konularda Arap Baharı süreci ile birlikte büyük kazanımlar elde etmişlerdir.

Arap Baharı sonrası beliren bir diğer istikrarsızlık unsuru ise bölgedeki donmuş çatışmaların tekrardan başlaması olmuştur. Otoriter yönetimler tarafından bastırılan etnik, kültürel ve dinî alt kimlikler; Arap Baharı ile birlikte mülkî vetemsili taleplerini gündeme getirme fırsatı bulmuşlar ve çatışma alanları oluşturmuşlardır.³⁶⁰ Söz konusu devlet dışı örgütlerin hareket ve askerî kabiliyetleri artmış vaziyettedir. Libya'da yaşanan iç savaş bu duruma verilebilecek en iyi örneği teşkil etmektedir. Diğer bölge ülkelerinde de düzenli yerel çatışmalar veya gruplar arası saldırılar devam etmektedir.

Arap Baharı sonrası bölgede terörizm ve devlet-dışı aktörlerin silahlanma faaliyetleride artış göstermiştir. Terörizm, ideolojik etki alanını genişletmek için fırsat bulmuştur. Bölgede, İMEK nüfuz alanını genişletmiştir.³⁶¹ DAESH, Libya başta olmak üzere Kuzey Afrika'da hareket alanı bulmuştur. Terörizmin iletişim ağının genişlemesi bölgedeki güvensizlik sebeplerinden bir diğeri olmuştur.

Kuzey Afrika'da ayrıca Arap baharı sonrası oluşan sosyal kutuplaşma, güvenlik riski oluşturmaktadır. Politize olmamış sivil halkın siyasî ortama benzer şekilde marjinalleşerek kutuplaşması, çevresel tüketim ve insan hakları ihlalleri, işsizliğin artması ve ekonomik adaletsizlik gibi hususlar, güvenlik riski

³⁵⁹Ammour, L. A. (2012). "New Security Challenges in North Africa after the "Arab Spring". *CSGP Policy Papers*, 2012(4). 1-2.

³⁶⁰Ammour, L. A. (2012). "Security Issues Emerging in the Maghreb and the Sahel after the Arab Spring". *Med 2012 Panorama*, 128.

³⁶¹ Ammour, 2012, "New Security ...", 2-4.

oluşturmaktadırlar.³⁶² Politik muhalefetten ziyade sosyal medya aracılığıyla örgütlenen sivil halkdeğişimlerin arkasındaki ana güç olmuştur. Arap Baharı sonrasında da Kuzey Afrika toplumlarının sosyo-ekonomik taleplerinin karşılandığını söylemek mümkün değildir. Kuzey Afrika toplumlarının bölgeyi ikinci Bahar'a götürme konusunda harekete geçmeyecekleri yönünde bir yorum yapılması gerçeğe uygun düşmeyecektir.

5.4.1. Kopenhag Okulu Güvenlik Sektörleri Bağlamında Arap Baharı Sonrası Kuzey Afrika'da Oluşan Güvensizliğin AB'ye Yansımaları

Kopenhag Okulu Güvenlik sektörleri bağlamında Kuzey Afrika'da oluşan yeni güvenlik ortamını, AB'ye yansımaları yönünde incelemek, AB-Kuzey Afrika güvenlik ilişkilerini anlamak ve geleceğe dair yorumsama yapmak açısından kıymetlidir. Bu inceleme ele alınan tezin beşinci bölümünden başlayarak şu ana dek yapılan analizlerin tamamlayıcısı niteliğinde olacaktır.

5.4.1.1. Kuzey Afrika ve AB'nin Askerî, Toplumsal ve Siyasî Bakımdan Güvenlik İlişkisi

Arap Baharı sürecinden günümüze kadar Kuzey Afrika'da artan terörizm ve uluslararası göç, AB'yi askerî ve toplumsal güvenlik bakımından tehdit etmeye devam etmektedir. Terörizm ve bilahare uluslararası göç olgusu AB içerisinde anti-AB karşıtı aşırı sağ partilerin siyasî hayatta yüksek karşılık bulmasına, dolayısıyla da AB siyasî güvenliğine risk oluşturmasına neden olmaktadır. Birbirlerine yakın etkileşimin neden-sonuç ilişkisi oluşturduğu Kopenhag Okulu'nun askerî, siyasî ve toplumsal güvenlik sektörleri bu başlık altında incelenecektir.

Arap Baharı sonrasında, Kuzey Afrika'da mukim en önemli terör örgütlerinden İMEK nüfuzunu artırmıştır. Aslında otoriter rejimlere karşı başarılı olan halk ayaklanmaları, söz konusu rejimlerden kurtuluşun ve İslamî bir devletin kuruluşunun tek seçeneğinin "Cihad" olduğunu öne süren İMEK tezini çürütmüştür. Bununla birlikte bölgede yükselen İslamî partiler ile İMEK ideolojileri esassından birbirine rakip konumdadır. Ancak İMEK, yapmış olduğu başarılı propaganda

³⁶² Bauer, 2013, 9-10.

değişiklikleri ile yeniden güçlenme konusunda önemli adımlar atmıştır. Özellikle Arap Baharı sürecinde haksızlığa uğramış kesimleri hedef alan örgüt, geçiş sürecinde meydana gelen siyasal boşlukları doldurarak etki alanını genişletmiştir.³⁶³ İMEK özellikle, Cezayir'de çok güçlü olup, bölgedeki diğer gruplar ile de işbirliği içindedir..³⁶⁴ Ayrıca, İMEK, özellikle Irak ve Suriye'de etkili olan, ancak Kaddafi sonrası Libya'da da belli bölgelerde hakimiyet kuran, Libya ve Mısır'ın Sina bölgesinde ölümcül terör saldırılarında bulunan ve AB'de son zamanlarda yapılan terör saldırılarının çoğunluğunun müsebbibi DAEŞ ile de ilişkisi olan bir terör örgütüdür. Hatta öyle ki, bu yakın ilişki İMEK içerisindeki bazı grupların DAEŞ'e bağlılık bildirmesine kadar varmıştır.³⁶⁵ Terörist gruplar arasındaki girift ilişki ağı, Kuzey Afrika ülkelerindeki istikrarsızlığı artırmakta ve bu durum AB'yi etkilemektedir.

Libya, Kaddafi'nin devrilmesinin ardından DAEŞ'in bölgedeki ana üslerinden biri olmuştur. Yaklaşık 5 bin DAEŞ militanının Libya'da olduğu bilinmektedir. Libya'da DAEŞ, İMEK ve diğer İslamî radikal gruplar insan ve gemi kaçırma, kundakçılık, silahlı ve bombalı saldırı gibi çok geniş yelpazede terör eylemleri gerçekleştirmektedir. Bölgede askerî kamplar ve sivillerin tedavi olduğu hastaneler, teröristlerin hedeflerinden bazılarıdır. Tunus'ta da İMEK'in Tunus kolu ve DAEŞ, güvenliği tehdit etmektedir. Tunus vatandaşları, DAEŞ'e katılım için ülkeyi terketmektedirler. 2016 yılında 6 ile 7 bin arasında Tunus vatandaşı, DAEŞ'e katılım için ülkeden ayrılmıştır. 15 bin civarında şüpheli kişinin yurt dışına çıkışı bu sebepten yasaklanmıştır. Tunus'u ziyaret eden turistler, terörün açık hedefi durumundadırlar.³⁶⁶ 2015 yılında Tunus'un Port El Kantaoui şehrinde, modern Tunus tarihinin en kanlı terör saldırısı gerçekleştirilmiş ve 30'u İngiliz vatandaşı turist olmak üzere 38 kişi hayatını kaybetmiştir.³⁶⁷

³⁶³ Shkolnik, M. (2012). "The Arab Uprisings and al-Qaeda's Peripheral Infiltration: A Tour d'Horizon". *United Nations Association in Canada*, 3.4.

³⁶⁴ Gazdik, G. (2015). "The Rise of Al-Qaida in North Africa: AQIM and its Role in the Region", J. Tomolya and L.D. White (Eds). *Terrorist Threats in North Africa from a NATO Perspective*, IOS Press, 26-27.

³⁶⁵ Alexander, Y. (2015). "Terrorism in North Africa and the Sahel: Threats and Responses", J. Tomolya and L.D. White (Eds). *Terrorist Threats in North Africa from a NATO Perspective*, IOS Press, 5-6.

³⁶⁶ Alexander, Y. (2017). "Terrorism in North Africa and the Sahel in 2016". *Inter-University Center for Terrorism Studies Eighth Annual Report*, 9-11.

³⁶⁷ İnternet; Cambridge, E., Lockett, J. (2017, May 2). "Tunisian Terror". *The Sun*, Web: <https://www.thesun.co.uk/news/2625652/tunisia-terror-attack-seifiddine-rezgui-port-el-kantaoui-coroner-ruling/> adresinden 22 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

Fas ise nispeten istikrarlı görüntüsüne rağmen İMEK'in yasadışı kaçakçılık ve kara para aklama başta olmak üzere terör faaliyetleri ve DAEŞ'in Fas'ta yayılma faaliyetleri ile mücadele etmektedir. Aslında Fas, teröristlerin Avrupa'ya geçiş için kullandıkları ana noktalardan birisidir. Bu noktada Fas Kralı, radikal terör örgütleri ile başa çıkmak için kendi İslamî sıfatlarını ön plana çıkarmıştır.³⁶⁸ Fas'ın terörden ne kadar çekindiğini gösteren bir başka örnek ise 2017 yılı başlarında kadınların tüm vücudunu saran burkanın, terör eylemlerinde kullanıldığı gerekçesiyle yasaklanmasıdır.³⁶⁹

Cezayir yine, radikal hareketlerin etkin olduğu bir başka ülkedir. İMEK, Cezayir'i merkez olarak görmekte olup, İMEK ve bağlı radikal gruplar Cezayir'de güçlü durumdadırlar. Ayrıca DAEŞ'in Cezayir'deki faaliyetlerini artırmak istediği bilinmektedir. Cezayir'deki terör örgütleri, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı konusunda ehil durumdadırlar.

Mısır'ın da diğer bölge ülkelerinin olduğu gibi terörle başı derttedir. DAEŞ, Mısır'ın Sina bölgesinde kanlı eylemler düzenlemektedir. Kasım 2017 içerisinde, DAEŞ tarafından Mısır yakın tarihinin en ölümcül terör saldırılarından biri gerçekleştirilmiştir. Sina bölgesinde yer alan bir Sufi camiine yapılan saldırıda 305 kişi yaşamını yitirmiştir.³⁷⁰ İslam'ın farklı bir mezhebine dahi tahammülü kalmayan radikal grupların bir camiye saldırı düzenlemesi, terörün bölgede geldiği boyutları göstermesi bakımından önemlidir.

AB'de son dönemde Kuzey Afrika'da artan radikal İslamî terör faaliyetlerinden olumsuz etkilenmektedir. AB'nin cihatçı olarak sınıflandırdığı terör saldırıları, genellikle DAEŞ ve bağlantılı gruplar tarafından sürdürülmektedir. Terör saldırıları kısa süre Avrupa'da ikamet eden yabancılar ya da AB içerisinde yetişmiş ve terör örgütleri tarafından manipüle edilen AB vatandaşları tarafından

³⁶⁸ Alexander, 2017, 13-14.

³⁶⁹ İnternet: Agerholm, H. (2017, Jan 10). "Morocco Bans Burqa over Security Concerns". *INDEPENDENT*, Web: <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/morocco-bans-burqa-security-fears-bandit-a7520156.html> adresinden 22 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁷⁰ İnternet: Walsh, D., Youssef, N. (2017, Nov 24). "Militants Kill 305 at Sufi Mosque in Egypt's Deadliest Terrorist Attack". *The New York Times*, Web: <https://www.nytimes.com/2017/11/24/world/middleeast/mosque-attack-egypt.html> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

gerçekleştirilmektedirler. DAEŞ, AB'ye giden mültecileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. AB'nin önemli başkent ve şehirleri, AB tarafından tanımlandığı şekliyle "cihatçı saldırıların" hedefi haline gelmiştir. 2012 yılında, AB ülkelerinde "cihatçı terör" ile iltisaklı 159 tutuklama yapılırken, bu rakam 2016 yılında 789 olmuştur.³⁷¹

Çizelge 5.1. İslamî Terörizm Nedeniyle AB'de Tutuklanan Şüpheli Sayısı³⁷²

Yıl	Tutuklanan Kişi Sayısı
2012	159
2013	216
2014	395
2015	687
2016	718

AB içerisinde düzenlenen en ciddi terör saldırılarının arkasında Kuzey Afrika vatandaşları bulunmaktadır. 13 Kasım 2015 tarihinde Paris'teki 3 farklı bölgede yapılan ve 130 kişinin yaşamının son bulmasına sebep olan silahlı saldırının planlayıcıları, Fas kökenli Belçika vatandaşları olmuştur.³⁷³ Bu saldırı, Fransa'nın gördüğü en büyük terör saldırılarından birisi olmuş ve Fransa'da saldırı sonrası olağanüstü hal ilan edilmiştir. Bir diğer saldırıda, 14 Temmuz 2016 tarihinde Fransa Ulusal Günü kutlamaları esnasında yapılmış ve teröristler turizm kenti Nice'de kalabalığın üstüne kamyon sürerek 84 kişinin hayatının kaybetmesine neden olmuşlardır. Bu saldırının müsebbibi de Fransa'da yaşayan bir Tunus vatandaşı olmuştur.³⁷⁴ AB'nin bir diğer önemli başkenti Berlin'de 19 Aralık 2016 tarihinde düzenlenen bir başka kamyonu, kalabalığı sürme sonucu cereyan eden terör saldırısında, yine bir Tunus vatandaşı suçlu bulunmuştur.³⁷⁵ Söz konusu örneklerin çoğaltılması mümkündür. Terörizm, AB'yi ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Terörün

³⁷¹ Europol. (2017). *EU Terrorism Situation and Trend Report 2017*. Hague, 20. 5-7.

³⁷² Europol, 2017, 23.

³⁷³ İnternet: Paris'teki Terör Saldırıları. (5 Aralık 2015). *Sputnik News*, Web: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201512051019492413-paris-saldiri-abdeslam-belcika/> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁷⁴ İnternet: Nice Truck Attack: French Police Arrest Eight More Suspect. (2016, 20 Sep). *The Guardian*, Web: <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/20/nice-truck-attack-french-police-arrest-eight-new-suspects> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁷⁵ İnternet: Berlin Lorry Attack: What We Know. (2016, Dec 24). *BBC News*, Web: <http://www.bbc.com/news/world-europe-38377428> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

yanı sıra AB'yi tehdit eden ve doğrudan ve dolaylı AB açısından risk içeren bir diğer konu ise Kuzey Afrika'dan AB'ye yapılan göçtür.

Arap Baharı sonrası Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da oluşan güvensiz ortam, AB'ye göçün artmasına neden olmuştur. Öyle ki bu noktada, 2011 yılında tespit edilen Avrupa'ya yapılankaçak geçiş sayısı birkaç yüz bin iken, bu rakam 2015 yılında 1.8 milyon'dan fazla olmuştur.³⁷⁶ AB, 2015 yılında bir göçmen krizi ile yüzleşmiş ve güvenlik önceliklerinin en başına göç konusunu koymuştur.

Esasında 2015 yılında yaşanan AB'nin göç krizinin ana kaynağı, Suriye'de yaşanan iç savaş olmuştur. 2015 yılında AB'ye yapılan kaçak geçişlerin yarıya yakını, Doğu Akdeniz üzerinden yapılmıştır. Ancak 160 bin civarında bir geçiş, Kuzey Afrika üzerinden gerçekleştirilmiştir.³⁷⁷ AB'nin, Suriye göçmen krizi konusunda aldığı önlemlerin nispeten başarıya ulaşması ile 2016 yılı ve 2017 ilk yarısı Frontex verilerine dayanarak AB'ye yapılan kaçak geçiş sayısının azaldığı görülmüştür. Bu durumda, Kuzey Afrika üzerinden AB'ye kaçak geçiş rotaları Batı ve Orta Akdeniz yine birincil geçiş güzergahları olmaya devam etmektedir. 2016 yılında tespit edilen yaklaşık 500 bin kaçak geçişin yaklaşık 200 bin civarı Kuzey Afrika üzerinden yapılmıştır.³⁷⁸ Yine 2017 yılında ilk yarısında Suriye'deki durumun bir nebze daha istikrarlı hale gelmesiyle, Kuzey Afrika'dan geçiş rotaları Batı (Fas) ve Orta Akdeniz (Libya,Cezayir,Tunus,Mısır) AB'ye yapılan illegal göçün büyük farkla birinci rotaları olmuştur. Tespit edilen yaklaşık 115 bin kaçak geçişin yaklaşık 95 bini, bu göç rotaları üzerinden gerçekleştirilmiştir.³⁷⁹

Libya'da Arap Baharı sonrası başlayan geçiş dönemi ve 2014 yılında tekerrür eden siyasî kriz ortamından istifade eden insan kaçakçıları Libya'yı Avrupa'ya kanun dahilinde olmayan geçiş açısından cazip kılmışlardır. Son dönemde, diğer Kuzey Afrika ülkeleri, sıkı güvenlik önlemleri sayesinde AB hayalleri kuran göçmenler için uygun bir kalkış noktası olmaktan çıkmıştır. Diğer ifadeyle Fas

³⁷⁶ İnternet: Connor, P. (March, 2016). "Illegal Migration to EU Rises for Routes Both Well-worn and Less-traveled". Pew Research Center, Web: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/03/18/illegal-migration-to-eu-rises-for-routes-both-well-worn-and-less-traveled/> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁷⁷ Frontex. (March, 2016). *Risk Analysis for 2016*. Warsaw: Frontex, 16.

³⁷⁸ Frontex. (February, 2016). *Risk Analysis for 2017*. Warsaw: Frontex, 18.

³⁷⁹ Frontex. (December,2017). *FRAN Quarterly-Quarter 2 (April-June 2017)*, Warsaw: Frontex, 6.

haricindeki diğer Kuzey Afrika ülkeleri, Libya öncesi birer transit rota durumundadırlar. Fas'ta Batı Akdeniz üzerinde tek başına bir kalkış noktası olarak göçmenler tarafından kullanılsa da İspanya ve Fas arasındaki uyumlu çalışma ve artan güvenlik önlemleri nedeniyle yasa dışı göç açısından geçmişe nazaran makbul bir rota değildir. Fas üzerinden AB'ye geçmekte birkaç deneme sonrası başarısız olan göçmenlerin tekrar Libya üzerinden geçiş denemesinde buldukları bilinmektedir.³⁸⁰ Libya'dan ve dolayısıyla Kuzey Afrika'dan geçiş yapan göçmenlerin birçoğu sahraaltı Afrika vatandaşıdır. 2016 yılında Nijerya, Eritre, Gine, Fildişi Sahilleri ve Gambiya en çok geçiş yapan Afrika vatandaşları olarak kayıtlara geçmiştir.³⁸¹ Halihazırda Nijer'deki Agadez şehri, Afrikalı kaçak göçmenlerin toplandığı yasa dışı göç merkezidir. Daha sonra Agadez üzerinden Libya'ya taşınan göçmenler, yasa dışı yollarla AB'ye geçmeye çalışmaktadırlar.³⁸²

AB'de artan göç, özellikle 2008 krizi sonrası bozulan ekonomik yapıların getirdiği sorunlarında katalizör etki yapmasıyla İslamafobinin artmasına neden olmuştur. Buna ilaveten AB vatandaşları da millî kimliklerini son yıllarda ön plana çıkartarak İslamî kuşkuculuk (İslamoskepticism) bakış açısını benimsemekte ve kimliksel tanımlamalar üzerinden AB toplumunda aşırı sağ partilere meyil etmektedirler.³⁸³

İslam ve göçmen karşıtlığı üzerinden propaganda yapan ve siyasî meşruiyetini bu söylemler üzerinden kurgulayan aşırı sağ partiler, bu dönemde AB içerisinde yükseliş ivmelerini artırmışlardır. Bu manada AB içerisinde artan İslamofobiyi, aşırı sağ partilerinin güncel siyasî durumları üzerinden okumak anlamlı olacaktır.

Avusturya, Macaristan ve Polonya'da aşırı sağ partiler iktidar durumundadırlar. Söz konusu partiler, göçmenler konusunda sınırlara duvar örmeyi

³⁸⁰ Malakooti, A. (2016). "North Africa". M. L. McAuliffe and F. Laczko (Eds.), *Migrant Smuggling Data and Research: A Global Review of the Emerging Evidence Base*. Geneva: International Organization for Migration, 85-87.

³⁸¹ Frontex, 2017, 18.

³⁸² Frontex, (April, 2017). ***Africa-Frontex Intelligence Community Joint Report 2016***. Warsaw: Frontex, 12-13.

³⁸³ Taras, R. (2012). "İslamoskepticism and its Counter-Narratives: Transnational Identity, Cultural Wars and Religion's Place", R. Friedman and M. Thiel (Eds.), *European Identity And Culture: Narratives of Transnational Belonging*. İkinci Baskı. New York. Routledge, 137-140.

de içeren sert tedbirler uygulama noktasında faaliyetleri bulunmaktadır.³⁸⁴ Almanya'da aşırı sağcı AfD Partisi, 2017 genel seçimleri sonucunda ilk kez parlamentoda temsil edilmefırsatı bulmuştur.³⁸⁵ Yine AB'nin bir diğer önemli aktörü Fransa'da aşırı sağ çok güçlenmiştir. Ulusal Cephe lideri Marine Le Pen 2017 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci tura kalmış ve yaklaşık %34 oy almıştır. Oysa Le Pen 2012 seçimlerinde oyların yalnızca %18'ini alabilmiştir.³⁸⁶ AB içerisindeki önemli aşırı sağ figürlerden ve daha önce de değinildiği üzere İslam'a karşı sert bir tavır takınan Geert Wilders'in Özgürlükler Partisi, Hollanda'da son dönemde yükselişini hızlandırmış ve 2017 genel seçimlerinde ikinci parti olmayı başarmıştır. Wilders'in İslam'a ve göçmenlere karşı takındığı tavizsiz tutumun iktidara gelmesine ramak kalmıştır. Bununla birlikte Yunanistan, İtalya, İskandinavya ülkelerinde aşırı sağ partiler siyasî pozisyonları güçlendirir konumdadırlar.

Aşırı sağ partilerin AB içerisinde yükselmesinin oluşturduğu bir diğer sonuç ise AB'nin siyasî güvenliğine tehdit oluşturması olmuştur. Aşırı sağ partiler, Avrupa kuşkuculuk (euroscepticism) anlayışını temsil etmekte ve AB birlikteliğini egemenlik, kültürel kavramlar ve sosyo-ekonomik problemler üzerinden reddetmektedirler. Aşırı sağ partilerin sosyo-ekonomik neden temelli anti-AB söylemlerine, AB içerisinde faaliyet gösteren aşırı sol partiler de destek vermektedirler.³⁸⁷ AB içerisinde artan terör ve göç konusunda anti-AB yanlıları, AB'nin ortak sınır ve güvenlik politikalarını sorumlu görmektedir. AB'den ayrılarak "bağımsız" bir yapı teşkili göç ve terörden kaynaklı sosyo-ekonomik problemlerin giderilmesinin gerekliliği olarak AB yanlısı olmayan partiler tarafından kamuoyuna deklare edilmektedir.

İngiltere'nin 23 Temmuz 2016 tarihinde yapılan referandum sonucunda AB'den ayrılış kararı vermesinin sonuçları irdelendiğinde, ayrılış oyu veren

³⁸⁴ İnternet: Avrupa'nın Aşırı Sağ Haritası. (26 Nisan 2016). *Deutsche Welle Türkçe*, Web: <http://www.dw.com/tr/avrupan%C4%B1n-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F-haritas%C4%B1/a-19215638> adresinden 30 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁸⁵ İnternet: German elections 2017: Angela Merkel Wins Fourth Term But Protests Erupt at Surge of Far-right AfD. (2017, September 25). *The Telegraph*, Web: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/09/24/german-elections-2017-live-exit-poll-results-angela-merkel-seeks2/> adresinden 30 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁸⁶ İnternet: French Presidential Election May 2017 – Full Second Round Results and Analysis. (2017, May 26). *The Guardian*, Web: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2017/may/07/french-presidential-election-results-latest> adresinden 30 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁸⁷ Mejjers, M.J., (2017). "Radical Right and Radical Left Eurosceptism: A Dynamic Phenomenon". *Jacques Delors Institut Policy Paper*, 191, 4-6.

seçmenlerin tercihlerinde göç ve göç kaynaklı sosyo-ekonomik sorunların etkili olduğu görülmektedir.³⁸⁸ İngiltere gibi güçlü bir ekonominin de AB'den ayrılması, AB'ye karşı kuşkucu tavır takınan siyasî partileri ve kamuoyunu cesaretlendirmiştir. AB, hem organizasyonel manada dağılma açısından hem de ortaya koymuş olduğu birey özgürlüğü temelli değerlerin yok olması açısından tehdit altındadır. AB organizasyonel manada bütünlüğünü korusa bile AB içerisindeki mültecilerin ve göçmenlerin hakları ile Kuzey Afrika kökenlilerinde ağırlıkta olduğu yabancı kökenli AB vatandaşlarının haklarının gözetilmemesi gibi bir durumun oluşması, AB'nin demokrasi ve insan hakları normları ile ters düşmektedir. Bu noktada, tezin kapsamında olmamasına rağmen AB içerisinde kalabalık bir nüfusu oluşturan Türk vatandaşlarının haklarının da tehlikede olduğuna dikkat çekmek önemlidir. Arap Baharı öncesinde Kuzey Afrika'daki monarşik yapılar tarafından tehdit edilen AB siyasî yapısı, 2011 sonrasında AB içerisinde yükselen anti-AB kamuoyu ve aşırı sağ partiler başta olmak üzere siyasî organizasyonlar tarafından tehdit edilmektedir. İngiltere'nin AB'den ayrılması, siyasî güvenlik riskine en somut örnek olarak göze çarpmaktadır.

5.4.1.2. Çevresel ve Ekonomik Güvenlik

AB, Kuzey Afrika ile ilişkilerinde askerî ve toplumsal güvenlik konularının yanı sıra yeni güvenlik algılamalarının gereği olarak çevresel ve ekonomik konular ile ilgilenmeye devam etmiştir. Kuzey Afrika'da Arap Baharı sonrası oluşan siyasî geçiş ortamında çevresel ve ekonomik konular, ikincil plana atılmışlardır. Ancak kısa zamanda AB'nin de desteğiyle çevresel ve ekonomik konuların girift halinde işlendiği sürdürülebilir kalkınma konsepti, AB ve Kuzey Afrika ülkelerinin uygulamaya koyduğu Komşuluk Politikası süreçlerinin öncelikli hedeflerinden birisi olmuştur. Bu başlık altında çevresel güvenlik ve bununla ilintili olarak ekonomik güvenlik bağlamında tezin beşinci bölümünün devamı niteliğinde olacak şekilde enerji güvenliği ele alınacaktır.

Kuzey Afrika'da iklim değişikliği, su kıtlığı, çölleşme vb. çevresel problemler devam etmektedir. Çevre konuları Kuzey Afrika'dan AB'ye göçü tetikleyen önemli

³⁸⁸ Glencross, A. (2016). *Why The UK Voted for Brexit: David Cameron's Great Miscalculation*. London: Palgrave Macmillan, 21-26.

bir faktör olmaya başlamıştır.³⁸⁹ Bunun idrakinde olan AB, daha önce ele alındığı gibi 'Akdeniz İçin Birlik' inisiyatifi içerisinde çevresel konulara ağırlık vermeyi halihazırda sürdürmektedir. Ayrıca Horizon 2020 girişimi kapsamında AB, Akdeniz'deki çevresel projeleri yönetmekte, Kuzey Afrika ülkeleri ile bölgesel ve ikili çevre projeleri gerçekleştirmeye devam etmektedir.

"Gezegenin Limitleri Dahilinde İyi Yaşam" mottosuna sahip Yedinci Çevre Eylem Planı 2013-2020 yıllarını kapsasa da 2050 yılına uzanan uzun vadeli bir çevre perspektifi çizmektedir. Plan, 2050 yılında refah ve sağlıklı çevrenin;hiçbir kaynağın boşa gitmediği, çevre kaynaklarının sürdürülebilir şekilde yönetildiği, canlı çeşitliliğinin korunduğu yenilikçi ve döngüsel ekonomi kaynaklı sağlanacağını savunmaktadır.³⁹⁰Bununla bağlantılı olarak Yedinci Program, daha fazla icraatın gerekli olduğu 3 öncelik alanı tanımlamıştır. Bunlar; ekolojik direncin artırılması, düşük karbon üretimi sağlama ve kirlilik, iklim değişikliği, kimyasallar gibi insan sağlığına tehdit oluşturan etmenleri azaltmak olarak belirlenmiştir. Bu minvalde AB, üyelerine mevzuatsal yükümlülükler getirmekte ve çevresel teknolojilerin kullanımına yönelmektedir.³⁹¹

Kuzey Afrika, AB'nin yeni çevre programındaki hedefler açısından iki açıdan önemlidir. İlk olarak evvelki çevre programlarında da olduğu üzere Kuzey Afrika'da çevresel bozulmaların ekonomik ve sosyal açıdan AB'ye etkilerini azaltmak açısından AB, Kuzey Afrika'nın çevresel sorunlarını çözmesine destek olmaktadır. İkinci ve daha önceki çevre programlarına nazaran daha güçlü ve öncelikli vurgulanan husus ise düşük karbon üretimini sağlamak üzere yenilikçi ve geri dönüşümsel kaynakların kullanımı konusunda Kuzey Afrika'daki yenilenebilir enerji kaynaklarının AB açısından önemidir. Kuzey Afrika'da yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması hem iki bölge arasındaki çevresel güvenliğin sağlanmasına katkı vermesi hem de fosil enerji kaynaklarına alternatif oluşturması bakımından

³⁸⁹ Quentin, W., Liverani, A., Joseph, G. and Bougnoux, N. (Eds). (2014). ***Climate Change and Migration: Evidence from the Middle East and North Africa***. Washington D.C.: The World Bank Publications, 165-170.

³⁹⁰ İnternet: European Commission, (2016). "Factsheet: Living Well, within the Limits of Our Planet-7th EAP-The New General Union Environment Action Programme to 2020", *EU Commission*,1-4. Web: <http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/7eap/en.pdf> adresinde 2 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁹¹ EU. (2013). "General Union Environment Action Programme to 2020 'Living Well, within the Limits of Our Planet'". ***Official Journal of the European Union***, 354(71), 174-179.

AB'nin enerji arz güvenliğinin ve dolayısıyla ekonomik güvenliğin sağlanmasına destek olması bakımından incelenmeye değer bir konudur.

Kuzey Afrika'da Cezayir ve Libya net enerji ihracatçısı konumundayken Tunus ve Fas net ithalatçı durumundadır. Mısır'da ürettiği enerjinin ihtiyaçlarını karşılamaması sebebiyle ithalat yapmaktadır. Kuzey Afrika ülkelerinin tamamı elektriklerini genellikle fosil yakıtları kullanarak üretmektedirler. Fas bölgede elektrik ithal eden tek ülkedir.³⁹² Bununla birlikte bölge coğrafi konumunun verdiği avantajla yenilenebilir enerjiden güç üretme konusunda çok geniş bir potansiyele sahiptir. Örneğin Cezayir, ülkenin %86'sını kaplayan Sahra Çölü sayesinde, dünyanın en fazla güneş ışığı alan ülkelerinden bir tanesidir. Güneşten üretilebilecek enerji doğalgaz rezervlerine oranla 8 kat daha büyüktür. Libya'nın da %80'i çölden oluşmaktadır. Yine Mısır, Fas ve Tunus güneş enerjisi bakımından şanslı ülkeler konumundadır. Bunun yanı sıra Mısır, Fas ve Tunus'ta rüzgar enerjisi de önemli bir alternatif olarak gözükmektedir.³⁹³

Bu potansiyele rağmen, bölgede rüzgar ve güneş enerjisi başta olmak üzere yenilenebilir enerjiden üretilen enerji miktarı düşük seviyelerdedir. Ancak bu durum, gelecek yıllarda pozitif manada değişecektir. Bölgedeki devletler AB'nin de destekleriyle yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmaktadır. Öyle ki, bölgedeki yenilenebilir enerji teknolojilerindeki büyüme oranları, fosil yakıt teknolojilerindeki büyüme oranlarını geçmiş durumdadır. Tüm Kuzey Afrika ülkeleri, yenilenebilir enerji konusunda millî planlar uygulamaya koymuşlar ve elektrik üretimlerinde yenilenebilir enerjinin payını artırmayı hedeflemişlerdir.³⁹⁴

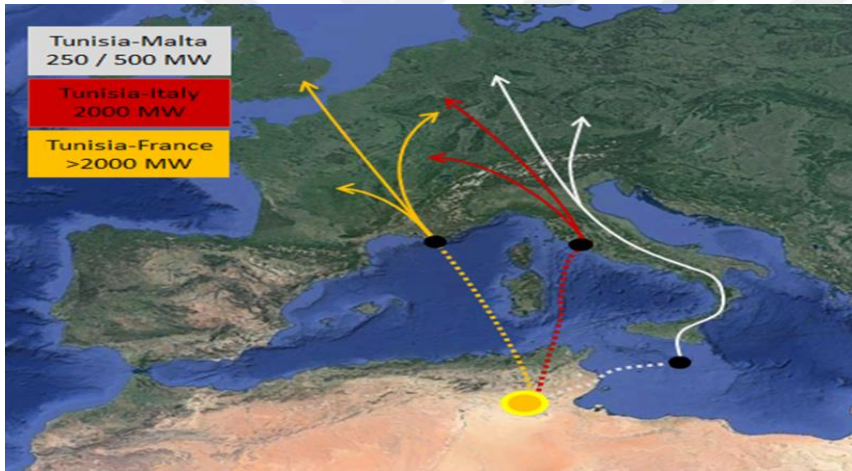
Fas, yenilenebilir enerji konusunda bölgede en aktif politika izleyen ülkedir. Fas 2008 yılında, 2020 yılında ihtiyacı olan enerjinin %42'sini yenilenebilir kaynaklarından üretme hedefini koymuştur. Fas 2016 yılında yenilenebilir enerji alanındaki çalışmalarını geliştirmek üzere Uluslararası Enerji Ajansı ile Ortaklık

³⁹² Beneking, A., Ellenbeck S., Battaglini, A. (2016) "Renewable Energy Cooperation between the EU and North Africa: Findings of a SWOT Analysis". *International Journal of Energy Sector Management*, 10(3), 317.

³⁹³ United Nations Economic Commission for Africa Office for North Africa. (2012). *Renewable Energy Sector in North Africa: Current Situation and Prospects*. Rabat: Subregional North Africa Office of the United Nations Economic Commission for Africa, 9-13.

³⁹⁴ Beneking, Ellenbeck, Battaglini, 2016, 316-318.

Anlaşması imzalamıştır. Fas, Uluslararası Enerji Ajansı ile Ortaklık Anlaşması imzalayan Kuzey Afrika'daki tek ülkedir.³⁹⁵Fas, dünyanın en büyük konsantre güneş enerjisisitesini inşa etmekte olup, projenin son fazı 2018 ilk yarısında tamamlanacaktır. Proje ile 1 milyon eve elektrik sağlanacak ve karbon emisyonu yıllık yaklaşık 760 bin ton azalacaktır.³⁹⁶Tunus Güneş Planı 2009'da yayımlanmış ve 2011 yılında güncellenmiştir. Plan dahilinde güneş ve rüzgar enerji projeleri, Tunus'ta yapılmaya devam etmektedir. Tunus, 2030 yılında ihtiyacı olan enerjinin %40'ını yenilenebilir enerjilerden karşılamayı hedeflemektedir.³⁹⁷ Tunus'ta yapımı devam eden Tunur Güneş Enerji Projesi ile Tunus'un güneş enerjisi ile ürettiği elektriğin deniz altı kablolarla İtalya,Fransa ve Malta elektrik şebekelerine oradan da Avrupa'ya dağıtımı planlanmaktadır. Proje ile AB içerisinde 2 milyon eve elektrik sağlanacaktır.³⁹⁸

Harita 5.1. Tunur Projesi ile Tunus'tan Avrupa'ya Güneş Enerjisi Dağıtımı³⁹⁹

³⁹⁵ İnternet: International Energy Agency. (2016, November 24). "Morocco Becomes IEA Association Country, A First for the Middle East and Africa". Web: <https://www.iea.org/newsroom/news/2016/november/morocco-becomes-iea-association-country-a-first-for-the-middle-east-and-africa.html> adresinden 2 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁹⁶ İnternet: Parke, P. (2016, February 8). "World's Largest Concentrated Solar Plant Switches on in the Sahara". CNN, Web: <http://edition.cnn.com/2016/02/08/africa/ouarzazate-morocco-solar-plant/index.html>

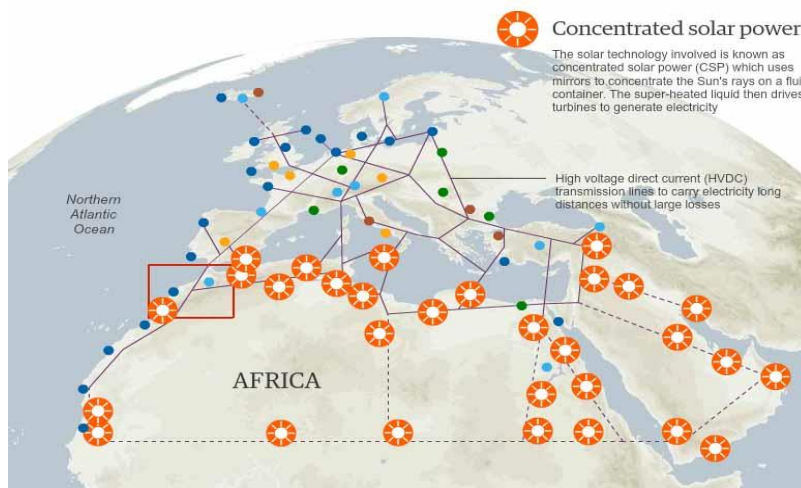
³⁹⁷ United Nations Economic Commission for Africa Office for North Africa, 2012, 44.

³⁹⁸ İnternet: Tunur. (2017). "Tunur Overview". Web: <http://www.nurenergie.com/tunur/index.php/english/project/overview> adresinden 4 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

³⁹⁹İnternet: "How Can TuNur CSP Project Export Solar Power From Desert to Europe With 10 Cents/kwh", *CSP Plaza*, Web: <http://en.cspplaza.com/how-can-tunur-csp-project-export-solar-power-from-desert-to-europe-with-10-centskwh/> adresinden 17 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.

Mısır, bölgede yenilenebilir enerjiye önem veren bir diğer ülkedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Mısır'da bu işe özgü olarak Milli Yenilenebilir Enerji Ajansı'nı kurmuştur.⁴⁰⁰ Mısır'da güneş enerji santralleri de bulunmakla birlikte rüzgar enerjisi yatırımlarına öncelik verilmektedir.

Cezayir'de zengin fosil enerji kaynaklarına rağmen yenilenebilir enerji yatırımı yapan ülkeler arasındadır. Güneş ve çevrim gücü ile çalışan Hassi R'Mel güç istasyonu, dünyanın ilk hibrit yenilenebilir enerji tesislerinden birisi olmuştur. Cezayir'in ayrıca rüzgar ve biyotik enerjileri konusunda da çalışmaları vardır.⁴⁰¹ Cezayir, Sahra Çölü'ndeki enerjinin Avrupa'ya taşınarak, 2050 yılında Avrupa'nın enerji ihtiyacının %15'ini karşılamayı hedefleyen⁴⁰² meşhur Desertec projesine de destek vermektedir.

Harita 5.2. Desertec Projesi aracılığıyla Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya Güneş Enerjisi Dağıtımı⁴⁰³

Bir başka fosil yakıt ihracatçısı Libya da özellikle 2011 krizi sonrası petrol tesislerinin güvenliğinin tehlikeye girmesiyle enerji kaynaklarını çeşitlendirmek

⁴⁰⁰ Komendantova, N., Patt, A., Barras, L., Battaglini, A. (2009). "Perception of Risks in Renewable Energy Projects: The Case of Concentrated Solar Power in North Africa". *Energy Policy*, 40(2012), 104.

⁴⁰¹ İnternet: Zafar, S. (2017, October 22). "Renewable Energy in Algeria". *EcoMENA*. Web: <https://www.ecomena.org/renewables-algeria/> adresinden 6 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰² İnternet: Helioscsp (2011, May, 26). "Algeria to Join Desertec". Web: <http://helioscsp.com/algeria-to-join-desertec/> adresinden 6 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰³ İnternet: "European Firms Launch Huge African Solar Power Project", *Deutsche Welle*, Web: <http://www.dw.com/en/european-firms-launch-huge-african-solar-power-project/a-4475188> adresinden 17 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.

istemektedir. Libya, yenilenebilir enerjileri kullanarak 2020 yılında elektrik ihtiyacının %7'sini, 2025'de ise %10'unu karşılamak istemektedir.⁴⁰⁴ Ancak Libya'daki siyasî kriz bu hedefleri gerçekleştirmenin önündeki en büyük engel olarak gözükmemektedir.

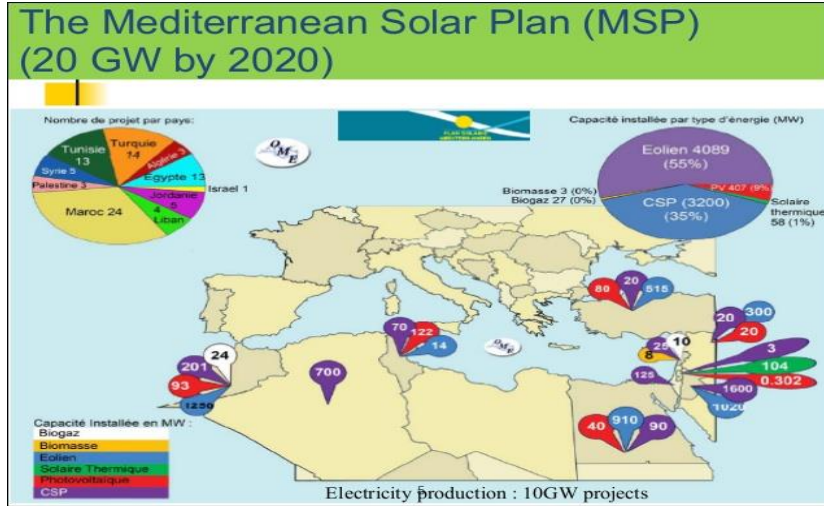
AB, dünyanın önemli enerji tüketicilerinden biri olarak Kuzey Afrika'daki yenilenebilir enerji kaynakları projelerini desteklemedi. Zira Kuzey Afrika'dan yapılacak yenilenebilir enerji ithalatı, AB'nin enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığını azaltacak ve bunun yanı sıra sera gazı salınımını düşürecektir. AB ülkelerini zamanla nükleer enerjiden de vazgeçecektir. AB'nin başat aktörü Almanya, 2011 yılında Japonya'da yaşanan Fukuşima Nükleer Santrali kazası sonrası, nükleer santrallerini kapatmaya başlamış olup, 2022 yılında tümüyle nükleer enerji faaliyetlerinin tamamının bitirmeyi planlamaktadır.

'Akdeniz İçin Birlik' organizasyonunun önem atfediği projelerden bir tanesinin de yenilenebilir enerji konusunda olması, yenilenebilir enerji konseptinin AB ve Kuzey Afrika ilişkilerindeki yerini anlamak açısından değerlidir. Bahse konu proje "Akdeniz Güneş Planı (MSP-PPI)"⁴⁰⁵ olarak adlandırılmaktadır. Proje, 2020 yılında Akdeniz'de yenilenebilir enerji üretim ve elektrik dağıtım kapasitesini artırmanın yanı sıra büyük oranda enerji tasarrufu elde etmeyi amaçlamaktadır. Proje, AB tarafından fonlanmakta olup, Akdeniz ülkelerini yenilenebilir enerji yatırımı yapma noktasında teşvik etmektedir. Fas, Tunus, Cezayir ve Mısır projeye ortak ülkelerdir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ İnternet: Regional Center for Renewable Energy and Energy Efficiency. (2017). "Libya". Web: <http://www.rcreee.org/content/libya> adresinden 10 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰⁵ İngilizcesi: The Mediterranean Solar Plan-Project Preparation Initiative

⁴⁰⁶ European Investment Bank, (2015). "The Mediterranean Solar Plan-Project Preparation Initiative (MSP-PPI). Luxembourg, 1-3. Web: http://www.eib.org/attachments/country/femip_msp_ppi_en.pdf adresinden 10 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

Harita 5.3. Akdeniz Güneş Planı Haritası⁴⁰⁷

MSP-PPI projesini destekleyen önemli ve AB tarafından fonlanan önemli projelerden bir diğeri de 2010 yılında başlatılan “Akdeniz Güneş Planı için Yol Hazırlama (PWMSP)”⁴⁰⁸ projesidir. Proje, Akdeniz’de Elektrik İletimi Ana Planı gibi projelerin hazırlanması üzerinde çalışarak bölge ülkeleri arasında enerji diyalogu ve işbirliğinin artırılması için bir platform oluşturmaktadır. Projenin somut çıktılarından biri yenilenebilir enerji politikası ve enerji verimliliği üzerine bölgesel ve ulusal planların hazırlanması olmuştur. Proje; tüm Kuzey Afrika ülkelerini kapsamaktadır.⁴⁰⁹ Bu projelerin yanı sıra MedGrid, Desertec gibi AB ve Kuzey Afrika bölgeleri arasında yenilenebilir enerji konusunda işbirliğini içeren endüstriyel girişimlerde bulunmaktadır.

AB için Kuzey Afrika’nın enerji açısından önemi yenilenebilir enerji konsepti ile daha da artmıştır. Yenilenebilir enerji aynı zamanda çevresel güvenliğin sağlanmasına pozitif etki yapmaktadır. Bundan mütevellit, AB, Kuzey Afrika ile ilişkilerinde bu konuya yüksek öncelik tanımaktadır. 2011 sonrası Kuzey Afrika’da yaşanan siyasî krizler yenilenebilir enerji konusunun hız kazanmasını önlemiştir. Özellikle, Libya’da halihazırda devam eden politik kriz ortamı yenilenebilir enerji

⁴⁰⁷İnternet: The Mediterranean Solar Plan, [https://www.google.com.tr/search?q=mediterranean+solar+plan&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjS0oPI-](https://www.google.com.tr/search?q=mediterranean+solar+plan&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjS0oPI-8DbAhWvw6YKHYUODGUQ_AUICygC&biw=1745&bih=863#imgrc=iizun3TxwZDQ0M)

8DbAhWvw6YKHYUODGUQ_AUICygC&biw=1745&bih=863#imgrc=iizun3TxwZDQ0M: adresinden 7 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

⁴⁰⁸ İngilizcesi: "Paving the Way for the Mediterranean Solar Plan" (PWMSP)

⁴⁰⁹ OECD. (2013). Renewable Energies in the Middle East and North Africa: Policies to Support Private Investment. OECD Publishing, 32-33.

çalışmalarının önünde bir engel oluşturmaktadır. Ancak, Kuzey Afrika'da politik istikrar tesis edildikçe, yenilenebilir enerji çalışmaları da ivme kazanmaktadır.

Yenilenebilir enerji çalışmalarının AB ve Kuzey Afrika ilişkilerinde öne çıkması, fosil yakıtlar konusunda iki ülke arasında yapılan işbirliğini mevcutta etkilememekte ve kısa vadede etkileyecek gibi görünmemektedir. Petrol ve doğalgaz ithalatında halihazırda Kuzey Afrika ülkeleri Libya başta olmak üzere bölgedeki güvensizlik ortamına rağmen AB'nin en önemli işbirliği ortaklarından olmaya önceki sayfalarda açıklandığı üzere Arap Baharı sonrası süreçte de devam etmektedir. Bununla birlikte yakın gelecekte yenilenebilir enerji konusu, petrol ve doğalgaz ithalatının önüne geçecektir. AB kamuoyunun da etkisi ile artan çevresel kaygılar ve Rusya ile gerilen ilişkiler, AB'yi yenilenebilir enerji konusunda yatırımları hızlandırmaya yöneltmiştir. Bu noktada da en uygun dış partner Kuzey Afrika olarak gözükmemektedir.

6. SONUÇ

AB, Soğuk Savaş dönemi boyunca kuruluş motivasyonunun da getirdiği anlayış ile ekonomi temalı bir uluslararası kuruluş olarak faaliyetlerini yürütürken, güvenlik politikalarını ABD'nin hâkim güç olduğu NATO içerisinde şekillenen güvenlik doktrinleri temelinde şekillendirmeyi tercih etmiştir. AB, ancak Soğuk Savaş ertesinde özgün bir güvenlik aktörü olarak hareket etmeye başlamıştır. Bu noktada, AB'nin ortak dış ve güvenlik politika oluşturma çalışmaları kapsamında Kuzey Afrika her zaman öncelikli değerlendirilen bir coğrafya olmuştur. AB, SSCB'den ayrılan Doğu Avrupa devletlerini Birlik'e entegre ederken; kimliksel, ekonomik, kültürel ve siyasî zıtlıklar nedeniyle Kuzey Afrika ülkelerini AB'ye üye yapma şeklinde bir politika hedeflememiş ve Kuzey Afrika ile ilişkilerini oluşturduğu ortaklık mekanizmaları, karşılıklı dayanışma konsepti üzerinden yürütmeyi seçmiştir. Bu çalışma, AB güvenlik politikalarında Kuzey Afrika'nın yerinin anlaşılması açısından önemlidir.

Kopenhag Okulu teorisi, Kuzey Afrika'nın AB güvenliğindeki önemini analiz etmek açısından yeterli olmuştur. AB'nin geniş kapsamlı güvenlik değerlendirmelerini analiz etmek için klasik güvenlik teorilerinin yeterli gelmeyeceği incelemeler sonucunda anlaşılmıştır. Kopenhag Okulu'nun beş güvenlik sektörü; siyasî, toplumsal, ekonomik, çevresel ve askerî güvenliğe tehdit oluşturabilecek Kuzey Afrika kaynaklı güvenlik risklerinin tamamının çözümüne ilişkin stratejiler, AB dokümanlarında ortaya konulmuştur. Bu minvalde AB'nin; Kopenhag Okulu'nun beş güvenlik sektörü arasından herhangi bir önceliklendirmeye gitmediği ve her birine aynı önemi verdiğini ifade etmek AB'nin söylemsel zeminine bakıldığında doğru olacaktır. AB politika belgelerinde Kuzey Afrika'nın demokrasi, ekonomik refah ve sürdürülebilir kalkınma konularında AB normlarına erişmesine ilişkin uygulamalar ayrıntılı şekilde tanımlanmıştır. Bu faktörler, seçilen teorik zemin ile AB güvenlik politikalarının oluşturulması sürecinin tutarlık arz ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Ancak AB'nin Barselona süreci ile başlattığı ve 'Akdeniz İçin Birlik' ile devam ettirdiği çalışmalar ile Kuzey Afrika'nın toplumsal, siyasî, çevresel gelişimlerine sınırlı katkıda bulunabilmiştir. Bu durumun sebebi de AB'nin söylemsel temelde

kurguladığı politikaların reelpolitik zemine yansıtılmamasıdır. AB, Kuzey Afrika ülkelerine kesinlikle bir üyelik perspektifi sunmamıştır. Bu durum AB'nin Kuzey Afrika ile gerçek bir ortaklık kurmak istemediğinin açık bir göstergesidir. AB kendi güvenlik çıkarları doğrultusunda AB'ye ait değerleri Kuzey Afrika'ya empoze ederek Kuzey Afrika devlet ve toplumlarını himayesi altında tutma hedefi göstermiştir. Kuzey Afrika, AB tarafından ekonomik yardımlar ve karşılıklı işbirliği doktrinleri aracılığıyla izole edilmiştir. AB'nin bu noktadaki gayesi Kuzey Afrika'dan AB'ye yönelik tehditleri AB'nin sınırları dışında önlemek istemesidir. AB'nin Kuzey Afrika ile derin bir ortaklık kurmasını engelleyen bu yaklaşım eski sömürgeci tutumlar ile birçok açıdan benzerlik taşımaktadır. Kuzey Afrika devletleri AB'nin ekonomik vasıtalar ile kendileri üzerinde tahakküm kurmak istemesini içselleştirememiştir. AB'nin Arap Baharı süreci ve sonrasında Kuzey Afrika ile ilişkilerinde takındığı pasif tutum, AB'nin asıl amacının Kuzey Afrika'nın demokratik ve sosyo-ekonomik gelişimine katkı sağlamak olmadığını gösteren bir başka olgudur. Kuzey Afrika, Arap Baharı süreci ve sonrasında AB tarafından yalnızlaştırılmıştır. Örneğin Libya halihazırda kaderine terk edilmiştir. AB, Arap Baharı esnasında Kuzey Afrika'da yaşanan olaylara bütüncül bir yaklaşım göstermemiş bazı ülkelerde mevcut yönetimleri desteklemiştir. Bunun sebebi, AB'nin yine kendi güvenlik çıkarlarını önceliklendirmesidir.

AB'nin Kuzey Afrika'ya karşı gösterdiği güvenlik öncelikli yaklaşım, Kuzey Afrika'nın AB toplumları nezdinde siyasi, askeri ve toplumsal açıdan güvenleştirilmesine neden olmuştur. Böylelikle Kuzey Afrika, AB tarafından istikrarlı bir güvenlik ortağından ziyade tehdit ihraç eder bir yapıda algılanmaya başlanmıştır. Arap Baharı sonrası bu durum daha da belirginleşmiş ve Kuzey Afrika'nın kültürel, ekonomik ve siyasi açılardan ötekileştirilmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu ötekileştirmenin etkisiyle, AB'de güçlenen ve hakimiyet alanı bulan aşırı sağ Partiler, AB ve Kuzey Afrika güvenlik ilişkilerinde önümüzdeki dönemde önemli bir değişken olacaktır.

AB içerisinde politika yapan aşırı sağ partiler AB içerisindeki vatandaşlara bir alternatif teşkil etmektedir. AB'li olma kimliğini kabul etmeyip millî kimlikler üzerinden politika geliştiren AB ülkelerindeki aşırı sağ Partiler, ekonomik durgunluk, terör, göç vb. konuların müsebbibi olarak AB'yi göstermektedirler. Aşırı sağ Partiler, Kuzey

Afrika kaynaklı meydana gelen güvenlik sorunlarını AB'yi eleştirmek için koz olarak kullanmaktadırlar. AB içerisindeki aşırı sağ Partilerin iktidara geliyor olması, AB'nin siyasî bütünlüğü açısından tehdit içermektedir. Ayrıca söz konusu partilerin Kuzey Afrika ile işbirliği geliştirme niyetinde olduğu söylenemez. Aşırı sağ partilerin, AB içerisinde iktidara geliyor olmasının, AB ve Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki güvenlik ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini söylemek doğru olacaktır.

AB içerisindeki aşırı sağ Partiler yabancı karşıtlığı temelinde mevcudiyetleri devam ettirmekteler ve milletler nazarında karşılık bulmaktadırlar. Toplumların yaşadığı sosyo-ekonomik sorunlarının kaynağını göçmenlerin suçu olarak gösteren bahse konu Partiler için Kuzey Afrika'dan gelen göç ve AB içerisinde yaşayan Kuzey Afrikalı göçmenler önemli bir güvenlikleştirme konusudur. Bu noktada aşırı sağ Parti iktidarları Kuzey Afrika ile işbirliği yapmak bir yana Kuzey Afrika'ya karşı katı korumacı politikaları savunmaktadırlar. Avusturya ve Macaristan hükümetlerinin göçmenlere karşı takındığı tutum bu duruma örnek teşkil etmektedir. Aşırı sağ Partiler AB içerisinde muhalefette yer alsalar dahi iktidara alternatif teşkil etmeleri sebebiyle mevcut iktidarlarında Kuzey Afrika ile kapsamlı işbirliği yapmalarını olumsuz manada etkilemektedir. Bu çerçevede, AB içerisinde yükselen aşırı sağ ve İslamafobi yakın gelecekte AB ile Kuzey Afrika güvenlik ilişkilerinin temel unsurlarından olacak ve iki taraf arasındaki ortak işbirliği sürecini akamete uğratacaktır.

AB'nin gelecek güvenlik politikalarının önceliğini oluşturacak bir diğer konu ise Libya'daki siyasî kriz olacaktır. Arap Baharı sonrası demokratik ve ekonomik açıdan olmasa da iç güvenlik açısından nispeten istikrar kazanan bölgenin tümünün aksine devrim sonrası Libya, başarısız devlet olarak karşımıza çıkmıştır. Libya, AB'ye ulaşan terörizm ve göç konusunda hem Kuzey Afrika, hem de Sahraaltı Afrika'nın dağıtım noktası olmuştur. Libya'da sıcak bir iç savaş devam ederken, AB, Libya'da çözüm içermeyen, sadece sınırlı koruma odaklı bir güvenlik politikası izlemektedir. Bu durum sürdürülebilir bir yaklaşım değildir. Libya'nın, AB güvenliğine etkileri önümüzdeki dönemde araştırmacıların daha fazla dikkat edeceği bir alan olacaktır.

İlaveten, Terörizm AB'nin önümüzdeki dönemde çözüm bulmada zorlanacağı bir alan olacaktır. Teröristlerin, bilgiye kolay erişim ve AB içerisinde yerleşik bağlantılarının olması gibi etkenleri de kullanarak bireysel saldırılar düzenlemesinin önlenmesi çok güçtür. Kuzey Afrika kaynaklı terörizm, klasik saldırıların yanı sıra siber saldırılar aracılığı ile de AB güvenliğini tehdit etmeye devam edecektir.

AB'nin çevresel kaygıları da önümüzdeki dönem güvenlik algılamalarında önemli bir yer tutacaktır. Yenilenebilir enerji konseptinin çevresel güvenlik ve enerji arzı güvenliğindeki yeri konusu araştırmacılar tarafından kapsamlı olarak incelenmesi gereken bir husus olarak bu çalışma sonucunda belirmiştir.

KAYNAKLAR

- Abou-Hadid, A.F. (2006). "Assessment of Impacts, Adaptation and Vulnerability ToClimate Change İn North Africa: Food Production and Water Resources". ***A Final Report Submitted to Assessments of Impacts and Adaptations to Climate Change (AIACC)***, AF 90,15-20.
- Agoumi, A. (2003). "Vulnerability of North African Countries to Climatic Changes: Adaptation and Implementation. Strategies for Climate Change". ***Climate Change Knowledge Network***, 5.
- Ahearn, R. J. (2011). "Europe's Preferential Trade Agreements: Status, Content, and Implications". ***Congressional Research Service***, 3-8.
- Akçay, E. Y., Argun, Ç., Akman, E. (2011). "AB'nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış Ve Güvenlik Politikası". ***Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi***, 3(4),123.
- Akgül Açıkmeşe S., (2011). "Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri", ***Uluslararası İlişkiler***, 8(30), 44.
- Akıncı Çötök, N., Taşdelen H. M., (2013). "Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi". ***Turkish Studies***, 8(6), 3.
- Aksoy, M. (2016). "Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti". ***İNSAMER***, 23, 3.
- Aktaş, M. (2014). "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi". ***Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi***, 13(1), 32.
- Aldis A., Herd G. (2004) "Managing Soft Security Threats: Current Progress and Future Prospects", ***European Security***, 13 (1), 169–186.
- Alexander, Y. (2015). "Terrorism in North Africa and the Sahel: Threats and Responses"., J.Tomolya and L.D. White (Eds). ***Terrorist Threats in North Africa from a NATO Perspective***, IOS Press, 5-6.
- Alexander, Y. (2017). "Terrorism in North Africa and the Sahel in 2016". ***Inter-University Center for Terrorism Studies Eighth Annual Report***, 9-11.
- Alptekin, A. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenliğinin Yeniden Oluşumu ve Türkiye'nin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 22-23.
- Altemir, A. B., Hernandez, E. O. (2014). "The Union for the Mediterranean (UfM): A Critical Approach". ***Paix et Securite Internationales***, 2, 53.
- Ammour, L. A. (2012). "New Security Challenges in North Africa after the "Arab Spring". ***CSGP Policy Papers***, 2012(4). 1-2.
- Ammour, L. A. (2012). "Security Issues Emerging in the Maghreb and the Sahel after the Arab Spring". ***Med 2012 Panorama***, 128.

- Archer, C., Butler, F. (1996). **The European Union: Structure&Process** (Second Edition). Great Britain: Biddles Ltd. Guilford and King's Linn, 205.
- Atila, Demir, S. (2009). "Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu ve Pozitivizm Eleştirisi". **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, 63.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). **Küresel Krizin AB Üyesi Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Gelecek Döneme İlişkin Beklentiler**. Ankara: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 1-2.
- Aybar, S., Özgöker, U., Akman, V. (2009). "Uluslararası Finansal Kriz ve Siyasî Sonuçları". **Maliye Finans Yazıları**, 23(83), 33-34.
- Aybat, B, B. (2011). *The European Neighborhood Policy: Towards More Cooperation or Just a Mehter Step?*, Master Thesis, Graduate School of Arts and Social Sciences of Sabancı University, İstanbul, 22-23.
- Aydın, M. (1996). "Uluslararası İlişkiler Yaklaşım, Teori ve Analiz". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 51(1), 105-106.
- Bahgat G.(2015). "The New Emerging Energy Landscape: the European Union and North Africa". **IEMed Yearbook**, 79.
- Bauer, P. (2013). "European–Mediterranean Security and the Arab Spring: Changes and Challenges". **Democracy and Security**, 9(1-2), 7.
- Baylis J. (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", **Uluslararası İlişkiler**, 5 (18),73.
- Baysal, B., Lüleci, Ç. (2015). "Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi". **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 11(22), 74.
- Bedirhanoğlu, G. N. (2006). *Uluslararası Ekonomik Örgütlerin Amerikan Hegemonyasındaki Roller*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 20-21.
- Beneking, A., Ellenbeck S., Battaglini, A. (2016) "Renewable energy cooperation between the EU and North Africa: Findings of a SWOT analysis". **International Journal of Energy Sector Management**, 10(3), 317.
- Birdal, A., Günay, Y. (2012). **"Arap Baharı" Aldatmacası: "Ortadoğuda emperyalist restorasyon"**. (İlk Baskı). İstanbul: Yazılama Yayınevi, 55-60.
- Birdişli, F. (2014). "Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolü". **EleştirelGüvenlik Stratejileri Dergisi**, 20, 239-240.
- Birdişli, F. "Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri". **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 31(2), 163-164.
- Bölme, S., Ulutaş, U., Küçükkeleş, M., Özhan, T., Bektaş, E. (2011). "Batı ve Kaddafi Makasında Libya". **SETA Rapor**, 3, 16-17.

- Brand, L.A. (2014). **Official Stories: Politics and National Narratives in Egypt and Algeria**. California: Stanford University Press, 202.
- Brauch, H. G. (2008). "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", **Uluslararası İlişkiler**, 5 (18), 2.
- Brouwer, L. (2012). "Political Islam and the Moroccan Arab Spring". **Nederlands Instituut Morokko Minor Social Studies of Morocco Final Research Report**, 10-12.
- Buzan, B. (1991). "New Patterns of Global Security in the Twenty-First-Century", **International Affairs**, 67(3), 439.
- Buzan, B. (2008). "Askerî Güvenliğin Değişen Gündemi". **Uluslararası İlişkiler**, 5(18), 109.
- Buzan, B., Waever, O. (2003). **Regions and Powers**. New York: Cambridge University Press, 43.
- Bülbül, O. (2013). *Hegemony in the Age of Globalisation and Governance by the European Neighbourhood Policy: Is the EU Becoming an 'Informal Hegemon' in the Maghreb By Means of the ENP?*, **The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University**, Ankara, 152-155.
- Büyükbaş, H., Atıcı, N. (2012). "Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme". **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 40, 1-19.
- Cangür, F. (2013). Günümüzde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Demokratik Hareketler: Libya Ve Mısır Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 26-29.
- Caşın, M, H., Özgöker, U., Çolak, H. (2007). **Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi**. İstanbul: Nokta Kitap, 207.
- Center for Strategic & International Studies, (2010). **The Dynamics of North African Terrorism**, Washington DC.: Center for Strategic & International Studies, 2.
- Cıngı, A. (2011). **Ortadoğunun Öfkesi ve Batıda Irkçılık: Arap Baharı- Avrupa Sağ/Etkileşimler**. (İlk Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları, 18.
- Comelli, M. (2010). "Dynamics and Evolution of the EU-Egypt Relationship Within the ENP Framework". **Documenti IAI**, 10(2), 5-7.
- Commission of the European Communities. (2003). "EU Neighborhood Policy Wider Europe— Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours", 3.
- Conway, G. (1996). "Islamophobia: a challenge for us all ", The Runnymede Trust, London, 2.

- Cook, S. A.(2014). ***The Struggle for Egypt From Nasser to Tahrir Square***. New York: Oxford University Pres, 285-292.
- Council of The European Union. (2005). ***The European Union Counter-Terrorism Strategy***, Brüksel, 3.
- Çakmak, H. (2007). ***Avrupa Güvenliği*** (2. Baskı).Ankara: Platin Yayınları, 167.
- Çalış, Ş. H. (2008). Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 17.
- Çapat, H. (2008). ***Kopenhag Okulu Çerçevesinde Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kavramı ve Karadeniz’de AB-ABD Güvenlik Algılamaları***, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 11.
- Çayhan, E., Ateşoğlu, N. (1996). ***Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye***. İstanbul: Afa Yayıncılık, 14.
- Çetinkaya, Ş.(2013). “Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları”, ***21.Yüzyılda Sosyal Bilimler***, 2, 244.
- Çıldır, Ş. (2016). “1969 Libya Askerî Darbesi”. ***Ortadoğu Analiz***, 8(76), 1.
- Çomak, H. (2005). ***Avrupa’da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye***. İstanbul: Tasam Yayınları,12-13.
- Dabashi, H. (2012). ***The Arab Spring: The End of Postcolonialism***. London&New York: Zed Books, 10.
- Dandashly, A. (2015). “The EU Response to Regime Change in the Wake of the Arab Revolt: Differential Implementation”. ***Journal of European Integration***, 37(1), 50.
- Darbouche, H. (2007). “Russian-Algerian cooperation and the ‘gas OPEC’: What’s in the pipeline?”. ***CEPS Policy Brief***, 123(1), 3.
- Darbouche, H. (2010). “Energising EU-Algerian Relations”. ***The Maghreb Center Journal***, 1, 3.
- Demircan, E. T. (2012). ***Akdeniz İçin Birlik Projesi ve Ortadoğu***, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 91.
- Derradje, A. R. (2011). “Tunisia: From Bourguiba's Era to the Jasmine Revolution & Fall of Ben Ali”. ***ADAM Akademi Sosyal Bilimler Dergisi***, 1(2), 71-88
- Dersan Orhan, D. (2013). “Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”. ***Atılım Sosyal Bilimler Dergisi***, 3(1-2),22.
- Doğan, G., Durgun B. (2012). “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”. ***Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 15, 67.

- Dunne. T. (2001). ***The Globalization of World Politics***. London: Oxford University Press, 163.
- Efe, H. (2007) “AB’nin Gelişen “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası” ve Türkiye”. ***Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi***,9 (3),132.
- Efe, H. (2010). “Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları”. ***Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi***,9(1), 40.
- Efkan, E. K. (2011). ***Kimlik-Güvenlik İlişkisinin Bir Örneği Olarak Avrupa Komşuluk Politikası ve AB Güvenliği***, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 60.
- Ekici, D. K. (2012). ***Avrupa Birliği’nin Terörizmle Mücadele Yöntemler***, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 85-86.
- Erhan, Ç., Senemoğlu, D., (Editörler). (2011). ***Avrupa Birliği Politikaları***. Ankara: İmaj Yayınevi, 169-180.
- Ertuğral, Y. (2014). ***Amerika’nın Yeni İhtiyatlı Dış Politikası: Akıllı Güç’ün Pasifik Vizyonu***. İstanbul: Cinius Yayınları, 39.
- European Commission, (2015, November). “Review of the European Neighbourhood Policy”, 2.
- European Commission. (2017). “Report on EU-EGYPT relations in the framework of the revised ENP”. ***Joint Staff Working Document***, 2017(271), 2-3.
- European Investment Bank,(2015). “The Mediterranean Solar Plan-Project Preparation Initiative (MSP-PPI). Luxembourg, 1-3.Web: http://www.eib.org/attachments/country/femip_msp_ppi_en.pdf adresinden 10 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.
- European Neighbourhood and Partnership Instrument. (2006). ***Morocco Strategy Paper 2007-2013***, EU, 6-9.
- European Parliament Directorate General For External Policies Policy Department. (2016). ***EU Policies in Tunisia before and after the Revolution***. European Parliament, Belgium, 4-10.
- European Union. (2013). “General Union Environment Action Programme to 2020 ‘Living well, within the limits of our planet’”. ***Official Journal of the European Union***, 354(71), 174-179.
- European Union. (2016). ***Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union’s Foreign And Security Policy***. European Union Global Strategy,9-10.
- European Union. (Dec, 2003). ***European Security Strategy: A Secure Europe in A Better World***,5-10.

- Europol. (2007). **EU Terrorism Situation and Trend Report 2006**. Hague, 20.
- Europol. (2008). **EU Terrorism Situation and Trend Report 2007**. Hague, 18.
- Europol. (2009). **EU Terrorism Situation and Trend Report 2008**. Hague, 17.
- Europol. (2017). **EU Terrorism Situation and Trend Report 2017**. Hague, 20. 5-7.
- Fergany, N. (2016). **Arab Revolution in the 21st Century? Lessons from Egypt and Tunisia**, (İlk Baskı). New York: Palgrave Macmillan, 99-101.
- Frontex, (April, 2017). **Africa-Frontex Intelligence Community Joint Report 2016**. Warsaw: Frontex, 12-13.
- Frontex. (December, 2017). **FRAN Quarterly-Quarter 2 (April-June 2017)**, Warsaw: Frontex, 6.
- Frontex. (February, 2016). **Risk Analysis for 2017**. Warsaw: Frontex, 18.
- Frontex. (March, 2016). **Risk Analysis for 2016**. Warsaw: Frontex, 16.
- Gazdik, G. (2015). "The Rise of Al-Qaida in North Africa: AQIM and its Role in the Region", J. Tomolya and L.D. White (Eds). *Terrorist Threats in North Africa from a NATO Perspective*, IOS Press, 26-27.
- Glencross, A. (2016). **Why The UK Voted for Brexit: David Cameron's Great Miscalculation**. London: Palgrave Macmillan, 21-26.
- Güç, E. (2008). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 22.
- Günyel, C. (2011). *Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikalarının Oluşum ve Gelişim Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 41.
- Haddad, B., Bsheer R., Abu-Rish, Z. (Eds). (2012). **The Dawn of the Arab Uprising: End of an Old Order**. London: Pluto Press, 47.
- Haddam, A.N. (2013). "Algeria, Arab Spring, and Waving the "Red Flag" of Islamism: Prospects for Genuine Change in Algeria". A. Ünver, Noi. (Ed). *Islam and Democracy: Perspectives on the Arab Spring*, İlk Baskı. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 149.
- Harasimowicz, A. (2006, December). *European Neighbourhood Policy, 2004-2006: the growing need for a Strategy*. Paper Presented at The European Neighbourhood Policy: A Framework for Modernisation? Workshop, İtalya, 1.
- Haydar, E. (2007). "AB'nin "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası" Oluşturma Çabaları". **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 3(2), 5.

Hazbun, W. (2015). "A History of Insecurity: From the Arab Uprisings to ISIS". *Middle East Policy*, 12(3), 58-63.

Huntington, S. (1993). "The Clash of Civilizations". *Foreign Affairs, The Clash Of Civilizations: The Debate*, Second Edition, 1-2.

İnternet: "European Communities. (1987). *Single European Act*. Official Journal of the European Communities, 169 (2), 13. Web: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF adresinde 24 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Algeria and EU". (May, 2016). European Union External Action Service. Web: https://eeas.europa.eu/delegations/algeria_en/9481/Algeria%20and%20the%20EU adresinden 24 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Algeria: Energy Profile". The University of Texas At Austin, Web: <https://www.strausscenter.org/energy-and-security/algeria.html> adresinden 16 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Cezayir'in Siyasî Görünümü". T.C. Dışişleri Bakanlığı, Web: <http://www.mfa.gov.tr/cezayir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 5 Eki 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Consolidated Version of the Treaty on European Union". (2012). Official Journal of the European Union, 326(13), Web: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF adresinden 17 Ağustos 2016'da alınmıştır.

İnternet: "Energy in Times After the Energy Transition", *ResearchGate*, Web: https://www.researchgate.net/figure/The-existing-gas-pipeline-network-between-Europe-and-North-Africa-can-be-used-to_fig10_317138578 adresinden 5 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Energy Security Strategy". European Commission, Web: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy> adresinden 15 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "EU Sixth Environment Action Plan". (2002), EU, Web: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:l28027&from=EN> adresinden 23 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "European Firms Launch Huge African Solar Power Project", *Deutsche Welle*, Web: <http://www.dw.com/en/european-firms-launch-huge-african-solar-power-project/a-4475188> adresinden 17 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "How Can TuNur CSP Project Export Solar Power From Desert to Europe With 10 Cents/kwh", *CSP Plaza*, Web: <http://en.cspplaza.com/how-can->

tunur-csp-project-export-solar-power-from-desert-to-europe-with-10-centskwh/ adresinden 17 Mayıs 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "July 7 2005 London Bombings Fast Facts". (2017, June), CNN, Web: <http://edition.cnn.com/2013/11/06/world/europe/july-7-2005-london-bombings-fast-facts/index.html> adresinden 23 Ağustos 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Kur'an Yasaklansın'a Onlarca Suç Duyurusu". (Ağustos 2007), Hürriyet Gazetesi, Web: <http://www.hurriyet.com.tr/kuran-yasaklansina-onlarca-suc-duyurusu-7091241> adresinden 10 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Libya is a major energy exporter, especially to Europe". (March, 2011). U.S. Energy Information Administration, Web: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=590> adresinden 17 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Mediterranean Neighbourhood-Bilateral Cooperation".(2016). European Commission Web: http://ec.europa.eu/environment/enlarg/med/bilateral_cooperation_en.htm adresinden 25 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Mediterranean Neighbourhood-Regional Projects".(2016). European Commission Web: http://ec.europa.eu/environment/enlarg/med/regional_projects_en.htm adresinden 25 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Military and Civilian Missions and Operations". European Union, Web: https://eeas.europa.eu/topics/military-and-civilian-missions-and-operations/430/military-and-civilian-missions-and-operations_en4 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: "Morocco". (2016). Freedom House, Web: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2016/morocco> adresinden 12 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Nazi değilim kebabi severim". Hürriyet Gazetesi, Web: <http://www.hurriyet.com.tr/nazi-degilim-kebabi-severim-10046799> adresinden 11 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Shaping of a Common Security and Defence Policy"(July, 2016) Web: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/5388/shaping-common-security-and-defence-policy_en adresinden 13 Eylül 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "The World's Largest Oil Reserves By Country". World Atlas, Web: <http://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html> adresinden 16 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "Timeline: Lockerbie Bombing". (October,2015). BBC News, Web: <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-34541363> adresinden 11 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “Viyana’da Cami Savaşı” (Mayıs 2009), Milliyet Gazetesi, Web: <http://www.milliyet.com.tr/viyana-da-cami-savasi/dunya/dunyadetay/16.05.2009/1095384/default.htm> adresinden 11 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: “What is OCCAR”. OCCAR, Web: <http://www.occar.int/185> 5 Mayıs 2017’de alınmıştır.

İnternet: Agerholm, H. (2017, Jan 10). “Morocco bans burqa over security concerns”. INDEPENDENT, Web: <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/morocco-bans-burqa-security-fears-bandit-a7520156.html> adresinden 22 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Avrupa’nın aşırı sağ haritası. (26 Nisan 2016). Deutsche Welle Türkçe,

İnternet: Berlin lorry attack: What we know. (2016, Dec 24). BBC News, Web: <http://www.bbc.com/news/world-europe-38377428> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Connor, P. (March, 2016). “Illegal migration to EU rises for routes both well-worn and less-traveled”. Pew Research Center, Web: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/03/18/illegal-migration-to-eu-rises-for-routes-both-well-worn-and-less-traveled/> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası ve NATO-AB Stratejik İşbirliği, Web: http://www.mfa.gov.tr/iii_-turkiye_nin-nato_ya-askerî-katkilari.tr.mfa 23 Eylül 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dışişleri Bakanlığı, Lizbon Antlaşması, Web: www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa. 23 Eylül 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Dışişleri Bakanlığı, Tunus’un Siyasî Görünümü. Web: <http://www.mfa.gov.tr/tunus-siyasî-gorunumu.tr.mfa> adresinden 1 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: EU, (2016). “Algeria and the EU”. Web: https://eeas.europa.eu/delegations/algeria_en/9481/Algeria%20and%20the%20EU adresinden 20 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: EU. (May, 2016). “Egypt and the EU”. Web: https://eeas.europa.eu/delegations/egypt_en/1156/Egypt%20and%20the%20EU adresinden 9 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Commission Pres Release. (2011). “A New and Ambitious European Neighbourhood Policy”. Web: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-643_en.htm adresinden 22 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Commission, (2016). “Factsheet: Living well, within the limits of our planet- 7th EAP-The New General Union Environment Action Programme to 2020”, EU Commission,1-4. Web:

<http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/7eap/en.pdf> adresinde 2 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Commission. (2017). "EU Crude Oil Imports and Supply Cost". Web:<https://ec.europa.eu/energy/en/data-analysis/eu-crude-oil-imports> adresinden 17 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Commission. (2018). "List of EU Arrangements". Web: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/calculation-customs-duties/rules-origin/general-aspects-preferential-origin/arrangements-list_en adresinde 23 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Commission. (2018). "List of EU Negotiations and Agreements". Web: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/negotiations-and-agreements/> adresinden 23 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Commission. (April 2017). "Libya". Web: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/libya/> adresinden 17 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Commission. (November 2017). "Algeria". Web: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/algeria/> adresinde 23 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Commission. (September, 2017). "Factsheet: Relations between the EU and Tunisia". Web: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/2017-09-4_factsheet_tunisia_en.pdf adresinden 4 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Parliament. (2000). "Santa Maria Da Feira European Council Conclusions of the Presidency". Web: http://www.europarl.europa.eu/summits/fei1_en.htm adresinden 3 Şubat 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: European Union External Action. (January 2017). "Factsheet: EU-Libya Relations". Web: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/factsheet_eu-libya-relations_0.pdf adresinden 16 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Eurostat. (2016). "Main origin of primary energy imports, EU-28, 2005-2015 (% of extra EU-28 imports)". Web: [p://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2005-2015_\(%25_of_extra_EU-28_imports\)_YB17.png](p://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2005-2015_(%25_of_extra_EU-28_imports)_YB17.png) adresinden 20 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: French presidential election May 2017 – full second round results and analysis. (2017, May 26). The Guardian, Web: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2017/may/07/french-presidential-election-results-latest> adresinden 30 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: German elections 2017: Angela Merkel wins fourth term but protests erupt at surge of far-right AfD. (2017, September 25). The Telegraph, Web:<http://www.telegraph.co.uk/news/2017/09/24/german-elections-2017->

live-exit-poll-results-angela-merkel-seeks2/ adresinden 30 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Haniye, H. E. (2013), "El-Kaide ve Yeniden Ortaya Çıkışı". Web: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/el-kaide-ve-yeniden-ortaya-cikisi> adresinden 1 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Helioscsp (2011, May, 26). "Algeria to Join Desertec". Web: <http://helioscsp.com/algeria-to-join-desertec/> adresinden 6 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: International Energy Agency. (2016, November 24). "Morocco becomes IEA Association Country, a first for the Middle East and Africa". Web: <https://www.iea.org/newsroom/news/2016/november/morocco-becomes-iea-association-country-a-first-for-the-middle-east-and-africa.html> adresinden 2 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Kaddafi öncesi ve sonrası Libya. (20 Ekim 2017). Sputnik News, Web: <https://tr.sputniknews.com/infografik/201710201030686507-kaddaf-libya-ortadogu/> adresinde 16 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Kingsley, P. (2014). "Abdel Fatah al-Sisi won 96.1% of vote in Egypt presidential election, say officials". Guardian, Web: <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/08/tunisia-quartet-arab-spring-islamist-nobel-peace-prize> adresinden 6 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Libya'da yönetim kaosu. (15 Şubat 2017). Anadolu Ajansı, Web: <http://aa.com.tr/tr/dunya/libyada-yonetim-kaosu/750919> adresinden 15 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Libya'da 'birlik hükümeti'. (16 Ocak 2015). AlJazeera Türk, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/libyada-birlik-hukumeti#> adresinden 15 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Markey, P., Lamine, C. (2014). "Algeria's Bouteflika wins re-election with 81.5 percent: official results". Reuters, Web: <http://www.reuters.com/article/us-algeria-election/algerias-bouteflika-wins-re-election-with-81-5-percent-official-results-idUSBREA3H0D620140418> adresinden 16 Ekim 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Moravcsik, A. (April, 2017). "Europe is Still a Superpower". *Foreign Policy*, Web: <http://foreignpolicy.com/2017/04/13/europe-is-still-a-superpower/> adresinden 12 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Nice truck attack: French police arrest eight more suspect. (2016, 20 Sep). The Guardian, Web: <https://www.theguardian.com/world/2016/sep/20/nice-truck-attack-french-police-arrest-eight-new-suspects> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ohliger, T. (June, 2017). "EU Environment Policy: General Principles and Basic". European

Parliament, Web: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuld=FTU_5.4.1.html adresinden 23 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Paris'teki Terör Saldırıları. (5 Aralık 2015). Sputnik News, Web: <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201512051019492413-paris-saldiri-abdeslam-belcika/> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Parke, P. (2016, February 8). "World's largest concentrated solar plant switches on in the Sahara". CNN, Web: <http://edition.cnn.com/2016/02/08/africa/ouarzazate-morocco-solar-plant/index.html> adresinden 2 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Regional Center for Renewable Energy and Energy Efficiency. (2017). "Libya". Web: <http://www.rcreee.org/content/libya> adresinden 10 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Stephen, C. (2015). "The Tunisian Quartet: how an impossible alliance saved the country from collapse". Guardian, Web: <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/08/tunisia-quartet-arab-spring-islamist-nobel-peace-prize> adresinden 1 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Tanrıverdi, B. (2015). "Akıllı Güç". *Akademik Perspektif*, Web: <http://akademikperspektif.com/2014/06/11/akilli-guc/> adresinden 12 Ocak 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Türk Dil Kurumu Resmi Sayfası(2016). Web: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.566ab439ee0489.39329912 adresinden 10 Ağustos 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Union for the Mediterranean (UfM). Web: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/329/union-mediterranean-ufm_en 17 Haziran 2017'de alınmıştır.

İnternet: Walsh, D., Youssef, N. (2017, Nov 24). "Militants Kill 305 at Sufi Mosque in Egypt's Deadliest Terrorist Attack". The New York Times, Web: <https://www.nytimes.com/2017/11/24/world/middleeast/mosque-attack-egypt.html> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Zafar, S. (2017, October 22). "Renewable Energy in Algeria". EcoMENA. Web: <https://www.ecomena.org/renewables-algeria/> adresinden 6 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Zoubir, Y. H. (February, 2016). "Algeria After the Arab Spring: Algiers Came Out Ahead—But the Good Times Could Be Over". Foreign Affairs. Web: <https://www.foreignaffairs.com/articles/algeria/2016-02-09/algeria-after-arab-spring> adresinden 20 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet: "6 Ayda 1800 Göçmen Öldü" , *Aljazeera Turk*, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/6-ayda-1800-gocmen-oldu> adresinden 7 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet:“Barcelona Declaration” (1995). Web:
https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/barcelona_declaration.pdf 14 Ekim 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet:“Doğu Akdeniz Enerji Mücadelesinde ABD'nin Turumu”, *NPNHaber*, Web:
https://www.google.com.tr/search?q=k%C4%B1br%C4%B1s+enerji+arama+ruhsatlar%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiMrfHIsr7bAhUGzRQKHb1tDFMQ_AUICygC&biw=1745&bih=863#imgrc=Ye-xLPVOTMVoSM: adresinden 5 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet:“EU Fight Against Terrorism”. Council of the European Union, Web:
<http://www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism/> adresinden 20 Ağustos 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet:“Euro-Mediterranean Partnership” Web:
<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/> 18 Mayıs 2017’de alınmıştır.

İnternet:“Key facts: Africa to Europe migration”, BBC News, Web:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6228236.stm> adresinden 4 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet:“Libya”. European Commission, Web:
<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/libya/> adresinden 19 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet:“Madrid Train Attacks”. BBC News, Web:
<http://news.bbc.co.uk/1/shared/spl/hi/guides/457000/457031/html/> adresinden 23 Ağustos 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet:“Mediterranean Neighbourhood”. (2016). European Commission Web:
http://ec.europa.eu/environment/enlarg/med/horizon_2020_en.htm adresinden 25 Eylül 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet:“Western European Union, Petersberg Declaration”. (1992, June) Web:
<http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf> adresinden 20 Ağustos 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet:The Mediterranean Solar Plan, Web:
https://www.google.com.tr/search?q=mediterranean+solar+plan&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjS0oPI-8DbAhWvw6YKHUODGUQ_AUICygC&biw=1745&bih=863#imgrc=iizun3TxwZDQ0M: adresinden 7 Haziran 2018 tarihinde alınmıştır.

İnternet:Tunur. (2017). “Tunur Overview”. Web:
<http://www.nurenergie.com/tunur/index.php/english/project/overview> adresinden 4 Aralık 2017 tarihinde alınmıştır.

İnternet:Union for the Mediterranean (UfM)- Structure Web:
<http://ufmsecretariat.org/structure/> 25 Şubat 2018’de alınmıştır.

- Internet; Cambridge, E., Lockett, J. (2017, May 2). "Tunisian Terror". The Sun, Web:https://www.thesun.co.uk/news/2625652/tunisia-terror-attack-seifiddine-rezgui-port-el-kantaoui-coroner-ruling/ adresinden 22 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.
- İpek, H. (2006). *Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadelesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 139-142.
- Kahraman, S. (2005). "The European Neighbourhood Policy: The European Union's New Engagement towards Wider Europe". *Perceptions*,4.
- Kahraman, S. (2006). "The European Neighbourhood Policy: A Critical Assessment". *Ankara Review of European Studies*, 5(39),18.
- Kara, M. (2010). *Avrupa'nın Güvenlik ve Savunma Politikasında Türkiye'nin Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 46.
- Karacan, S. (2014). "The European Union and North Africa's In/Security". *Turkish Public Administration Annual*, 39(40), 76.
- Karbash, D. (2013). *Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Bulgaristan'ın Bu Politikaya Uyumu*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 31.
- Kedikli U., Akça M. (2017) "Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Artan İslamofobi". *TESAM Akademi Dergisi*, 4(1), 66-67.
- Kekilli, E. (Haziran 2014). "17 Şubat Devrimi'nden Hafta Darbe Girişimine Libya Siyaseti". *ANALİZ (SETA)*, 99, 9-12.
- Kızılcılık, S. (2008). *Frankfurt Okulu*. Ankara: Anı Yayıncılık, 160.
- Kingston Energy Consulting. (2004). "North Africa-An Energy Source for Europe". 1-2.
- Kocamaz S.(2010) "Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Politikasının Geleceği", *Ege Akademik Bakış*. 10(3), 962.
- Koçak, O., Gündüz, R. D., "Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 68.
- Komendantova, N., Patt, A., Barras, L., Battaglini, A. (2009). "Perception of risks in renewable energy projects: The case of concentrated solar power in North Africa". *Energy Policy*, 40(2012), 104.
- Laachir, K. (2013). "Managed Reforms and Deferred Democratic Rule in Morocco and Algeria"., A. Saikal and A. Acharya. (Eds). *Democracy and Reform in the Middle East and Asia: Social Protest and Authoritarian Rule after the Arab Spring*, I.B. Tauris, 49-51.
- Le Seuer, J.D. (2010). *Algeria since 1989: Between Terror and Democracy*. (İlk Baskı). London-New York: Zed Books, 2-6.

- Maamri, M. R. (2015). *The State of Algeria: The Politics of a Post-Colonial Legacy*. (İlk Baskı). I.B. Tauris, 47-48.
- Maggi, E. M. (2013). "Change to Stay the Same: The European Union and the Logics of Institutional Reform"., J. Horst, A. Jünemann and D. Rothe. (Eds). *Euro-Mediterranean Relations after the Arab Spring: Persistence in Times of Change*. İlk Baskı. Taylor and Franscis, 25-28.
- Malakooti, A. (2016). "North Africa"., M. L. McAuliffe and F.Laczko (Eds.), *Migrant Smuggling Data and Research: A global review of the emerging evidence base*. Geneva: International Organization for Migration, 85-87.
- Mason, R. (2016). "Egypt's Future: Status Quo, Incremental Growth or Regional Leadership?". *Middle East Policy*, 23(2), 78-84.
- Mattes H. (2016). "Libya Since 2011: Political Transformation and Violence". *Middle East Policy*, 23(2), 60-61.
- Mejiers, M.J., (2017). "Radical Right and Radical Left Eurosceptism: A Dynamic Phenomenon". *Jacques Delors Institut Policy Paper*, 191, 4-6.
- Mezran, K., Alunni, A. (2015). "Libya:Negotiations for Transition"., I.W. Zartman (Editör). *Arab Spring: Negotiating in the Shadow of the Intifadat*. Georgia. University of Georgia Pres, 249-251.
- Michael W. Doyle, M. W. (1986). "Liberalizm and World Politics". *American Political Science Review*, 80(4), 74-75.
- Michou, H. (June 2016). "EU-Egypt Bilateral Relations: What Scope for Human Rights Advocacy". *EuroMed Rights*, 11.
- Mix D.E.,(2013) "The European Union Foreign and Security Policy". *Congressional Research Service*, 3-4.
- Murat N. (2011) "Avrupa Komşuluk Politikasında Sorunlu Alanlar: İnsan Güvenliği ve Komşuluk İlişkisi", *Uluslararası İlişkiler*, 8(31) (Güz 2011), 45.
- Nye Jr, J. S. (1990). "Soft Power". *Foreign Policy*, 80, 154.
- Nye Jr, J. S. (2010). "The Future of American Power". *Foreign Affairs*, (Nov/Dec), 30.
- Nye Jr, J.S. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*. (Çev. G. Koca). İstanbul: Literatür Yayıncılık, 10- 11.
- OECD. (2013). *Renewable Energies in the Middle East and North Africa: Policies to Support Private Investment*. OECD Publishing, 32-33.
- Olgun, M. E. (2013). "Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Politikaları ve Kıbrıs"., S. Tamçelik. (Editör). *2012 Kuzey Kıbrıs Gelecek Vizyonu*. Ankara. EkoAvrasya Yayınları, 75.

- Orsam Rapor: The Black Sea International. (2012), **Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi**. Ankara, 12.
- Öner, S. (2014). "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği". **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 13(1), 167.
- Özdal, B. (2008). "Lizbon Reform Andlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası'na İlişkin Düzenlemelerinin Analizi". **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 134-135.
- Özdal, B., Genç, M. (2005). **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Türkiye -AB İlişkilerine Etkileri**. İstanbul: Aktüel Yayınları, 83.
- Pekel, S. (2013). *Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Konusunda Yapılan Düzenlemelerin Lizbon Antlaşması Sonrası Uygulama Alanları*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 16.
- Phillip C. N. (2005). **North Africa: A History from Antiquity to Present**. Austin: University of Texas Press 206.
- Prashad, V. (2012). *Arap Baharı, Libya Kışı* (Çev. Ş. Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap. (Eserin orijinali 2012'de yayımlandı.), 150-159.
- Quentin, W., Liverani, A., Joseph, G. and Bougnoux, N. (Eds). (2014). **Climate change and migration: evidence from the Middle East and North Africa**. Washington D.C.:The World Bank Publications, 165-170.
- Radhouane, L. (2013). "Climate Change Impacts on North African Countries and on some Tunisian Economic Sectors". **Journal of Agricultural and Environment for International Development**, 107(1), 104.
- Rand, D, H. (2013). **Roots of the Arab Spring: Contested Authority and Political Change in the Middle East**. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 3-10.
- Ray, B. (2013). "The Arab Spring and Morocco's Reforms: Heading for an Overhaul or an Overthrow?". **Osgood Center for International Studies**,1.
- Robbers, G. (2007). **Encyclopedia of World Constitutions**, New York: Facts on File Inc, 535-536.
- Roberts, H. (2015). "Algeria: The Negotiations That Aren't". W. Zartman (Editör). *Arab Spring: Negotiating in the Shadow of the Intifadat*. Georgia. University of Georgia Press, 145-148.
- Sancak, K. (2013). "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü". **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6, 127.
- Sandıklı A. (Editör). (2012). "Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış Ve Çatışma Çözümleri", **Bilgesam Yayınları**, 5.

- Savcı, Z. A. (2006), *Euro-Mediterranean Partnership and Intercultural Dialogue*, The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 29.
- Selen, U. (2002). "Küreselleşme ve Devlet Etkileşimi", ***Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, 3(2), 8-9.
- Shkolnik, M. (2012). "The Arab Uprisings and al-Qaeda's Peripheral Infiltration: A Tour d'Horizon". *United Nations Association in Canada*, 3.4.
- Silindir, M. (2007). *ABD Gücünün Geleceği*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 20.
- Sönmezoğlu, F., Güneş H., Keleşoğlu E. (2011) ***Uluslararası İlişkilere Giriş***. İstanbul:Der Yayınları, 41.
- Söylemiş, T. (2007). "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Üç Kritik Sınava: Makedonya, Kongo ve Bosna-Hersek Misionları". ***Uluslararası Hukuk ve Politika***, 3(12), 41.
- Springborg, R. (2016). "Globalization and Its Discontents in the MENA Region". ***Middle East Policy***, 13(2), 2-6.
- Stone, M. (2009). "Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis", ***Security Discussion Papers Series*** 1,4.
- Süel, A. (2008). "From the Euro-Mediterranean Partnership to the Union For The Mediterranean". ***Perceptions***, 96.
- Tamçelik, S., Kurt, E. (2015). *Değişen Doğu Akdeniz Denkleminde Mısır'ın Hidrokarbon Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları*. 1. Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumunda sunuldu, İzmir, 454.
- Taner, M. (200). "NATO ve Avrupa Birliğinde Savunma Yetenekleri Konusunda İşbirliği". Yayınlanmamış Makale, 3-4.
- Tangör, B., Sayın S. (2002). "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı Mı?". ***Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi***, 11(1), 86-87.
- Taras, R. (2012). "Islamocentricism and its Counter-Narratives: Transnational Identity, Cultural Wars, and Religion's Place"., R. Friedman and M. Thiel (Eds.), *European Identity And Culture: Narratives of Transnational Belonging*. İkinci Baskı. New York. Routledge, 137-140.
- Tavas, T. (2011). *Uluslararası Güvenlik Sisteminde Değişim: Kolektif Müdahale Doktrininin Yükselişi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 172.
- Telci, İ. N. (2013). "Devrim Sonrası Mısır'da Güç Mücadelesi: "İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet". ***Ortadoğu Analiz***, 5(49), 80-82.

- Temelat, N. (2013). "Fas: Arap Baharının İstisnası mı?". *Yasama Dergisi*, 23, 1-2.
- Tinas, M. (2009). *The European Union as a Normative Power and The European Neighbourhood Policy: Cases of Morocco and Egypt*, Master Thesis, The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara, 75-76.
- Tian, N., Fleurant, A., Wezeman, P. D., Wezeman, S. T. (2017). "Trends in World Military Expenditure, 2016". *SIPRI*, 2-5.
- Tolba, M., Saab, N. (Eds). (2009). "Impact of Climate Change: Vulnerability and Adaptation of Coastal Areas". *Report of the Arab forum for Environment and Development*, 47-52.
- U.S. Energy Information Administration. (2015). *Country Analysis Brief: Egypt*, 4-8.
- U.S. Energy Information Administration. (2016). *Country Analysis Brief: Algeria*. 3-10.
- Ulutaş, U., Torlak, F. (2011). "Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi". *SETA Analiz*, 46, 9.
- United Nations Economic Commission for Africa Office for North Africa. (2012). *Renewable Energy Sector in North Africa: Current Situation and Prospects*. Rabat: Subregional North Africa Office of the United Nations Economic Commission for Africa, 9-13.
- United Nations Economic Commission for Africa Office for North Africa, 2012, 44.
- Uzun, E. (2004). "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003-2004, 24-25.
- Ünsal, Z. (2007). *Güvenlik Eksenli Bir Bakış Açısından Avrupa'da Değişen Göç Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara, 50.
- Waeber, O. (1995). *Securitization and Desecuritization*. New York: *Columbia University Press*, 48-60.
- Waewer, O. (2008). "Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi". *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 151-158.
- Walker, C., Tucker, V. (2011). "Tunisia: The Arab Spring's Pivotal Democratic Example". *Freedom House*, 2.
- Waltz, K. N. (2005). "Structural Realism after the Cold War". *International Security*, 25 (1), 5.
- Waltz, K. N. (2008). "Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı", *Uluslararası İlişkiler*, 5(17), 23-24.

- Web: <http://www.dw.com/tr/avrupan%C4%B1n-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F-haritas%C4%B1/a-19215638> adresinden 30 Kasım 2017 tarihinde alınmıştır.
- Weitzman, B. M. (Winter 2012). "Is Morocco Immune to Upheaval?". *Middle East Quarterly*, 89-90.
- Wessels, W., Franziska, B. (2008), "The Institutional Architecture of CFSP after the Lisbon Treaty –Constitutional Breakthrough or Challenges Ahead?", ***Challenge Liberty & Security***, 10, 5.
- Wilson, G. (2013). "The United Nations Security Council, Libya and Resolution 1973: Protection of Civilians or Tool for Regime Change?.". C. Panara and G. Wilson. (Eds). *The Arab Spring: New Patterns for Democracy and International Law*. Boston. Martinus Nijhoff Publishers, 101-106.
- Woolgar, M. (Editör). (Feb, 2014). ***H2020 Projects with Secured Funding - Validation Mechanism of Current Status***. MeHSIP-PPIF, 18-22.
- Yandaş, G. O. (2005). *Emerging Regional Security Complex In Central Asia: Shanghai Cooperation Organization (SCO) and Challenges of The Post 9/11 World*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 15-21.
- Yaycı, C. (2012). "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye". ***Bilge Strateji***, 4(6), 17.
- Yıldırım, L. (2014). *Türk Gücü*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 12.
- Yıldırım, R., Abdulcelil, T. (2011). "Mısır Siyaset Haritası". ***SETA Siyasî Harita***, 1, 4.
- Yılmaz Elmas, F. (2016). *Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkisinde Paradigma Değişimi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 42.
- Yüksel Akar, B., Bingöl, Y. (2013). "The Arab Spring in Tunisia: A Liberal Democratic Transition?". ***Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi***, 12(47), 315.
- Zenginoğlu, S. (2016). "Uluslararası Terörizm ve Avrupa Birliği". ***Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 25, 170-171.
- Zhussipbek, G. (2009). "2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB'nin Nitelikleri", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 145.
- Zhussipbek, Galym. (2008). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Gelişim Süreci ve Sovyet Sonrası Coğrafya Güvenliği'ne Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 11.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı :Orhan Abdullah
Uyruğu :T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 09/04/1989
Medeni hali : Evli
Telefon :-
e-mail : abduallah_orhan@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Gazi S.B.E.	Devam ediyor
Lisans	ODTÜ Uluslararası İlişkiler	2012
Lise	Karabük Anadolu Öğretmen Lisesi	2007

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2012-devam	Savunma Sanayii Başkanlığı	Savunma Sanayii Uzmanı

Yabancı Dil

İngilizce
Almanca (başlangıç)

Yayınlar

-

Hobiler

Futbol ve seyahat

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

